د لوړو زده کړو وزارت
ننګرهار پوهنتون
ښوونې او روزنې پوهنځی
جغرافیې څانګه

د افغانستان سیاسي جغرافیه

لیکوال:
پوهیالی فیاض ګل مظلوم یار

۱۳۹۴لمریز

Download from:aghalibrary.com

د افغانستان سیاسي جغرافیه
پوهیالی فیاض ګل مظلوم یار

د افغانستان
سیاسي جغرافیه

لیکوال: پوهیالی فیاض گل مظلوم یار

کال: ۱۳۹۴هـ، لمریز

Download from:aghalibrary.com

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Download from:aghalibrary.com

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: د افغانستان سیاسي جغرافیه
لیکوال: پوهیالی فیاض ګل مظلوم یار
ډیزاین: شریف الله (للموال) ۰۷۸۷۲۲۷۵۸۵
چاپ کال: ۱۳۹۴هـ، لمریز
د چاپ وار: لومړی
د چاپ شمېر: ۱۰۰۰ټوکه
چاپ چارې: سلام خپرندویه ټولنه – جلال اباد

ترلاسه کولو ځایونه
جلال اباد: اصلاح افکار کتابپلورنځی، اسحق زی مارکیټ، لاندې پوړ، لومړی دوکان، جلال اباد. اړیکشمېره: ۰۷۹۰۲۰۶۲۲۱
سپین غر کتاب او قرطاسیه پلورنځی
خوست: - سباوون کتابخانه، دیوبند کتابخانه، لیوال کتابخانه
لغمان: - الفت قرطاسیه او کتاب پلورنځی، یونس کتاب پلورنحی
کندهار: کروړ کتاب او قرطاسیه پلورنځی، میرویس مارکیټ

د چاپ حقوق خپرندویه ټولنې سره خوندي دي

Download from:aghalibrary.com

دالی

- خپل قدرمن پلار ته چې د ژوند په هره برخه کې یې زما پالنه کړې او زه یې تعلیم کولو ته هڅولی یم او زما ملاتړ یې کړی دی.
- خپلې قدرمنې مور ته چې دعاګانو یې همیشه زما ژوند تاند ساتلی. او د ژوند په هره برخه کې یې کامیابي را په برخه کړې ده.
- خپلو هغو قدرمنو استادانو ته چې زما معنوي پالنه یې کړې. او زه یې ددې جوګه کړی یم چې نن ورځ د خپل ځان او د جامعې لپاره د خدمت مصدر وګرځم.
- خپلو زړه ته رانږدې ورونو او خوږو ملګرو ته چې هر وخت یې په خپلو نېکو مشورو سره سمې لارې ته تشویق کړی یم.
- هغه اتلو شهیدانو ته چې خپله وینه یې د اسلام او افغانستان د قلمرو د دفاع په خاطر او د خپلواکۍ د ویاړلي بیرغ د اوچتوالي او د وطن د آزادۍ په لار کې نذرانه کړې ده.

Download from:aghalibrary.com

لړلیک

سرلیک ... مخ
سپارښت لیک ... ک
تقریظ ... م
تقریظ ... س
پیل خبرې ... ف
سریزه ... ۱
لومړی څپرکی ... ۹
(جغرافیه، سیاست او د سیاسي جغرافیې پېژندنه) ... ۹
۱ـ د جغرافیې پېژندنه ... ۹
۲ـ سیاست ... ۱۰
د سیاست تعریف او ماهیت ... ۱۰
د جغرافیې سره د سیاست د علم اړیکه ... ۱۲
سیاسي جغرافیه ... ۱۷
د سیاسي جغرافیې د بحث وړ مسایل ... ۲۰
په نړۍ کې د سیاسي جغرافیې بدلونونو ته یوه کتنه ... ۲۲
په منځنیو پېړیو کې ... ۲۳
په نوې دوره کې ... ۲۳
دوهم څپرکی ... ۲۵
د افغانستان تاریخي نومونه ... ۲۵
۱.اریانا ... ۲۵
۲ـ یونان او باختر ... ۳۱
د یونان او باختري مدنیت ځانګړنې ... ۳۲
۳ . خراسان ... ۳۴

Download from:aghalibrary.com

۴.افغانستان ۳۷
دافغانستان لغت ۳۹
دریم څپرکی ۴۲
دافغانستان سیاسي جغرافیه ۴۲
دافغانستان څلورخواوې اوموقعیت ۴۲
دافغانستان جیوپولتیکي موقعیت ۴۴
دافغانستان جیوپولېټیکي ارزښت ۴۴
دافغانستان مطلقه موقعیت ۴۷
د افغانستان نسبې یا جغرافیایې موقعیت ۴۹
دافغانستان ستراتیژیک موقعیت ۵۰
دافغانستان طبیعي اوتوپوګرافیکي جوړښت ۵۴
د افغانستان تاریخي وضعې ته یوه لنډه کتنه ۵۸
څلورم څپرکی ۶۲
د افغانستان پخوانۍ اداره، د حکومت طرز او اداري تشکیلات ۶۲
دافغانستان دحکومت طرز او اداره په تېرو دورو کې ۶۲
دهېواد په سیاسي او اداري ویشنه کې دعواملو اغېزمنتیا ۶۲
دسیاسي اداري تقسیماتو اهمیت ۶۸
داریانا اداري وېش ۶۸
دخراسان اداري وېش ۷۱
دمعاصر افغا نستان سیاسي او اداري تقسیماتو ته یوه کتنه ۷۲
پنځم څپرکی ۹۱
دحکومت درې ګونې قواوې ۹۱
مقننه قوه (ملي شورا) ۹۱
په افغانستان کې دملي شوراتاریخي پس منظر ۹۲

Download from:aghalibrary.com

په افغانستان کې د اساسي قانون تاريخي بهير ۱۱۰
په افغانستان کې تصويب شوي قوانين ۱۲۰
مقرري او اساسنامې ۱۲۰
اجرايه ځواک(حکومت) ۱۲۱
دجمهور ريس دندې او صلاحيتونه ۱۲۳
د افغانستان اسلامي جمهوري دولت اداري تشکيلات ۱۲۳
دامنيت سکتور ۱۲۴
دحکومت داري چاروکې دقانون دحاکميت او دبشر دحقوقو سکتور ۱۲۴
دطبعي زېرمو او زير بناو سکتور ۱۲۵
دمعارف سکتور ۱۲۵
دروغتيا سکتور ۱۲۵
دزراعت او کليو پراختيا سکتور ۱۲۵
د اقتصادي ودې او خصوصي سکتور د پراختيا سکتور ۱۲۵
دټولنيزو ملاتړ سکتور ۱۲۲
قضايې ځواک (محکمې) ۱۲۸
شپږم څپرکی ۱۳۷
د افغانستان سرحدي کرښې ۱۳۷
د سرحدونو ډولونه ۱۴۰
لرغوني افغانستان(آريانا) پولې (د ۷۰۰ تر ۲۰۰م ز پورې) ۱۴۵
ديونان باختري دورې پرمهال د لرغوني افغانستان پولې (د ۳۳۲تر ۲۲۷م ز) ۱۴۶
دخراسان پولې (د ۷۴۲ تر ۹۲۲ زېږديز پورې) ۱۴۸
د هوتکيانو د واکمنۍ پولې (د ۱۷۰۹م تر ۱۷۳۷ زېږديز پورې) ۱۵۱
(د لوی افغانستان بنسټ ايښودنه او د څمکنۍ پراختيا هلې ځلې) ۱۵۲
د لوی افغانستان د پولو د نړيدو او بدلون بهير ۱۵۴

Download from:aghalibrary.com

دافغانستان اوسنۍ پولې ۱۲۲
د افغانستان د اوسنیو پولو جوړښت او ستونزې ۱۲۳
د افغانستان شمال ختیزې پولې ۱۲۴
شمالي پولې ۱۲۷
لویدیزې پولې ۱۷۱
د افغانستان ختیځ او جنوبي سرحد ۱۷۵
د ډیورنډ د کرښې تاریخ ۱۷۸
اووم څپرکی ۱۸۲
د سیمې له هېوادونو سره د افغانستان سیاسي اړیکې ۱۸۲
دافغانستان بهرنۍ سیاست ۱۸۲
په لومړۍ نړیواله جګړه کې د افغانستان دریځ ۱۸۶
ددوهم نړیوال جنګ په دوران کې دافغانستان دریځ ۱۸۷
دافغانستان اوپاکستان سیاسي اړیکې ۱۸۹
دافغانستان اوایران سیاسي اړیکې ۱۹۲
دترکمنستان او افغانستان سیاسي اړیکې ۱۹۸
دافغانستان او ازبکستان سیاسي اړیکې ۲۰۲
دچین او افغانستان سیاسي اړیکې ۲۰۴
دافغانستان او امریکا ستراتیژیکې اړیکې ۲۰۷
اتم څپرکی ۲۲۳
په افغانستان کې د بهرنیو هېوادونو لاسوهنې ۲۲۳
دافغانستان په اړه د پاکستان دریځ ۲۲۳
د پاکستان سیاسي موخې او لاس وهنې ۲۲۵
د پښتونستان مسئله او له پاکستان سره د اړیکو خرابېدل ۲۳۱
د ایران سیاسي موخې ۲۳۲

Download from:aghalibrary.com

ازبکستان سیاسي موخې ۲۳۷
دتاجکستان سیاسي موخې ۲۳۸
د چین سیاسي موخې ۲۴۰
د هند سیاسي موخې ۲۴۲
د روس سیاسي موخې ۲۴۳
نهم څپرکی ۲۴۶
دافغانستان خارجي سوداګري ۲۴۶
ګاونډیانو سره سوداګري ۲۵۰
لسم څپرکی ۲۵۳
د افغانستان د ستونزو عوامل او د حل لارې ۲۵۳
.۱.دافغانستان دستونزې داخلي فکتورونه:.. ۲۵۹
دپورتنیو فکتورونودحل لارې چارې ۲۶۰
دافغانستان دسیاسي جغرافیې اصطلاحات ۲۶۲
اخځلیکونه ۲۷۳

سپارښت لیک

دا یو څرګند حقیقت دی چې زمونږ د ټولنې د موجوده عیني شرایطو په پام کې نیولو سره د یو علمي اثر لیکنه د علمي نویو ، معتبرو او مرجع کتابونو او اثارو د نه شتون له امله څه ساده او اسان کار نه دی، د دې ستونزو سره سره محترم پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار) توانیدلی چې یو کتاب لوړ زده کړو د وزارت د نوي کریکولم او درسي مفرداتو سره سم د (افغانستان سیاسي جغرافیه) تر سرلیک لاندې چې د دریم (ټولګي)په (شپږم) سمستر کې تدریس کیږي تکمیل، محصلینو ته د استفادې په برخه کې وړاندې کړي.

دغه کتاب چې د بیلا بیلو موضوعاتو لرونکی دی په یوه مناسبه سریزه پیل ورپسې اړوند موضوع پورې یو شمیر مختلف سرلیکونو ته ځای ورکړل شوی چې د مفرداتو په پام کې نیولو سره محصلینو ته ګټورا و د هغوی د علمي پوهې د لوړاوي او ښه پوهاوي لپاره ډیر مهم او ضروري دی، په دې اثر کې لاندې موضوعاتو ته ځای ورکړل شوی دی:

لومړی څپرکی عمومي معلومات(سیاست، جغرافیه او د سیاسي جغرافیې پیژندنه) ،دوهم څپرکی د افغانستان تاریخي نمونه، دریم څپرکی د افغانستان بیلا بیل موقعیتونه، څلورم څپرکی په افغانستان کې د حکومت طرز او اداري تشکیلات، پنځم څپرکی د افغانستان درې ګونې قواوې، شپږم څپرکی د افغانستان سرحدي کرښې، اووم څپرکی د سیمې له هیوادونو سره د افغانستان سیاسي اړیکې، اتم څپرکی په افغانستان کې

دګاونډیو هېوادونو سیاسي موخې، نهم څپرکی دافغانستان بهرنۍ سوداګري، لسم څپرکی په افغانستان کې شته ستونزې اوحل لارې.
دپورته موضوعاتو برابرول اولیکل محصلین، مینه وال اولوستونکوته ډېرګټور اوداثرپه وروستۍ برخه کې یولړ مهم اصطلاحات اواخځلیکونوته ځای ورکړل شوی دی.لیکونکي داثر په لېکلوکې ډېرزیارویستلی،دلیکوالۍ ټولو اصولو او معیارونوته یې دامکان ترحده پاملرنه کړې ،ژبه یې روانه، ساده اوعام فهمه ده او داثر په لېکنه دموضوع ګانوتسلسل یې پوره په پام کې نیولی دی،اودموضوعاتو د ښه پوهاوي په خاطر داثر په مختلفواولازمو ځایونوکې مختلف جدولونو، انځورونواودموضوع په لمن لېکنوکې یې ماخذونوته ځای ورکړی دی.ددې خیړنیز اثرلیکنه چې په پښتورسمي ژبه ترسره شوی یوعلمي او ګټورکاربولم، لیکونکي ته یې دلوی خالق له دربارڅخه دنوروبریاو غوښتونکی یم.

په درنښت

پوهنوال عزت الله خان

دښوونې اوروزنې پوهنځي دجغرافیې څانګې دعلمي کادرغړی

تقريظ

الحمد الله رب السماوات والارض ورب العرش العظيم، والصلاة والسلام على قائد المجاهدين وعلى اله واصحابه اجمعين.

امابعد:خوشحاله يم چې دننګرهارپوهنتون دښوونې اوروزنې پوهنځي يوه ځوان علمي كادر محترم پوهيالى فياض ګل (مظلوم يار)علمي اثرمې دترلاسه كړچې دخپل مسلک سره سم يې په زړه پورې موضوع(دافغانستان سياسي جغرافيې) ترعنوان لاندى ليكلى دى، نوموړى اثر دعنوان له مخې دافغانستان سياسي جغرافيې ته كتنه ده خوپه منځ پانګه(محتوى) كې يولړتاريخي مسايل هم په بركې لري چې دسياسي جغرافيې سره نږدې اړيكې لري. زه دنوموړي په زړه پورې اثر په هكله خپل نظر په لاندې توګه څرګندوم.

۱ـ محترم پوهيالى مظلوم يار چې دنيكو اخلاقو ژوندۍ نمونه ده،دغه علمي ليكنه اوپه علمي ډګركې دهغه هلې ځلې دخپل مسلک سره دبې سارې مينې ښكارندويه ده اوزمادهمدې مدعاثبوت لپاره همدومره كافي ده چې نوموړى اثر يې دترفيع داخېستلوڅخه پرته دخدمت اومسلک سره دتړاو په غرض ليكلى دى.

۲ـ كه محترم پوهيالى فياض ګل دخپل مسكل اوڅانګې سره په همدې څپانده جزبې او احساس سره پاتې شي، نوهغه ورځ لرې نه ده چې دهغه ليكنې د افغانستان دسياسي جغرافيې څخه وراخوا دنړۍ په كچه دولسونو او پرګنو په ګټه تمامه شي.

۳ـ د نو موړې علمي اثر یوه ځانګړنه دا ده چې د لیکنې د ښه پوهېدو لپاره یې جدولونه، مختلف انځورونه او په لمن لمنلیک کې یې او همدا شان د لیکنې په پایله کې د اخذ لیکونو څخه یادونه کړې تر څنګ یې مهم او ضروروې اصطلاحات هم په ښه توګه روښانه کړي، چې د لیکوونکي د علمي استعداد یوه ژوندۍ بېلګه ده.

۴ـ د پوهنځي او اړوندې څانګې څخه مې هېله دا ده چې نوموړی اثر د ترفیع د نورو شرایطو په نظر کې نیولو سره د لیکوونکي په راتلونکو ترفیعاتو کې محاسبه کړي.

د محترم پوهیالي فیاض ګل (مظلوم یار) دلا زیاتو بریاوو په هېله

په درنښت

پوهاند دوکتور دل اقا (وقار)

تقریظ

دا یو څرګند حقیقت دی چې د درسي کتاب شتون په تېره بیا په پوهنتونونو کې د درسي پروسې د ښه پرمخ بیولو لپاره اړین کار دی، که درسي کتاب نه وي نو استاد به اړوي چې خپل ډېر وخت د لکچرنوټونو په برابرولو تېر کړي، همدارنګه د درسي کتاب شتون چې د ځانګې مفرداتو او علمي معیارونو سره سم لیکل شوی وي د استاد لپاره ښه اسانتیا ،د محصل لپاره شتمنه پانګه، ځوانو استادانو سره لویه مرسته او د یو شمېر نورو لپاره غوره ماخذ کیدای شي. نو په پوهنتونونو کې د همدې جدي اړتیا له مخې د درسي کتاب لیکنه نه یوازې ښه ګام بلکې یوه سخته اړتیا ده. د یو علمي اثر لیکنه چې د عصر هراړخیزو غوښتنو ته ځواب برابروي زمونږ د هېواد موجوده حالاتو په نظر کې نیولو سره ډېر ستونزمن کار دی.

د افغانستان سیاسي جغرافیې مضمون چې د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافیې څانګې د دریم ټولګي په شپږم سمستر په اونۍ کې (۲) کریډټه تدریس کیږي. د دې مضمون د تدریس لپاره په پښتو ژبه تر اوسه پورې د اسې کوم درسي کتاب نه وو لیکل شوی چې د ځانګې او محصلینو غوښتنو ته ځواب ووایي.

مانوموړی درسي کتاب په غور سره ولوست چې د نوي مېتود سره سم لیکل شوی او د کتاب په لومړي څپرکي کې د جغرافیې د علم پېژندنه، سیاست، د سیاست تعریف او ماهیت، د سیاست او جغرافیې ترمنځ نه شلیدونکې اړیکې، سیاسي جغرافیه او د سیاسي جغرافیې د بحث وړ مسایل په ډېر غور او دقیقه توګه څېړل شوي. په دویم څپرکي کې د افغانستان تاریخي نومونه لکه: اریانا، یونان او باختر، خراسان ،افغانستان او همدارنګه د افغان کلیمې په اړه رڼا اچول شوې ده. د اثر په دریم څپرکي کې د افغانستان په بېلا بېلو موقعیتونو لکه: د افغانستان مطلقه موقعیت، نسبي موقعیت، ستراتیژیک موقعیت، جیوپولیټیک موقعیت، طبیعي موقعیت او همداشان د افغانستان په تاریخي وضعې بحث شوی او په ورپسې څپرکوکې په بېلا بېلو دوروکې د افغانستان اداري او سیاسي

ویش، دافغانستان سرحدي کرښې، دافغانستان درې ګونې قواوې، دافغانستان اساسي قانون، د سیموله هېوادونو سره دافغانستان سیاسي اړیکې، دافغانستان خارجي تجارت، په افغانستان کې بحران او د هغې حل لارې چارې اوداسې نور دکریکولم اودرسي مفرداتو دپرله پسې والي له مخې په ډېر دقیق اوعلمي ډول ترڅېړنې لاندې نیول شوي اوداثرپه وروستیو برخوکې اصطلاحاتواو ماخذونو ته ځای ورکړل شوی دی.همدرانګه دکتاب په لیکنه کې دپښتودژبې ښې، مناسبې اوعام فهمه کلمې کارول شوي.

داکتاب به دښوونې اوروزنې پوهنځي دجغرافیې اوتاریخ څانګو د محصلینو ترڅنګ دحقوقو اوسیاسي علومو دمحصلینو ستونزې هم تر ډېره بریده پورې حل کړي.

دافغانستان سیاسي جغرافیه دغه درسي کتاب چې په پښتورسمي ژبه لیکل شوی دهېواددلوړوزده کړو په علمي موسسوکې یوګټورکاربولم. ددې اثر هر څپرکی دعلمي اواکاډمیکومعیارونو په پام کې نیولو ترښېلابېلو سرلیکونو لاندې لیکل شوی اودښه پوهاوي په خاطرمختلف جدولونه اولازم انځورونه دکتاب دمتن په مناسبوځایونوکې ځای پرځای شوي دي. نوموړي ته ددې اثردلیکلو مبارکي وړاندې کوم اوپه راتلونکې کې ورته په علمي چاروکې دلابریالیتوبونو هیله کوم.

په درنښت

پوهندوی ع،نبي(بصیرت)

دحقوقو اوسیاسي علومو دپوهنځي علمي کدرغړی

اودنړیوالو اړیکو دڅانګې امر

پیل خبرې

الحمد لله رب العلمین والصلاة والسلام علي سید المرسلین وعلي اله واصحابه اجمعین وبعد !

له لوی او بښونکي لایزال خدای څخه شکرګذار یم چې ماته یې دا توانایي راپه برخه کړه څو د خپل ملي وجیبې او هیوادني ارمانونو د پوره کولو په لور ګام پورته ترڅو د ګرانو محصلینو، مسلک خاوندانو او جغرافیې مینه والو دا اړتیا د پوره کولو په خاطر د افغانستان سیاسي جغرافیې ترسرلیک لاندې یو درسي ممد د ننګرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافیې څانګې کریکولم او درسي مفرداتو سره سم، د لیکوالۍ د اصولو او علمي معیارونو په پام کې نیولو سره په پښتو رسمي ژبه چاپ ته اماده کړم.

ددې علمي اثر د لیکلو موخه دا ده څو محصلین او مینه وال د افغانستان سیاسي جغرافیې له موضوعاتو لکه:د دافغانستان تاریخي نومونه، د افغانستان سیاسي او اداري وېش، د افغانستان سرحدي کرښې، د سیمې له هیوادونو سره د افغانستان سیاسي اړیکې، په افغانستان کې د ګاونډیو هېوادونو موخې او د اسې نورو مسایلو سره اشنایي او پیژندګلوی پیدا کړي، څو وکولای شي په کوم چاپیریال کې چې ژوند کوي د هغې په باره کې پوره او ګټور معلومات ترلاسه کړي. هیله لرم چې د یو درسي کتاب په څېر د پوهنتونونو، د ښوونکو د روزنې مرکزونو، تجروبوي علومو مرکزونو، محصلینو او د مسلک خاوندانو لپاره لوړ او ګټور علمي معلومات ترلاسه کړي.

دلیکنې لپاره مې د موادو په راټولولو، ترتیب کولو، تحلیل او تجزیه کولو او بالاخره د عنوانونو په ټاکلو، د یو او بل سره د اړونده موضوعاتو ځای پرځای کولو، د جملاتو په ادبي او مناسب سکښت او آن د لمن لیکونو او اخځلیکونو په ترتیب کې، دټولو هغو علمي او منل شویو اصولو او قواعدو پیروي کړې، چې داوسني عصر دعلمي لیکنو سره برابر او نورو لیکوالانو په خپلو کتابونو او لارښود کتابونو کې وړاندې کړې دي.

دکتاب د متن په منځ کې هڅه شوې ده چې د منابعو ذکر وشي، دکتاب په پای کې ماخذونو یو لیکلړ راغلی دی چې له محصلینو سره د لازیاتو معلوماتو د ترلاسه کولو په خاطر مرسته کولای شي.

د نوموړي لیکنې په بشپړولو کې مې ډېر ستونزې او مشکلات وګالل ځکه له علمي لیکنو سره مې اشنایې کمه وه نو ځکه مې موضوع په اړه سلا مشورو ته ډېر زیاته اړتیا لیدل کېده ترڅو زما ستونزو د حل لارې په موندلو کې له ما سره مرسته وکړي.

شک نشته چې هره انساني هڅه له نیمګړتیاو خالي نه وي،زه هم پدې باوري یم چې زما دغه لیکنه به هم څه ناڅه تېروتنې ولري، خو بیاهم زه له خپلو ټولو قدرمنو محصلینو څخه هیله کوم چې په راتلونکې کې دلیکنې دلانښه والي په موخه خپل رغنده نظریات له ما سره شریک کړي،زه ژمن یم چې په خپل چاپ کې به ستاسې نیوکو او نظریاتو ته ځای ورکړم.

په پای کې لازم ګڼم چې د جغرافیې څانګې ټولو هغو استادانو ، دوستانو اود مسلک خاوندانو له مرستي او همکارۍ څخه د زړه له کومې مننه وکړم چې ما سره یې ددې کتاب د لیکلو په برخه کې ترسره کړي په تېره بیا له محترم پوهنوال عزت الله او له محترم پوهندوی کریم الله (بیدار)له مرستو او همکاریو څخه مننه کوم چې ددې کتاب د متن په اصلاح کې یې نه ستړې کیدونکې هلې ځلې کړي.ترڅنګ دښاغلي پوهنمل ولي الله (فاضل)څخه دزړه له کومې مننه کوم چې په ورین تندي یې زما دغه لیکنه ولیدله او د پښتو متن او جمله بندي په سمون کې یې را سره مرسته وکړه له لوی او ښونکي خدای څخه ورته اجرعظیم ، اوږد ژوند او په علمي چارو کې د لابریو غوښتونکی یم.

په درنښت
پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار)
دننګرهارپوهنتون دښوونې اوروزنې پوهنځي استاد

سریزه

الحمد لله رب العلمین و الصلوة و السلام علي النبي الامین وعلي آله و اصحابه اجمعین اما بعد ،

د تاریخ او جغرافیې پوهانو افغانستان د اشغالګرو هېوادونو تګ راتګ، ستراتیژیک پل ،دوربېښمولارې تقاطع ،دنړۍ بام ،د هند دروازه ،د اسلامي نړۍ د ختیځې دروازې،د خنډ سیمه،د تمدنونو څلورلارې،دنړیوالې سوداګرۍ د لویې لارې او په پای کې ځېنو د اسیا د زړه په نومونو سره نومولی دی.

افغانستان د(۵۴۵)م ز څخه تر(۱۸۱۵)زېږدیز کلونو پورې د هندوستان په پراخه خاوره باندې د یرغلګرو د ځغل ډګر په نوم پېژندل کېده، په(۶ او ۷)زېږدیز پیړیو کې د هندوستان ،د پارس ساساني هېواد ،د ماوراء النهر د هېوادونو ،چین او د عربو د بحیرې ترمنځ یې وجود درلود چې د وریښمو لویه لار ورڅخه تېریدله او د هند ، پارس ، چین ، ماوراء النهر ،عراق،جزیرة العرب او د مصر تجارتي قافلو د تګ راتګ لار وه.

افغانستان د تاریخ په اوږدو کې د خپلو لوړو او ژورو له کبله تل د ځانګړې جیوپولېټیکي ارزښت څخه برخمن دی چې دغې ځانګړتیا د تاریخ په بیلابیلو پړاوونو کې دوینوډک کړکېچونه هم د ځانه سره لرلي دي، افغانستان په(۱۹ زېږدیز)پیړۍ کې د روس او انګلیس ترمنځ د سیالۍ له امله د سیمې د خنډ(د سیمې حایل) په نوم سوق الجیشي ځانګړی ارزښت پیدا کړ.

دې هېواد د(۱۸۱۵)زېږدیز څخه تر(۱۹۸۹)زېږدیز کلونو پورې په دې نوم چې د هند بحر تودو اوبو ته تر ټولو لنډه لار ده،د روسانو د حرص او طمعې ښکار وو ، د سړې جګړې پر مهال د حساسې سیمې په نوم د پام وړ ګرځیدلی و چې د سوړ جنګ وروستنۍ جګړه د دې خاورې په کنډوالو او د مظلومو بچو په ککریو باندې ترسره شوه ، په دې جګړه کې که څه هم مجاهدین د خپل ولس په استازیتوب

جنګيدل خو د تودو وينو لښتي پرته له دې چې د افغانستان خلک ورڅخه ګټه پورته کړي د نورو د ګټو درياب ته توې شوې.
لويديځ چې د لومړۍ نړيوالې جګړې پر مهال د افغانستان ملاتړی و، د شوروي د ړنګېدو او د سړې جګړې په پای ته رسيدو سره بې له دې چې د جګړه وهلي هېواد او ددې ويرژلي او په وينو لړلي ملت په وړاندې مسؤليت احساس کړي، خپل ټغر يې ټول کړ او ددې سترې جګړې له امله په وينو او خاورو لړلو شهيدانو د مړو تر څنګ تېر شول او افغانستان يې د سيمې واکمنۍ ته پرېښود. خو ډېر وخت لا نه ؤ تېر شوی چې چې په مرکزي اسيا کې د تېلو او ګازو د پراخو زېرمو موندلو افغانستان ته يو نوی جيوپولېټيکي ارزښت ورپه برخه کړ او د لويې لارې په نوم چې په نړۍ کې د (نړيوالې سوداګرۍ د دروازې) په نوم نومول شوی، د پام وړ وګرځيد.
د افغانستان ستراتيژيک ارزښت تل ددې باعث شوی ترڅو دا هېواد د يرغلونو او خونړيو نښتو ډګر وګرځي او د تاريخ په هر پړاو کې د خپل حساس موقعيت ګران قيمت اداء کړي. هغه موقعيت چې دې هېواد د سترو سيمه ايزو ځواکمنو او له سيمې نه پرته د نورو ځواکمنو په سياليو کې لاسته راوړی دی، دغه مقام په لومړي قدم کې د انرژۍ له زېرمو څخه سرچينه نيسي.
که څه هم افغانستان فعلاً د تېلو او ګازو پراخه او پرېمانه زېرمې نه لري خو له دې امله چې د مرکزي آسيا د تېلو او ګازو له زېرمو څخه ډکو هېوادونو ته نږدې پروت دی، همدا راز منځني ختيځ ته د هغه نژديوالی، ترکمنستان، د هند او چين د نيمې وچې پر لاره موقعيت، افغانستان د پاکستان زړه نومولی دی، افغانستان د مرکزي آسيا د ګاونډيتوب او د کسپين[1] د تېلو بحيري په اورغورځوونکي خوله

---

[1] د کسپين سمندرګی له عرب خليج او سايبيريا څخه وروسته د نړۍ په کچه د انرژۍ ستره سرچينه ګڼل کيږي، د کسپين سمندرګي له جغرافيوي پلوه د اروپا او اسيا د پولو تر منځ پروت دی. ددې سمندرګي لويديځ لور ته روسيه او اذربايجان، شمال لور ته قزاقستان، ختيځ

کې موقعیت لري، هغه بحیره چې د دوو نورو بحرونو ترمنځ پرته ده چې یو بحر د تېلو او ګازو دی او په بل بحر کې اسلام لامبو وهي او د اسلام په څپو ځپانده دي.

افغانستان یو غرنی هېواد دی چې $\frac{1}{3}$ برخې څخه زیاته برخه یې د غرونو د لړیو پواسطه پوښل شوې ده. د غرونو دا لړۍ له یوې خوا د همالیا له غرونو[1] سره او له بلې خوا د لویدیځې اسیا د غرونو له لړیو سره اړیکې لري.

افغانستان د غرونو لړۍ په ځانګړې توګه د هغې مرکزي برخې چې له ختیځ څخه لویدیځ خواته امتداد لري او بالاخره د هریرود په حوزه کې پای ته رسیږي د هندوکش او د بابا د غره د شمالي او جنوبي برخو په منځ کې د اوبو د وېش برید ټاکي، لدې پرته مختلفې سیمې د افغانستان شمالي برخې په ځانګړې توګه د ترکستان او بدخشان سیمې د افغانستان د سویلي او سوېل ختیځو سیمو یانې کابل، ننګرهار، غزني او کندهار څخه بېلې کړې دي او د اړیکتیاو په لحاظ یې ستونزې پیدا کړې دي، په داسې حال کې چې نن ورځ دغه مشکلات د نقلیه وسایطو پرمخ د سالنګ[2] د سورنګ په کېندلو سره تر یوې کچې د ګټې په غرض له منځه تللي دي.

ته ترکمنستان او سویل ته ایران پراته دي. په ټولیز ډول کسپین سمندرګي ۱۴۳۰۰۰میل مربع ساحه نیولې ده.

[1] د اسیایي غرونو یو سلسله ده چې لوړه څوکه یې مونت ایورست نومیږي چې ۸۸۴۸ متره لوړوالی لري تقریبا په هند، نیپال پاکستاني کشمیر او داسې نورسیمو کې موقعیت لري.

[2] سالنګ تونل د هندوکش په غرونو کې تیرشوی د سمندرله سطحې څخه ۳۳۶۰ متره لوړوالی لري دا تونل ۲۶۷۲ متره اوږد ۵، ۷متره سور او۱، ۷متره لوړوالی لري. ددې تونل د کیندلو کار د۱۳۳۲ لمریز کال دلنیدئ په میاشت کې پیل او په ۱۳۴۳ لمریز کال دوړې په میاشت کې پای ته ورسید.

افغانستان بري(وچ)اقلیم لري، پدې هېواد کې د اوړي په وخت کې هوا ډېره توده او د ژمي په مهال ډېره سړه وي. په دغه هېواد کې کله ناکله رېږدلې (زلزلې) هم کېږي.
ددې هېواد په طبیعي شتمنیو کې مس، جست او اوسپنه د یادولو وړ عنصرونه دي، ددې ترڅنګ ارزښمنې ډبرې او غمي لکه لاجورد ، زمرود او لعل هم ددغه هېواد په سویلي برخو کې موندل کېږي. د نورو طبیعي شتمنیو تر څنګ نفت، ګاز او دتېلو موندل شوې زېرمې هم د یادولو وړ دي. که څه هم چې دغه زېرمې لا تر اوسه پورې نه دې راوتلي او په کار نه دي اچول شوي ښایې ددې سبب په افغانستان کې د روسانو یرغل او تر هغې وروسته په کورنۍ جګړه کې د هېواد ښکېل کېدنه وه خو بیا هم ددې هېواد لپاره همدا مهمه شتمني ده چې په راتلونکې کې د انرژۍ د لویو سرچینو په توګه راڅرګند بدلای شي.
افغانستان په غرونو کې راګېرهېواد دی چې د اسیا دلوې وچې په څلورلارې کې پروت دی. دا هېواد د منځنۍ اسیا[1] یوه برخه ده، خو کله ناکله بیا په داسې سیمه کې څرګند شوی چې نه په منځني ختیځ او نه پر سویلي اسیا پورې تړلی دی، او داپدې مانا چې دغه سیمه د منځني ختیځ او سویلي اسیا سره فرهنګي، ژبنیز، توکمیز او جغرافیې اړیکې لري.داهېواد په لویدیځ کې له ایران سره، په سویل اوختیځ کې له پاکستان سره، په شمال ختیځ کې له چین سره او په شمال کې له تاجکستان، ازبکستان اوترکمنستان سره ګډې پولې لري.

---

۱ د ملګرو ملتو د یونسکو د سازمان د ټاکنې له مخې ، په منځنۍ اسیا کې دا هېوادونه او سیمې شاملې دي ، لکه مغولستان ، لوېدیز چین ، پنجاب ، شمالي هند او شمالي پاکستان ، شمال ختیځ ایرن ، افغانستان ، د اسیایي روسیې سویلي سیمې ، قرغزستان ، تاجکستان ، ازبکستان ، ترکمنستان او قزاقستان.

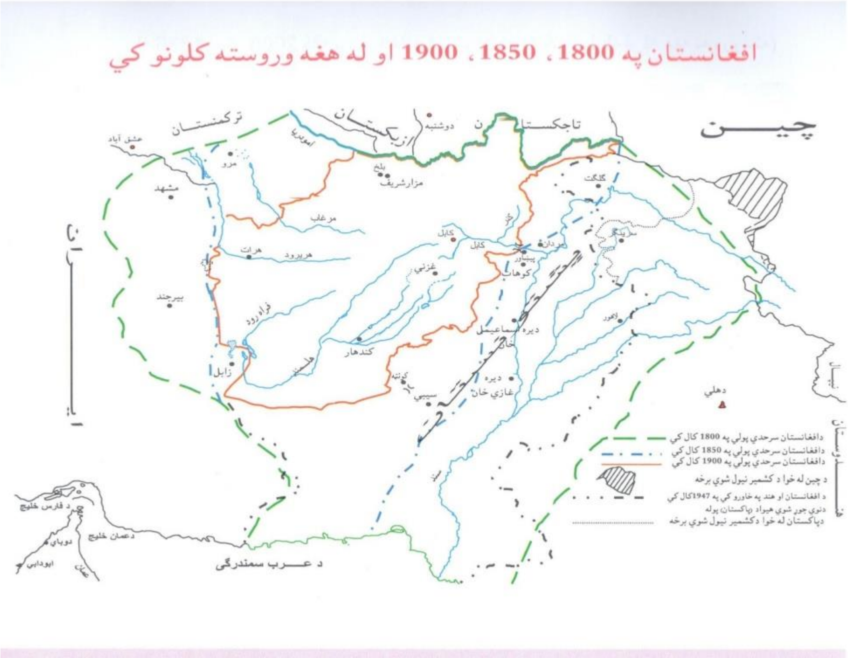

افغانستان یو ډېر لرغونی هېواد دی، د تاریخ له نظره دا یو لوی سوداګریز مرکز پاتې شوی او په همدې توګه په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو قوتونو له خوا تر یرغل لاندې راغلی، لوټ او تالان شوی دی. د تاریخ په اوږدو کې دا سیمه دفارس، مقدونیانو، عربانو، مغولو، ترکانو، او یونانیانو لخوا نیول شوی. نوی افغانستان د لومړي ځل لپاره د افغان-انګلیس دریم جګړې[1] وروسته په

---

۱ افغان انګلیس ترمنځ درې جګړې پیښې شوي دي چې یې ۱۸۳۹م څخه پیل کیږي. د افغان انګلیس لومړی جنګ دوهم د افغان انګلیس د دوهم جنګ چې د ۱۸۷۸م څخه پیل کیږي .او دریم یې د افغان انګلیس دریم جنګ دی چې تر ۱۹۱۹م پوري دوام کوي په دې اړه زیات تفصیل د(انګریزي استعمار او افغانستان) د محترم اولس یار لیکنه، (د افغانستان او انګریز دوهمه جګړه) د ښاغلي پوهاند حسن کاکړ لیکنې وګورئ

(۱۹۱۹زېږدیز) کال کې د یوه خپلواک هېواد په توګه هغه وخت را څرګند شو کله چې بهرنیانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه پرېښوده. په دغه هېواد د روسیې د یرغل وروسته، په هېواد کې بد امني، خپلمنځي جګړې، د طالبانو واکمني او بیا وروسته د سپتمبر دیولسمې پېښې د امریکا یرغل د دغه هېواد تاریخ ویجاړ کړ. د دغو ناخوالو په پایله کې اوس افغانستان د بیا ودانېدو په لورې روان دی، دا یوه داسې هڅه ده چې د اوږدمهالې جګړې او د هغه ویجاړیو چې د کلونو کلونو وسله والو ښېټو په نتیجه کې منځ ته راغلي ځواب ووایې او همدا نوی حکومت هم د ملت په یووالي او د هېواد د بیا جوړولو په درشل کې خپل ګامونه پورته کړي، خو لا تر اوسه پورې نه دی بریالی شوی چې په هېواد کې په بشپړه توګه امن او ورورګلوي راولي.

افغانستان د خورا ډېرو ستونزو سره مخامخ دی، دنړېدلي اقتصادي نظام نه رانیولې، د میلونونو مهاجرینو د بېرته ستنېدو پورې، د مخدره توکو قاچاق، د جنګسالارانو شته والی او په شته حکومت کې د بېلابېلو سیاسي ګوندونو

مخالفتونه، هغه ټول لاملونه دي چې د اوسنی حکومت ورسره لاس او ګریوان دی او همدا ټولې ستونزې دي چې دیویشتمې پېړۍ د افغانستان څرګندونه کوي.
افغانستان یو بې جوړې منځنۍ-مرکزي سیمه ده چېرته چې اېروآسیايي تمدنونو[1] د یو بل سره معاملې کړي او ډېر ځله یې د یو بل سره جنګونه کړي او دډېر پخوا نه د تاریخ یو مهم ځای پاتې شوی. د تاریخ په بهیر کې دغه سیمه چې اوس د افغانستان په نوم یادیږي، د بېلابېلو خلکو لخوا نیول شوی چې پدغو کې آریایان، لرغونی ایرانیان، هندوآریایان، یونانیان، ماوریان، کوشانیان، هېپتالیان، عربان، مغول، ترکانو، انګرېزانو، روسانو او پدې تازه وختونو کې امریکایان هم شامل دي. ډېر لږ ځل داسې پېښ شوي چې داسېمه دې په بشپړه توګه د یوه توکم د واک لاندې راغلې وي. ډېرځله داسې هم پېښ شوي چې د افغانستان وطني وګړو د خپل د هېوادڅلور خواپرتې سیمې دلاس لاندې کړې او خپله پاچایي یې جوړه کړې.
داسې ویل کېږي چې (۲۰۰۰ او ۱۲۰۰)م زکاله مخکې د هندو-اروپایې ژبې د کورنۍ خلکو چې آریایان نومېدل، اوسني افغانستان ته مخه کړه او په همدې سیمه کې مېشت شول،اودیوه ملت بنسټ یې کېښود .او ددې نوم مانا " "د آریایانو خاوره" "، ده. داسې هم ویل شوی چې د زردشتي دین[2] په افغانستان کې د عیسی (ع) د راتګ نه مخکې د(۱۸۰۰ نه تر ۸۰۰)کالونو پورې په همدې سیمه کې زېږېدلی وي. لرغونې ژبه اوېستایې هم په همدې وختونو کې ددې سیمه ژبه وه. په همدې توګه ویل کېږي چې د لرغوني هندو-آریایې ویدي تمدن[3] هم ددغه هېواد له

[1] هغه تمدنونه چې په اسیااواروپاکې منځ ته راغلي دي.
[2] زردشتي دین د نړۍ له ستروادیانو څخه دی، چې د زردشت په وسیله(۱۲۰۰ کاله قبل المیلاد) د افغانستان په سویل لویدیځ کې بنسټ کېښودل شو.
[3] ه افغانستان کې د اریا ئیانو تر ټولو لرغونۍ مدنیت د ویدي په نوم یادیږي. دا مدنیت څکه ویدي یادشوی، چې مالومات یې د هغو څلورو کتابونو څخه په لاس راغلي چې د ریګویدا ،

ختيځو سيمو سرچينه اخيستې خو پدې اړوند د لانورو څېړنو او پايلو اړتيا ليدل كېږي.

اتهرو ويدا ، ساما ويدا او ويجورو ويدا په نومونو يادېږي ، او ټولګه يې د ويدي سرودونو په نوم شهرت لري. د دې سرودونو پيل تر زېږديز دوه زره كاله وړاندو مهالونو پوري اړه لري چي په شفاهي ډول د اريا ئيانو له خوا را نقل شوي او وروسته په سانسګريت ژبه ليكل شويدي. په ريګويدا كي د هغوسيمو نومونه شته چي داريا ئيانو تر واك او څواك لاندي وه. د دې سيمو زياته شميره په اوسني افغانستان كي د تاريخي جغرافيا پوهانو له لخوا پيژندل شويدي. د بيلګي په توګه ،هريوا (هرات) هيراوتي (دهراوت) بلهيكه (بلخ) او نور يادولای شو. د سيمو پر نومونو سر بيره په ريګويدا كي د سندونو او غرونو نومنه هم راغلي چي بيلګه يې د منجوان د غره نوم دی چي د اوسني نورستان او بدخشان ترمنځ پيژندل شوی دئ. په ويدي سرودونو كي د اريا ئي قبيلو په اړه زيات مالومات شته. د الينا په نوم قبيله ياده شوېده چي د اوسني الينګار او سپدنكي وه ، د بولان او سپدونكي يې د بهالانه په نوم ياد كړيدي. د پكتها نوم هم ډير ياد شوی چي د پښتون د كليمي پخوانی ډول دی. په ريګوېدا كي داسي توري هم شته چي په لږ بدلون اوس معمول دي ، د بيلګي په توګه كورنۍ يې د كولا (كهول) په نوم يادول ، د قبيلو مشر ته يې پتي ويل اود ځو يو ځای شويو قبيلو مشر يې د ګرامه په نوم ياد كړيدئ ، چي د ګرام كليمه چي د ستر او لوی مانا لري اوس هم په زياتو نومونو لكه باګرام او نورو كي ليدل كيږي. د ويدي مدنيت پر مهال اريا ئيانو د چوپانۍ او كرهڼي له لاري خپلي اړتياوي پوره كولي. د حيواناتو د پوستكي به يې د تودو جامو او څپليو په جوړولو كي كار اخستی. د ښكلوخاورينو لوښو جوړول دود وه. ښكلي ګاڼې به يې جوړولې. د جنس په جنس راكړي وركړي چاري يې هم زده كړي وې ، حيوانات به يې سره بدلول او هغه به يې د تبادلې لپاره بنسټ ګاڼه چي د پيسو په نوم به يادېدل. بيلا بيلي دانې غلې او د څښلو خوندور بوټي يې هم پيژندل چي په ويدي سرودونو كي يې په وار وار يادونه شوېده. داسي بريښي چي د ويدي سرودونو ويل او په يادول د زماني پلوه ډير پخوا پيل شويدي. خو په سرودونو كي تر ټولو پخوانئ يادي شوي پيښي په (۱۸۰۰) يو زرا ته سوه كاله د مخ تر ميلاد زماني پوري اړه لري. ويدي مدنيت په پرله پسې توګه تر (۱۰۰۰) زر كاله د مخه تر ميلاد دوام درلود.

لومړی څپرکی

(جغرافیه، سیاست او د سیاسي جغرافیې پېژندنه)

۱- د جغرافیې پېژندنه

جغرافیه د انګریزي ژبې د (Geography) معادله کلیمه ده چې یوناني ریښه لري. عربي بڼه یې (الجغرافیه) ده چې په پښتو کې یې موږ (جغرافیه) لیکو او په پارسي کې یې (جغرافی یا جغرافیا) لیکي. په انګریزي ژبه کې د Geo لفظ د ځمکې، خاورې او کله کله خپله د جغرافیې په مانا هم کارېږي. همدارنګه د Graphy لفظ د هنر، لیکلو، تشریح او ښودنې په مانا ده او د علم او پوهې مانا هم لېږدوي.

د برنارد وارینوس په نوم په (۱۸۸۳) زېږدیز کال یو جغرافیه پوه د جغرافیې د پېژندنې په اړه وایې: جغرافیه هغه پوهه ده چې په کې د ځمکې ډول، د ځمکې سطحې او برخې لوستل کېږي.

د فردریک راتزل په نوم (د نولسمې پېړۍ دویمه نیمایې) کې یو بل جغرافیه پوه وایې: جغرافیه د ځمکې له سطحې او د هغه پدیدو څخه بحث کوي چې د ځمکې له سطحې سره علمي اړیکې لري.

د ریچارډ هارتشون په نوم (۱۹۲۹) زېږدیز کال یو بل جغرافیه پوه وایې: جغرافیه د ځمکې د سطحې د بدلېدونکو اړخونو استدلال، بدلون او توصیف کوي.

جغرافیه هغه علم دی چې مونږ ته زمونږ د ځمکې کره له بېلابېلو طبیعي او ناطبیعي بدلونونو او احوالو سره راپېژني. د بدلونونو لپاره دلایل په ګوته کوي او د طبیعي او غیر طبیعي بدلونونو او شرایطو ترمنځ خپلمنځي اړیکې پیدا کوي او لولي.[1]

جغرافیه پوه فزیکي نړۍ ارزوي او د سیمو ترمنځ اړیکې تحلیلوي، چې په دې ډول په بڼو او طبعیت یا د بشري ټولنو په څرنګوالي رڼا اچوي، په دې ډول جغرافیه د انسان او طبیعي چاپېریال ترمنځ متقابلې اړیکې تحلیل او ارزوي، په همدې ډول

---

[1] سیاسي جغرافیه ،دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۳-۴مخونه

سيمه ايز توپيرونه ارزوي اود هغوی لاملونه پيدا کوي.کله چې د سيمو ترمنځ دواټن اندازه رسمه کړي د هغوی ترمنځ اړيکې څېړي.

۲. سياست

د سياست تعريف او ماهيت

په انګريزي ژبه کې د سياست هم مانه(انډول) لفظ Ploitics دی چې پوهان يې ريښه د يوناني ژبې له Polis کليمې څخه اخېستل شوې ګڼي.په يوناني ژبه کې د Polis د ښار-دولت يا City_State مانا ورکوي.له دې لفظي پېژندنې څخه داسې معلومېږي چې د سياست د انګليسي ژبې همانا لفظ Politics په ښار او دولت پورې اړوندو چارو ته ويل کېږي.[1]

د سياست د بنسټونو په اړه چې تر دې دمه کومې څېړنې شوې دي،پوهانو يې بنسټونه لرغوني يونان د سقراط او افلاطون په کتابونو کې موندلي دي،دوی فکر کوي چې د يونان ښاري دولتونه د عملي سياست ترټولو لومړني ډګرونه ول،د دغه څېړنې زياتره د لويديځ والو نامسلمانو له خوا شويدي، چې دوی د خپلو څېړنو فکري او عقيدوي ليد پر بنسټ د سياست لپاره بېلا بېل تعريفونه هم کړي دي.خو په مقابل کې يې مسلمانو پوهانو چې له خپلې ګروهې او ليد سره سم د سياست لفظ او مفهوم څنګه څېړلی او کوم تعريف يې ورته کړيدی،هغه نه يوازې د لويديځ والو پوهانو له تعريفونو څخه بېل دی،بلکې د مسلمانو پوهانو د تعريف له مخې د سياست پوهنې يا سياست بنسټ هم د لرغوني يونان څخه ډېر وړاندې ځي او هغه مهال ته رسيږي.کله چې څښتن تعالی(ج) پرښتو ته خپله اراده څرګنده کړه،چې غواړي انسان د ځمکې پرمخ خپل خليفه وګرځوي په قاموسونو کې د خليفه مانا نماينده او استازی ،مشر او تنظيمونکی ښودل شويدی.

---

[1] سياسي جغرافيه،د پوهندوی کريم الله ليکنه،۴مخ

د مسلمانانو پوهانو له آنده سیاست د اصلاح او ښایسته کولو په مانا دی، لدې ځایه ویلی شو چې څښتن تعالی(ج) په خپله اراده کې د انسان لپاره د ځمکې د مخ د ښایسته کولو چاره غوره کړې وه، که څه هم پرښتو د څښتن تعالی د ارادې د څرګندولو پر مهال خپل تشویش ښکاره کړ او الله تعالی ته یې عرض وکړ، چې تاسو پر ځمکه هغه څوک پیدا کوئ چې فساد به کوي او د خپلو هم جنسو وینې تویوي، خو الله تعالی یې په ځواب کې وویل: زه چې پر څه شي پوهېږم تاسې پرې نه پوهېږئ. په تفسیرونو کې راغلي دي، چې د ځمکې پر مخ د انسانانو څخه وړاندې پېریانو ژوند کاوه، چې دوی په فساد ککړ او د یو بل وینې یې تویولې، چې د دغه وضعیت د څښتن تعالی(ج) د ناخوښۍ سبب شو، همغه وو چې د ځمکې د ښکلا لپاره یې حضرت آدم(ع) پیدا کړ نو مونږ له همدې ځایه ویلی شو چې څښتن تعالی(ج) د انسانانو پلار حضرت آدم(ع) ته د ځمکې د سیاست چارې د لومړي ځل لپاره وسپارلې او له همدغه ځایه د سیاست پیل وشو. کله چې حضرت آدم(ع) له جنت څخه ځمکې ته راغی او پر ځمکه باندې د تولد او تناسل سلسله شروع شوه. د حضرت آدم ع اولادونه د ځمکې پر مخ زیات او خپاره شول، له هغه مهاله د وروستي پیغمبر حضرت محمد (ص) تر بعثت پورې څښتن تعالی د ځمکې پر مخ د خپلو بندګانو د اصلاح او تنظیم چارې وخت په وخت خپلو پیغمبرانو ته سپارلې دي او هغوی به د خپلو ویناوو او عمل په واسطه خلک ښو کارونو ته رابلل، د څښتن تعالی احکام به یې ورته رسول او د هغه ستاینې او عبادت ته به یې هڅول په اسلامي کتابونو کې راغلي دي، چې حضرت نوح(ع) خپل قوم ته(۹۵۰) کاله تبلیغ وکړ، چې هغوی اصلاح کړي او د الله تعالی احکام پرې و مني او له بد یو څخه یې وژغوري. کله چې په اومه زېږدیزه پېړۍ کې نړۍ او د نړۍ انسانان د وروستي پیغمبر حضرت محمد (ص) پر بعثت باندې نیکمرغه شول نو د پیغمبرۍ لړۍ تمامه شوه الله تعالی(ج) ته پیغام ورکړ چې ستاسې دین مې بشپړ کړ او خپل نعمتونه مې پر تاسې تمام کړل. مفسرین د دې آیت شریف معنا او تفسیر همدغه د پیغمبرۍ لړۍ

پـای تـه رسـېدل بـولي چـې پر انسـانیت د الله(ج) لـه خوا څخـه نعمـت و او نور تمـام شو ،د حضرت محمد(ص) څخه را او روسته د انسـانانو تـرمنځ د چـارو تنظیم، د الهي احکـامو تبلیغ او خلکو تـه د رسولو چارې د هغو د وارثینو (دیني عـالمـانو غـاړې تـه ولویـدي). د حضـرت محمـد(ص) لـه وفـات څخـه وروسـته د هغـو د څلـورو یـارانو د خلافت او اسلامي سیاست ،اسلامي حکومت والۍ ،اسلامي عدالت، د اسلامي لید له مخې د انسانانو د اصلاح کوونکي او د چارو له تنظیم ترټولو غوره بیلګې دي،د دوی په خلافت کې د اوسني اصیل سیاست ټول اړخونه او رنګونه موجود ول،د نړیوالو اړیکو لپاره یې اصول درلودل، وقف، صدقات،او زکات پـه اسلامي ټولنو کې د خلکو د اقتصادي رشد لپاره د نړۍ ترټولو پرمختللي بنسټونه دي.لنډه دا چې په اوسني سیاست او ورپورې اړونده چـارو کې هېڅ داسې مسله نشته چې اساس او بنسټ یې د اسلام پـه مبارک دیـن کې او د حضرت محمد(ص) او د هغه د یارانو په خلافتونو کې په عملي توګه شتون ونلري،د سیاست د کلمې لغوي معنا او اصطلاحي تعریفونه د اسلامي علماوو له نظره په لاندې ډول دي:

۱:- د سیاست لغوي مانا:سیاست د امارت په وزن (ساس،یسوس) د (قال،یقول) پـه وزن سـره د مصدر صـیغه ده ،نو د سیاسـت مانـا اصـلاح کـول او ښایسـته کـول دي او د همدې لغوي مانا پر اساس د غه د ریاست او حکومت د چارو لپاره په زیاته توګه استعمالیږي، داځکه چې د ریاست او حکومت هدف هم د خلکو د حالاتو اصلاح او بهتروالی دی نو پـه منظمـه توګه د حکومت او د ریاست د چـارو پـرمخ بیولـو تـه سیاست ویل کیږي. همدارنګه اسلامي پوهانو هم سیاست تـه مختلف تعریفونـه کړیدي،چې په لاندې ډول دي:

ابـن خلدون (رح) چـې پـه(۸۰۸هـ ق)کـال کـې وفـات شـوی دی د سیاست پـه هکلـه داسې لیکـي: (فالسیاسـته والملـک هـي کفالتـه للخلـق وخلافـت الله فـی العبـاد لتنفیـذ احکامـه فـیهم) سیاسـت او حکومـت د مخلـوق د سـاتنې او د هغـوی د ګټو کفالت او ضمانت نوم دی او دا ډول سیاست د الله(ج) نیابت دی چې د هغـه پـه

بندګانو دهغه (عزوجل) احکام نافذ کړای شي، همدارنګه امام غزالي(رح) چې په(۵۰۵هـ ق)کال کې وفات شوی دی د سیاست په هکله داسې وایې(استصلاح الخلق وارشادهم الی الطریق المستقیم المنجي فی الدنیا والاخرته) یانې دالله دبندګانو اصلاح اوهغې لارې ته دهغې لاربښونه چې ددنیا اوآخرت دخلاصون یواځنۍ ذریعه ده سیاست ویل کېږي. په همدې توګه په بل ځای کې یې داسې تعریفوي(وهی التالف والاجتماع علی اسباب المعشیته وضبطها)یانې سیاست هغه تدبیر دی چې دژوندانه دوسایلو اودهغو په ګرد راګرد کې دافرادو اوټولنې ترمنځ دمحبت، یووالي اویوله بل سره دمرستې دپیدا کېدو وسیله ګرځي.ابن منظور افریقایې چې په (۷۱۱هـ ق) کال کې وفات شوی دی سیاست دارنګه تعریف کړیدي(والسیاست القیام علي الشی بما یصلحه والسیاسته في الساسس) یانې دیوشي داصلاح لپاره ملاتړل اوکلک دریدل دسیاست څخه عبارت دي چې دایو مدبرکار دی.امام راغب اصفهاني(رح) دسیاست په تعریف کې ددریو شیانو یادونه کړیده اودانساني فعالیتونو دارو ،مدار یې په دریو شیانو پورې مربوط بللی دی:

۱:- امارت الارض: یانې دځمکې پرمخ دساختماني اوتعمیراتي تمدن منځ ته راوړل.

۲:- مکارم الشریعته: یانې دښو اخلاقو اختیارول.

۳:- تنفیذ احکام الله: یانې دالله(ج) داحکامو نافذول.

امام ابوالحسن ماوردي چې په(۴۶۰ هـ ق)کال کې وفات شوی دی په لازیاتو صافو الفاظو کې یې دامطلب بیان کړی دی(الا امامته موضوعته في حراسته الدین والسیاسته الدنیا) یانې اسلامي حکومت یوډول قیادت دی چې ددین په

حفاظت او د دنیا په سیاست بنا دی، د دین له حفاظت څخه وروسته په چارو کې برخه اخېستل په سیاست پورې موقوف دي. حضرت ابو الوفا ابن عقیل بغدادي (رح) چې په کال(۵۱۳هـ ق) کې وفات شوی دی وايي: سیاست د هغو تدبیرونو نوم دی چې د هغې پواسطه خلک له یو بل سره د اصلاح او مصلحت پرلور نږدې کوي، فساد او خرابي له منځه وړي. حضرت شاولی الله دهلوی (رح) وايي چې سیاست او حکمت د هغه فن نوم دی چې د یو هېواد دوګړو ترمنځ د ټولنیزو اړیکو د ژرنګوالي څخه بحث کوي. علامه ابو البقي حنفي(رح) سیاست داسې تعریفوي: هرهغه تګلاره چې په حال او راتلونکې کې د انسان د ښېګڼې او نېکمرغۍ ضمانت کوي سیاست نومېږي. ابن تیمیه(رح) وايي: حکومت یو امانت دی چې سیاست او عدل ساتل یې دنده ده.

د پورته تصریحاتو په بنسټ د سیاست مانا مکر، فریب، غولول، او جنګول ندي، بلکې سیاست د هغې پوهې نوم دی چې د خلکو ترمنځ وروروليٰ، مینه او محبت رامنځ ته کوي. حقیقي سیاست پوه هغه څوک دی چې د ښه نظم او تدبیر نه پرته بهترین مصلح او د اخلاقو ښه معلم هم وي. د پورتنیو تعریفاتو څخه داسې نتیجه په لاس راځي چې سیاست یو فن او پوهه ده چې د حکومت او ریاست نظم او نسق یې موضوع او مهمه دنده تشکیلوي. غرض او مقصد یې د مصالحو ساتنه او د خلکو ترمنځ اړیکې او ارتباط د یوې قاعدې او قانون په توګه کنترول دی، مسلمانانو ترموده مودود سیاست او حکمت څراغ روښانه وساته او زموږ باور دی چې د نړۍ په اوسني سیاسي شعورکې چې د عمومیت او حکومت په قالب کې د اختیاراتو کوم قوت ښکاري په هغه کې د اسلام د سیاسي دورډېرلوی لاس دي.

د اسلامي پوهانو پرته غربي پوهان هم شته چې د سیاست په اړه يې نظریات ورکړي دي چې معاصر پوهان سیاست د قدرت ترلاسه کولو لپاره هلوځلو او کوښښ ته وايي.
جرمني سیاستپوه ماکس ویبر(۱۸۶۳-۱۹۲۰) زيږدیز کلونو کې ویلي دي ((سیاست یانې په قدرت کې د ګډون کولو لپاره کوښښ یا هم پر قدرت د نفوذ درلودلو لپاره کوښښ، هغه که د دولت په منځ کې وي او که د سیاسي ډلو په منځ کې)) یادونو موږ پوه له انده هره هغه هڅه چې د قدرت ترلاسه کولو او یا هم پر قدرت د نفوذ یا اغېز درلودلو په خاطر ترسره کېږي له سیاست څخه عبارت دی.
یوبل جرمني سیاست پوه مورګانتا (۱۹۰۴-۱۹۸۰) زيږدیز کلونو کې ویلي دي: ((سیاست یوازې د قدرت لپاره مبارزه ده، نو د قدرت لوستنې ته سیاستپوهنه وايي)) د دې پوه پراند هر هغه مبارزه چې د قدرت لپاره وي سیاست دی، نو موږ وایو چې انساني ټولنه د قدرت پر سر له مبارزې څخه نه خالي کېږي او د قدرت لپاره مبارزه د انساني ټولنې خاصه ده. ارسطو هم ښايي انسان له همدې امله (سیاسي ژوی)ګڼلی وي چې د قدرت لپاره مبارزه يې په خټه کې اغږلې ده، هغه بې سیاسته انسان ته بې خاصیته ښاري ویلای دی یانې هغه انسان چې په ښار یا ټولنه کې ژوند کوي او په یونه یوډول په سیاست کې دخیل نه وي، د اسې دی چې ګواکې هغه د ټولنې یا ښار خاصیت او صفت نه لري.[21]

[1] سیاسي جغرافیه ،دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۲-۵مخونه
[2] کولای شي د سیاست په اړه زیات معلومات د(اسلام او سیاسي اندونه) لیکوال:مفتي محمد تقي عثماني، (پولیټیکل ساینس ته یوه کتنه).لیکوال محمد معصوم هوتک(.بین المللي سیاست ته یوه کتنه.)ژباړه محمد صدیق ظهیر(.تاریخ افکار سیاسي): لیکوال. دوکتور عنایت الله خلیل هدف. (اسلام و سیاست). لیکوال:استاد سیاف کتابونه وګورئ.

د جغرافیې سره د سیاست د علم اړیکه
د جغرافیې علم د بشري ژوندانه د طبیعي محیط څخه بحث کوي او څرنګه چې جغرافیه د ژوندانه محیط دی نو دیو هېواد جغرافیایي جوړښت په انساني خویونو، عاداتو، کلچر او سلوک باندې تاثیر لري، چې همدا انساني مواصفات په سیاست باندې ستره اغیزه لري. دلوړو غرونو او بې سرو پایانه درو او سیدونکي د استعمار په مقابل کې د کلک او پیاوړي دریځ خاوندان وي. چې زمونږ د ګران هېواد تاریخ او جغرافیه دواړه ددې حقیقت ښه ثبوت دی. د لوی سکندر څخه نیولې تر مغلو، فرنګیانو، شورویانو او نورو غربي وحشي یرغلګرو په مقابل کې زمونږ دغیور قوم نه ماتیدونکی مقاومت او مبارزه او د دښمن ته غاښ ماتوونکې ماتې ورکول د هغه جغرافیایي لورینې نتیجه ده چې لوی الله جل جلاله زمونږ پر ملت کړې ده.
د بلې خوا په پرله پسې ډول په افغانستان باندې د نړۍ د سترو یرغلګرو او اشغالګرو د یرغل لوی لامل هم ددې هېواد جیوپولیتیک اهمیت دی، چې د شرق په لوري د پر مختګ دروازه او د نړۍ د بام موقعیت هم دلویو عواملو د جملې څخه ګڼل کیږي. د خیبر دره، د هرمز تنګی، د طارق ابنا، د نړۍ بام او داسې نور هغه جغرافیایي موقعیتونه دي چې د نړۍ په سیاست کې یې ستر بدلونونه راوستي دي[1]

[1] د سیاسي افکارو تاریخ، د پوهندوی ع، بصیرت لیکنه: ۲۱-۲۲ مخونه

سیاسي جغرافیه

سیاسي جغرافیه دبشري جغرافیې یوه څانګه ده چې په جغرافیایې چاپېریال باندې د سیاست او قدرت له اغېزو څخه بحث کوي. او پر جغرافیایې چاپېریال د سیاسي پرېکړو اغېز ترڅېړنې لاندې نیسي. د نوموړي تعریف له نظره سیاسي جغرافیې دنده داده چې دځمکې مخ پرمحلي، ملي او سیمه ییزو بېلا بېلو برخوویشي.

➢ سیاسي جغرافیه د سیاسي تصمیمونو اغېزې په جغرافیایې چاپېریال باندې دڅېړنې او پلټنې لاندې نیسي.

➢ د سیاسي جغرافیې ځانګړی رول محلي، ملي ،سیمه ایزه کچې د سیاسي فضاسازماندهي کول دي.

➢ سیاسي جغرافیه دفزیکي چاپېریال او د سیاست متقابلو اغېزو(تاثیرات) څخه بحث کوي.

➢ داخري تعریف له مخې د جغرافیې ځانګړی رول د سیاسي پدېدو ،دفضایې تحلیل او د سیاسي کړنلارو د پېژندنې څخه عبارت دی.

➢ سیاسي جغرافیه سیمه ایزتو پیرونه او سیاسي ورته والی دڅېرو نورو جغرافیایې توپیرونو اوورته والیو سره څېړي.

➢ سیاسي جغرافیه د سیاسي قدرت نقش(رول)زېږونه په جغرافیایې چاپېریال کې څېړي.

➢ په سیاسي جغرافیه کې د انسان اغېزپه لاندې مواردو کې مطالعه کېږي لکه: موقعیتونه ،سرحدونه ،ملکونه ،ملتونه او منطقې.

➢ سیاسي جغرافیه د قدرت دصاحبانو د سیاسي تصمیمونو مطالعه(څېړنه) په جغرافیایې چاپېریال کې ده. لکه د مملکت سیاسي وېش او د جغرافیې پرمخ سیاسي سرحدونه.

د سياسي جغرافيې موضوع :د سياسي جغرافيه اصلي موضوع ملک (هېواد)دی ،سياسي جغرافيه ،سياسي پد ېدې د يو هېواد په داخلي فضا کې څېړي. په سنتي ډول لاندې مفاهيم مطالعه کوي:
هېواد ،سرحد ،ملت،حکومت او ځمکه.
د سياسي جغرافيې قلمرو او ماهيت: سياسي جغرافيه د انساني جغرافيې يوه څانګه ده چې د ننني آخرين تعريف له مخې د سياسي جغرافيې ځانګړی نقش د سياسي پد ېدو د فضا تحليل او د سياسي لرليدونو پېژندنه ده.
هارتشورن (Hharthishorn) په(۱۹۵۴ زېږديز) کال کې د سياسي جغرافيې لومړنی او تېولوته د منلو وړ لاندې منسجم تعريف وړاندې کړی.
(سياسي جغرافيه منطقوي سياسي توپيرونه اوورته والی او نوردېرې جغرافيايي توپيرونو اوورته واليو ترمنځ اړيکې څېړي) .د سيستماتيکې(تدريجي) او تيوريکې (نظري)جغرافيې په پراخوالي سره نوي تعريف ته اړتيا ليدل کېدله د شپېتمې لسيزې په اوآخرو کې د تعريف او څرګندو تغيراتو په نتيجه کې دا علم بربنډ او پايدار شو.
جکسون د سياسي جغرافيې اساسي پد ېدو څېړنه په منطقه کې بولي .دوه تنه د جغرافيه پوهان د کوهن اورزنتال په نامه د نوې مېتودولوژي له مخې الګويې(نمونه) طرحه وړاندې کوي چې د انسان سياسي نقش په ټولنه کې او د هغه اړيکې له ملک سره او همدارازد د غو اړيکو د حاصل نتېجې د سياسي نظام په تشکېل کې رغنده ونډه لري.پدې الګوکې د انسان سياسي نقش د سياسي ايډيالوژي په صورت، سياسي ساختار او اجرائيوي تصميمونو کې ښودل شوی دي.سياسي لرليدونه د ټولنيزو قوتونه سره نه شلېدونکې اړيکې لري، ځکه همدا ټولنيز قوتونه د سياسي بنسټونوته شکل ورکوي او سياسي جريانونه د همدې بنسټونوله مخې عمل کوي. په همدې بنسټ سياسي نظام د ټولنيزو قوتونو ، سياسي جريانونو او جغرافيايي فضا څخه جوړېږي.

سیاسي نظام هم پراخ طیف(ګروپ یاډله)لري چې یو سرېې کاملاً ارت اوبل سرېې تړلې نظامونه جوړوي. تقریباً ټول نظامونه خپل ځای ددغوارتو- تړلونظامونوپه منځ کې لري.د سیاسي نظام اړیکې دملک سره مستقیمې اوپراخه دي.
دارت(خلاص) نظام محصول متقابله تړاو(وابستګي)ده مثلاً دسکونت کولو الګو (نمونه)،منابعوڅخه دګټو پورته کولوتمرکزبنسټونه ،ورودي بندرونو پراخول اونړیوالوعدالتونو پیدا کول دارت نظام ځرګندونه کوي.
د تړلي نظام هدف خودکفایي ده.دسکونت پراګنده الګو (غېرې مجتمع) او دمنابعو څخه په غېرې متمرکزاوپراخ ډول ګټه اخېستنه لیدل کېږي.پدې نظام کې رفاهي تسهیلات(سهولتونه) اوامکانات مرکزي بڼه لري اود نړیوالو عدالتونواوشعارونوځای ملي عدالتونوته ورکول کېږي .پدې اساس دارت اوتړلې نظام په وړاندې مشترک لیداولرلید دهغو عدالتونوله کچې څخه اټکل کېدلی شي.
جغرافیایې سیاست دجغرافیایې عواملو داغېزومطالعه دقدرت دصاحبانو په سیاسي تصمیم نیونه کې ده.لکه:دعوارضو،جغرافیایې موقعیتونو اوطبیعي زېرمونقش په هغوبرنامه جوړونو کې چې سیاسي هدف پکې په مخ بیول کېږي.
جغرافیایې سیاست(جیوپولېټیک)دقدرتونوترمنځ دهمکاریو داړیکو اویادرقابت دمطالعې ته دهغو امکاناتو پربنسټ وایې چې دجغرافیایې چاپېریال اویا جغرافیایې شرایطو رامنځته کړي وي.چې په سنتي ډول داطلاعاتو لېدلوروته اوجغرافیایې تکنیکونوپراساس دهېوادونو دخارجي سیاست مسائل څېړي، له بله پلوه دنړیوالومسائلو په حوزه کې چې د جیوپولېټیک دمطالعاتو قلمروبلل کېږي په سنتي ډول دقدرت دمناسباتو په نړیواله سطحه جهاني قدرت ته درسېدولارې چارې اودقدرت دزیاتولواوټینګولو څخه بحث اوڅېړنه کوي.
اوسمهال چې په نړیوال سیاست کې کوم بدلونونه رامنځته شوي دي د جیوپولېټیک بحثونوته یې زیاته تنوع ورکړېده اوداځانګه نوې اوتازه مفاهیم

ترڅېړنې لاندې نیسي.ددې مفاهیمو څېړنه دزمان اومکان په بسترکې دهېواددامورودواداري لړۍ سره توجیح زیاته مرسته کوي له همدې کبله ځېنې خلک جیو پولېټیک دسیاسي جغرافیې مترادف مانا کوي اما په حقیقت کې دوی اصلي مانا دقدرت مندوهېوادونو په منځ کې رقابت ته وایې اویا لوی قدرتونه دلوړوالي ترلاسه کول په کوچني بعد (اړخ،خوا) کې بولې، ولې په ستراتیژیک بحث کې جیو پولېټیک دخاورې دعرضې بشپړتیادساتنې په مانا اطلاق کېږي.

د سیاسي جغرافیې دبحث ورمسایل

سیاسي جغرافیه سیاسي پدېدې دیو هېواد په داخلي فضاکې څېړي په سنتي ډول دلاندې مفاهیمو لرونکې وي لکه خاوره ،ملت ،حکومت اوسرحد.

نظرډې ته چې یو هېواد دسیاسي جغرافیې دمطالعاتو په منځ کې ځای لري درې عواملو(ملت،حکومت اوخاورې) له اړیکي څخه هېواد تشکلیږي په همدې ډول ټول هغه موضوعات چې له دې مفاهیمو سره اړیکي لري لکه دقومي مسایلودرېښو پیداکول دمهاجرتونوجریانات،دښاري نواحیود سیاسي قدرت تحلیل ،دهېواد په کچه دسیاسي قدرت فضایي تحلیل دهېواد تقسیمات اومکاني رقابتونه ،محلي دولت،دسیاسي قدرت تمرکزاوعدم تمرکز، د انتخاباتوجغرافیه داټول هغه مسایل دي چې په هېواد پورې تړلي دي چې نن ورځ په سیاسي جغرافیه کې دپاملرنې اوڅېړنې لاندې قرارمومي له بله پلوه دنړیوالومسایلو په حوزه کې چې دجیو پولېټیک مطالعاتوقلمروبلل کېږي په سنتي ډول دقدرت دمناسباتو په اړه په نړیواله کچه اوجهاني قدرت ته درسېدو ټینګښت اودقدرت زیاتوالي څخه بحث اوڅېړنه صورت مومي اوس وخت چې په نړیوال سیاست کې کوم بدلونه منځته راغلی جیو پولېټیک مسایلوته یې نوې لاس ته راوړنې وربخښلي اودسیاسي جغرافیې داځانګه نوي او تازه مفاهیم تربحث لاندې نیسي. ددغو مفاهیمو څېړنه دزمان اومکان په

بسترکې د هېواد دامورودداراېي سره توجيهي مرسته کوي چې په لاندې ډول دغو مفاهيموته اشاره کوو.
ملت: دانسانانو هغه ډلې ته ويل کېږي چې د شريک فرهنګ، نژاد، رسنيواوديوې ژبې اويوواحد حکومت لرونکي اويادواحدلرلوپه هڅه کې وي.
حکومت: حکومت د سياسي جغرافيه ديوه برخه ده مګرله يوه پلوه سياسي جوړښت دجغرافيايي چاپېريال اداره کوي اوله بله پلوه دايومفهوم دی چې د سياست نقش اورول په جغرافيايي چاپېريال کې متمرکزکوي اوسياسي بڼه لري.
- حکومت شکل نيونه او اغېزې په چاپېريال باندې جغرافيايي بحث دی.
- د حکومت د ټېنګښت اعمال حقوقي بحث دی.
- د خاورې اداره د حکومت له پلوه په سياسي علوموپورې تړلی بحث دی.
خاوره (سرزمين): خاوره ديوه هېواد افقي اوفزيکي څېره ده، خاوره هم سياسي مفهوم اوهم جغرافيايي مفهوم بلل کېږي. څرنګه چې د ځمکې د جغرافيه څېره د سياسي جلاوالي ښودونکې ده د سياسي جريانونوله خوا سازمان ورکول کېږي هغه څه چې په مکان کې قرارنه لري هغه وجودهم نه لري. (ارسطو)
هېواد: د نړۍ ننيي هېوادونه په يوځل ندي راغلي بلکې داهېوادونه په ځېنوموادوکې د پېړيو په ترڅ کې پراخوالی موندلی اومنځته راغلي اوپه ځېنوموادوکې ممکن هېوادونه د نوروهېوادونوپه خوښه او غوښتنه په آني ډول منځ ته راشي. مثلا: د البانيې هېواد په(۱۹۱۳ زېږديز) کال کې د جهان په نقشه کې راښکاره شو(منځ ته راغی) داځکه چې اروپايي قدرتونو، نه غوښتل د دغه مهمې سوق الجيشي منطقې باندې د کنترول په سرخپل منځ کې په شخړولاس پورې کړي.
ديوشمېرهېوادونوپه اړه تصميمونه دخارجي قدرتونولخوا دهغوی داستعماري ګټود تامين په خاطر نيول کېږي لکه: فسطين، سوريه، عراق او کينيا.

دهېواد تعریف:هېوادیو سیاسي واحد دی اود دغو سیاسي واحدونو مجموعه دنړۍ سیاسي نقشه تشیکلوي یو هېواد د جوړښت له اړخه په دریو عناصرو پورې تړلی دی.

۱. خاوره

۲.ملت

۳.حکومت

دحکومت له خوا دخاورې داداره کولو مېکانیزم پر اساس دملت اداره دغه درې عناصریوله بله سره پیوند (یوځای)کوي اود دغو درې عناصرو د پیوند لو سره دهېواد مفهوم واقیعت مومي اودغو عناصرو له ډلې څخه دهریو له منځه تلل دهېواد مفهوم ترسوال لاندې راولي.

په نړۍ کې د سیاسي جغرافیې بدلونونو ته یوه کتنه

دسیاسي جغرافیې پیدا ایښت دیوې منسجمې انساني جغرافیې دیوې څانګې په توګه ددې پېړۍ له پد بدو څخه ده.ولې دا په دې مانا نه ده چې پخوانیو فیلسوفانو اولو یو لیکوالانو دسیاست متقابلو اغېزو ته په هر اړخیز شکل اوهم فزیکي چاپېریال کې کومه پاملرنه نه لرله،دهرودت،افلاطون،ارسطو ،فتسکیو اوهیګل له لیکنو څخه دا سې معلومیږي چې لیکوالانو سیاسي جغرافیې لیدلوری له خبرتیا پرته داډول مستقله څانګه دانساني جغرافیې ترعنوان لاندې تحریرکړې ده.متقدمانو له منځه ارسطو په ځانګړې توګه دیوا یډیال دولت ته په شکل ورکولو سره دسیاسي جغرافیې ځینو مفاهیمو ته ژورې پېښنې پیدا اکړي هغه دیو ښارد پلازمېنه کېدو لپاره یوډول شرطونه لازم ګڼل اودپوځ ترکیب اوسمندري ځواکونو د سرحدونو څرنګوالی،دډېری عواملو په اړوند بحث کړی دی او په دې ټولو بحثونو کې دفزیکي چاپېریال ماهیت په ځانګړې ډول داوبو اوهوا په عنوان یو تعین کوونکي عامل ته اشاره کړېده .دارسطو څخه درې پېړۍ وروسته

استرابو یوناني جغرافیه پوه یو کتاب په (۱۷) ټوکونو کې لیکلی چې په واقعیت کې د هغه وخت د پېژندل شوي نړۍ څخه یو ښکارنده توصیف ؤ.

په منځنیو پېړیو کې

په منځنیو پیړیو کې علم او پوهه په اروپا کې د مذهب تر سیورې لاندې راغله په داسې حال کې چې په اسلامي نړۍ کې جغرافیې د سوداګرو، تاریخ لیکونکو، سیلانیانو او مسلمانو فیلسوفانو په منځ کې رواج وموند. ابن خلدون یوه تن مسلمان مورخ فیلسوف او جامعه پېژندونکي یوله هغه لیکوالانو څخه وو چې داوږدو سفرونو څخه وروسته په ۱۴ پېړۍ په خپل کتاب کې د قبیلې او ښار په اړوند لیکنه کې د طبیعي چاپېریال په رول کې د غه واحدونو ته تعین کوونکو عواملو په توګه اشاره کړېده.

۱۹ پېړۍ په وروستیو کې کارل ریټر په برلین کې د دولت د پرمختګ نظریه د ابن خلدون له نظریې سره مشابې وبلله چې ۵ پېړۍ مخکې یې له ده څخه وړاندې کړې وه خو په دې تو پیر سره چې دا نظریه یې د ژوندي موجود سره قابل د قیاس ګڼله په همدې دلیل دې نظریې ته Organism نظریه وایې.

په نوې دوره کې

په سیاسي جغرافیه کې بدلون د الماني فریدریک راتزل څخه پیل کېږي. راتزل په سیاسي جغرافیه کې د نویو مفاهیمو او مېتودولوژي پلارګڼل کېږي. راتزل د سیاسي جغرافیې کتاب لومړنی کتاب دی چې تر همدې عنوان لاندې لیکل شوی دی. راتزل د جیوپولېټیک بنسټ ایښودونکی څخه شمېرل کېږي.

که څه هم راتزل په خپله ځان ته د غه اصطلاح نه ده کارولې، راتزل د هغه جغرافیه پوهانوله ډلې څخه دی چې په ټولنیزو ارونیزم باندې عقیده درلوده هغه په خپل

کتاب کې دوه عوامل ته يانې وسعت (پراخوالی) او بل جغرافيايې موقعيت ته اشاره کړې ده د جيوپولېټيک د پرمختګ سره سم د سياسي واحدونو په ځانګړې توګه د دولت د مطالعې باندې تمرکز دوره پيل کېږي او ترنن پورې دغه لړۍ روانه ده د ۲۰ پېړۍ د پرو پياوړو جغرافيه پوهانو د خپلو نظرياتو په وړاندې کولو سره د دولتونو د پيدا ښت او بقاء ټرنګوالی د دوی مطالعاتو په وړاندې بيولوکې رغنده رول لري د ۲۰ لسيزې په پيل کې د سياسي جغرافيه کې د څو نويو لارو چارو پيدا ښت د ذکر وړ دی دغه بدلونونه کولای شو په څلورو عمده برخو کې وڅېړو.

۱.د څېړنې وړ د موضوعاتو په مقياس کې تغير:پخوا سياسي جغرافيه پوهانو په سنتي ډول په لوی مقياس کې د مسايلو څېړل د دولت په سطحه په مستقله توګه په نړيواله کچه ترجيح ورکوله په داسې حال کې چې نن سل په سلو کې څېړنې په محلي سطحه او يا کوچني مقياس کې صورت مومي.

۲. د څېړنې وړ مطالعې وړ موضوعاتو کې ځای پر ځای والی.

۳.د نوې مېتودلوژي (تګلاره) پلي کول.

۴.نويو نظريو ته د پام وړ توجه..[1]

[1] د سياسي جغرافيې په اړه کولای شئ زيات معلومات د (جغرافيه سياسي) د پوهاند حميد الله امين ليکنه او (جغرافيې سياسي جهان) د پوهاند عبد القدير رويان ليکنې وګورئ

دوهم څپرکی
دافغانستان تاریخي نومونه

۱.اریانا

افغانستان په پخوا زمانه کې داریانا په نوم یادیده، دغه نوم دهندو اروپایي دیوې قبیلې دنوم څخه اخستل شوی، چې البته نوموړې قبیله دنوروشاه وخوا نړدې قبېلو په پرتله ځان شریف ،بادار، داختیاراتو خاوند اودیادولو وړ صفتونو څښتنه وه.[1]

اریانادافغانستان ډېرلرغونی نوم دی چې داویستا(له میلاد څخه زرکاله مخکې)

له وخته تر پېنځمې زېږدیزې پېړۍ پورې، دیونیم زرکلونو په ترڅ کې دغه هېوادته ورکړل شوی و، اریا و چې د (اریااوسیدونکي) مانایې ورکوله.په اویستاکې دغه نوم دایریانا په بڼه راغلی دی ،چې دهغه په وړاندې بیادتورویانانوم و،یانې

[1] دافغانستان جغرافیه ،دپوهاند محمد ظریف تنیوال لیکنه،۱مخ

توريايي اريائيان چې له جيحون څخه پورې غاړه يې زوړ ژوند درلود.په هرحال د افغانستان همدغه نوم دايريانا او اريانا نوم و ،چې وروسته بياد پارسه (فارس)په هېواد کې دلېږدلون په راوستلو سره د(ايران)په بڼه ومنل شو.[1]

د هغې لويې جغرافيايې منطقې پخواني نوم چې اوسنی افغانستان پکې پروت دی په تاريخي اثارو کې د اريانا په نامه ثبت شوی دی او د۵۰او۷۰ درجو شرقي طول البلد او ۲۵ او ۳۵ درجو شمالي عرض البلد په منځ کې موقعيت لري.

د افغانستان لومړی نوم آريانا دی. مشهور مؤرخ ويلسن H.H.Wilson ليکي چې په پخوانيو وختونو کې افغانستان د هغه ځمکو څخه عبارت ؤ چې د هند او فارس تر منځ پراته وه ،پخوانيو يونانيانو ورته اريانا Ariana په پخواني فارس کې ورته ايريا Airya يا ايريانا Airyana په سانسګرت کې ورته اريا Ariya او په زند کې د ارياويجو Eriveejo په نامه ياد شوی. دا کليمه او د اريا Arya کليمه د سانسګريت نه اخيستل شوې.

اريا د لوړ، د قدر وړ او ښاغلي په معنا راغلې او اريانا د لوړو خلکو ځای و. يونانيانو يوازې د سکندر او يا د هغه نه لږ وروسته دا کليمه افغانستان ته استعمال کړې.

د اريانا نوم د ۱۰۰۰کال قبل الميلاد نه تر ۵۰۰ مېلادي کلونو پورې استعماليده.

د اريايانو ژوند په زراعت ولاړ ؤ ،دوخت پر مختللي خلک وو. کلاګانو يې برجونه درلودل او په برجونو ببراغونه رپيدل چې د دوی د دبدبې نماينده ګي يې کوله.

کله چې داريايي ژبو نوم اخستل کېږي، په هغو سره مطلب کله هندو اروپايي(پيرسيک ـ لويديځي،باختري ـ مرکزي باختر او هندي ختيځي)ژبې وي. او کله کله ورنه مطلب يوازې باختري او پيرسيک ژبې وي،چې په عنعنوي ډول د(ايراني ژبو)په نامه هم يادېږي.(ايراني ژبې) دغوګروپونو ته ويل يوازې يوه اصطلاح ده ،چې په علمي دليل برابره خبره نه ده.ياني که پيرسيکو ژبوته (ايراني)

---

[1] افغانستان د تاريخ په تګلوري کې،دمير غلام محمد غبار ليکنه ،دپوهاند دوديال ژباړه.۹مخ

وویل شي مجازلري، اماباختري هیڅکله ایران ته نشي منسوبیدلای. ځکه نودغه ډله ژبې زه د (اریایې) په نامه یادوم اودریوارو ګروپومجموعه (هندو اریایې) بولم.

اریایې مړې ژبې دادي: اویستا ،منځنۍ پارسي، سوغدي،لرغوني خوارزمي، باختري، ساکې، میدي ژبه، سکېفي ژبه اوپارتیاني ژبه[1]

د اریانا کلیمه داریایانو دټاټوبي له پاره استعمال شوې ده. اریایان سپین پوستي خلک وه چې د لوی مهاجرت (۲۰۰۰-۲۵۰۰) ق.م په شا او خوا کې یې د چین د شمال له د ښتو او منګولیا څخه د لویدیز او جنوب لویدیز په لورمهاجرت وکړ، لومړی د اکسوس په شمال کې په هغه ځای کې چې داریاویجه په نامه یادیده، ځای په ځای شول. ددوی شمېرد وخت په تېریدو سره زیات او دامو سیند جنوب ته را تېر شول چې له هغه ځایه یوې برخې د جنوب او جنوب ختیځ خوا ته د هند په لورې او بلې برخې د لویدیځ په لورې پارس او وړاندې د اروپا قارې ته مهاجرت وکړ.

دامو د سیند په جنوب کې د هندوکش په شمالي او جنوبي درو کې له مېشته کېدو وروسته د اریایېانو لوی مدنیت او دولتونه جوړ شول. هغه لومړني اریایې دولتونه چې په تاریخ کې دهغوی په هکله څه ناڅه معلومات شته د پیشدادیانو ،کیا نیانو او اسپه کورنۍ دولتونه د یادیدو وړ دي چې د موجودیت وخت یې د (۲۰۰۰-۷۰۰ ق.م) تر منځ اټکل شوي دي.

په هرحال همدا ایریانا اویااریانا نوم ؤ چې په راتلونکې کې په ډېراندک توپیرسره دفارس په هېواد(ایران)تبدیل او قبول شو.

داریانا ښارونه عبارت دي له بلخ، کابل، کاپیسي، اوپیان، ارتکانا ، بست، فراه، پروفتازیا ، اراکوتس،ازولا یا وزولا ، فوکلیس، نیسایا ، نګار،هیلو ،ناکې او بامیکان څخه دي.[2]

---

[1] دافغانستان ژبې اوتوکمونه، د سرمحقق دوست محمد دوست شینواري لیکنه،۸-۹مخونه

[2] اریانا ،دکهزادلیکنه ژباړنه مشتري.۹۰-۱۱۲ مخونه

د میلاد څخه ۳۰۰۰ کاله وړاندې په اریانا کې (باختریانه) د نفوسو د زیاتوالي له امله دوه قبیلې د ماد او فارس پنوم لویدیځ خوا ته د نویو ځړځایونو او اوسېدو ځایونو د پیداکولو د پاره وخوځیدي.

په اوومه (۷) م ز پیړۍ کې د ماد قوم چې اریایې توکمه او اریایې ژبې تېر وو . په اسوري ډېر لیکونو کې د دوی مرکز هګمتان، دهیرودوت په لیکنه کې اګماتان ،(همدان) و.د هیرودوت په وینا له(۷۰۱ م زکال څخه **۵۵۰** م ز)پورې څلور مادي پاچاهانو حکومت کړي دی.

۱- دیوکس ، Deiocas د هیاکو زوی (۷۰۸ -**۶۵۵** م ز)

۲- فریا اورتس د دیوکس زوی. (**۶۵۵**- **۶۳۳** م ز)

۳- استیاګس ، Asteyages (اژدهاک)دهووخسشر زوی(**۵۸۵**–**۵۵۰** م ز) د **۳۵** کاله پاچاهۍ وروسته د ماددولت پای ته ورسېده، اوځای یې هخامنشیانو ونیو، هیرودوت په وینا د ماد دویم پاچا فرورتیش د ارین استوګنو ټولې ختیځې ځمکې د باختر او جیحون تر غاړو پورې نیولې وې.

د ماد پر پېر د اریایې خلکو یو ټبر چې پارسوا نومېده، له شمال څخه جنوب ته لاړ هغو ځمکو کې مېشت شول ، چې وروسته د همدغه ټبر د نامه له امله پارس وبلل شو.

د پارسي شپږو ټبرونو په منځ چې په ښار کې اوسېدل یو هم پارساګاد وه ، چې مشر یې هخامنش (۷۰۰- **۶۷۵** م ز) نومېده ، او د ده له پښتې د هخامنشیانو په نامه پاچاهان وزېږېدل.

تاریخ پوهان د دې تابلو په جوړښت یوه خوله ندي،خو هغه څه چې ایران باستان ترتیب کړي ترنوروغوره ښکاري.

هخامنشي پاچاهانو له (۷۰۰ م ز)څخه د ایالتي امیرانو په توګه د مادي پاچاهانوتراداري لاندې په ایلام کې حکومت کاوه،او د ماد وروستي پاچا ستیاګس چې یو ناپوه سړی و،خپله لور یې دریم داریوش هخامنشي کمبوجیه

ته ورکړې وه ،چې د هغې له نسه کوروش (سیروس) وزیږیده ، هغه د ستیاګس په ضد پاڅېده او له منځه یې یوړه ، په(۵۵۹ م ز)کې د یوې لوې شاهنشاهۍ بنسټ کېښود چې د ایران د فلات ټولې سیمې پکې راتللې.
که څه هم د کوروش د هخامنشي کورنۍ اووم پاچا و ،خو د دې کهاله لومړی لوی فاتح ګڼل کېږي،وروسته تر هغې چې لویدیځ خواته یې د مدیترانې تر غاړو پورې هېوادونه ونیول،د فارس ختیځ خوا ته یې مخه کړه، ګرګان،پرثوه(پارت) اریا(هریو ،هرات)چې پلازمېنه یې ارته کنه Artacana وه،زرنګه(درنګه ، درنګیانه) او سنی سیستان داتماندروس(هیتومنت، هلمند) سیند په غاړه ، هاوروتیش(هرووتتې ،ا راکوزیه) ارغنداب ،دکوفن (کوبهه ،کابل) د سیند ناوه،داوپیري سیند (پارپامیزاد ، هندوکش) غرونه،دګندهارا ولایتونه(له ننګرها ترسند ترغاړې پورې)،باخترش (بکتریه ، بلخ)،سکاهومه ګاو (پامیر) تر غرونو پورې،اوهمدارنګه یې دامو اخوانه سوګودو (سغد) تر اورکسارتس (سیردریا)،د حینوه او (هوارزمه)اومرګیانا(مرو) ډاګونه او دښتونه له هخامنشي هېواد سره وتړل.کوروش په(۵۲۹ م ز)کال په یوه جګړه کې ووژل شو ،دریم کمبوجیه د ده په ځای کېښناست،دده فتوحات یې تعقیب کړل،چې د مړینې په وخت یې هېواد دلویو او پراخه هېوادونو څخه وو. داریوش ددې کورنۍ نهم پاچا(۵۲۲ م ز)دپلار وروسته په تخت کښېناست د یونان څخه تر هند پورې پدې لویه ساحه کې یې حکومت کاوه.
دریوش په(۴۸۶ زیږدیز)کال کې مړ شو ،دهخامنشي واکمنې د مدنیت او فرهنګ اثار په افغانستان کې هم پاتې شویدي.په پارس،شوش،مصر،اوالوند په غره او نورو ځایونو کې دداریوش ځینې لیکنې پاتې دي،چې په مصري، شوشي، او میخي لیکدود لیکل شوي وو.د دغو ډبرلیکنو څخه غوره لیکنې د پارس په نقش سېتم او بستون کې له داریوش څخه پاتې دي په هغې کې

داریوش د هغو هېوادونو نومونه لیکلي دي، چې د ده تر واکمنۍ لاندې وو ،هغه چې زمونږ د هېواد تاریخ پورې اړه لري دادي.
۱- پرتوه (خراسان او ګرګان)
۲- باخترش (بلخ)
۳ – سوغوده (سغد) او سنې سمرقند.
۴- کرمانیه (کرمان)
۵- ګدوزی (د افغانستان سویلي سیمې تر سمندر پورې.
۶- زرنګه (زرنج)
۷- هره یوه (هرات)
۸- او ارزامیه (خوارزم)
۹- ګرارن (کابل او پېښور)
۱۰ – هندوش (سیند)
۱۱- ته ته ګوش ،(د کوهاټ ، بنو او خټکو سیمې)
۱۲- سکه هو مه ورکه ،د پامیر خواشاه سیمې.
۱۳ – سکه تیګر خنوده (د تېره خوله خاوندان) ، ساکه یان.
۱۴ سکه تیه تر دریا (د سند خواته ساکیان.
۱۵ – هراورتیش ،(ارغنداب ، اراکوزیه)
د داریوش پراخه هېواد ۳۱ ولایتونه(ساتراپي)درلودل، په هغې کې ټول اوسنی افغانستان، پورتني ټول ولایتونه او ځېرمه ځمکې شاملې وې. یوازې همدومره ویل کېدای شي چې له(۵۵۰ م ز)یانې د داریوش له راتلو څخه بیا تر(۳۳۱ م ز) پورې د هخامنشي شاهنشاهي د سکندر مقدونې په لاس له منځه تللې، داریانا خاوره ،د هخامنشي لوې شاهنشاهۍ یوه برخه وه، او ان د سند ه اخوا پنجاب یوه برخه هم ورپورې تړلې وه[1]

[1] دافغانستان لنډ تاریخ، د پوهاند عبدالحی حبیبي لیکنه. مخونه ۳۵-۳۹

۲.یونان او باختر

هغه وخت چې مقدوني سکندر په (۳۳۲ م ز) کې پردې خاوره یرغل وکړ ،ددې هیواد په تاریخ کې یو بل څپرکی پرانستل شو ،پدې مانا چې د سکندر د یرغل وروسته یو شمیر یونانیان پدې هیواد کې میشت شول چې ددې خاورې د وګړو سره یې په فرهنګي،فکري او ټولنیزو حالاتو کې د پیوستون له امله دا پایله شوه چې یوناني وګړو ددې خاورې د اوسیدونکو سره یو ځای د یو نوي کلتور یا فرهنګ مدنیت بنسټ کېښود ،دا فرهنګ چې د دوه اریایې او یوناني تمدنونو او فرهنګونو څخه د اختلاط په پایله کې را پیدا شوی و د یونان او باختري تمدن (Greeco Bactrian) په نوم یې شهرت پیدا کړ چې پدې وخت کې دا خاوره د یونان باختري دولت یا باختري په نوم نوموړ شوې وه[1]

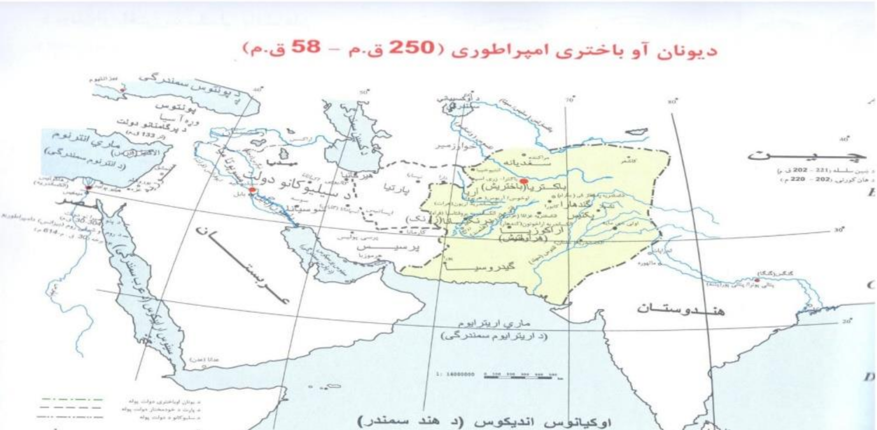

---

[1] د افغانستان سرحدونه،د پوهندوی کریم الله لیکنه،۳۷مخ ددې موضوع په اړه نور معلومات (افغانستان ترشاهنامه)لیکوال:ښاغلي احمد علي کهزاد ،(اریانا یا افغانستان)لیکوال: ښاغلي نجیب الله ،(اریانا)لیکوال:احمد علي کهزاد ،(لرغوني اریانا)لیکوال ښاغلي رحمت اریا ،(لرغوني اریایان)لیکوال:ښاغلي خیرمحمد ساد لیکنې وګورئ

د یونان او باختري مدنیت ځانګړنې
لرغونی افغانستان د زیات شمېر مورخینو او څېړونکو له نظره خورا ارزښتمن تاټوبی ګڼل شوی دی. انګلیسي نامتو مورخ تاینبي افغانستان د لرغونو مدنیتونو د یو ځای کېدلو د ټاټوبي په نوم یاد کړی دی. جاپاني لرغونپوه ماوریز یوتوزي لرغوني افغانستان ته د سوداګرۍ او راکړې ورکړې څلور لارې نوم ورکړی دی. علامه حبیبي افغانستان په سیمه کې د لرغونو مدنیتونو د زانګو په نوم نومولی دی. په دې ترتیب نور القاب او عناوین هم د لرغوني افغانستان د ارزښت او ورتیا په اړه یاد شوي دي. د هغو لرغونو مدنیتونو له شمېره یو هم د یونان باختري مدنیت دی چې په افغانستان او سیمه کې د یوه نامتو تاریخي مدنیت په توګه پېژندل شوی دی. یونان باختري مدنیت له اره د دو مدنیتونو ټولګه ده، دا دوه مدنیتونه چې یو یې د یونانیانو په وسیله د هغوی سر یو ځای افغانستان او سیمې ته را رسیدلی مدنیت، او بل یې په باختر کې د ځایي او سیدونکو مدنیت وو چې د لرغونو اریایي مدنیتونو پر بنسټ یې وده کړې وه. ددې دواړو مدنیتونو یو ځای والي په سیمه او لرغوني افغانستان کې د نوي مدنیت بنسټ کښېښود، چې په تاریخ کې د یونان – باختر مدنیت په نوم پېژندل شوی دی.
یونانیانو په خپل هېواد کې دلوړو فکرونو او آندونو نامتو پړاونه یو په بل پسې تېر کړي و، چې یو پړاو یې د هیراکلت، افلاطون، بطلیموس او نورو فیلسوفانو پړاو و، دا پړاو د یوناني امپراتورۍ سره یو ځای وغوړېدي. د ودانیزو چارو بېلابېلې تجربې یې ازمویلې او کارولې وې، چې داریک، ایونیک او کورنتین بېلګو یې نړیوال نوم وګاټه د پڼي جوړولو هنر د یونانیانو له لورې په خورا لوړ کیفیت پیل او او هغه ته یې پایښت ورکړ، مایرن، پولې کلیتوس، پیدیاس او یو شمېر نورو یې د پڼي جوړولو هنر په برخه کې د شهرت لوړو پوړیو ته ورسیدل، او په دې ډول نورې مدني لاس ته راوړنې یې په خپل هېواد کې درلودې، یونانیانو د خپلو فتوحاتو سره یو ځای خپل مدني لاس ته راوړنې هم د ځان سره تر واک لاندې سیمو

ته لېږل چې ښېلګې يې په ټولو تر لاس لاندې سيمو او په ځانګړې توګه لرغوني افغانستان کې څرګندې دي.
يوناني معمارانو د عسکر کوټونو لپاره داسې ځايونه غوره کول چې ددو يادرو لورو به دطبيعي موانعو په مرسته ساتل کېدل او يا يې د ساتنې شونتياوې درلودې، او يوه خوابه يې دخپلو ځواکونو په مټ ساتل. د ودانيو دا ډول د افغانستان په بېلا بېلو برخو کې ليدل کېږي، چې د ښېلګې په توګه د ای خانم لرغونې سيمه چې د کوکچې او آمو سند په تقاطع کې ودانه شوېده. دبګرام لرغونې سيمه يوه بله ښېلګه ده چې د شتل او پنجشېر سيندونو د تقاطعو پرټاټوبي جوړ شويدی. ددې ترڅنګ په آی خانم کې کورنتين ډوله سرستونيو شتون د يوناني معماري صنعت اغېزه جوته وي. پڅي جوړول د يوناني هنر يوه بله ښېلګه ده چې په لرغوني افغانستان کې يې د افغاني هنر مندانو په مټ زياته وده وکړه. دا هنر د باميانو او نورو پڅيو په شتون سره په ورستيو دورو کې د نړيوال فرهنګي ميراث په توګه پېژندل شويدي. د يوناني ليکدود زياتې ښېلګې د ډبرليکونو پر مخ زياتې ليدل کېږي چې هغه مهال د هېواد په بېلا بېلو برخو کې معمول و. دا ليکدود نه يوازې د لرغوني افغانستان د تاريخي پېښو په اړه ډاډمن اخځونه دي، بلکې په افغانستان کې د يوناني علمي بهير د غوړيدلوا ستازيتوب هم کوي. د يوناني تمدن بېلا بېلې ښېلګې چې ودانيو جوړولو په مېتودونو، د پڅيو جوړولو په مهارتونو او دليکدودونو په کارونو کې ليدل کېږي، د افغانانو په مټ يې په افغانستان او سيمه کې وده او پراختيا وموندله، لومړی اولسونو دا نوښتونه ومنل او بيا يې په خپلو سيمو کې د تعميم او زياتولو لپاره کار او زيار وګاله. دهمدې امله په يونان باختري دوره کې ټولې يوناني مدني لاس ته راوړنې يوناني پاته نه شوې، په افغاني بڼه يې وده وکړه او ديوه ګډ مدنيت خبره يې پيدا کړل، چې په لرغوني تاريخ کې د يونان–باختر مدنيت په نوم پېژندل کېږي http://www.salaamtolana.org/fullstory.php?id=۳۴۴۲ .

۳. خراسان

خراسان د دوو تورو مرکب دی چې "خور" د لمر او اسان د ځای مانا ورکوي. ښايي دا نوم په پارس کې د هغې سیمې لپاره کارول شوی چې د دې په ختیځ یا لمرخاته اړخ ته پراته وو.

د خراسان کلیمه چې د لمرخاته او ختیځ مانا لري وروسته تر دریمې زېږدیزې پېړۍ راپیدا شوا و له پېنځمې زېږدیزې پېړۍ څخه ترنولسمې مسیحي پېړۍ پورې د یو نیم زر کلونو په ترڅ کې د افغانستان نوم وو.[1]

دا تمې پېړۍ مورخ ابوالفدا الیکي: خر(خور) د لمر او (اسان) دیوه شي د ځای مانا ورکوي. یانې مطلع الشمس یا ختیځ. نور و عربي مورخینو هم د دې کلیمې په ژباړه کې د فارسي اصلي مانا مراعات کړې ده او په غالب ګومان د خراسان یا افغانستان هېوادیې د ختیځ او ځینې افغاني پاچاهان یې هم د ختیځ د پاچاهانو په نامه یاد کړي دي.[2]

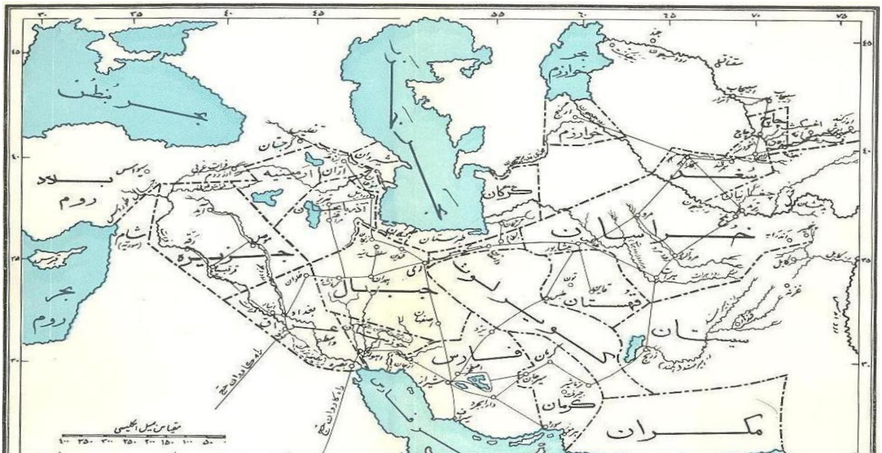

---

[1] افغانستان د تاریخ په تګلوري کې، د غبار لیکنه، ژباړه پوهاند دوديال. ۹مخ

[2] خراسان، د میرغلام محمد غبار لیکمه، ژباړه، رحمت الله هوتک ۴مخ

د پارس سلطنت په دریم مېلادي پېړۍ کې د خپلې خاورې شمال ختيځې برخې د خراسان په نوم يادولې.د سلطنت د پراخېدو او کمېدو سره سره د خراسان خاورې هم بدلون موندلو.د ترکمنستان،مروه،د افغانستان فارياب، هرات او د ايران نيشا پوراو د طوس (مشهد) ښارونه به تل په خراسان کې شامل وو.هرات د خراسان د ملغلرې په نوم شهرت لرلو.

د اسلامي خلافت په اميه او عباسي دورو کې خراسان په څلورو برخو وېشلی و چې په ټولو کې يو يو ښار مهم مرکز و. دا د نېشاپور،مرو،هرات او د بلخ ښارونه وو.

په وروستيو کې په خراسان کې د ايران سبزوار،د ازبکستان ثمرقند او بخارا،د تاجکستان ترميز او بلخ پکې شامل شول او دا به يې د لوی خراسان په نوم يادول. د(۱۴ او ۱۲ پېړۍ)تاريخونه وايي چې کندهار، زابل غزني او کابلستان د خراسان او د هندوستان تر منځ پراته ملکونه وو.

په شپاړسمې مېلادي پېړۍ کې مغلي بابر پخپلو يادښتونو کې ليکي چې د خراسان نه کومې تجارتي قافلې هندوستان ته روانېږي نو په کابل کې ضرور ايساربږي. د غبار تاريخ وايي چې خراسان هغه و،چې په ختيځ کې د بلخ په شمال کې او د مروې په جنوب کې سيستان نېشا پور او د هرات په لويديځ کې و. د خراسان لويه برخه اوس د افغانستان او د مرکزي اسيا ملکونو کې پاتې ده خو ايران دا نوم ځان سره وساتلو. اوس د دې يوه صوبه د خراسان په نوم يادېږي[1]

د خراسان کليمه په زړه پارسي کې د ختيځ يا ختيځو ملکونو په مانا استعمال شوې ده او د اسلامي دورې او له هغه نه مخکې مورخينو او ليکوالو په ا ثارو کې

[1]. تزک بابري- اردو ژباړه- رشيد اختر ندوي، ۸۲ مخ.
۲. جغرافيای تاريخی افغانستان- د ښاغلي پوهاند علامه عبد الحی حبيبي ليکنه- ۳۰۸ مخ،

د پارس ختيځې ځمکې ته و يل شوی چې په غالب گمان لومړنی استعمال يې د ايران د ساسانيانو د وخته شوی دی.

د خراسان نوم لومړی د افغانستان د شمال لويديزې يوې محدودې ساحې ته او وروسته بيا ټول افغانستان ته ويل شوی دی.

دتاريخ په هغه دوره کې چې دا جغرافيايې سيمه چې اوسنی افغانستان پکې پروت دی دخراسان په نامه ياديده، دا لاندې دولتونه او امپراطوري تېرې شوي دي:

۱- د خراساني ابو مسلم دولت(۷۴۲-۷۵۴ زيږديز)کلونوپورې پلازمېنه يې د مروي ښار

۲- د طاهريانو دولت(۱۸۲-۸۷۲ زيږديز)کلونوپورې پلازمېنه يې لومړی هرات،وروسته نېشاپور

۳ - د صفاريانو امپراطوري(۸۲۰-۹۱۰ زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې زرنج

۴- د سامانيانو امپراطوري(۸۹۲-۹۹۹ زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې لومړی بلخ بيا بخارا

۵- دغزنويانو امپراطوري(۹۲۲- ۹۹۹زيږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې غزني

۶- د غوريانو امپراطوري (۱۱۴۸- ۱۲۱۴ زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې غور

۷- دکرت د ملوکو سلطنت(۱۲۴۵-۱۳۱۸ زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې هرات

۸- د هرات دتيموريانو امپراطوري(۱۴۰۴-۱۵۰۷ زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې هرات

کله چې عربو په اوومه مېلادي پېړۍ کې لومړی ايران ونيو او بيا يې افغاستان ته مخه کړه ،دعربې خلافت په جيوپولېټيکي وېش کې خراسان هغې سيمې ته ويل کېده چې د ايران اوسنی خراسان ايالت (استان خراسان) پکې پروت دی او وروسته بيا دا مفهوم وسيع او دختيځ لورې ته پراخ شو.

لویه شخړه او غلط فهمي دا خبره پېښوي چې له اتمې مېلادي پېړۍ را وروسته کوم خپلواک دولتونه چې په دې سیمه(خراسان) کې جوړشوي وه، هغه ټول خالص افغاني دولتونه وو چې موسسین یې هم افغانان و. د خراساني دولتونو لوید یځه ځمکه چې دننني ایران زیاته برخه احتوا کوي په عربي خلافت پورې تړلې وه، مگر ایرانیان اوس دغه ټول افغاني(خراساني) دولتونه او امپراطورۍ خپلې بولې او نړۍ والو ته یې هم همدغسې ور معرفي کوي. مخصوصا لوید یزتاریخ پوهان دافغانستان د پخواني تاریخ په هکله چې داریانا او خراسان په دورو پورې اړه لري یا هیڅ معلومات نه لري او یا یې معلومات غلط او ناقص دي. په دې نسبت له اتلسمې پېړۍ نه مخکې دافغانستا ن تاریخ معمولا یا هند یا ایران ته نسبت ور کول کېږي.[1]

۴.افغانستان

غلام محمد غبار لیکي: د افغانستان کلیمه دلومړي ځل دپاره په دیارلسمه پېړۍ کې دهېواد ځېنو ختیځو ولایاتو ته ویل کېده چې په څوارلسمه پېړۍ کې د سلیمان دغره دشاوخوا سیمې او د هېواد شرقي علاقې په دې نامه یادیدلې، په شپاړسمه پېړۍ کې دکابل دایالت جنوبي سیمې دافغانستان په نامه یادیدې او په اتلسمه پېړۍ کې له اباسینه تر کابله، له کشمیر او نورستانه تر قندهاره او ملتانه پورې د افغانانو ټاټوبی وو.

---

[1] محترمولوستونکو دخراسان په اړه زیات معلومات د(شناخت افغانستان)لیکوال:رسول پویان، (تاریخ رویدادهای سیاسي واقتصادي وروابط اجتماعي خراسان، افغانستان و کشورهای همردیف اسیایي)لیکوال:ښاغلي الحاج عبدالواحد سیدي،(بازشناسي افغانستان) لیکوال:ښاغلي عبدالواحد سیدي، (خراسان) لیکوال: میرغلامحمد غبار ژباړه: رحمت الله هوتک لیکنې وګورئ

په غالب گمان دا کليمه د لومړي ځل له پاره په(۱۲۴۰ زېږديز). کال کې د هروي سيفي په تاريخ کې په دا سې ډول ذکرشوي وه:اولجايتو خطهً هرات را تا اقصا ي افغانستان و رود امو به ملک غياث الدين کرت مفوض کرد.

(اولجايتو د ايران د ايلخانيانو پاچا او ملک غياث الدين دافغانستان دکرت ملوکو د سلسلې پاچا وه چې کرتان په لومړي سرکې د ايلخانيانو باجگذا ره وه چې بيا همدغه ملک غياث الدين خپله بشپړه خپلواکي اعلان کړه).

کله چې د اتلسمې پېړۍ په لومړۍ نيمايې کې افغانانو وکولی شو وروسته له دوو سوو کلونو تجزيې او دربه دري، په خپله خاوره کې خپل ملي حاکميت بېرته ژوندی کړي نو دانوم بياډېرعام شو.په هغه ليک چې د افغانستان ستر مشرلوی احمد شاه بابا يې د عثماني ترکيې امپراطوردريم مصطفي ته لېږلی، هغه داسې عنوانوي " از طرف ايل جليل افغان ".

دافغانستان رسمي نوم دافغانستان اسلامي جمهوريت چې د مرکزي اسيا په وچې پورې تړلی يو هېواددی داهېواد دمرکزي اسيا سره، سويل لويديځې اسيا او منځني ختيځ ترمنځ فاصل حد دی چې پلازمېنه يې کابل دی.دافغانستان په

سویل او ختیځ کې پاکستان په لویدیځ کې ایران، په شمال کې تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان او په شمال ختیځ کې چین سره ګډې پولې لري. د افغانستان خاوره دوربښمولارا او انساني مهاجرتونو مرکزي نقطه ده لرغون پېژندونکي داسې شواهد وړاندې کوي چې له مېلاد څخه(۵۰۰۰)کاله پخوا په دې خاوره کې انسانان مېشته وه ښاري تمدن په دې قلمرو کې ممکن ددوه څخه تردرې زره کاله پخوا له مېلاد څخه شروع شوي وي.

د افغانستان لغت

د افغانستان لغت له دووبرخو څخه(افغان او ستان) جوړ شوی د افغان لغت د پښتون یا پښتو لپاره مستعار نوم دی چې د فارسي ژبو لخوا دستان وروستاړي په واسطه ابداع شوی دی چې په فارسي ژبه کې ستان د ځای یا خاورې مانا لري.

د افغانستان لغت د هېواد نوم په عنوان په (۱۳۰۲ل ل چې د ۱۹۲۳ زېږدیز)کال سره سمون خوري د امان الله خان په اساسي قانون کې تصویب شوی دی.

د افغان لغت په(۱۳۴۳ل ل ۱۹۶۴زیږدیز)کال کې د ظاهرشاه په اساسي قانون کې په نوي او تازه تعریف سره تصویب شوی دی او د افغانستان هېواد د ټولو تابعیت لرونکو وګړو په مانا کارول شوېده.

افغانستان دیوه هېواداو یوه ملت په توګه نوی تاریخ لري امادا خاوره د تاریخي قدامت له مخې د نړۍ د لرغونو هېوادونو له ډلې څخه شمېرل کېږي.

د نني افغانستان ټاټوبی چې دوربښمو دلارې په مسیر کې د نړۍ د لویو تمدنونو پیوند ځای ګڼل کېږي د پېړیو په اوږدو کې د پرلپسې نویو قشرونو، هویتونو، فرهنګونو، باورونو د پېژند ګلوي سبب شوی دی.

د امهم او ستراتیژیک او ژیو پولېټیک موقعیت افغانستان ته د فرهنګونو او سترو تمدونونو (ایراني، یوناني، بین النهریني او هندي) بډاینه زرپه برخه کړېده او د لرغوني فرهنګي میراث څېره په دې هېواد کې ترسیموي.

دیوناني پیکرونو(بوتانو)اوبودایي ګندهارا څخه نیولې دبامیانوتردیوالي مغارو پورې بیادمذهبي نقشونواو خوشنوېسي پورې چې داسلامي لومړنیو ودانیوته یې ښکلاورکوله اودډېروپه عصراونوروتاریخي دوروکې دافغانستان خلک دنړۍ داديانوپه معرفي اوپراخوالي کې ځانګړی ځای اورول لري اوپه سوداګرۍ او راکړه ورکړه کې هم دپام وړاوکله کله په اسیاکې دسیاسي اوفرهنګي مسایلو زانګوبلل کېږي له همدې کبله افغانستان دتاریخ په اوږدوکې دنړۍ نیوونکو اویرغلګروتربرید لاندې نیول شوی چې داوسمهال شخړې هم په دې ټاټوبي کې په دې امرګواهي کوي.امادافغانستان نوم دلومړي ځل لپاره په ۱۳ مېلادي پېړۍ کې ځېنوختیځوولایتونوته اطلاق کېده چې بیاپه ۱۴ مېلادي پېړۍ کې دتخت سلېمان علاقې اودهغه چاپېریال علاقې ته ویل کېده بیاپه ۱۲ مېلادي پېړۍ کې دکابل سهیل ته دافغان هېوادترعنوان لاندې وغزېداوپه ۱۸ مېلادي کې دسیندله دریا څخه ترکابلستان اودکشمیراونورستان څخه ترقندهاراوملتانه دافغانانو مسکن (ټاټوبی)وبلل شو.وروسته کله چې داخاوره دیوه ابتدائي سیاسي حکومت په(۱۹۴۷ زېږدیز)کال کې دترک نادرافشار[1]څخه وروسته داحمدشاه دوراني ترقیادت لاندې جوړشو.خاندان سالاري قومي تفوق طلبي،په دې هېوادخوملتیزه ټولنه کې ځای ونیوپه دې ترتیب په دغه ۲۵۰ کلنۍ تاریخي دوروکې ملي وحدت اوملي ګټې دخانداني،قبېلوي اوقومي تمیزونوقرباني شوی.قومي،ژبني اومنطقوي تبعیزبې عدالتي اواستبدادچې له همدې خود خواهیو اوتفوق طلبیوڅخه راپورته شوی ؤ دکلونوکلونوپه اوږدوکې محسوس اوښکارنده ؤ. اوهمدارنګه دداډول ملي ناسمون والي ته افغانستان دملي وحدت دښمنانو لخوا له بهرڅخه هم لمن وهل کېده اودطرفینودمغرضانه موخو تائید او ترغیب صورت نیوه. دهېوادپه اداري اوسیاسي اموروکې دټولوملیتونو

---

[1] کولای شئ چې ددې موضوع په اړه زیات معلومات (دافشاري استبدادونو پرضد دافغانانو پاڅونونه) دښاغلي کاندیداکاډمیسن محمداعظم سیستاني کتاب وګورئ

مساویانه ګډون او د ملي مسئلې د حل په لاره کې مبارزه په هر وخت کې د ملي شخصیتونو او سیاسي رجالو لخوا صورت نیولی چې نن دیوې سالمې اندیښنې په شکل کې د ملي مسئلې د بنیادي حل په لاره کې سترا غېز لري.[1]

[1] کولای شئ د افغانستان د تاریخي نومونو په اړه زیات معلومات د (جغرافیه تاریخي افغانستان) د ښاغلي پوهاند عبدالحی حبیبي په کتاب کې وګورئ
همدارنګه د افغان کلیمې د لرغونتوب په اړه زیات معلومات (افغان او افغانستان) د پوهاند حبیبي لیکنه، (چګونه نام ایجاد به کشور افغانستان) د ښاغلي پروفیسور دوکتور لعل زاده، (پښتون، افغان، افغانستان) د ښاغلي پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ لیکنه، (د افغانستان لنډ تاریخ) د پوهاند حبیبي لیکنه، (افغانستان تاریخي) د پوهاند ډاکتر محمد حسین یمین لیکنه، (جغرافیاي تاریخي افغانستان) د میر غلام محمد غبار لیکنه (د افغانستان د تاریخي جغرافیې څرنګوال)، د شهسوار سنګروال لیکنې وګورئ

دریم څپرکی

د افغانستان سیاسي جغرافیه

سیاسي جغرافیه د بشري علومو یوه څانګه ده چې په جغرافیایي چاپیریال کې په سیاست او قدرت باندې د اغېزکولو او اغېزکولو موندلو څخه بحث کوي. او جغرافیایي چاپېریال باندې د تصمیمونو اغېزتر څېړنې او ګرویژنې لاندې نیسي د سیاسي جغرافیې ځانګړی رول یا نقش په ملي او سیمه ایزه او محلي کچې د سیاسي فضاء د سازمان ورکول دي او د سیاست او فزیکي چاپیریال له متقابلو اغېزو څخه بحث کوي.

افغانستان په تېرو دوو پېړیو د ختیځو او لویدیځو امپراطوریو ترمنځ د حایل په توګه په رول کې پاتې شوی، د دې سیمې بېلدل له ایران څخه د افغانستان په نامه هېواد د دې موخې لپاره و چې د ختیځ او لویدیځ ترمنځه یو ټینګ دیوال موجود دی ان تر دې چې په شمال لویدیځه برخه کې د واخان تنګي یانې خیبر یې د افغانستان په توګه له دې لپاره ساتلی چې د هند (چې د انګلس تر استعمار لاندې ؤ) د مرکزي اسیا سره (چې د روسي تر استعمار لاندې ؤ) یو ه فاصله بېلتون رامنځ ته کړی او س مهال چې د منځنۍ اسیا له سرحدونو سره افغانستان نښتی دی او د دوی هېوادونو د طبعي زېرمو انتقال د افغانستان د خاورې له لارې ټولې ترې، دارنګه د ایران سره د ګاونډیتوب او د امریکا متحده ایالاتونو د هغه ایران سره د بد بېنې حالات او په افغانستان د مخدره توکو دیو پردوهم[۱] تولېد او د امریکې او جورج بوش سره د سیاسي او نظامي دیپلاماسۍ کامیابي په یوه ویشتمه پېړۍ کې اراده د افغانستان د بیا رغونې لپاره د نړیوالو محفلونو او ګاونډویو دولتونو پاملرنه را ګرځولې ده.

د افغانستان څلورخواوې او موقعیت

افغانستان په شمالي نیمه کره کې واقع شوی او په وچې پورې تړلی هېواد دی.

افغانستان په جنوبي اسیاکې یو هېواد دی په شمال کې د جیحون (اباسیند) دریا دا هېواد د مرکزي اسیا څخه جلاکوي، د سویل لـه خوا د بلوچستان پواسطه دلویدیځ (غرب) سره وصل دی پـه ختیځ کې د سیند دریا (د ګلګیت څخه د هند تربحره) افغانستان له هندوستان، (هند او پاکستان) څخه جلاکوي، دلویدیځ لـه لورې د ایران د هېواد ، د بلوچستان، سیستان او خراسان ولایتونو په واسطه له دغه هېواد سره وصل او د شمال ختیځ له لورې د چین سره نښلي.

د افغانستان جيوپولتيکي موقعيت
افغانستان(۶۵۲۲۲۵)کېلو متره مربع پراخوالي په لرلوسره په وچې پورې تړلی او په جنوبي اسيا کې قرار لري او د منځني ختيځ له هېوادونو څخه شمېرل کېږي د افغانستان منځنۍ خاوره د ستري لوی اريانه او تاريخي خراسان په لحاظ د خپل جغرافيايي جيوپولتيک موقعيت له مخې فرهنګ سوداګري د منځني اسيا د پراخو د مهاجرتونو او دنړۍ د تسخير او يرغلونو په مهمه څلور لارې کې پروت او ستر اهميت لري د دې تاهوبې جيوپولتيک جوړښت دوربښمود سوداګري په سرلارې کې دی ځکه د تيانشان او هماليا دغرونو لارې ستونزمنې دي نو په ختيځ کې د منځني اسيا د هندوستان ترنيم قاري پورې او د ايران او د مديتراني حوزه ترچين پورې او د روسيا د چين ختيځو ملکونو تر بريده پورې ترتهولو لنډه لار تشکېلوی.
د افغانستان جيوپولېتيکي ارزښت
افغانستان د اسيا په جنوب کې پروت يو غرنی هېواد دی، چې تل يې د خپل مهم ستراتېژيک دريځ له امله د پردو نيواګرو درانه ګوزارونه په ځان زغملي دي.
افغانستان د مرکزي آسيا هېوادونو ،د هند نيمه لويې وچې او منځني ختيځ هېوادونو سره د نښلوونکي پول په توګه خورا ارزښتناکه سيمه ده، چې په بېلا بېلو وختونو کې د وخت پراختيا غوښتونکو يرغلګرو دا خاوره د خپلو سياسي او ستراتيژيکو اهدافو دلاسته راوړلو په موخه ديوې وسيلې په توګه کارولې ده.
افغانستان د دنګو غرونو ،ځپانده سيندونو ،بډايه کلتور ،لرغوني تاريخ، مېړنيو خلکو او هم د وخت زبرځواکو هېوادونو لپاره هديره او د اجل دکندې تاهوبی پېژندل شوی دی.
هغه مهال چې د هند سمندري لار نه وه کشف شوې، نو افغانستان د وخت لويو امپراتوريو لپاره يوازينۍ اجباري معبر(لېږدوونکې لار) وه، چې دا هېواد يې ديوې وسيلې په توګه کاروه، خوزمونږ مېړني ولس د هرزبرځواک پروړاندې په

ډېرو لږو امکاناتو د پردیو ظلم او زیاتې هېڅ ندي زغملي او دوخت ستر ځواکونه لکه: چنګېزيان، صفويان[۱]، اسکندريان، انګليسان او روسان په ګونډو او را ځملولي دي، که څه هم د تاريخ په اوږدو افغانستان صفر ځواک هېواد پېژندل شوی خو تل يې زبر ځواک هېوادونه ځانته سلامي کړي دي او تور مخ يې لدې خاورې شړلي دي، افغانستان هغه مهال نړيوال پام ځانته راوګرځاوه، کله چې په اتلسمه پېړۍ کې انګليسانو پر هندوستان خپلې ښکېلاګرې منګولې ښخې کړې نو افغانستان ته يې هم لاس راوغځاوه، چې دې کار افغانستان له ډېرو بدو توپاني څپو سره مخامخ کړ[۲].

کله چې احمد شاه بابا دپاني پت په جګړه کې سکانو ته حيرانوونکې ماتې ورکړه، نو انګليسانو ته داويره پيدا شوه چې افغانستان په سيمه کې يو ستر ځواک دی.

دامهال انګريزانولا هند بشپړه توګه نه و اشغال کړی، خو وروسته کله چې داحمد شاه بابا لمسی شاه زمان، دهند پرلورې د ورپورته کېدو تصميم ونيو، نو انګلېسانو ته داويره ورپيدا شوه چې ګواکې هندوستان چې ددوی لپاره يې زيات ارزښت درلود له لاسه ورنکړي، نو انګرېزانو دهند دخوندي ساتلو په موخه چټک ګامونه پورته کړل ترڅو خپل مستعمره هېواد(هند)له هر راز تېري څخه وژغوري، همدا لامل و چې شاه زمان يې په کورنيو جګړو اخته کړ او دنوموړي پلان يې شنډ کړ.

په اتلسمې پېړۍ کې روسانو هم غوښتل چې دافغانستان له لارې هند ونيسي، ځکه پرته له افغانستان څخه روسيې ته بله لاره نه وه چې هند ته وردننه شي.

---

[۱] دصفويانو ددولت په ضد پاځون د(دکندهار پاځون اود ايران صفوي دولت ړنګيدل)دښاغلي کانديداکاډميسن محمد اعظم سيستاني ليکنه وګورئ

[۲] کولای شئ چې په افغانستان دخارجيانو يرغلونو په اړه زيات معلومات د(افغانستان ديرغلونو په لار)نومې کتاب چې ښاغلي پوهاند دوکتور خير محمد ماموند ليکلی وګورئ

د افغانستان په تاریخ کې ددې هېواد مهمې ستراتیژیکې سیمې، چې حساس جیوپولیټکي جوړښت لري او تل يې نړیوال پام ځانته اړولی دی هغه هرات، غزني اوکابل ولایتونه دي چې دوخت لوی ځواکونو ورته د حرص سترګې کړې وې اوداولایتونه دهند ددروازوپه نوم یادشوي دي، همدارنګه دفارس امپراطورنادر افشار دهرات په باره کې وايي:
(هرات د داسې یوې توري حیثیت لري، چې دهرچا لاس ته ورغله نو دهند نیمه لویه وچې په ډېرې اسانۍ سره نیولی شي.)
همدارنګه انګلیسانو هم هرات دهندوستان کلي بلله او ډېر کوښښ يې کاوه چې په هرډول وي هرات په خپله ولکه کې راولې، همدارنګه ځېنوانګلیسي پوځي ماهرینوهم دا باور درلود، که چېرې هرات دروسیې او یاکوم بل هېواد لاس ته ورغی نو پرته له کوم مقاومت څخه به لدې ځایه هند په ډېرې اسانۍ سره ونیسي .همدا لامل وچې انګرېزانو په افغانستان درې ځله ناکامه یرغلونه وکړل چې ماتې يې وخوړلې.
داتلسمې پېړۍ په وروستیوکې یانې په (۱۷۸۹ زېږدیز) کال، کله چې دفرانسې لوی انقلاب بریالی شو، نو انګلیسانو ته داویره پیداشوه، هسې نه چې فرانسویان به ددې انقلاب دبریا پرمټ له دوی څخه هندوستان ونیسي.
دهمدې احتمالي خطرونو په موخه انګریزانو دپرمختګ(فارورډ پالیسی)له مخې مخ په افغانستان راځغاستل ،ترڅو پرهند دروسیې داحمتالي یرغل مخه ونیسي، دانګلیس پوځي ماهرینو دا ټینګار کاوه چې دهندوکش دغرو لمنې باید دیوه ټینګ سنګر په توګه عیار شي اوپدې توګه به دروسیې دخطر مخه ونیول شي، ځکه افغانستان دانګرېزانو لپاره دخطر لوی ټکی و.
په نولسمه پېړۍ کې په مرکزي آسیا کې ستره لوبه پیل شوه، چې ددې سترې لوبې عمده لوبغاړي انګلیس او روس و، اوددې لوبې اصلي محراق افغانستان و، دې لوبې هله زور واخیست کله چې دامیر شېرعلي خان دواکمنۍ پرمهال دجنوب له

لـوري انګرېزانـو د سـلیمان غرونـه شاوخوا سـنګرونه ونیـول او د شـمال لـه لـورې روسـانو د آمو سیند شاوخوا سـیمو کې ځـای پرځـای شـول، دا لـوی توپـان چـې پـر افغانستان را الوتی و، کابو شپږ لسیزې یې دا هېواد دورانوونکو ځپو قرباني کړ. روسانو داسې انګېرله، چې کـه انګلیسـان دهندوکش غـرو پـه لمنو کې سـنګرونه ونیسي نـو دا کـار بـه پـه مرکزي آسیا کې د دوی د نفوذ مخه ونیسـي او هم بـه یې ځینې ګټې له لاسه ووځي.
انګرېزانو هم داسې فکر کاوه، هسې نه چې روسان د آمو له سیند څخه راتېر شي او د هندوکش درې به یې ګوتو ته ورشي او له هغه ځایه بیا په اسانۍ سره هند لاندې کړي. د نولسمې پېړۍ په نیمایې کې، کله چې روسانو د شمال له لورې د آمـو سـیند شاوخوا سیمې لاندې کړې، او انګرېزانو هم د جنوب له لورې د سلیمان دروشاوخوا دېره شـول، نو داسې باورکېـده چې د دواړو لـورو بـه یـوه خونړۍ جګړه وشي، خو بالاخره د دواړو هېوادونو ترمنځ له اوږدو خبرواترو وروسته پـدې سـلا وشوه، چې بایـد د دواړو زبرځواکونو د نفوذ د سـیمو تـرمنځ یـو بفـر (حایـل) یـا خنثـی سـیمه وي، چې بالاخره د دواړو امپرطوریو ترمنځ افغانستان د بفر پـه توګـه وټاکل شو او پـه مرکـزي آسـیا کـې د الوبـه پـای تـه ورسـېده. د انګلیسـانو او روسـانو ترمنځ افغانستان د بفر په توګه ټاکل یو د بېرشوم امر و، نه یوازې دا چې دې هېواد خپـل طبیعي سرحدونه د انګلیسانو او روسانو په لویه لوبه کې له لاسه ورکړل، بلکې لـه مادي او اقتصادي پلوه یې هم د دې هېواد د پرمختګ ټولې چینې وروچې کړې.
http://larawbar.com/nazeem/?p=۴۳

د افغانستان مطلقه موقعیت

د یـوه هېـواد مطلقـه موقعیـت د جغرافیـایي کواردینیتونـو د شـمېرنې پـر بنسـټ محاسبه او په پام کې نیول کېږي چې نوموړی هېواد د طول البلد او عرض البلد پـه کومو درجو کې واقع دی؟ د استوا د کرښې شمال او یا سویل تـه پـه کومـه اندازه

واقع شوی او یا دا چې د نصف النهار د کرښو له مبداء یاني ګرینویچ د ختیځ یا لویدیځ خواته په څو درجو کې موقعیت لري.
مطلقه موقعیت په بنیاد دیوه هېواد اصلي سیمه په شمال، سویل، لویدیځه او یاختیځه نیمه کره کې په سمه توګه ښودل کېږي اود همدې موقعیت په بنسټ داقلیم په اړه معلومات هم لاس ته راځي او بیا وروسته پوهېږو چې نوموړی هېواد په کوم ډول اقلیمي سیمه کې ځای لري.
افغانستان د اسیا په لویه وچې کې هغه هېواد دی چې بحرته لار نه لري او دغوره طبیعي ځانګړتیاوو په لرلو سره په مرکزي اسیا کې یو غرنی هېواد ګڼل کېږي.
افغانستان په شمالي نیمه کره کې تخمیناً د(**۶۵۲۲۲۵**)کېلومتر مربع پراخوالي په لرلو سره له روسیې پرته نور د ټولو اروپایي هېوادونو څخه پراخ هېواد دی او د

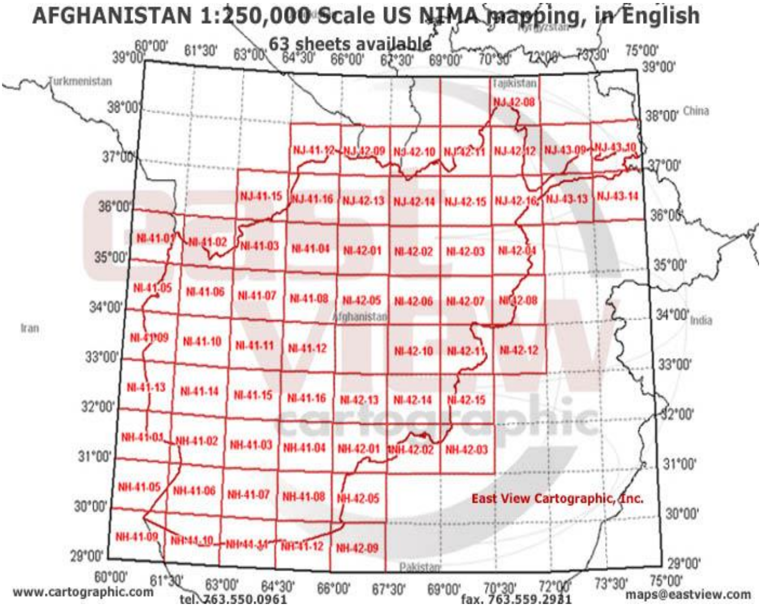

اسیایي ملکونو سره د پرتله کېدو له مخې له چین، هند ، سعودي

عربستان، ایران، منګولیا، اندونیزیا، پاکستان، ترکیې او برما څخه وروسته په لسمه درجه کې راځي او د پراخوالي له مخې د نړۍ څلویښتم هېواد دی.
د مطلقه موقعیت له مخې افغانستان په لاندې طول البلدونو او عرض البلدونو کې ځای لري.
نوموړی هېواد د جغرافیايي طول او عرض له مخې په شمالي عرض البلدونو کې له جنوب څخه د شمال په لورې د **۲۹** درجو ، **۲۲** دقیقو او **۵۳** ثانیو او د **۳۸** درجو ، **۲۹** دقیقو او **۳۷** ثانیو او د شرقي طول البلد دایرو ، **۶۰** درجو **۲۸** دقیقو او **۴۱** ثانیو او د **۷۴** درجو ، **۵۱** دقیقو او **۴۷** ثانیو په منځ کې موقعیت لري.
د افغانستان زیات اوږدوالی له شمال ختیځ څخه جنوب لویدیځ لورې ته یانې له یولې درې څخه تر ملک سیاه غر پورې(**۱۵۳۰**)کیلو متره او زیات پلن والی یې له خم اب څخه تر چګايي غرونو پورې(**۹۱۲**)کیلو متره دی.
اوس مهال چې افغانستان په وچې کې راګیر هېواد دی دغې هېواد ته تر ټولو نژدې بحري بندر د کراچۍ بندر دی چې له تورخم څخه(**۱۱۲۳**)کیلو متره واټن لري .پداسې حال کې چې د هند بحر او افغانستان تر منځ په سیده توګه (نیغ په نیغه) واټن تردې ډېر کم دی یانې له هلمند ولایت څخه تر د کراچۍ شمال لویدیځ لورې پورې(**۳۹۰**)کیلو متره واټن شتون لري.
دافغانستان په شمال کې تاجکستان ، ازبکستان او ترکمنستان جمهوریتونه، لویدیځ ته یې ایران او ختیځ لورې ته یې د چین سیکیانګ ولایت سره ګډه پوله لري.[1]

د افغانستان نسبي یا جغرافیايي موقعیت
نسبي موقعیت دیوه هېواد پرتله ایزه برتري، لوړوالی، سیاسي او اقتصادي ارزښتونه دبل هېواد په پرتله څرګندوي .د بېلګې په توګه د نړیوال استعمار په

---
[1] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، **۲.۵** مخونه

وخت کې د هند سمندرګرمواوبو ته دپخواني شوروي اتحاد نسبي موقعيت اولاس رسی دامریکاد متحده ایالاتو اوانګلیستان په پرتله لږو.نوځکه دشوروي اتحاد دغې نسبي موقعيت نوموړی هېواد دګوابښ سره مخامخ کړیؤ هماغه وچې ویې غوښتل ترڅو دمرکزي اسیا د هېوادونو اوافغانستان له لارې د هند سمند رګرمو اوبو ته ځان ورسوي خو په پای کې پخپله دسیاسي ټوټې کېدنې سره مخ شو.همدارنګه په ۱۹ز پیړۍ کې انګلستان اوبرتانوي هند غوښتل چې د تزاري روسې د قدرت په مقابل کې داسيا په جنوب اودخلیج په هېوادونو کې نورې ډېرې برلاسۍ لاس ته راوړي نوځکه یې په افغانستان کې دپراختیاغوښتنې سیاست(Forward Policy)عملي کړ چې په پای کې دتزاري روسې سره ترخبرواترو وروسته افغانستان دحایل په توګه ومنل شو.اوپه نسبي توګه یې خپل پرمختګ اوپراختیا غوښتنه تثبیت کړه.هماغه وچې روسانو دمروې اوپنجدې په اخېستنه اوانګلیستان اوبرتانوي هند دډیورند د کرښې پرتحمېلولو خپله نسبي استعماري سیمه تثبیت کړه.[1]

د افغانستان ستراتیژیک موقعیت

دا ټولو ته مالومه ده،چې افغانستان دخپل جغرافیایې موقعیت په اړه د نړۍ بحري اوبو ته لاره نه لري.

افغانستان هم په آسیا کې د وربښمو د لارې پر سر پروت دی او د سیمې د ملکونو او ځبرځواکونو دسیاسي غوښتنو دیوې څلورلارې حیثیت لري،چې دسابقه شوروي اتحاد له ړنګېدو وروسته یې جیوپولېتیک ارزښت نور هم زیات شوی دی او اوسمهال د کسپین چاپېریال د شوروي آزاد جمهوریتونو اودهندو پاکستان تر منځ یې له شماله جنوب ته د ځمکني ترانزیتي لارې په توګه یو ځانګړی موقف خپل کړی دی.

[1] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه اواداري ویش،دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه،۸مخ

افغانستان پخپله هم ګڼ شمېر کانونه، مېنرالي زېرمې، ګازاوتېل لري.له بل پلوه دافغانستان جغرافیوي موقعیت د روسیې، چین او هند د ځبرځواکونو د ځارلو لپاره لوړ پوځي مورچل ګڼل کېدلی شي او په دې سیمه کې دموجودوطبیعي زېرموپه اړه په نړیواله کچې لوېې پیسې ګټل کېدلی شي، چې افغانستان ته یې ستراتیژیک ارزښت هم ورکړی او هم د نړیوالو کمپنیواوځبرځواکونو د سیالۍ ډګر ګرځېدلی دی. له بده مرغه چې نړیوال ځبرځواکونه لکه: امریکا ،روسیه او چین هر یو له نړیوال مارکېټ سره د دغوزېرمودلوټلواودخپلې ګټې اخیستلو لپاره بېلې بېلې طرحې لري، چې ډېرپه تېلو ماړه ملکونه یې قرباني دي او خلک یې له ستونزو سره لاس او ګریوان دي.

د افغانستان موقعیت له ایران سره دامریکا او اسرایلو په سیاسي لوبو کې هم یو ځانګړي حالت ته رسېدلی دی. ایران غواړي خپل اتومي بم جوړ کړي او اسرایل له امریکا سره وېره لري، چې ګواکې د ایران دولت ثابت نه دی او له خپل ایراني اتمي بم سره نړۍ ته د امنیت خطره رامنځ ته کوي او ددې ګواښ هم شته چې په ایران نظامي عملیات تر سره شي،خو د ایران د اقتصادي تجربېدولو لپاره د کسپین د نفتو ،ګازو او تېلو دترانزیتي لارې په اړوند سره دایران د ګوښه کولو لپاره هم کولی شي د افغانستان له موقعیته ګټه پورته کړي،ځکه نو امریکا ته افغانستان لکه یو ستراتیژیک دوست هېواد ډېر مهم دی، چې په دې توګه کولی شي ایران هم د منځنۍ آسیا له ترانزیتي لارې ګوښه کړي او هم د سیمې د انرژي ترانسپورت له ګاونډو ملکونو څخه تر سره کړي.

له همدې امله امریکایانو لادطالبانودواکمنۍ پرمهال غوښتل چې د ترکمنستان، افغانستان، پاکستان، هندوستان نللیکي وغزوي،خوهغه مهال په سیمه کې دامریکایي اوارجنټایني کمپنیودرقابتونواوپه افغانستان کې د نا امنیو له کبله دغه پروژه پلي نه شوه چې وروسته په(۲۰۰۱ زېږدیز)کال دغه پروژه په ټپه ودرېده، مګرپه(۲۰۱۰ زېږدیز)کې دګازودنللیکي دپروژې په اړه دامریکې په ملاتړ په

ترکمنستان کې د افغانستان، پاکستان، هند او ترکمنستان د دولتونو ترمنځ یو تړون لاسلیک شو او د (۲۰۱۱ زېږدیز) کال په اپرېل کې د افغانستان پارلمان هم نوموړې پروژه تاییدکړه، خو د افغانستان جنګي حالت د دغه پروژې کار په ټپه درولی.

دا ټولو ته څرګنده ده، چې افغانستان د خپل رسمي تاریخ پیل د لوی احمد شاه بابا له واکمنۍ یانې (۱۷۴۷ زیږدیز) کاله څخه را شروع کړی، خو ځینې بیا د تاریخ پړاو د پښتنو د آزادي لومړني مقاومت ته وراړوي، چې د مېرویس نیکه له سیاسي، نظامي او ټولنیز خوځښت سره تړاو لري.

د لوی مشرمیرویس نیکه خوځښت تاریخي ارزښت دی، خود هوتکو دټبر حکمر وایې، دا احمد شاه بابا واکمني بیا د افغاني امپراتورۍ جوړېدل، چې شمزۍ (اساس اوبنسټ) یې دورانیو جوړه کړې وه او دریم تاریخي نظر بیا د هغو ایتنیکي (نژادي) ډلو دزړه خبره ده، چې د ننني افغانستان تاریخ هر څومره چې کېږي عمر یې ورلنډ کړي، نو پایله داده، چې د افغانستان په خاوره کې د اسې ټبریز امکانات شته، چې دغه ټولنه په خپل لاس په اور کې ډاډه کړي، نو صرف یو اورلګیت ته اړتیا لري.

افغانستان د تزاري روسیې او انګریزي امپراتورۍ تر منځ د بفر یا (ناپېلې) سیمې موقعیت تر لاسه کړ، په دې کې دوخت ددغه دوو ځبرځواکونو رول ډېر غوره ؤ، ځکه چې که روسیه رامخ ته شوه، نو دافغاني مقاومت تر شاه انګرېزان درېدل او که به انګرېز رامخ ته شو، نو روسیې به د انګریزي امپراتورۍ دخپرېدو مخنیوی کاوه، نو افغانان د دغه جګړې د سوخت مواد ول او تر ننه هم دي، خو باید یاددونه وشي، چې موږ به په خپله خاوره کې دومره انګرېزان او یا روسان هغه وخت نه وي وژلي څومره مو چې خپل افغانان ووژل.
په شلمه پېړۍ کې افغانستان د شوروي اتحاد او لویدیزوالو په اخ او ډب کې ښکېل ؤ، مګر بیا هم په یوه ټاکلې دوره کې په افغانستان کې داسې واکمني وه، چې افغانستان یې لږ تر لږه د ٥٠ کلونو په بهیر کې په نسبي توګه کرار وساته او دافغاني اداري بنسټیز اساسات یې کېښودل او په دویمه نړیواله جګړه کې یې افغانستان د هټلري جرمني له تېریو، دروسیې له بدمرغیو او دنړیوال امپرېالیزم له خوړلو وساته، خو څه وشول، چې دغه ټول یو ځل له منځه ولاړل او دا دی موږ لږ تر لږه ٣٥ کاله کېږي چې د جنګ په حالت کې ژوند کوو او د دریو لسیزو په بهیر کې د دوو ځبرځواکونو سره مو پنجې نرمې کړې او د سیمې هېوادونو د سیاسي لوبو قرباني شوو[١].
دنړیوالو امپراطورانو او یرغلګرو په لومړنیو مرحلو کې لکه کوردیش، او داریوش (هخامنشان) هندي موریا اشوکان او مقدوني سکندر ددریمې نه تر پنځم میلاد څخه مخکې پېړیو کې له دې ټاټوبې په لور د شمال او د سویل څخه تېر شوي دي اوددې ټاټوبي دمرکز او شوق الجیشي موقعیت څخه په ګټه اخیستنې سره منځنۍ اسیا او هند کې دیو جنګي قرارګاه په توګه استفاده کړې ده او بیا په

---

[١] لس کلنه ډیموکراسي او دافغانانو سیاسي بې وسي. دمقالو ټولګه. په نیدرلنډ کې افغاني کلتوري ټولنه. ٢١٩_٢١٥مخونه

وروستيو پېړيو کې د اسلام د اسپاهيانو تر فتوحاتو او چنګيزيانو (مغوليانو) ترکانو(اميرتيمورګورګاني) او ډېرې سيمه ايزو قدرتونو ترحملولاندې راغلي دي.
د افغانستان طبيعي او توپوګرافيکي جوړښت
توپوګرافي جوړښت دځمکې خارجي شکل ته ويل کېږي چې مختلف موضوعات لکه(لوړې،ژورې، سرحدات، اوداوبوشبکې)ترمطالعې لاندې راولي،دسرحدونواساس،مبنا ،شکل او خط سيرمتفاوت اوپه مختلفو ډولونو دي چې دا دامنيت،تاريخي مېراث،موافقت نامواونظامي شخړوپه نتيجه کې ټاکل شوي دي او په حقيقت کې ديو هېواد د قلمرو حدود مشخصوي چې همدغه حدودبيا ديو هېوادارضي تماميت بلل کېږي او نوموړی هېواد ديو سياسي خپلواک واحد په توګه د نړۍ په سياسي نقشه کې خپل ځای مشخصوي.
په جيوپوليتيک مطالعاتوکې هېواد ته ډېر اهميت ورکول کېږي او په بحثونوکې دستنې حيثيت لري،چې هېواد بيا دجوړښت له پلوه د دريو مهموعناصرو(قلمرو ،ملت، حکومت)تشکيلېږی اوکه چېرې د دې دريو نه يو هم په يوې سيمې کې نه وي نو هغه سيمه نشي کولای په نړيوال کلي کې د پام وړ رول ولوبوي اوکه چېرې هېواد يو د دې دريوعناصرونه له منځه ولاړشي نودولت يې ناقص اودهغه عضويت په نړيوال کلي کې ديو سياسي واحد په توګه تر پوښتنې لاندې راځي.
افغانستان دتوپوګرافيکي وضعيت له پلوه اکثراً په غرونوپوښل شوي دي او$\frac{۴}{۵}$حصه يې غرونه تشکيلوي،دهندوکش غرونه يې په مرکزي ساحه کې واقع دی چې ۷۰۰کېلومتره اوږدوالی لري او ديوې لېندۍ په شکل پراته دي، ختيځ هندوکش د دوو موازي لوړوڅوکولرونکی دی چې ۱۰ نه تر ۱۵ کېلومتره پورې يو له بل نه لرې واقع شوي،نوموړې څوکې د خاواک په سيمه کې يوه لاره تشکيل کړې چې مقدوني سکندر اوګورګاني تيمور د همدې لارې پرهند يرغل کړی وو ،د دې غرونو لوړې څوکې تر ۶۰۰۰ مترو او لمنې يې تر۳۵۰۰ مترو پورې ارتفاع لري.

نو موړي غرونه دلويديځ خواته قرار قرار ټيټ شوي او په باميانو کې د بابا غرونو په نامه ياد شوي او نورې برخې ترې جلا شوې د مثال په توګه د بابا د غر په شمال لويديځ کې د تېربند ترکستان غرونه د لويديځ لورې ته سفيد کوه او سويل خواته تور غر موقعيت لري، ددې غرونو وسطي ارتفاع د ۵۰۰ نه تر ۲۰۰۰ مترو پورې ده او د شمال نه سويل ته يې زيات پراخوالی ۷۰۰ کېلومتره تخمين شوی دی. ددې غرونو پر څنډو ژور سيندونه واقع شوي دي چې د تګ راتګ قابليت نلری، دافغانستان په سويل ختيځ کې د سليمان غر واقع شوی دی چې منځنۍ ارتفاع يې ۲۰۰۰ مترو ته رسيږي.

د سپين غر مشهور غرونه چې د کابل سيند د هغه له لمنو سرچينه اخلي او دخيبر مشهوره لاره يې د درونه تېرېږي تر ۴۵۰۰ مترو پورې ارتفاع لري، دهېواد جنوبي سيمه يوه پراخه بيديا تشکيلوي چې ۲۰٪ د هېواد خاوره په برکې نيسي.

دهلمند سيند نوموړی بيديا په دوو برخو ويشي لومړی غربي بيديا دمارګو دښته او دوهم شرقي بيديا او ريګستان او همدارنګه د کويت، پسني، قلات او غزني

غرونه د یوې قوي شبکې په توګه د سویل لویدیځ خواته راکښته شوي دي د هلمند سیند په وسیله سره جلا شوي دی.
د داسې یو توپوګرافیکي شکل په لرلو سره افغانستان یو خاص حالت غوره کړی دی د هندوکش غرونو د شمال ختیځ په لورې دوام لرونکې لوړوالی لري لکه څرنګه چې د هېواد اکثره سیندونه د مرکزي لوړونه سرچېنه اخلي او څلورو خواووته جریان پیداکوي، بناً یرغلګرو همېشه د لویدیځ او سویل لویدیځ نه پر افغانستان حمله کړي او ختیځ خواته د هند د نېولو لپاره مخکې تللي دي خصوصاً د بلخ ښارموجودیت چې په یوه وخت کې داوو امپراطوریو مرکز وو، د ډېرو فاتحینو توجه ځان ته را اړولې وه، لکه څرنګه چې نوموړی ښار ۲۲ ځلې ویجاړ او د دوهم ځل لپاره رغول شوی دی او د یوې پراخې سیمې مرکز ګڼل شوی دی، په مرکز کې د ګڼو غرونو موجودیت د فاتحینو د حرکت خط په دوو برخو وېشلی دی چې د هغوی تر منځ ارتباط کم شوی دی، لکه څرنګه چې مقدوني سکندر د هرات د نېولو نه وروسته د بلخ د نېولو لپاره لومړی د شمال له لارې او بیا د مجبوریت په اساس د سویل له لارې حمله کړې، تردې وروسته اسلامي فتوحات هم د همدې دوو سوق الجیشي استقامتونو له لارې تر سره شوي، چې په هغه وخت کې اسلامي قواوو د نېشاپور نه پر هرات، بلخ او تخارستان حمله وکړه او هغه یې فتح کړل او د زرنج له لارې یې سیستان، کندهار، کابل او کاپیسا فتح کړي دي.
د افغانستان طبعي توپوګرافیکي وضعیت د طبیعي عوارضو له حیثه په دریو برخو وېشل شوی دی.
۱- لوړ ساحات (غرنۍ او لوړې ساحې چې د دوو نه تر شپږو زرو مترو د سمندر د سطحې نه په لوړوالي کې واقع شوي دي.)
۲- تېټ ساحات (هغه سیمې چې نسبتاً کم ارتفاع لري او ارتفاع یې د سمندر د سطحې نه ۳۰۰-۵۰۰ مترو پورې تخمین شوي دي.)
۳- هوار ساحات (هغه سیمې دي چې ډېره کمه ارتفاع لري او معمولاً هوارې دي)

همدارنګه کم ارتفاع لرونکې سیمې په دریو حوزو وېشل شوي دي.
۱- د آمو حوزه
۲- د هلمند حوزه
۳- د ننګرهار حوزه
د آمو په حوزه کې د خم آب سیمه چې په جوزجان کې واقع ده د سمندر د سطحې نه (۲۸۵)متر ارتفاع لري او د تخار د درقد ساحه بیا د سمندر د سطحې نه په (۴۲۵) مترۍ کې واقع شوې ده چې د آمو په حوزه کې تر ټولو ټیټې واقع شوي دي، دهلمند په حوزه کې اکثره سیمې په ټیټه کې پرتې دي د ګود زره دښته، دجهنم دښته ،دچخانسور ساحه، دپوزک هامون او زرنج هغه سیمې دي چې ریګستاني او وچ اقلیم لري چې د کرهنې لپاره مؤثر نه دي اما په جیولوجیکي لحاظه د آمو دحوزې سره نږدېوالی لري، دننګرهار په حوزه کې کم ارتفاع سیمې دجلال آباد د سویلي سیمو نه شروع او تر لعل پورې او سرحده پورې جریان پیدا کوي.
دافغانستان زیات اوږدوالی د واخان نه بیا تر ملک سیا غره پورې چې د نیمروز په سویل کې واقع شوی دی(۱۵۳۰)کیلومتره محاسبه شوی او همدارنګه ددې هېواد پلنوالی د شمال دخم آب د سیمې نه د کندهار دګواران تر سیمې پورې(۸۷۰)کیلومتره محاسبه شوی دی چې داپلنوالی بیا دبدخشان د اشکاشم نه تر باریک درې پورې تر(۳۰)کیلو مترو پورې راکم شوی دی.
که دنړۍ د د سیاسي نقشې له رویه دافغانستان موقعیت ته وګورو افغانستان دآسیا په منځنۍ برخه کې د مرکزي اسیا او جنوبي اسیا دیوځای کېدو په ساحه کې واقع شوی او دهغه شمال ته دترکستان بیدیاوې او سویل ته یې د بلوچستان سیمه او په هغه پسې د هند سمندر موقعیت لري چې د همدې کبله په پخوا کې هند ته درسیدو یوازنۍ لار بلل کېده.[1]

[1] دافغانستان دطبیعي جوړښت په اړه زیات معلومات د(درامدي برجغرافیایې طبیعي افغانستان) لیکوال:محمدعظیم عظیمي لیکنه وګورئ

د افغانستان تاریخي وضعې ته یوه لنډه کتنه

افغانستان د اسیا په زړه کې یو غرنی هېواد دی چې د تاریخ په اوږدو کې د بېلا بېلو تمدنونو مرکز و. زموږ د هېواد تاریخ د ډېرو عصر ته رسېږي. د اسې شواهد شته، چې هغه مهال خلکو د هندوکش د غرونو په شمال کې ژوند کاوه. د برونز په دورکې (له ۳۰۰۰ څخه تر ۲۰۰۰ قبل المیلاد پورې) افغانستان له ټولو تمدنونو سره د بحرالنهرین تمدن د پرې کولو ځای و. همدارنګه افغانستان د لویدیځ، هندوستان او چین تمدنونو د تقاطع ځای هم وو. په سیمه کې موجوده شتمني او د افغانستان ستراتیژیک موقعیت د ډېرو تمدنونو د پاملرنې لامل شو. کولای شو د باختري یونانیانو، کوشانیانو، ساسانیانو، تیموریانو او مغلو د تمدنونو یادونه وکړو. د تاریخ په اوږدو کې افغانستان د سوداګرو، کروندګرو، علماو، او یرغلګرو د پام وړ وو او د دغه ټولو د زیانونو تر څنګ د افغانستان د کلتوري او مذهبي بډاینې لامل شو. دوربښمولار پر افغانستان پرته ده، چې د هېواد له مرکز څخه تېرېږي او د ختیځ او لویدیځ تمدونونه یې د اوږده وخت لپاره سره نښلولې دي.

مختلفو دینونو لکه زردشتي، بودايي او اسلام په افغانستان کې وده کړې. زردشتي دین د نړۍ له سترو ادیانو څخه دی، چې د زردشت په وسیله (۱۲۰۰ کاله قبل المیلاد) د افغانستان په سویل لویدیځ کې بنسټ کېښودل شو. بودايي دین، چې زموږ په هېواد کې وپېژندل شو تر لسمې پېړۍ پورې تر میلاد وروسته د سیمې له سترو دینونو څخه و. صومعه بودایان، چې په بامیانو کې د (۱۴ او ۶ پیړیو) په منځ کې جوړ شول له هغو لومړنیو اقداماتو څخه وو، چې بودايي دین یې د انسان په شکل ښکاره کړی دی. د کوشانیانو په زمانه کې د ګندهارا کلتور خپل اوج ته ورسېد، د ګندهارا مرکز د اوسني ننګرهار د هډې ښار و.

د افغانستان په اوږده تاریخ کی د دا رنگه محلی او قومی دولتونو او یا په بل عبارت د محلی اداری سیستمونو شمیر ډیر زیات ده چه ما د دوی له جملی نه یو څورا انتخاب کړي دی. دی دولتونو ندرتاً د خپلواکو مگر اغلباً د نیمه خپلواکو او د نورو لویو او قوی دولتونو په تشکیل کی او د هغوی د باج ورکوونکو په توگه خپل ژوند ته ادامه ورکوله.

په اوومه زېږدیزه پېړۍ کې د اسلام سپېڅلی دین د عربو په وسیله افغانستان ته راغی او ترهغې وروسته افغانستان د اسلامي تمدنونو او ځواکونو د تقاطع نقطه ده.لوی لوی اسلامي ساینس پوهان،فیلسوفان، شاعران ،هنرمندان،مهندسان له همدې ځای څخه راټوکېدلي دي.بوعلي سینا په(۹۸۰زېږدیز) کال کې په بلخ کې وزېږېد.جلاال لدین بلخي د افغانستان لوی شاعر او فیلسوف دی.

په دیارلسمه زېږدیزه پېړۍ کې مغلو په دغه سیمه برید وکړ او ټوله شتمني یې له منځه یووړه.د مغلو د امپراتورۍ په له منځه تللو سره د تیموریانو دوره پیل شوه.د هرات ښار د تمدن او فرهنګ په مرکز بدل شو. په واقعیت کې د تیموریانو دوره د رنسانس دوره وه،ټول هنرمندن، شاعران،فیلسوفان او موسیقي

پوهان هلته راټول شوي وو. کېدای شي، چې له هغې جملې څخه د بهزاد (لوی میناتوریست) او جامي یادونه وکړو.
په(۱۲)زېږدیزه پېړۍ کې ظهیرالدین بابرلویه امپراتوري جوړه کړه او افغانستان هم د هغه په امپراتورۍ کې شامل شو. د مغلو تر امپراتورۍ وروسته افغانستان ورو، ورو کمزوری شو.
او سنی افغانستان په(۱۱۲۶ هـ ش)کال کې د احمد شا ابدالي له خوا د لویې جرګې د پرېکړې په نتیجه کې رامنځ ته شو. احمد شاه بابا **۲۵** کاله واکمني وکړه او لویه

امپراتوري یې جوړه کړه. د هغه د واکمنۍ څلور خواوې له امو سیند څخه تر عرب بحیرې او له هرات څخه تر پنجاب پورې پراخې وې. د احمد شاه بابا تر وفات وروسته افغانستان په کورنیو جګړو کې ښکېل شو. په(۱۹ پېړۍ)کې د

وخت زبرځواکونو په افغانستان کې کلیدي ارزښت درلود. د انګلیس او روسیې تر منځ کشمکشونو دافغانستان اوسني بریدونه وټاکل.
په(۱۸۳۸ زیږدیز) کال انګلستان پر افغانستان یرغل وکړ چې ماتې یې وخوړه.[۱]دا د افغان او انګلیس لومړۍ جګړه وه چې انګریزانو ته په کې ډېر تاوانونه

واوښتل. واک ته د غازي امان الله خان په رسېدو سره افغانستان په(۱۲۹۸ هـ ش) کې خپلواکي واخیسته.
غازي امان الله خان په هېواد کې دچټکو اصلاحاتو غوښتونکې و چې هغه د دودپالو کړیو د سرغړونې لامل شو او په پایله کې په(۱۳۰۸ هـ ش)کال کې د هېواد پرېښودو ته اړ شو.

تر دې وروسته نادرخان په هېواد کې نظم راوست او په(۱۳۱۲ هـ ش)کال کې ووژل شو.د نادرخان یوائینی زوی ظاهرشاه د پلار تروژلووروسته واک ته ورسېد.نوموړي په څلوېښت کاله واکمنۍ کې ناپېلې پالیسي خپله کړه او غوښتل یې چې په عین وخت کې د شوروي اتحاد له جمهوریتونو او دامریکا له متحدو ایالتونو څخه امتیازات واخلي. په(۱۳۴۳ هـ ش) کال کې د اساسي قانون په تصویب سره افغانستان د مشروطه شاهي لرونکې شو.

---

[۱] کولای شئ چې دافغان اوانګریز دلومړۍ اودوهمې جګړې په اړه (انګریز استعمال اوافغانستان لیکوال:اولس یار،دافغانستان اوانګریزدوهم جګړه لیکوال:پوهاند حسن کاکړ)کتابونه وګورئ

په(۱۳۴۴ او ۱۳۴۸)لمریزکلونوکې په هېوادکې ټاکنې وشوې.سرداردااود دیوې سپینې کودتا په پایله په(۱۳۵۲)لمریزکال کې واک تر لاسه کړ او شاهي نظام یې په افغانستان کې له منځه یووړ او جمهوری نظام یې ټینګ کړ.سردار محمد داود پر مرکزیت تمرکز کاوه او غوښتل یې چې افغانستان ورو ورو په خپلو پښو ودروي.نوموړی په(۱۳۵۷ لمریز)کال د غویي په اومه په یوه خونړۍ کودتا کې ووژل شو.و.د خلق ډیموکراټیک ګوند[1] واک ته ورسېد. د افغانستان سیاسي وضعه ورځ په ورځ مخ پرخرابېدو وه،همغه وو چې د شوروي اتحاد سرولښکرو د(۱۳۵۸لمریز)کال د جدي پرشپږمه پر افغانستان وسله وال یرغل وکړ.

د شورویانو یرغل لس کاله دوام وکړ چې دادوام د ولس د بدمرغۍ او د هېواد دتباهۍ لامل شو. دافغانستان ټول کلي د شورویانو چورلکو بمبار کړل او په مقابل کې د افغانستان د خلکو جهاد[2] ورځ په ورځ پیاوړی کېده،اوپه پایله کې میخایل ګورباچوف دې ته اړ شو چې له افغانستان څخه خپلولښکرو ته د وتلو امر وکړي. د روسانو وروستۍ غونډ په(۱۳۶۸لمریز)کال کې له دوشي[3] پله څخه واوښت او افغانستان یې پرېښود.[4]

---

[1] په دې اړه زیات معلومات د(د حزب دیموکراتیک خلق افغانستان کودتا ،حاکمیت وفروپاشي:لیکوال محمد اکرم اندیشمند

[2] دمحمد ظاهرشاه اوسردارمحمد دوادخان دواکمنۍ په اړه تفصیلي معلومات د(افغانستان ددیموکراسۍ اوجمهوریت په کلونوکې) دښاغلي عبدالغفارفراهي لیکنه وګورئ

[3] دبغلان ولایت په دوشي ولسوالۍ کې دیوپل نوم دی

[4] کولای شئ دروسي استعمارپه اړه ریات معلومات د(K.G.B په افغانستان کې)په نوم کتاب چې ښاغلي رحمت اریاژباړلی وګورئ

په(۱۳۷۱ لمریز)کال کې مجاهدینو واک لاس ته راوړ او اسلامي دولت یې جوړ کړ. خو د جهادي ګوندونو ترمنځ د پر ژر کورنۍ جګړه ونښته او د زرګونو بې ګناه افغانانو د وژلو لامل شوه. پلازمینه ویجاړه شوه. اردو له منځه لاړه او اقتصادي بنسټونه ونړېدل. په(۱۳۷۳ لمریز)کال کې د طالبانو حرکت د افغانستان په سویل لویدیځ کې راپیل شو. په(۱۳۷۴لمریز)کال کې د کابل ترنیولو وروسته طالبانو هغه تعبیر چې له اسلام څخه یې درلود پر خلکو ومانه.

د(۲۰۰۱زیږدیز)کال د اکتوبر تر ۹ وروسته د امریکا متحدو ایالاتو له خپلو متحدینو سره په ګډه د تروریزم پرضد مبارزه پیل کړه. د طالبانو نظام راونړېد. لنډمهالې اداري چې په بن کې جوړه شوې وه واک په لاس کې واخیست. د(۲۰۰۲ زیږدیز)کال په اپریل کې بیړنۍ لویه جرګه جوړه شوه. او د افغانستان منځمهاله اداره یې جوړه کړه. نوی اساسي قانون تصویب او د هغه په پایله کې د ولسمشرۍ او ولسي جرګې ټاکنې وشوې.[1]

---

[1] کولای شئ د افغانستان د تاریخ په اړه نورمعلومات د(تاریخ سیاسي مختصر افغانستان) لیکوال:سید محمد باقر مصباح زاده، (شرح زماني رویدادهای مهم سیاسي افغانستان) لیکوال:ډاکتر محمد ثنا متین نیکپي ،(تاریخ تجزیه شاهنشاهي افغانستان) لیکوال: علامه حبیبي ،(تاریخ مختصر افغانستان)لیکوال:پوهاند سید سعد الدین هاشمي (د افغانستان لنډ تاریخ)لیکوال:پوهاند حبیبي، (افغانستان د تاریخ په تګلوري کې) لیکوال:میرغلام محمد غبار کتابونه وګورئ

د احمد شاه بابا څخه د حامد کرزي پورې د افغانستان د ولسمشرانو نوم لړ او واکمنۍ نېټه

شماره	پاچا نوم	واکمنۍ پیل	واکمنۍ پای
۱	احمد شاه بابا	۱۱۲۰ه ق	۱۱۸۶ه ق
۲	تیمور شاه	۱۱۸۶ه ق	۱۲۰۷ه ق
۳	شاه زمان	۱۲۰۷ه ق	۱۲۱۶ه ق
۴	شاه محمود	۱۲۱۶ه ق	۱۲۱۹ه ق
۵	شاه شجاع	۱۲۱۹ه ق	۱۲۲۴ه ق
۶	د شاه محمود دوهم ځل دوران	۱۲۲۴ه ق	۱۲۲۴څو میاشتې
۷	امیر دوست محمد خان	۱۲۲۴ه ق	۱۲۵۶ه ق
۸	شاه شجاع دوهم ځل دوران	۱۲۵۶ه ق	۱۲۵۹ه ق
۹	امیر دوست محمد خان دوهم ځل دوران	۱۲۵۹ه ق	۱۲۷۹ه ق
۱۰	امیر شېرعلی خان	۱۲۷۹ه ق	۱۲۸۳ه ق
۱۱	محمد افضل خان	۱۲۸۳ه ق	۱۲۸۵ه ق
۱۲	محمد اعظم خان	۱۲۸۵ه ق	۱۲۸۶ه ق
۱۳	امیر شېرعلی خان دوهم ځل دوران	۱۲۸۶ه ق	۱۲۹۶ه ق
۱۴	امیر عبد الرحمن خان	۱۲۹۷ه ق	۱۳۱۶ه ق
۱۵	امیر حبیب الله خان	۱۳۱۶ه ق	۱۳۳۶ه ق

۱۶	اميرامان الله خان	۱۲۹۷ه ش	۱۳۰۷ه ش
۱۷	حبيب الله كلكاني	۱۳۰۷ه ش	۱۳۰۸ه ش
۱۸	محمدنادرخان	۱۳۸۰ه ش	۱۳۱۲ه ش
۱۹	محمدظاهرشاه	۱۳۱۲ه ش	۱۳۵۲ه ش
۲۰	سردارمحمدداودخان	۱۳۵۲ه ش	۱۳۵۷ه ش
۲۱	نورمحمدتركي	۱۳۵۷ه ش	۱۳۵۸ه ش
۲۲	حفيظ ا لله امين	۲۷اسد ۱۳۵۸ه ش	۶جدی۱۳۵۸ه ش
۲۳	ببرک کارمل	۱۳۵۸ه ش	۱۳۶۵ه ش
۲۴	ډاكتر نجيب الله	۱۳۶۵ه ش	۱۳۷۱ه ش
۲۵	صبغت الله مجددي	۱۳۷۱ه ش	۱۳۷۱ه ش
۲۶	برهان الدين رباني	۱۳۷۱ ه ش	۱۳۷۵ ه ش
۲۷	ملامحمد عمر(مجاهد)	۱۳۷۵ه ش	۱۳۸۰ه ش
۲۸	حامدکرزی	۱۳۸۰ه ش	۱۳۹۴ ه ش
۲۹	محمداشرف غني	۱۳۹۴ ه ش	

څلورم څپرکی

د افغانستان پخوانۍ اداره، د حکومت طرز او اداري تشکیلات

دافغانستان دحکومت طرزاو اداره په تېرودوروکې

افغانستان داسې هېواد دی چې لرغونی اوروښانه تاریخ لري.دالرغونی تاریخ دبېلابېلو اینې ګواهي ورکوي چې لرغونتوب یې دنن څخه(۵۰۰۰)کاله پخوا پورې رسیږي.

په یو قول ویل کیږي چې دمیلاد څخه (۱۴۰۰)کاله وړاندې اوپه بل قول(۲۰۰۰)کاله مخکې له میلاد څخه داټاټوبی داریایانوتربرید لاندې راغلی او(۵۴۵)کاله ترمیلاد دمخه دهخامنشایانو مقتدر پاچا د کورش کبیر تر یرغل لاندې راغلی، اریایان چې په دې جغرافیې سیمې کې کوم حکومتونه جوړ کړي و چې دبېلا بېلوډلو ،قبېلوي اوقومي شوراګانو څخه عبارت و چې دکورنیو ، طایفو ، قبیلو او قومونو څخه به جوړیده ددې شوراګانو دنده داوه چې په دې ساده ټولنه کې دشخړو دحل په موخه به یې هلې ځلې کولې له هغه وروسته چې په ژوندانه کې څه بدلونونه ترسترګو شوي دقومونو اوقبائلومشرانو به دخپل منځ څخه یو تن دپاچا په توګه ګمارلو چې بیا به ځینې کوچني حاکمان دقومونو اوقبائلودادار کولو په موخه چې دفرمان روایې داطرز دمرکزي حکومت (شاهي حکومت)یاددار یوش ترفرمان روایې پورې دوام پیدا کړ چې بیا په(۵۲۱)قبل المیلاد کې داریوش کبیر دخپلو درباریانو سره دشورا په ترڅ کې دیوداسې قدرت مند (ځواکمن) او مضبوط حکومت دجوړلو په فکرکې شوچې دټولوخلکواراده تمثیل کړي. اما یو شمیرخلکوبه ویل چې حاکمیت باید دلږوخلکوپه واسطه رامنځته شي.

دهېواد په سیاسي او اداري ویشنه کې دعواملو اغېزمنتیا

۱-طبعي عوامل

-دځمکې دمخ توپوګرافیکي جوړښت

-دځمکې پرمخ دونوبوټوناادوله وېش

-سیندونه، غرونه ، جهیلونه ، جبه زارې ، سمندرګي او خلیجونه
-صحرا ، لوړې ، ژورې ، ځنګلونه ، داوبو تیت اوپرک والی
۲-انساني عوامل
په اداري او سیاسي تقسیماتو کې دانساني عواملو اغېزې دهغه دماهیت په پام کې نېولو سره په دوو ډلو ویشل شوي.
الف- هغه انساني عوامل چې له طبعیت سر ه دګتې اخستنې په برخه کې اړیکې لري او له هغه څخه ګټه پورته کوي او دژوند دڅرنګوالي په نظرکې نېولو سره په دریو برخو ویشل شوي.

- ګرځنده ژوند یانې کوچېتوب
- کلیوالي ژوند
- ښاري ژوند

۲ـهغه انساني عوامل چې دانسانانو ځانګړتیاوو سره اړیکې لري

- نژاد ،ډولونه اودهغې تیت اوپرکوالی
- ژبه ، ډلې او دهغو ډولونه
- دین او دهغه پراخوالی

په سیاسي او اداري تقیسماتو کې اغېز لرونکې معیارونه

- انساني ټولنه
- دسیمې اوسیاسي مفکوروترمنځ فاصله او اړیکې
- طبعي یووالی
- فرهنګي یووالی
- دژونداومعېشت طریقه
- د مرکزي سیمو د نفوذ ساحه
- امنیتي مسایل
- ددولت ستراتیژیک لیدلوری

د سياسي اداري تقسيماتو اهميت

ناحيوي او سياسي تقسيمات له هغو مهمو مسئلو څخه دي چې د هېواد په کچې په برنامه جوړولو ،سياسي، ټولنيزه او اقتصادي برخوکې دملک د اداره کولو ،دموجوده امکاناتو څخه د ګټې پورته کولو ،د استعدادونو د روزلو ،د منطقي دودانولو او پر مختګ په لاره کې ترې کار اخيستل کېږي.

خدمت کوونکي دولتونه د سياسي، اقتصادي ،ټولنيز او فرهنګي کړنلارې په پلي کولو کې د هېواد ،په اداره کولو کې غوره اسانتياوې رامنځ ته کوي، د خاورې د بشپړتيا او خپل حکومت د قلمرو څخه ساتنې په موخه د طبيعي او بشري ځانګړتياوو پربنسټ خپل هېواد په کوچنيو سيمو (اداري واحدونو)تقسيموي البته دا تقسيمات ثابت ندي او د طبيعي عواملو ،سياسي، ټولنيز، اقتصادي مسايلو او امنيتي وضيعتونو له کبله تغير مومي، د افغانستان په پخوانيو سياسي تقسيماتو کې فتوحات، نظامي مسايل، ماليا تو راټولول ،د رقيبانو کنترول ، د تاج او تخت مدعيانو ،انحصار طلبيو او د خلکو د عدالت غوښتنې په نتيجه کې شوي دي.

د اريانا اداري وېش

د اريانا حدود په لويديز کې د ايران له مرکزي فلات[1] هغې کرښې چې د پارت ايالت يې د ميديا له ايالته او کارمانيا يې د پارس له ايالته جلا کول، په ختيځ کې د سنکيانګ او کشمير ترا يالتونو پورې، په جنوب کې د هند ترنيمې وچې او عرب ترسمندرګي پورې، په شمال کې د اکسوس (جيحون يا امو دريا)شمال ته د منځنۍ اسيا د جلګو په شمول د اورال تر سمندرګي پورې و. د لومړي ځل د پاره دانوم د

[1] د ځمکې هغه لوړې چې د سيند له سطحې لوړې وي، کيدای شي چې فلات په څلورخوا وکې لوړغرونه قرار ولري. د ځمکې د سطحې لوړترين فلات د تبت فلات دی چې د هماليا او اورست لړې په برکې نيسي

یوناني اراتسفن په کتاب کې له میلاد نه مخکې په دریمه پېړۍ کې داریانا په شکل راغلی.
د اویستا د متن په حواله د اریانا دا لرغوني او تاریخي سیمه له شپاړس ټوټو څخه جوړه شوې وه چې د هندوکش لوی غره څلوروخواوته پرله پسې پرتې وې، ترکومه ځایه چې پرې څېړنه شوې، هغه سیمې چې ددې غره له بېلا بېلو ځایونو څخه خړوبېدلې هغه داویستایي ځمکې مقدسه برخه وه.
-اریانم ویجو (Airyanem, Vaejo) ددې دوه کلمو تحت لفظي (کټ مټ) معنا(داریایانو تخم ځای) دی او په اصطلاحي ډول کولی شو(اریایي تعلیم ځای) ورته ووایو چې پوهانو دا ځای دامو سیند(جیحون) او سیر سیند (سیحون) تر منځ سیمه یا اوسنۍ فرغانه رابښيي.
-سغده (Sughdha) : دا د سغدیان سیمه ده چې د امو سیند ښي څنډوته پرته ده.

-مورو (Mouru) : دادمروې د سیمې یا ارغنداو څخه عبارت ده چې منځنې افغانستان له غرونو څخه سرچینه نیسي او د مروې له شاو خوا څخه تېرېږي.

-بخدي (Bukhdi) : چې د ښکلې خاورې په نوم یاده شوې دا هماغه (بلخ الحسنا) اویا (بلخ ګزمن) ده چې د لرغونې اریانا له غوره ټوټو څخه وه.
-نیسایا (Nisaya) :چې موقعیت یې د مرغاب او بلخ تر منځ ټاکل شوی ،ځینې وګړي یې عشق اباد ولې زیات شمېر یې میمنه بولي.
-هرويوه (Haroya) : ددې ټوټې ځمکې دموقعیت ټاکنې په اړوند عالمان شک او ګومان نه لري،داله هغې سیمې څخه عبارت ده چې عادتاً د هري رود په نوم یادیږي، په وروستیو کې یې نوم کې څه بدلون راغی،دانوم تر اوسه پورې په دې سیندنۍ سیمه کې څرګندیږي (اوسنۍ هرات سیمه)
-ویکره ته (Vackerata) :هغه پوهان او شنونکې چې لرغونې دورې په جغرافیه پوهیږي دا سیمه یې د اوسني کابل سیمه ښودلې.
-اوروا (Urva) : یو شمېر تاریخ پوهان پدې آند دي چې یاده شوې سیمه (طوس) یا دغزني سیمه ده، په ځینو ماخدونو کې (ارګون) اودهغې شاوخوا سیمې (اوه) یاده شوې.
-خننتا (Khanenta) : یو شمېر پوهانو یاده شوې سیمه د (هیرکانیا) یا ګرګان په سیمه تعبیر کړې ده.
-هرې ویتي یا (اراویتي) (Haravaiti): د ارغنداب د سیند ګوټي نوم و.
-ای تومنت یاهیتومنت (Haetumant) : تومنت هماغه ((ایتو مندرس)) ده چې یوناني جغرافیه لیکونکو یې یادونه کړې اودهلمندسیندغاړې ترې مطلب دي،دا سیمه په اسلامي دوره کې (نیمروز) بلل کېده.
-راغا یا ره ګه (Ragha) : ددې سیمې ځینې برخې یې (ری) بولې چې کنډوالې یې د ایران ترختیځې سیمې پرتې دي ، په بدخشان کې هم د (داغ) په نوم یوه سیمه لرو.
- کخره (Kakhara) : ډامسټر فرانسوي ددې سیمې موقعیت په غزني کې ښایي.

–ورنا یا ورنه (Varena): ځینې تاریخ پوهان دد ې سیمې موقعیت بامیان او د دبند امیر سیمه ګڼي.
–هپته هندو (Hapte Hindo): یا اوه سیندونه یعنی او سنی پنجاب.
- رانګا (Ranga):ځینې پوهان یې موقعیت د سیرسیند رانښایې. ولې ځینې نور یې په دې اند دي چې دا سیمه نامعلومه ده.
په هر حال لکه څرنګه چې د پخوانیو او اوسنیو مونوله یادونې اولنډې شرحې څخه یې معلومیږي دد ې شپاړس سیمو موقعیت د هندوکش شاوخوا او داکسوس (اموسیند) او اندوس (سند سیند) تر منځ ټاکي چې د افغانستان ټوله خاوره پکې راګیره ښودل شوې ده.[1]
بطلیموس اریانا په اووه ولایتونو وېشلې ده.
۱ـ مارجیانا (مرغاب حوزه) ۲ـ بکتریانا (بلخ او بدخشان) ۳ـ اریا (هرات) ۴ـ پاروميزوس (هزاره جات او کابل د نورستان او داردستان په ګډون داندوس ترغاړو پورې ۵ـ درانجیانا (سیستان او کندهار) ۶ـ اراکوزیا (غزني او د سلیمان غرونولړۍ تراندوسه) ۷ـ جدورزیا (کچ او مکران یا بلوچستان)[2]
د خراسان اداري وېش
د تاریخي شواهدو پر استناد باید و ویل شي چې د خراسان سیمې په لومړیو وختونو کې یوه محدوده سیمه احتوا کوله، خو وروسته یې کرار کرار داریایانو لومړني حدود خپل کړل، سره له دې چې د خراسان د خاورې پراخوالی او پولې په مختلفو تاریخي دوروکې (له پنځمې ترنولسمې) زیږدیزې پیړۍ پورې څکه معلومې نه دي چې یو وخت به یې سیمه ډېره لویه او بل وخت به بیا کوچنۍ وه، خو بیا هم د ځانګړي خراسان حدود څلوربرخې درلودې چې په لاندې ډول دي.

---

[1] د افغانستان سرحدونه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۳۴-۳۶ مخونه
[2] اریانا ،احمدعلي کهزاد ،ژباړنه، څېړنیازه ملکه مشتري، ۵۷ م

۱ـ د نیشاپور او شاریاخ ربع: په دې کې نیشاپورکوره، طوس او مشهد، سهیق او سبزوار، جوین، جاجرم او اسفراین، استوا او کوچان، رادکان او نسا او ابیورد، کلات او خابران او سرخس شامل و.
۲ـ د مرو ربع: د مرغاب سیند، لویه مرو او کلي یې په شمول د خوارزم چې په جیحون او مروالرود کې داخلیدل.
۳ـ د هرات ربع: چې د هرات رود یا هریرود، د هرات ښار مالن او د هریرود د پورته برخې ساحلي ښارونه، پوشنج، د اسفرار ولایت، د بادغیس ولایت او ښارونه یې، ګنج، رستاق، د غرجستان ولایت، غور او بامیان پکې شامل وو.
۴ـ د بلخ ربع: د فاریاب او شبرقان (شبرغان)، انبار او اندخوی، د تخارستان ولایت، خلم، سمنګان او اندراب، ول او ایز او تالقان پکې شامل وو.
په ټول خراسان کې پورته ځلور برخې شاملې وې او د هندوکش د سویل ځمکو، باباغره، فیروزغر او د هند ترسمندرپورې یې امتداد درلود.[1]
د معاصر افغانستان سیاسي او اداري تقسیماتو ته یوه کتنه
(۱۷۷۳ زیږدیز) کال را پد یخوا کله چې تیمورشاه کابل خپل پایتخت وګرزاوه، د ولایتونو شهزاده ګانو ته یې یوه خپلواکي ورکړه د هماغه ولایتونو کنترول لکه کابل، قندهار، هرات، ترکستان، قطغن او بدخشان له شهزادګانو سره و. امیر عبدالرحمن خان (۱۸۸۰-۱۹۰۱م) بیا د واک تر هرات، ترکستان، هزاره جات، نورستان او بدخشان پورې وغزاوه.
شاه امان الله خان (۱۹۱۹-۱۹۲۹ زیږدیز) کلونو کې د استقلال په لاس ته راوړلو سره د هېواد په اداري سېستم کې ځېنې بدلونونه راوستل چې حکومت یې د هماغه وخت له دیموکراتیکو نظامونو څخه شمېرل کېده، هغه د اهېواد په پنځه اصلي ولایتونو او ځلور اعلی حکومتونو ووېشه.

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۲۳-۲۴ مخونه

اصلي ولا یتونه:کابل، قندهار، هرات، مزارشریف، قطغن او بدخشان
اعلی حکومتونه:دختیځ اعلی حکومت (شرقي)، دسویل اعلی حکومت (جنوبي)، د فراه اعلی حکومت ،میمنې اعلی حکومت
مشروطه حکومت او د اساسي قانون له تصویب څخه وروسته په کال(۱۳۴۳ لمریز) چې د (۱۹۶۴ زیږدیز) سره سمون لري ،محمد ظاهر شاه د سلطنت په موده کې (۱۹۳۲-۱۹۷۳ زیږدیز)کلونوکې افغانستان په (۳۲) ولایتونو تقسیم کړای شو اود پرمختګ او ځانګړنې له مخې ذکرشوي ولایتونه په(۱،۲ او ۳)درجو تقسیم بندي کړای شول.
لومړی درجه مرکزونه:دکابل، غزني، ګردیز، جلال اباد ،مزارشریف ، هرات او قندهار ولایتونو ؤ
دوهمه درجه مرکزونه: ارزګان، هلمند ، فاریاب، جوزجان، فراه، بغلان، بدخشان، تخار او پروان ولایتونه ؤ.
دریمه درجه مرکزونه: کنړ، وردګ، زابل، غور، بامیان، بادغیس، نیمروز، سمنګان، کاپیسا اولغمان ولایتونه شامل وو.
هر ولایت دفرمانرو(والي)لخوا اداره کېده چې دکورنیو چارو وزارت ته منسوب ګڼل کېده. دغه راز هرولسوال په خپله حکمراني کې دخو علاقدریو اداري صلاحیت او امکانات لرل. علاقادارانو چې په کلیو او باندو کې وجود درلوده، دولسوالۍ ترڅنګ دکړنو مستقیم مسؤلیت یې درلوده او دټولنې دوګړو په نسبت په څلورو ګروپونو تقسیم شوي وو.
احمدشاه بابا دیوه امیر او افغاني امپراطور په توګه دخپلو لسونظامي او ستراتیژیکو سفرونو په ترځ کې دافغانستان پولې داریانا دپخوانۍ ځمکې تر کچې ورسولې او دا سیا په زړه کې یې دافغانستان نوم یو ځل بیا ژوندی کړ، هغه له لاسه تللي پخوانۍ اریایې ځمکې بیاونیولې او دافغانستان دفتحې اوبري بیرغ یې دمرکزي او سویلي اسیا په مهمو ښارونو کې رپانده کړاو په همدې توګه

دافغانستان سیاسي پولې دپخوانۍ اریانادسرحدونوسره برابرې کړې،[۱] داحمدشاه باباپه وخت کې دافغانستان قلمرو (پولې)له مروې (دازبکستان د هېواد یوه برخه) څخه دعربو ترسیند پورې او ددهلي څخه ترمشهده پورې د۸ولایتونو او ۱۵ اعلی حکومتونو څخه تشکېل شوی ؤ ولایتونه یې: قندهار، کابل ،هرات،مزارشریف،خراسان،بدخشان،پنجاب او کشمیر ؤ.

اعلی حکمتونه: ۱-فراه ۲-بلوچستان۳-میمنه۴-لغمان ۵-پېښور ۶-غزنی ۷-ډېره اسماعیل خان ۸-ډېره غازي خان ۹-شکارپور ۱۰- سیوي ۱۱-سند ۱۲-چچې هزاره ۱۳-لیه ۱۴- ملتان ۱۵- سر هند و.

احمدشاه بابا سربېره پردې چې یولوی فاتح اوډپراخه متحدافغانستان پلار و،ده هېواد په تاریخ کې دیوه ډېرپوه، زمامدار او وتلي اداره کوونکي په توګه هم پېژندل کېږي، هغه دخپلې واکمنۍ په وخت کې داپراخ هېوادپه بشپړې پوهې سره په منظمو اداري واحدونوویشه، چې هر ولایت یااعلی حکومت په محلواوهره محله یې په سیمواوکلیووېشله، چې اداري کارونو ته رسیدنه به په کې ښه ترسره کېده، دولایتونواویااعلی حکومتونو حکمرانانواویاهم هغه ځایونه چې حاکم به پکې و ټول دپاچادفرمانونو په واسطه مقرریدل. همدارنګه دنظامي قواو قوماندانان چې دلښکرداميريا سرداري نامه یادیدل دشاهي فرمانونو په واسطه ټاکل کېدل، په داسې حال کې چې دولایتونو اواعلی حکومتونو مامورین به دسیمه ایزو

---

[۱] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۰ مخ

حکمرانانو او یا د مرکزي حکومت د وزیرانو په وسیله د پاچا د اوامرو په رڼا کې تر سره کېدل.

احمد شاه بابا د هېواد په پلازمینه کې د اداري چارو د انتظام لپاره ډېر دفترونه جوړ کړل چې ځینې یې دا و: اعلی دیوان یا وزارت (د صدارت غونډې) خزانه داري (د مالیې وزارت)، د ظبط بیګي دفتر (څارندوی او کوتوال)، نسقچې باشي ګري (د مجازاتو تطبیقونکې)، داروغه ګي (اطلاعات) میراخورباشي (د څارویو وړل راوړل) او داسې نور لوی او کوچني دفترونه چې د هېواد په اداره کې یې ډېرې اسانتیاوې رامنځ ته کړې وې.

احمد شاه بابا د افغانستان په اداره کې د سیاسي یووالي بنسټ کېښود، د دې موخې ته د رسیدلو لپاره یې د افغانستان د خلکو ترمنځ حقوقي برابروالی په پام کې ونیو، حال دا چې د احمد شاه بابا تر دورې وروسته د تیمورشاه او زمان شاه په وخت کې نه یوازې دا چې د هېواد عمومي وضعې او اداري برخو کې کومه پراختیا رامنځ ته نه شوه بلکې د کورنیو جنګونو له کبله چې په ځانګړې توګه د بارکزیو او سدوزیو ترمنځ پیښ شول او هم د ورونو ترمنځ بې اتفاقۍ او د انګلیسانو او روسانو د پرمختلنې سیاست د هېواد نه شمالي، ختیځې او جنوبي برخې بیلې کړې او افغانستان په وچې کې ایسار په یوه وړوکي هېواد بدل شو. د انګېرنه ځکه پیدا شوه چې تیمورشاه ډېر ودونه وکړل او ډېر وخت په خپل شخصي ژوند ته متوجه و او د هېواد اداري ته یې به یې دومره پاملرنه نه وه.[1]

د امیر شېرعلي خان دوره: کله چې امیر شېر علي خان واک ته ورسید ده د قدرت د تمرکز او د فیوډالانو د ځپلو هڅه یې کوله که څه هم یې د لاس څخه د وتلو ولایتونو او سیمو په بېرته نېولو کې خوراکو ښښونه وکړل خو د انګلیس (انګریز) د مداخلې

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۳-۳۴ مخونه

په صورت کې یې کامیابي ترلاسه نه کړه. دده دحکمراني په دوره کې دهېواد دولایتونو شمېر پینځو ته ورسیده.

ولایتونه:۱:کابل ،۲: قندهار ،۳:افغاني ترکستان، ۴:هرات ،۵:فراه

امیرشېرعلي خان دهېواد داداري دتنظیم په برخه کې ډېره هڅه وکړه ،اجرائیه قوه چې داحمد شاه باباځخه وروسته له منځ تللې وه په دویم ځل بیا جوړه او منظمه شوه ،اجرائیه قوه چې په سر کې یې صدراعظم و ،له پاچا وروسته یې بشپړ واک درلود.همدرانګه څلور وزارتونه لکه:ددفاع وزارت، دبهرنیو چارو وزارت، دمالیې اوخزانو وزارت په غوره ډول ددندو دترسره کولو لپاره جوړ او تنظیم شول.

دهېواد د چارو د اسانتیا لپاره نوي اداري لکه د مخابراتو او پست اداري يي دولايتونو په مرکز او حتی بهرکې جوړې کړې او د لومړي ځل لپاره يي دولتي شورا اولويه جرګه تاسيس کړه، دولتي شورا چي دولس دايمي غړي يي درلودل د شاه له خوا غوره کېدل او د هېواد په مهمو چاروکي به يي غور او فيصلي کولې، په داسي حال کې چي لوې جرګې دوه زره غړي درلودل چي د ټول هېواد څخه ټاکل کېدل او هېواد داخلي او بهرنيو موضوع ګانو په برخه کې به يې پريکړې کولې بايد يادونه وشي چي د دواړو مجلسونو مشري به پخپله پاچا کوله[۱]

ترامير شېرعلي خان وروسته امير محمد يعقوب خان منځ ته راغی، د هېواد چارې يي خپلو نږدې خپلوانو ته وسپارلې

اعلیحضرت امیر محمد یعقوب خان (۱۲۹۶ هـ ق)
S. M. Amir Mohammad Yakoub Khan 1879

او پخپله به يې ديوه لټ اداره كوونكي په بڼه ننداره كوله د اداري چارو نظم چي د امير شېرعلي خان په وخت كې ښه شوې وه، يوځل بيا ګډوډ شو، په ځانګړې ډول د كيوناري په راتګ سره د هېواد اداري چارې عملا انګليسانو په لاس كې ونيولې .داحالت چي د افغانانو لپاره د زغم وړنه و، نوځكه د كابل بلوا پيل شوه. او د افغانستان خلک او غيرتي عسكر د انګريزانو په مقابل كې پورته شول او ټول انګليسي عسكر يې د كيوناري په ګډون د كابل په بالا حصار كې ووژل، چې په نتيجه كې د افغان ـ انګليس دويم جنګ پيل شو. د انګليسي عسكرو به لا د داخليدو دوه مياشتې نه وې شوې چې يوځل بيا

---

۱ د تاريخ په اوږدو كې د افغانستان سرحدونه، دپوهاند غلام جيلاني عارض ليكنه، ۳۵-۳۶ مخونه

دافغانستان خلکو پاڅون وکړ.کله چې انګلیسانو دچریکي جنګونو په مقابل کې خپل توان له لاسه ورکړ، نوهماغه و چې د سولې وړاندیزیې داسې وکړ چې دانګلیس دولت دانه غواړي چې دافغانستان دخلکو سره جنګ ته دوام ورکړي، نوځکه دافغانستان خلک چې هرڅوک ټاکي،دانګیسانو دمنلووړ به وي،او هغه به په رسمیت پېژني. هماغه و چې امیرعبدالرحمن خان له روسیې نه کابل ته راغی، باید یادونه وشي چې هغه هم دانګیسانو په اشاره منځ ته راغی، خودنړیدلو اداري جوړښتونو په لړکې یې یولړپروګرامونه مطرح کړل،ده یو مطلق العنان مرکزي دولت جوړښت اوبل په ټولنیزه برخه کې ریفورمونه،خوپه دواړو برخوکې امیرعبدالرحمن خان بهرنۍ خپلواکې نه درلوده،اود برتانوي هند[۱]تحت الحمایه و.

امیرعبدالرحمن خان دپورتنیودوو پروګرامونو په تطبیق کې دهیڅ ډول ظلم اوتیري څخه ډډه ونه کړه.دامیرشېرعلي خان اداري جوړښتونه یې ټول رد کړل اوټول دولتي دفترونه یې جلا جلا خو په خپلواکه ډول جوړکړل. په عمومي توګه دټولو ادارو نهایې چارې دهغه ترڅارنې لاندې ترسره کېدې. دهېواد اداري ، نظامي اوملکي جوړښتونو پخوا په پرتله دپاملرنې وړپرمختیا وکړه.داپه دې مانا چې دسیمه ایزې حکمرانۍ ډېرتوان محدود شو ،اوددنظامي قوې په مستقیمه مرسته دمرکزي حکومت تراغېزې لاندې راغی اوتقریبا دټولوکلیوالو سیمواداره دمحلي حکومتونو ترکنترول لاندې شوه. کله چې مرکزي حکومت ټینګ شو ،نوورځ په ورځ به ځکه ځواکمن کېده چې فیوډالي قدرت تر ډېرې کچې کم شو .دقدرت اونفوذ خاوندان یې په مختلفو طریقوله منځه یوړل.

---

[۱] کولای په افغانستان کې دبرطانوي هنددسیسو په اړه زیات معلومات د(په افغانستان او دهند په نیمه وچه کې دانګریزانو دسیسې او جاسوسان) دښاغلي ډاکترعبدالرحمن زماني لیکنه وګورئ

لکه چې وویل شو دامیرعبدالرحمن خان په وخت کې په اداري حال کې ډېر بدلونونه رامنځ ته شول، یانې سربېره پروزارتونو د کارد چټکتیا لپاره لاندې دفترونه جوړ شول.

د مالیې او استیفا دفترونه، د نظام لوی دفتر، د مخکښنیو او وسنیو محاسباتو د کنترول دفتر، د مال شمېرنې او اداري، پوسته، پاسپورټ، ځارندوی، مالیې، حیاتي، صکوک او داسې نور...

دامیر عبدالرحمن خان اداري یا ملکي وېش دامیر شېرعلي خان د دورې سره ډېر توپیر درلود، یانې افغانستان د پنځو ولایتونو پرځای په شپږو ولایتونو په لاندې ډول وېشل شوی وو.

ولایتونه: کابل، فراه، قندهار، هرات، بدخشان، خان اباد، افغاني ترکستان (چې دامو او هندوکش ترمنځ سیمې یې په برکې نیولې) چې درې ولایتونه (میمنه، ترکستان او بدخشان) ویشل شوي وو.[1]

دامیرعبدالرحمن خان په وخت کې د بدخشان سیمه د ترکستان له ولایت څخه جلا او د بېل ولایت په توګه وپېژندل شوه، همدارنګه د کابل ولایت د پایتخت په توګه ډېره سیمه ونیوله، او د فراه، ګرشک، زمینداور او چخانسور ځېنې سیمې چې مخکې یې د کندهار په ولایت پورې اړه لرله ورسره یوځای شوې، همدارنګه د ارزګان او نورستان (کافرستان) اداره په کابل پورې وتړل شوه او د نورو ټولو ولایتونو سیمې وړې شوې، په داسې حال کې چې د کابل ساحې لویه سیمه درلوده.

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ۳۶-۳۸ مخونه

هرولایت په محلو(Topas) وېشل کېده، ځینې محلې لویې او ځینې کوچنۍ وې. د کابل ولایت د خپل وړپراخوالي له امله په ډېرو لویو او وړو اداري واحدونو وېشل شوی و، لکه غزنی، کونړ، لغمان، پروان، بامیان او داسې نور... اداري واحدونه دیوه حاکم یا مقتدر حکمران په وسیله چې د پاچاله خوا ټاکل کېده، اداره کېدل.

امیرعبدالرحمن خان تر۲۱کلونو پاچاهۍ وروسته په کابل کې مړشو او خپل زوی امیرحبیب الله خان ته یې یو تحت الحمایه، منونکې خو دیوه ځواکمن پوځ او په اداره جوړهېوادپه مېراث پرېښود، مګردې ونه شو کړای چې د افغانستان سیاسي خپلواکي ترلاسه کړي.[1]

کله چې امیرحبیب الله خان قدرت ته ورسید نو دهېواد اداره یې دورونو او زامنو ترمنځ ووېشله او قرار قرار هغه منظمه اداره چې امیرعبدالرحمن خان جوړه کړې وه دانارشۍ بڼه یې غوره کړه او دفسادلورې ته یې مخه کړه. د اداري واحدونو په جوړښت کې هېڅ ډول بدلون منځ ته رانغی، تردې چې وضع یې د امیرشېرعلي خان له وخت نه مخکې حالت ته ورسیده، خو ددې سره سره د دربار د دبدبې او سترتیا په برخه کې ډېر بدلونونه منځ ته راغلل.

امیرحبیب الله خان چې د دربار د تنظیم سره ډېره علاقه درلوده، نو په دربار کې یې نوی نظم راوست، لکه: سرمنشي، د حضورمنشي، داخله منشي لپاره بېل دفتر او د ایشک اقاسي حضور ملکي، نظامي او خارجه لپاره یې د خارجه دفترمنځ ته

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ۳۸ م

راوړ.[۱] خود ډېرو مېرمنو اودزياتي عياشۍ له کبله يې دهېواد خپلواکۍ او نورپرمختګ کې ارزښتمنه ونډه وانخيستلای شوه.

کله چې امان الله خان قدرت ته ورسيد ، نو دخپلواکۍ ترګټلو اوډ سياسي موضوعګانو تراوزګارتيا وروسته يې دهېواد دټولو چاروپه برخه کې يوشمېر اصلاحات طرح کړل. د افغانستان خلکو چې دهېواد له پرمختګ سره بې کچې مينه درلوده، نه يوازې دا چې ددې اصلاحاتو هرکلی يې وکړ، بلکې هرډول مرستې ژمنه يې هم وکړه، هماغه و چې دافغانستان دخلکو په ملاتړ دهېواددرغونې په لومړۍ مرحله کې له (۱۹۱۹ نه د۱۹۲۴) زيږديز کلونو پورې نوموړي اصلاحات په برياليتوب سره سرته ورسيدل، خو داصلاحاتو دويمه مرحله چې د(۱۹۲۸) زېږديز کال نه پيل شوه دانګريزانو دارتجاعي قوې ددسېسو له امله دناکامۍ سره مخ شوه.

لکه چې وويل شو امان الله خان دلومړني پلان په عملي کولو بريالی شو او هغه درانه پيټي چې مخکې دبزګرانو، مالدارانو اوکسبګرو پراوږو بارو له منځه يوړل او ياهم يوڅه سپک شول. دبيلګې په توګه جنسي ماليې، دغلو دانو حوالې، خريداري، په زورسره دلرې واټن نه خوراک رسونه، دفيوډالانو، خانانو يادخلکو او حکومت ترمنځ دفيوډالانو په وسيله دماليې راټولونه او اجاره کول، کليوالي ملکي، دنه شمارل شويو ښاريو ماليه، جبري اوبيګاري کارونه، هېڅ په هېڅه بې شمېره ټيکسونه اوداسې نور چې پرکسبګرو او تجارانو وضع شوي وو، ټول له

---

[۱] افغانستان معاصر، دسيد سعد الدين هاشمي ليکنه، پوهنتون کابل پوهنځی تعليم او تربيه ۱۳۵ م

منځه لاړل او یا کم شول. نغدي مالیې و ټاکل شوې، چې مالیه ورکونکو به نیغ په نیغه پرته د خان او فیوډال له لاسوهنې د دولت ملي دفترته مالیې ورکولې، سربېره پردې د هغه وخت حکومت د هېواد د ملي وحدت ټینګښت ته ډېره پاملرنه وکړه او دا موضوع یې دوروله. او د خلکو د مساوي حقوقو پربنسټ خبروته وړاندې کړه. غلامي چې د امیر عبدالرحمن خان او له هغه نه مخکې دورې مېراث وه له منځه یوړه. ټولې وینځې او غلامان خپلواک شول، تو کمیز، مذهبي او ژبني توپیرونه له منځه ولاړل. د محمدزیو، خانانو او روحانیونو استعماري معاشونه او امتیازات لغوه شول، اهل هنود چې لږه کې وو. د یوشان حقوقو خاوندان شول او هغه جزیه چې پخواپرې وضعه شوې وه په ټوله مانا له منځه ولاړه.

دلومړي ځل لپاره په افغانستان کې درې قوې(اجرائیه، مقننه او قضایه) په منظمه توګه منځ ته راغلې او د هېواد ټولې چارې د دغو درې قوو په څرخ ګرځیدلې.

لـه هغـې وروسـته چـې امـان الله خـان د خپلـواکۍ غوښـتنې دانـدونو پـه پلـوۍ دافغانستان خپلواکي لاس ته راوړه ،نوددې لپاره چې عنعنوي ارزښتونه دوخت دقـانوني،حقوقي اومـدني بڼـه معرفـي کړي،دافغانسـتان اساسـي قـانون چـې دافغانستان دخلکو دخپلواکۍ اوپه ځانګړې توګه دروښانفکرانودغوښتنوسره برابرو دلـومړي ځل لپـاره پـه (۱۳۰۳ه ش)کـال کـې مـنځ تـه راغـی.سربېره پـردې دهېواددداداري واحدونو جوړښت چې ترهغه وخته لاپه منظمه اوقانوني بڼه تدوين شوی نه و ،په(۱۳۰۰)لمريزکال کې دافغـانستان داساسيه تشکيلاتوپه نامـه تـدوين شـو ،په دې اساسنامه کې ټول افغانسـتان پـه (۲۱۲)اداري واحدونووو ښـل شـو. نومـوړو اداري واحـدونو ولايـت،اعلى حکومـت،لوی حکومـت،لومړی،دويم اودريمه درجه حکومت اولومړۍ اودويمه درجه علاقداري درلودې[1]

دامان الله خان په دوره کې هېواد د پخوا نيو حکو متونو څخه په تو پيردقدرت غير تمرکز والي اصولو پر بنسټ ددندو ،مسوليتونواوصلاحيتونوپواسطه اداره کېده او هېواد يې په **۵** ولايتونو او **۴** اعلی حکو متونو ويشلی وو . ولايتونـه:۱ =کابل۲ =قندهار ۳ =هرات۴ =بلخ **۵**= بدخشان

اعلی حکومتونه:(شرقي ،جنوبي،ميمنه او فراه) اعلی حکومتونه

په دې توګه دافغانسـتان اداري واحدونوپنځـه ولايتونـه اوڅلوراعلی حکومتونـه لرل،چې هرعمـده واحدبياپـه کوچنيـواداري واحـدونوياني (۸) لويـو حکومتونو (۲۹)لـومړی، دويـم اودريمـه درجـه حکومتونـوا و(۱۰۳) لـومړۍ، دويمـه اودريمـه درجه علاقداريو باندې وېشل شوی و ،ترټولوکوچني اداري واحدونه کلي،محلې اوکندي وو ،چې نفوس به يې له (**۲۵**-۲۰۰) ياله دې ډېرو. چې دهرې قريې پـه سـرکې به ملک ياقريه دارو.

[1] دتـاريخ پـه اوږدوکـې دافغانسـتان سـرحدونه اواداري ويش،دپوهانـدغلام جيلانـي عـارض ليکنه.۳۹-۴۰مخونه

ولایتونه دنایب الحکومه او اعلی حکومتونه به د اعلی حاکم د اداري لاندې و ، یو ازې د کابل ولایت امر دوالي په توګه پیژندل کېده. دلویو حکومتونو په سر کې لوی حاکم، د سیمه ایزو حکومتونو مشر حاکم او د علاقداریو مسولین به علاقداران وو. د قریې اړونده چارې به د قریه دار په وسیله سرته رسیدې، چې د حکومت او خلکو ترمنځ یې ارتباط درلود. او د خلکو او حکومت اړیکې یې تامینولې.

د اماني دورې څخه په راورو سته کلونو کې بیا دهېواد تر دریم اساسي قانون په (۱۳۴۳) لمریز کال پورې د افغانستان اداري وېش د نایب الحکومګۍ د اعلی حکومتونو او یا لویو ولسوالیو په شکل پاتې شوی دی یانې په دې موده کې (کابل ،کندهار ،هرات،مزارشریف ،قطغن ،ننګرهار او پکتیا) نایب الحکومګۍ او (غزنی ، پروان،فراه ،میمنه ،بدخشان ،شبرغان او ګرشک) اعلی حکومتونه او (خوست ،شینواري او کونړ) لوی ولسوالۍ وې.[1]

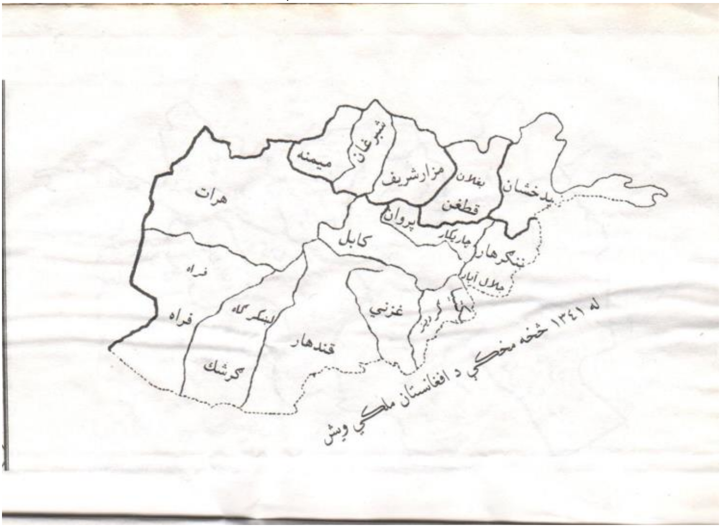

[1] د افغانستان پیژندنې لنډه لار ، د پوهاند نورالله ځل لیکنه، ۲۱مخ

په (۱۳۴۳) لمريز کال دلومړي ځل لپاره د اساسي قانون او ديموکراسۍ د تطبيق په خاطر د افغانستان په اداري تشکيلاتو کې بنسټيز بدلونونه ځکه راغلل، چې د پخواني اداري وېش په برخه کې د اداري واحدونو ترمنځ رقابت ډېرو. ځينې ولايتونه دومره پراخه و چې د طبيعي خنډونو له کبله د سوځونکو اولوړو دښتو له کبله يې اداره د هغه وخت په وسايلو ګرانه وه. د اداري کسانو کار او بوختيا دوره ډېره وه چې په ګرانه يې کولای شول چې د خلکو غوښتنليکونو ته ورسيږي. سربېره پر دې عرفاني او ټولنيزې موضوعګانې چې بايد ډېره پاملرنه ورته شوې وی، د هېرېدو په حال کې وې. همدارنګه په پخواني ملکي وېش کې مرکزونه دومره لرې او ستونزمن و چې خلک په اسانه نه شو ورسيدلای او د خپلو ستونزو د حل لپاره مجبورو چې ډېرو اټنونه لنډ کړي. دې وضعې، نه يوازې دا چې په خلکو جسمي او فزيکې ستړيا تحميلوله، بلکې د هېوادد ناتوانو پرګنو وخت او پانګې ته يې ډېرزيان رساوه.

د پورته ټکو په پام کې نيولو سره هېواد لومړی په (۱۳۴۳) لمريز کې په (۲۹) ولايتونو ووېشل شو. اداري واحدونه بيا په لويو ولسواليو، لومړۍ، دويمه، دريمه او څلورمه درجه علاقداريو چې هرې يوې يې عدلي او ابتدايه محکمې، د ماليې او نورې څانګې درلودې ووېشل شو.

هر ولايت د يوه والي په واسطه چې د مرکز سره يې تماس درلود اداره کېده. همدارنګه هر ولايت يو اداري مرکز درلود، چې دې رسمي اداري بېله حوزه درلوده، چې له همدې حوزې به دوړو اداري واحدونو لکه لويې ولسوالۍ، ولسواليو او علاقداريو ترمنځ د کارونو د ښه انسجام لپاره اړيکې تنظمېدلې، چې شمېر يې (۲۴۳) اداري واحدونو ته رسيده، وروسته له يوه کال يانې په (۱۳۴۴) لمريز کې د کټواز او ارګون ولايت د غزني او پکتيا سره يوځای کړای شول. يانې افغانستان په (۲۸) ولايتونو ووېشل شوا او نور اداري واحدونه په خپل حال پاتې شول. اداري واحدونه د پراخوالي، د نفوسو د شمېر او نورو سياسي

پاملرنو له امله په مختلفو درجوو بشل شوي وو. د بیلګې په توګه لومړی، دویم او دریم درجه ولایتونه، او په همدې ترتیب ولسوالۍ هم په لومړۍ، دویمه، دریمه او څلورمه درجه وبشل شوې وې. د اویشنه په ډېره اندازه د نفوس د شمېر او جغرافیایي ساحې پربنسټ ترسره شوې وه. علاقدرایو تشکیل او درجه بندي نه درلوده.
د افغانستان په اداري جوړښت کې له (۱۳۴۴_۱۳۵۲المریز) کلونو کې پورې د پاملرنې وړبدلونونه رانغلل، حال دا چې له (۱۳۵۲_۱۳۵۷المریز) کلونو پورې په اداري جوړښتونو کې لږبدلونونه پیښ شول.
له (۱۳۵۳المریز) کال کې د کونړ او کاپیسا ولایتونه لویې ولسوالۍ شوې، کونړ په ننګرهار او کاپیسا په پروان پورې وتړل شوه. خو په (۱۳۵۷) لمریز کال کې یو ځل بیا د کونړ لویه ولسوای له ننګرهار څخه بېله او ولایت شو. سربېره پردې په اداري واحدونو کې هم واړه بدلونونه منځ ته راغلل.
له (۱۳۵۷) لمریز کال کې څخه وروسته اداري موضوعګانې د نورو ټولنیزو او اقتصادي موضوعګانو په څېر په پام کې ونیول شوې. له (۱۳۵۷) لمریز کال څخه را وروسته لکه څنګه چې په ټولو ټولنیزو او اقتصادي برخو کې بدلونونه ترسترګو کېدل او په راتلونکې کې تطبیق د ملیتونو او قومونو د اقتصادي، ټولنیزو، کلتوري، سیاسي، جغرافیایي او توپوګرافي غوښتنو د معیارونو په پام کې نیولو سره تنظیم او تعدیل شول، چې د قومي او قبېلوي نفاق په برخه کې سترعامل ګڼل کېږي. د وزیرانو شورا (۱۴_۱۰_۱۳۵۹) نېټې د ملکي وېش په غونډه کې درې نوي اداري واحدونه لوګر، کاپیسا او وردګ د ولایتونو په توګه منظور شول. په دې توګه په (۱۳۶۰) لمریز کې د هېواد اداري جوړښت د (۱۳۴۳) لمریز کال په څېر بیا په (۲۹) ولایتونو، دوهن لویو ولسوالیو (۱۸۳) ولسوالیو او (۱۰۱) علاقداریو جوړشو.

د لومړنۍ نفوس شمېرنې پر اساس دهېواد ټول اداري واحدونه(۲۳)ښاري او (۳۵۳۲۴) اصلي اوفرعي قريې لري[۱]

دديموكراتيك جمهوريت دوره:دكمونېستانوله كودتاڅخه وروسته چې د جمهوري نظام په وړاندې وكارول شوه، كمونيستي رژيم د ګوند دطرحو د ښه پلي كولواوسخت امنيتي كنترول په موخه پداسې حال كې چې ولايتونه يې په خپل عادي حال پرېښودل،نوي اداري تشكيلات د زون تر نامه لاندې رامنځ ته كړل او شمېره يې تر ۹ زونونو ورسوله.

۱: شمالي زون(د بلخ ،سمنګان،جوزجان ،او فارياب)ولايتونه پكې شامل و.

۲ شمال ختيځ زون(كندز،بغلان،تخار،او بدخشان)ولايتونه پكې شامل وو.

۳ _شمال لويديځ زون(هرات ،بادغيس اوغور)ولايتونه په كې شامل وو.

۴_ جنوبي زون(هلمند ،قندهار،زابل اوارزګان) ولايتونه په كې شامل وو.

۵ _ سويل لويديځ زون(فراه اونيمروز)ولايتونه په كې شامل وو.

۶_ جنوب ختيځ زون(غزني ،پكتيا او پكتيكا)ولايتونه په كې شامل وو.

۷_ ختيځ زون(ننګرهار،كنر،اولغمان)ولايتونه په كې شامل وو.

۸_مركزي زون:كابل ،پروان،كاپيسااو باميان)

۹ _ دكابل ښار: چې پكې يولس ناحيې شاملې وې.

په(۱۹۷۰ زيږديز)كال كې افغانستان په ۲۶ ولايتونو ۲لوى ولسواليواو ۱۷۵ ولسوالۍاو ۱۱۸ علاقداريو تقسيم شوى و.دخلقيانو(كمونيستانو)په دوره كې پكتيكااوسرپل ولايتونه دافغانستان په سياسي نقشه كې زيات كړى شو.دمجاهدينوپه دوره كې دخوست اونورستان دولايتونو په زياتولو سره دولايتون شمېره ۳۲ ته ورسيده.

---

[۱] دتاريخ په اوږدوكې دافغانستان سرحدونه اواداري ويش،دپوهاند غلام جيلاني عارض ليكنه.۴۰-۴۳ مخونه

دحامدکرزي په راتګ سره پنجشېر (چې دکاپیسا دولایت یوه ولسوالي وه په (۲۰۰۴ زیږدیز) کال ولایت ته پورته کړی شوه، همدا راز دایکندي(چې دارزګان ولایت یوه ولسوالي وه) د(۲۰۰۴ زېږدیز) کال په مارچ کې په ځانګړي ولایت واړول شوه په دې توګه په کال(۲۰۰۴زېږدیز) کې دافغانستان سیاسي نقشې ته دادوه نور ولایتونه هم ورزیات شول چې اوس مهال (۱۳۹۴المریز) کال کې دافغانستان دولایتونو شمېر۳۴اوولسوالیو شمېر۳۶۴ته رسیږي.[۱]

---

[۱] دافغانستان اداري ویش اوسرحدي کرښوپه اړه کولای شئ نور معلومات د(تشکیل سرحدات،وواحدهای اداري افغانستان درمسیرتاریخ) دښاغلي پوهیالي فهیم (کوشاه)، سیستم اداري وتشکیلاتي افغانستان معاصر،دښاغلي سرمحقق استادمحمد ناصر ستانکزي لیکنې وګورئ.

دافغانستان د سیاسي او اداری تقسیماتو جدول

ګڼه	ولایت	مرکز	مساحت په کیلو متر مربع	د ولسوالی ګانو تعداد	د تشکیل درجه	د ولایت کود
۱	ارزګان (Uruzgan)	ترینکوټ	۱۲۶۴۰	۴	۳	۳۰
۲	بادغیس(Badghis)	قلعه نو	۲۰۰۴۸	۶	۳	۲۳
۳	بامیان(Bamian)	بامیان	۱۴۱۶۷	۶	۳	۲۳
۴	بدخشان (Bdakhshan)	فیض آباد	۴۷۴۰۳	۲۷	۲	۱۴
۵	بغلان(Baghlan)	پل خمري	۳۰۳۶۲	۱۴	۲	۱۶
۶	بلخ(Balkh)	مزارشریف	۱۶۸۴۰	۱۴	۱	۱۹
۷	پروان(Parwan)	چاریکار	۵۸۶۸	۹	۲	۰۳
۸	پکتیا(Paktia)	ګردیز	۶۲۵۹	۱۰	۲	۰۸
۹	پکتیکا (Paktika)	شرنه	۱۹۳۳۶	۱۸	۲	۰۷
۱۰	پنجشیر (Punisher)	بازارک	۳۵۳۱	۶	۳	۳۳
۱۱	تخار (Takhar)	تالقان	۱۲۳۷۶	۱۶	۲	۱۵
۱۲	جوزجان (Jowzjan)	شبرغان	۱۰۳۲۶	۱۰	۲	۲۰
۱۳	خوست Khost	خوست	۴۰۲۹	۱۲	۳	۰۹
۱۴	دایکندی(Daykandy)	نیلي	۱۶۶۵۵	۸	۳	۳۴
۱۵	زابل (Zabol)	قلات	۱۷۲۹۳	۹	۳	۲۹
۱۶	سمنګان(Samangan)	ایبک	۱۱۲۱۸	۶	۲	۱۸
۱۷	سرپل Sarpool	سرپل	۱۶۳۶۰	۶	۳	۲۱
۱۸	غزني (Ghazni)	غزني	۲۳۳۷۸	۱۸	۲	۰۶

۱۹	غور (Ghor)	چغچران	۳۸۶۶۶	۹	۳	۳۱
۲۰	فارياب (Faryab)	ميمنه	۲۱۱۴۶	۱۳	۲	۲۲
۲۱	فراه (Farah)	فراه	۴۷۸۷۶	۱۰	۲	۲۵
۲۲	قندوز (Kunduz)	قندوز	۷۸۲۷	۶	۲	۱۷
۲۳	قندهار (Kandahar)	قندهار	۴۷۴۷۶	۱۵	۱	۲۸
۲۴	کابل (Kabul)	کابل	۴۵۸۵	۱۴	۱	۰۱
۲۵	کاپيسا (Kapisa)	محمود راقی	۱۸۱۷	۶	۳	۰۲
۲۶	کنړ (Konar)	اسد آباد	۴۳۳۹	۱۴	۲	۱۱
۲۷	لغمان (Loghman)	مهترلام	۳۴۰۸	۴	۳	۱۲
۲۸	لوګر Lowgar	پل علم	۳۹۵۵	۶	۳	۰۵
۲۹	ننګرهار Nangarhar	جلال آباد	۷۶۱۶	۲۱	۱	۱۰
۳۰	نيمروز (Nimruz)	زرنج	۴۱۳۵۶	۴	۳	۲۶
۳۱	نورستان (Nuristan)	پارون	۹۹۴۲	۷	۳	۱۳
۳۲	وردک(Wardak)	ميدان شار	۹۰۲۳	۸	۳	۰۴
۳۳	هرات (Herat)	هرات	۶۳۰۹۷	۱۶	۱	۲۴
۳۴	هلمند (Helmand)	لشکرګاه	۶۱۸۲۹	۱۲	۲	۲۷
مجموعه			۶۵۲۲۲۵	۳۶۴		

پنځم څپرکی
دحکومت درې ګونې قواوې

حکومت په مجموع کې له درې قواوو څخه تشکیل شويدی چې دولت دد غودرې ګونو قواوو په وجود کې، چې د هريوه ځواک واکونه اودندې د قواوو دتفکيک اصل په پام کې نېولو د اساسي قانون او نورو قوانينو په رڼاکې ځانګړې شوي ترڅودهر ې يوې برخې جوړښت، واکونه او مسوولیتونه به په جلاتوګه تشريح او توضيح شي.

مقننه قوه (ملي شورا)

ملي شوراپه هرهېوادکې په مختلفو نومونوياديږي لکه:مجلس الشعب الوطني، نيشنل اسمبلي... اوپارلمان يې مشهورنوم دی، پارلمان له فرانسوي کليمې (Parliament)څخه اخستل شوی چې دخبرواترو ،مباحثې او نظرياتودتبادلې ځای ته وايي، پارلماني دندې اوواکونه، پارلمان دغړو تاکلو څرنګوالی اونورې اړونده مسلې دهرهېواددقوانينوپربنسټ تشريح اوپارلمانونه دهماغوقوانينو پراساس خپل فعاليت کوي.

پارلمانونه دجوړښت اوواکونو له پلوه په مختلفوهېوادونوکې توپيرلري چې دغه توپيرونه دهېوادونو په اساسي قوانينوکې مشخص شويدي، لکه په ځينو

هېوادونوکې پارلمان یومجلس لري لکه:بنګله دیش، چین، کیوبا، صربستان، اوکراین اودمالدویاپه هېوادونوکې خودنړۍ په اکثروهېوادونوکې پارلمانونه دوه مجلسه دي چې دانګلستان،فرانسې،کاناډا او استرالیا هېوادونه او په دودیز شکل زموږ د هېوادپارلمان نوم اخستی شو چې زموږ هېواد پارلماني تاریخ په اوږدوکې دوه مجلسه سنا(مشرانوجرګه) او داستازو مجلس(ولسی جرګه)وو ،دنوي اساسي قانون یو اتیایمې او دوه اتیایمې مادې پربنسټ دافغانستان اسلامي جمهوري دولت ملی شورا ،دستر تقنیني ارګان په توګه دافغانستان دخلکو دارادې څرګندونه او دټول ملت نمایندګي کوي،همدارنګه دافغانستان ملي شورا ددولت تقنیني قوه ده چې دقانون سره سم دوه مجلسه یانې ولسي جرګه او مشرانو جرګه ده چې د داخلي کړنلارو پر بنسټ خپلې چارې تر سره کوي.

ولسي جرګه: ولسي جرګه دافغانستان ملي شورا یو څانګه ده چې د اساسي قانون د درې اتیا یمې مادې د حکم پر بنسټ د ولسي جرګې غړي دخلکو دازادو ، عمومي، پټو او مستقیمو ټاکنو له لارې انتخابېږي،دهمدې مادې د څلورم جزد حکم پر بنسټ دولسي جرګې دغړیو شمېر دهرې انتخاباتي حوزې د نفوسو د شمېر په تناسب ،زیات نه زیات ۲۵۰کسانو پورې دي.

ددې مادې دمحتویاتو پر بنسټ د ټاکنو په قانون کې باید داسې لارې چارې وسنجول شي چې انتخاباتي نظام په ټاکنوکې دګډون لپاره دخلکوعمومي اوعادلانه استازیتوب تأمین کړي اودنفوسو په تناسب له هر ولایت څخه په اوسط ډول لږتر لږه دوه تنه ښځینه وکېلانې د ولسي جرګې غړیتوب تر لاسه کړي.

ترکیب او هیأت:ولسي جرګه ۲۴۹ غړي لري چې یادوشویوچوکیوپه جمله کې ۶۸ ښځې هغوڅوکېوته انتخابیږي چې داساسي قانون له خوا هغوی ته ځانګړې شوېدي، په۲۴۹څوکېوکې لس څوکۍ دکوچیانو استازیوته خاص شوي او نورې پاتې څوکۍ هرولایت ته دنوموړي ولایت دوګړو د نفوس په تناسب ولسي

جرګې تـه د اسـتازو د اسـتولو حـق ورکـړ شـویدی.دهرې کـاري دورې پـه پیـل سره ،دملي شوری دوا ړه مجلسـونه د خپلو غړولـه منځ څخه یـو یـو غـړی د تقنیني دورې (پنځو کلونو) لپاره د مجلس د ریس په توګه، دوه دوه غړي د ریس د لومړي او دویم مرستیال په توګه،او دوه دوه غړي د منشي او منشي د مرستیال په توګه د یو کال لپاره ټاکي.
دا کسـان بایـد د ولسـي جرګې او مشـرانو جرګې لپـاره اداري ټـولګي (ګروپونـه) وټاکي.
ولسـي جرګـه واک لـري چـې دمجلـس دیـوه ثلـث دوړانـدیز پربنسـټ دحکومـت دفعالیتونواوکړنود ځارني او څېړنې په غرض یوخاص کمېسون وټاکي. پـاتې دې نه وي چې ولسي جرګه خپلو چارودسمون له پاره په داخل کې مختلف کمېسـونونه دداخلي کړندود سره سم رامنځ تـه کوي چې ولسـي جرګـه اتلس کمېسـونونه لـري اوپه مختلفو ځانګو کې د هرې اداري اعمال او کړنـې تـر څېړنـې او ارزونـې لانـدې نیسي.
نقش او مسؤولېتونه:ولسي جرګه چې د ولسواکۍ اصل ساتنې په پام کې نیولو او اساسي قـانون څلورمې مـادې پربنسـټ یـوازې منتخب کسـان کـولی شي دولـس استـازیتوب وکړي، پـه همـدې بنسـټ ولسـي جرګـه داساسـي قـانون یونـوي یمـې مادې سره سم لاندې واکونه او صلاحیتونه لري:
۱- لـه هریـوه وزیـر څخـه د استیضـاح پـه برخـه کې داساسي قـانون ددوه نـوي یمې مادې له حکم سره سم تصمیم نیول.
۲- د پرمختیایي پروګرامونو او دولتي بودیجې په باب تصمیم نیول.
۳- داساسي قانون له حکمونو سره سم دمقرریو تائیدیا رده ول.
د اساسي قانون د دوه نوي مې مادې پر بنسټ، ولسي جرګه په سلوکې دشلو غـړو پـه وړانـدیزهروزیر داستیضـاح لپـاره ولسـي جرګې تـه وربللی شي، یـانې د هغـو مسالو په باره کې چې وزیران یې مسؤولیت لري،له هغو څخه توضیحات غوښتلی

شي.لکه: ددفاع او کورنيو چارو له وزيرانو څخه د نا امنيو د زياتېدو د لامل په هکله پو ښتنې وکړي، يادعامې روغتيا له وزيرڅخه دناروغيودخپريدو په باره کې توضيحات وغواړي.که ورکړل شوې توضيح دقناعت وړ نه وي،ولسي جرګه د نه باور(عدم اعتماد)رأيه ورکوي. وزير ته د نه باور رأيه بايد صريحه، مستقيمه اودمؤجه دلايلو پربنسټ ولاړه وي.دنه باور رأيه هم دولسي جرګې د غړو د رأيو په اکثريت سره ورکول کېږي.

د اساسي قانون د اته نوي يمې مادې پر بنسټ،د دولت بوديجه اودحکومت پرمختيايي پروګرام دمشرانو جرګې له لارې دهمدې جرګې له مشورتي نظريې سره يوځای ولسي جرګې ته سپارل کېږي.دولسي جرګې پرېکړه د جمهور رئيس تر توشيح وروسته،بې له دې چې مشرانو جرګې ته وړاندې شي،نافذه ګڼل کېږي.

داساسي قانون دڅلور شپيتمې مادې په يوولسمې او دولسې فقرې کې راغلي دي چې د ولسي جرګې په تائيدد وزيرانو ،لوی ځارنوال،دمرکزي بانک ،د ملي امنيت او سرې مياشتې درئيسانو ټاکل او د هغوی استعفاء منل. يا په بل عبارت ،دغه هر يو چارواکی دې ته اړ دی چې دجمهور رئيس له خوا تر معرفي کېدو وروسته دولسي جرګې د اعتماد رأيه تر لاسه کړي خو ولسي جرګه دکوم وزير يارئيس دعزل کېدو واک نلري..

د مشرانو جرګه: مشرانوجرګه ياد سنا مجلس چې دافغانستان اساسي قانون ددوه اتيايمې مادې پر بنسټ ملي شورا له دوه جرګو څخه چې يوه يې هم مشرانو جرګه ده،جوړه او د پارلمان د دوه جرګو دليل پدې اساسي قانون او نوروقوانينوکې د پوه او تجربه کاره تقنينيه ځواک تکميلول او ددې پخاطر دولسي جرګې تر غړيو دمشرانو جرګې دغړوعمر ډېروي (ولسي جرګې غړي۲۵کلن او دمشرانو جرګې غړي۳۵کلن وي) ديادوني وړ ده چې مشرانو جرګه خپلو چارو دسمون او فعاليتونو ترسره کېدو پخاطرغړي دداخلي کړندود له مخې په کمېسونونو وېشل کېږي چې بيا دغه کمېسونونه په مختلفو برخو کې خپل فعاليتونه ترسره کوي.

ترکیب او هیأت: اساسي قانون دڅلور اتیایمې مادې پر اساس دمشرانو جرګې غړي په لاندې ډول تشکل کېږي:
د هرې ولایتي شورا له غړو څخه یوتن د مربوطه جرګې په انتخاب سره دڅلورو کلونو له پاره چې دڅلوردېرشو ولایتونو څخه ۳۴کسه انتخابیږي.
دهر ولایت د ولسوالیو شوراګانو له غړو څخه یوتن د هرولایت مربوطه ولسوالیو شوراګانو دغړو په انتخاب د درې کلونو لپاره چې څلور دېرش کسه انتخابیږي.
پاتې دریمه برخه دهمدې مادې دحکم پربنسټ څلور دېرش کسه دجمهور له خوا دمعلولینو،معبوبینو او کوچیانو په استازیتوب دوه تنو اشخاصو په ګډون دهېواد پوهو او باتجربه اشخاصو له منځ څخه د پنځو کلونو له پاره انتصابیږي.
دیادې مادې دحکم پر اساس جمهوررئیس له دغو اشخاصو څخه په سلو کې پنځوس سلنه ښځې انتصابوي، ځوک چې دمشرانو جرګې دغړي په توګه د مربوطه جرګې لخوا انتخابیږي، په مربوطه جرګه کې خپل غړیتوب له لاسه ورکوي او دده پرځای د قانون له حکمونو سره سم بل شخص تاکل کېږي.
نقش او مسؤولېتونه:لکه څنګه چې مو مخکې هم یادونه وکړه دغه برخه دملي شورا(مشرانو جرګه)له یوه اړخه مسلکي اوباتجربه جرګه ده چې دخپلې پوهې او تجربې پربنسټ دولسي جرګې قانوني مصوبې او پریکړې څېړي او له بله پلوه اکثرا مشرانو جرګه،حکومت اوولسي جرګې ته په مختلفو برخوکې سلامشورې ورکوي چې پدې ترتیب سره ویلی شو مشرانو جرګه نسبت ولسي جرګې ته کمواکه جرګه ده.[۲۱]

---

[۱] دافغانستان دولسي جرګې په اړه نورمعلومات د(نګاهي به ترکیب جدید مجلس نماینده ګان افغانستان(دښاغلوعباس حسیني اونورالله فیضي لیکنه وګورئ

[۲] دملي شوراددندواوصلاحیتونوپه اړه زیات معلومات داساسي قانون په پنځم فصل د۸۱مادې څخه تر۱۰۹مادې په اړه تفصیلي معلومات کتلی شئ

په افغانستان کې د ملي شورا تاریخي پس منظر

په هرعصراو زمانه کې د افغانستان دخلکو دا یوه ځانګړتیا وه چې محلي،قومي،اوملي مهم کارونه یې په مجالسو،محافلو او قومي جرګو کې حل او فصل کړي او دابتدایي ترینو دورو د ژوندکولو نه تر قبېلوي ژوند او بیا تر ښاري ژوند پورې یې همېشه دا ځانګړتیا ساتلې ده،مشوره او د نظر تبادله کول همېشه زمونږ د ملک د خلکو د توجه وړګرځیدلي دي،مجلسونه د اجتماعي او قبیلوي وضعې او حالاتو په نظر کې نېولو سره فرق لري کله په کوچني شکل او کله بیا په لوی شکل سره جوړې شوي دي.

دځانګړتیا له هغه وخته چې باختري اریایان د ښارویو دځرولو دژوند له وخت څخه قبیلوي ژوند ته داخل شول نو د سبها د مجالسو په جوړولو یې لاس پورې کړ چې سبها د مجلس په مانا وه سبها چې په کلي کې جوړیده نو په هغه کې په کوچنیو سیاسي مسایلو باندې بحث کېده او همدا سې مسایل په کې حل او فصل کېدل او

ددې لپاره يو معين اوطاق موجود وو چې د کلي ټولو خلکو به په هغې کې ګډون کاوه په پخوانۍ اريايې ژبه کې د سبها کليمه د مجلس لپاره استعمالېده ځکه چې تراوسه پورې دغه کليمه اوبعضې نورې پخوانۍ کليمې په هندي ژبه اوپاکستاني ژبه کې مروجې دي،نن ورځ په هندوستان کې ملي مجلس ته لوک سبها (ملي مجلس) وايې دغه رسم او رواج د پخوا نه داريايې قومونو په منځ کې مروج و اوخپل مجلسونه به يې د سبها په نوم يادول د سبها ترڅنګ اريايې قبايلو او طايفو يو بل ډول قومي مجلس هم درلود چې د سمتي په نوم يادېده ولې د سبها غونډې ټولو خلکو په کې ګډون نشو کولای.سمتي مجلس له حقوق پوهانو ، نجباو او د قوم له پوهو خلکو څخه جوړ شوی و. تحقيق کوونکو ددې دواړو مجلسونو اهميت په ويدي عصرکې يوګڼلو او عقېده يې درلوده چې اريايان دخپلو مهمو مسايلو دحل اوفصل لپاره پرته دکومې استثناء څخه دې مجلس کې شامل کېدل يا ګډون کاوه.[1] ولې بعضې فکرکوي چې دې مجلسونو يو دبل څخه توپير درلود په سمتي مجلس کې پخپله پادشاه هم ګډون کاوه او حتی انتخاب کېده هم سمتي مجلس ته لکه چې زيمر الماني تحقيق کوونکي پدې باره کې وايې چې په پخوانۍ اريايې ټولنه کې پادشاه د سمتي مجلس لخوا څخه انتخابيده.

په شپږمه قبل الميلاد پيړۍ کې دهند په نيمه وچې کې دبودا مذهب رامنځته شو چې په تدريجي توګه همسايه هېوادو ته ورسيد د کنشکا په تخت کېناستو سره ددې مذهب د پخوانيو اصولو دتعديل اواصلاح په خاطر يو مجلس دکنشکا له خوا جوړ شو ، چې دغه مذهبي مجلس دکشمير په ښارکې جوړشو چې پنځه سوه تنو عالمانو او راهبانو په هغه کې عضويت درلود ،دغزنويانو دوخت لوی مجلس چې ددولت لوړو چارواکو او د لښکر د مشرانو ترمنځ جوړشو او د هغې په نتيجه کې ناصرالدين سبکتګين دپادشاه په حيث انتخاب شو دغه شخص د غزنويانو د

---

[1] ،شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحميد فقيری ليکنه مخونه ۶۵، ۶۶

دولت موسس یا بنیاد گذار او د افغانستان په تاریخ کې یې ډېر مهم کارونه ترسره کړي دي د(۱۷۰۹ زېږدیز)کال مجلس چې د قندهار ښار د شمال شرق په ډېرش میلۍ کې دمانجه په نوم ځای کې دایر شو چې پدې مجلس کې تصمیم ونیول شو چې ګرګین باید ووژل شي، او ازادي اعلان شي پدې مجلس کې د رهبرانو وظایف او د مربوطه قبایلو وظایف تعین شو چې ترڅو د ازادي د ساتلو او د صفوي دولت د هر رنګه نظامي حملې لپاره چمتو واوسي د پخوانیو مجالسو له تجربو څخه په استفاده خلکو د(۱۷۱۷زېږدیز)کال د تاریخي مجلس چې په هرات کې وو په جوړولو لاس پورې کړ دغه مجلس په ملي مسایلو باندې دمشورې له حیثه با اهمیته ګڼل کېده دمجالسو جوړول د قومي غرور، خودخواهۍ او نوروکې موثر او مفید واقع شوي دي د هرات مجلس کولای شو ددغو مهمو او موثرو مجلسونو له جملې څخه حساب کړو چې دحکومت مشران یې په خپلو کړنوکې په ښه توګه رهبري کړل یو بل مهم مجلس چې د افغانستان د تاریخي او مهمو مجلسونو له جملې څخه ګڼل کېږي، د قندهار د(۱۷۴۷زېږدیز) کال مشهور مجلس دی دغه مجلس پدې تاریخ د شېر سرخ په مزارکې جوړ شو چې نهه ورځې یې دوام پیدا کړ چې بالاخره وروسته له نهو ورځو څخه احمدخان ابدالي د افغانستان دپادشاه په حیث انتخاب شو یو بل مهم مجلس د(۱۸۴۱زېږدیز)کال د کابل مجلس دی چې دا جرګه د افغان انګلیس دلومړۍ جګړې د شدت په وخت کې چې ددې خاورې خلکو دهر کنج او کنار څخه دازادۍ دلاس ته راوړلو په خاطر د جنګ میدان ته راوتلي وو جوړه شو دخلکو رهبرانو په هرځای کې مجلسونه جوړول چې ترڅو په یوه طریقه د انګلیسانو د مختنه تګ مخه ونیسی.[1] خپل مجلسونه یې په دوامداره توګه جوړول او د کابل د ښار نه بېرون یې هم د خلکو سره رابطه درلوده، دجهاد مشرانو ټول کارونه په مشوره سره سرته رسول د(۱۸۴۱زېږدیز)کال دنومبر د میاشتې په اول د شپې په مجلس کې محمدزمان خان درئیس په حیث تعین شو د

[1] عبدالحمید فقیری ،شوری پارلمان.(مطبعه شاکر صمیم ۱۳۸۸ هـ ش کال) صـ ۲۲، ۲۷

امیرحبیب الله خان سلطنت په وخت کې یوه دولتي شورا تشکیل شوې وه چې دهغې غړي خپله د پادشاه له خوا یانې شهزادګان د دولت عالي رتبه مامورین او د کابل ښار بعضې مشهورکسان دبادشاه له خوا انتخابېدل.
په لومړۍ نړیواله جګړه کې چې په (۱۹۱۵زېږدیز) کال اکتوبرپه میاشت کې دالمان، استرالیا ،اوترکې نمایندګان افغانستان ته راغلل او دانګلیس په ضد یې داتحاد غوښتنه وکړه چې له مونږ سره یوځای شئ د انګلیس پرضد خوامیرحبیب الله د شورۍ څخه مشوره وغوښتله چې یوتعداددې غوښتونکي وو چې افغانستان په لومړۍ نړیواله جګړه کې داخل شي او په نتیجه کې دافعانستان دولت دلومړۍ نړیوالې جګړې څخه بې طرفه پاتې شو داپورته مجلسونه چې ذکر شو دوی یوائې په ملي او سیاسي مهمو مسایلوکې رایه ورکوله په افغانستان کې پارلمان یا ملي شورا وروسته د امان الله د حکومت څخه د دولت د نظامنامې مطابق تشکیل شواونیمه مستقل دولتي کارونه یې ترسره کول پدې مانا چې ددولتي نظامنامې دموادوپه اساس دولتي شورا منځته راغله چې د پادشاه د اوامرو مطابق تعین شوي دولتي کارونه د غوراو بررسۍ لاندې نیول وو ،ددې نظامنامې په اساس پادشاه غیرمسول وه اووزیران پادشاه ته مسئول وو مګر دولتي شورا ته یې کوم مسولیت نه درلوده او دغه دولتي شورا د(۵۰)غړو څخه جوړه وه چې پنځه ویشت تنه غړي یې دخلکولخوا څخه انتخاب کېدل او پنځه ویشت تنه نور یې د پادشاه لخوا څخه انتصاب کېدل،دغه شوراچې په اول کې ددولت نوم هم ورسره و ،نه د ملت نوم ترڅو چې وروسته د دولت پرځای د (ملي) کلیمه راغله.
که څه هم په افغانستان کې پارلمان دومره پخوانۍ سابقه نه لري اما ددې په خلاف پارلمان چې په اروپایې هېوادونو کې یې سابقه څوپخوانیو پیړیو ته رسیږي، په افغانستان کې دغه نوعه مجلسونه دلویې جرګې په نوم یادیږي چې دغه لویې جرګې تقریبا(۲۵۰) کاله پخوانۍ سابقه لري.په افغانستان کې چې

پدغه لويو جرګو کې به دمهمو موضوعاتو په باره کې تصميم نيول کېده که څه هم دغه لويو جرګو ته به يې ملي لويې جرګې ويلې خو په حقيقت کې دغه لويو جرګو ديوې خاصې طبقې ځخه نمايندګي کوله، نه دافغانستان دټولو موجودو طبقو څخه ياپه بل عبارت پدغولويو جرګوکې اصولا دشاهي کورنۍ طرفدارو خلکو ګډون کولای شو اوتنها دپادشاه نظرياتو اوغوښتنوته يې احترام کاوه او هغه يې تائيد کولو دا پداسې حال کې و چې ددولت قدرت دمختلفو ارګانونو ترمنځ تقسيم شوی نه و او ددولت ټول قدرت د وخت دميراثي پادشاه په لاس کې واو دقواوو د تفکيک مسئله اصلا وجودنه درلوداوکه چابه داسې کوم پيشنهاد مطرح کولونو هغه به دشاهي کورنۍ لخوا څخه د تهديد لاندې نيول کېده او د ديموکراسۍ اصل او د والسواکۍ ننۍ اصطلاح په قطعي توګه په نظر کې نه نيول کېده اودغوجرګو پادشاه په پوره ډول غيرمسول اوواجب الاحترام ګڼلو خلک او دولتي لوړ پوړي چارواکي يې داسلامي احکامو اومقرراتو په خلاف دشاه په وړاندې مسئول ګڼل چې داخپله دجامعې دخلکو او د پادشاه دکورنۍ ترمنځ غيرعادلانه تبعيض ګڼل کېده.

په پخوا وختونو کې چې ديکتاتور رژيمونه د نړۍ په هېوادونو کې حاکم وو، ټول واک (اجرايه قوه، مقننه قوه، او قضايه قوه) ديوټولواک پاچا په لاس کې وه چې د شاه احکامو اوفرامانونو به دقانون حيثيت درلود. ديادولو وړ ده چې په همدغه ديکتاتوري نظامونو کې په شکل د اشکالو سره شوراګانې موجودې وې چې وخت ناوخته به يې دچارود سمبالښت لپاره د شاه سره مشورې کولې چې په تاريخي لحاظه ددې شوراګانو ريښې ديونان او روم دسنامجالسو ته رسيږي.

افغانستان هم د نورو هېوادونو په شان دديکتاتوري رژيمونو ترسېورې لاندې وخت تېر کړی دی اوهرکار به يې چې زړه وغوښت په ولس باندې به يې منلو اودخلکو ازادي يې سلب کړې وه خو سره لدې چې ټولواک نظامونه موجود و د ولسونو ترمنځ سيمه ايزې جرګې اوشوراګانې هم موجودې وې چې دکلي

مشرانو او سپین ګیرو به یې رهبري کوله چې د خلکو په لانجو او منازعاتو په حل او فصل کې یې رغنده ونډه اخیسته او په عرفي ډول د خلکو د احترام وړ ګرځیدلي وې چې دوخت په تېرېدو سره پدې شوراګانو او جرګو کې نوښت او بدلونونه رامنځته شو چې کولای شو د لویې جرګې څخه یادونه وکړو خو البته ملي شورا چې د دیموکراسۍ د اصل له مخې او د درې ګونو قواوو د تفکیک د نظریې په اساس چې(اجرایه قوه، مقننه قوه، قضایه قوه)چې اوس شتون لري نه وو موجود ،دوخت دغوښتنې او سیاسي بدلونونو په اساس د افغانستان څخه پرته په نورو هېوادونو کې ریفورمونه اول په ترکیه او وروسته په افغانستان کې د قوانینو دتدوین روحیه د امیر شېرعلی خان په ځانګړي توګه دامیر حبیب الله خان په وخت کې ګړندۍ شوه خو په عمل کې پلي نه شوه. وروسته د امان الله خان په وخت کې پارلمان د دیموکراسۍ د اصل په توګه او د درې ګونو قواوو د تفکیک د نظریې په اساس ترهغه ځایه چې ممکن وو په عمل کې پلي کړه چې په لنډه توګه ترې یادونه کوو.

دامان الله خان په دوره کې مقننه قوه: د(۱۳۰۳المریز)کال د اساسي قانون او د دولت د تشکیل کوونکي نظامنامې مطابق د دولت د درې ګونو قواوو تفکیک رامنځته شو چې البته دغه جوړښت او تشکیل ځانته خپل یو ځانګړی خاصیت درلود یو له دغو قواوو څخه مقننه قوه وه چې د(۱۳۰۳المریز)کال د اساسي قانون تر تصویب پورې په مختلفو نومونو یاده شوه لکه داعیانو شوری ،د شوری کور یا خاصه شوری او بالاخره د دولتي شوری په نوم یادیده د اساسي تشکیلاتو د نظامنامې په تصویب سره د لومړي ځل لپاره د افغانستان دولت د افغانستان د دولتي تشکیلات په تاریخ کې د قانون جوړونې موسسه چې تر یوه حده پورې په خپلو کارونو او صلاحیتونو کې مستقله وه، رامنځته شوه[۱] چې دغه موسسه هماغه دولتي شورا وه چې غړي یې په انتخابي او انتصابي شکل تعین کېدل،

[۱] ،شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه مخونه ۶۹، ۷۰

دولتي شورا قانوني پروژې ترتيبولې او د تصويب لپاره يې دوزيرانو د مجلس له لارې يې د صحت لپاره پادشاه ته لېږل او د دولت بوديجه او خارجي معاهداتو او تړونونو ته به يې رسيدګي کوله د غه شورى په حيث او د عمومي ملکي مصلحتو او خبرو چې ۵۰ تنه غړي يې درلودل په مساوي توګه نيم غړي يې انتخابي او نيم غړي يې انتصابي و ، انتخابي غړي چې د دولتي شورى نيم غړي يې جوړول د افغانستان دولت د اساسي تشکيلاتو د نظامنامې د ۲۷ مادې مطابق د ولاياتو د خلکو او د حکومت څخه انتخابېدل او بيا شورى ته لېږل کېدل ، د شورى مختلف غړي د درې کلو لپاره د خلکو لخوا انتخابېدل د نظامنامې د ۲۴ مادې مطابق د دولتي شورى وظايف په دوه برخو ويشل کېدل.

الف ـ ملکي تنظيمات

ب ـ د ملکي مامورينو محاکمه

د غه شورى ديو نفر رئيس، درې معاونين (اول، دوهم، دريم) يو نفرمنشي، يو نفر سرکاتب او د ضرورت په اساس کاتب او همدا رنګه يو څو تنه مسلکي غړو تر رياست لاندې ورسپارل شوي وظايف سرته رسول د دولتي شورى رئيس او معاونين د منتخبو خلکو څخه انتخابېدل او د پادشاه منظوري هم شرط وه چې بايد تائيد يې کړي.

د دولتي شورى منشي د رئيس په انتخاب او د پادشاه ترمنظورۍ وروسته مقررېده ، سرکاتب او کاتبان د دولتي شورى د معاونينو په انتخاب او د رئيس له منظورۍ نه وروسته مقررېدل هغه څه چې د ذکر کولو وړ دي چې د دولتي شورى په ايجاد سره او د هغې شرکت د قوانينو په رامنځته کولو کې او د حکومت په کارونو باندې د کنترول او نظارت حق او همدارنګه د عالي محکمې د وظايفو څخه برخوردار و کوم چې به د دولتي مامورينو لخوا جنايات ترسره شو ديوې نيمه مستقلې او نيمه نماينده موسسې په حيث او پرته له شک څخه په هغه وخت کې

يې د افغانستان سياسي سېستم دليبرال کېدو په شکل ښکاره کوو [۳] د يادولو وړ ده چې د (۱۳۰۳المريز) کال د افغانستان اساسي نظامنامې د قانون جوړونې او داجرايه قوې ترمنځ فرق نه و کړی، ځکه چې حکومت په عين حال کې هم اداري وظايف اوهم دقانون جوړونې وظايف تطبيقول اما دا دوه حالته د امير د کنترول لاندې و د دولتي شورى انتخابي غړي چې د ولايتونو د مجلس د غړو څخه او دحکومت څخه د هر ولايت د نفوسو په تناسب او د حکومت څخه دولتي شورى ته راتلل او د دولتي شورى غړو په مرکزکې خپل مرکز جوړاوه دکابل ولايت څخه پنځه تنه دهرات ولايت څخه څلورتنه دقندهار ولايت څخه څلورتنه دترکستان ولايت څخه درې تنه د بدخشان او قطغن ولايت څخه دوه تنه د مشرقي سمت څخه درې تنه د جنوبي سمت څخه دوه تنه دميمنې د اعلى حکومت څخه يوتن د فراه د اعلى حکومت څخه يو تن وو.د دولتي شورى د مشورتي مجلس انتخابي پس له هرو درې کالو څخه بدليدل او دهغو په عوض په انتخاباتو کې بل وکيل نومړي دولتي شورى ته لېږل کېده د(۱۳۰۷المريز)کال لويې جرګې پخپلو پنځه ورځنيو جلسوکې زيات مسايل تر بحث لاندې ونيول چې له هغې جملې څخه د دولتي شورى بدلول په ملي شورى باندې غټ تغير و دمقننه قوې د استقلال د دولت په ساحه کې.

ځکه چې د لومړي ځل لپاره د هېواد په تاريخ کې يوه لويه قانون جوړونې موسسه ايجاد شوه چې په هغه کې د خلکو ټولو انتخاب کړو وکيلانو ګډون درلود د ملي شورى غړولويې جرګې دفيصلې او تصويب نه وروسته د يو جداګانه قانون د موادو مطابق انتخاب کړ اوخپل فعاليت يې شروع کړ،ولې متاسفانه بايدووايو چې دغه شورى د امان الله خان د حکومت په دوران کې ونشو کولای چې شورى دايره کړي او خپل فعاليت شروع کړي.[۱]

---

[۱] شورى پارلمان.(دښاغلي عبدالحميد فقيرى ،ليکنه مخونه۷۰ ،۷۱

[۱] شورى پارلمان.دښاغلي عبدالحميد فقيرى ليکنه۷۲ ، ۷۳

۴
دنادرخان په دوره کې شوری: نادرخان وروسته لدې چې قدرت ته ورسید ده دخپلو کارونو دښه پرمخ وړلو لپاره خپله تګلاره په لسو مادو کې دافغانستان خلکو ته اعلان کړه چې لسمه ماده یې د ملي شورى د وکیلانو د انتخاب په رابطه وه او په دغه ماده کې راغلي وو چې: د ملت وکیلان د ټولو خلکو څخه مرکز ته راځي انتخاب یې په پخوانۍ طریقه وو ،وکیلان له خلکو څخه پوه اوصادق عالمان او هغه کسان کوم چې ملت ورباندې پوره اعتماد ولري انتخاب کیږي د دولت وزیران او مسول چارواکي به دملت وکیلان وو د شورى ریاست د تفتیش حق درلود او دغه شورى د ملت د نمایندګانو څخه انتخاب کېدله دغه مسوده د لویې جرګې لخوا چې په(۱۳۰۹المریز)کال کې د نادرخان د حکم پواسطه تشکیل شوه د غور او بررسۍ لاندې ونیوله.

پدې شورى کې دوکالت دوره درې کاله وه اواول یې د ملي شورى د مجلس دافتتاح ورځ ده پدې توګه د افغانستان پارلمان د لومړنۍ تقنیني موسسې په حیث چې له دوو مجلسونو څخه (انتخابي ملي شورى)اود(اعیانوعالي مجلس) جوړ او وروسته د انفاذ ددې لایحې په (۱۳۱۰المریز) کال کې پخپل کارپیل وکړ.

د ملي شورى مجلس :د(۱۳۱۰_۱۳۱۲لمریز) کال مطابق د لویې جرګې په فیصله دافغانستان ملي شورى د(۱۳۱۰المریز)کال د سرطان په ۱۴ مه نېټه د یوې لویې ملي موسسې په حیث د لومړي ځل لپاره د هېواد په تاریخ کې افتتاح او په کار یې پیل وکړ د افغانستان د اساسي اصولنامې د ۲۷ مادې د حکم پراساس ۱۱۰ تنو د خلکو انتخابي نمایندګانو دهېوادله هرګوټ نه په کې اشتراک کړی و[1]او د ملت نمایندګانو د خپل کار په لومړۍ مرحله کې قسم نامه امضاء کړه،ولې بیاهم دغه نمایندګان د نورو جرګو د نمایندګانو په څېرد خاصو طبقو څخه شورى ته لاره پیداکړې وه اودنفوسو توازن اودملیتونو تعادل په نظر کې ونه نیول شو او دغه شورى د بلې شورى ترتاسېس یانې تر(۱۳۴۳المریز)کال پورې د شاهي مشروطه په

[1] شوری پارلمان.دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه۷۴، ۷۵

دوروکې دشاهي کورنۍ دغړو دمیل اورضا مطابق دقواوو د تفکیک څخه پرته خپل اجراءت مختـه وړل او د خپلوکارونو پـه اجراء کولو کې یې استقلال نـه درلود ،نو پدې خاطر د هغې شورى ټول اجراات دظالم پادشاه د فرمان مطابق ترسره کېدل او د نني پارلمان چې خلک یې تصورکوي حیثیت یې نه درلود .[۱]

دظاهرشاه پـه دوره کې ملي شورى:د(۱۳۴۳المریز)کال اساسي قـانون ددولت ددرې ګونو قواوو دتفکیک اصل منځته راوړ چې داعمل دافغانستان پـه تاریخ کې بې سارى او په مخکنیو اساسي قوانینو کې نه وو بیان شوې، ددې قانون د ۲۵ مادې مطابق حکومت د ولسي جرګې پـه وړاندې مسول و ،دحکومت کړنلاره او اعضاء یې د صدراعظم لخوا ولسي جرګې ته معرفي کېدل،ولسي جرګې دبحث څخه وروسته داعتماد رایه حکومت ته اعلانوله،داعتماد درایې پـه صورت کې شاهي فرمان دحکومت درئیس اودغړو په باره کې اعلانوله،باید یادونه وشي چې داساسي قانون هدایت دشورى درایې اعتماد پـه باره کې حکومت تـه دهغـه پـه فعالیت یې واقعي اثرکاوه د(۱۳۴۳ه ش)کال اساسي قانون صدراعظم اووزیران دحکومت دکارونو پـه موردکې چې د هغې پـه باره کې داساسي قـانون مطابق شاهي فرمان ترلاسه کاوه مسول ګڼلو دذکروړ ده چې دحکومت او پارلمان متقابله رابطـه پـه دوه متضادو اصلونو باندې ولاړه وه لـه یوه طرفـه دپارلمان قدرت ظاهرامنل شوى و او هغه ته یې حکومت تـه دعدم اعتماد حق ورکړى و اولـه بل پلوه حکومت دشاه لخوا څخه تعین کېده اود خپلو کارونو پـه هکلـه د شاه پـه وړاندې مسول و او پـه همدې ډول د اساسي قانون د ۵۹ مادې مطابق حکومت د شورى دفوق العاده غونډې دجوړېدو دوړاند ېزحق اود ۵۷ مادې مطابق دجلسې

---

[۱] شورى پارلمان. عبدالحمید فقیرى لیکنه ۷۲، ۷۷

۶
دبحثونو د پټوالي درخواست او د قانون جوړونې دحق څخه برخوردار و او پدې توګه يې کولای شو د پارلمان په کارونو اثر وکړي او په همدې ترتیب اساسي قانون د اظطرار په حالت او په انتقالي دوره کې لوی صلاحیتونه ورکړي و ، د اساسي قانون د ۱۱۴ مادې دحکم پر اساس پدې حالت کې شاه کولای شو ټول او يا بعضې صلاحیتونه د شورى حکومت ته انتقال کړي او په انتقالي حالت کې په صراحت سره په ۱۲۵ ماده کې راغلي دي چې: د انتقال په دوره کې د شورى صلاحیتونه حکومت ته سپارل کېږي. د(۱۳۴۳المریز)کال اساسي قانون په څلورم فصل کې د فعالیت کړنلاره او د پارلمان حقوقي اوضاع د تنظیم لاندې نیوله پدې قانون کې لکه پخوانی اساسي قانون دوه مجلسه يا دوه اطاقه پارلمان په افغانستان کې پیش بیني کړي و ،ولې د پخوانیو اصولو برخلاف په طرزالعمل د مشرانو جرګې او ولسي جرګې کې يو سلسله تغیرات رامنځته کړل د اساسي قانون ۴۱ ماده د شورى په باره کې داسې حکم کاوه :د افغانستان شورى د خلکو د ارادو ښکارندوی ده او د ټول ملت څخه نمایندګي کوي او پدې ماده کې د خلکو شرکت د مملکت په سیاسي امورو کې داسې ذکر شوې وه: د افغانستان خلک د شورى پواسطه د مملکت په سیاسي امورو کې برخه اخلي.د شورى هر غړی پداسې حال کې چې د يوې معینې حوزې څخه انتخاب شوي دي د رايې ورکولو په وخت کې د افغانستان عمومي مصالح د خپل قضاوت محور ټاکي د (۱۳۴۳المریز) کال اساسي قانون په لومړي ځل د افغانستان په تاریخ کې عمومي، پټ، ازاد او مستقیم انتخابات د ولسي جرګې ته ښکنګښت پیدا کړ ددې اساسي قانون مطابق هر کاندید چې په خپله حوزه کې ډېرې رايې ترلاسه کولې نو

۷
وكيل پېژندل كېده، داساسي قانون د ۴۴ مادې مطابق دولسي جرګې غړي د څلورو كالو لپاره چې يوه تقنيني دوره ده انتخاب كېدل.
د پارلمان وكيلان د حكومت او سترې محكمې په وړاندې دقانون جوړونې د حق څخه برخوردار وه دیادونې وړده چې ددې اساسي قانون د احكامو مطابق شاه دقانون جوړونې دحق لرونكى نه وه او هغه د قوانينو د توشيح حق درلودونكى و كوم چې د پارلمان لخوا په تصويب رسيدل د(۱۳۴۳ لمريز) كال اساسي قانون او د(۱۳۱۰ لمريز) كال اساسي اصول د پارلمان د مجالسو ترمنځ د اختلافاتو د حل او فصل لپاره په لاندې ډول كړنلاره ترتيب كړه.
ددې اساسي قانون ۷۳ ماده په دې مورد كې داسې حكم كولو: هركله چې د يوې جرګې تصويب د بلې جرګې لخوا رد شي، ددې اختلاف د حل لپاره په مساوي توګه د دواړو جرګو څخه يو مشترك هيئت د قانون د احكامو مطابق جوړيږي د مشترك هيئت فيصله د شاه د توشيح څخه وروسته نافذ ګڼل كېږي په هغه صورت كې چې مشترك هيئت نشو كولای اختلاف حل كړي تصويب رد شوی ګڼل كېږي هركله چې تصويب د ولسي جرګې لخوا سرته رسيده نوې تقنيني دورې د ولسي جرګې كولای شو په اكثريت د اعضاو د رايو تصويب كړي دغه تصويب پرته لدې چې مشرانو جرګې ته لاړ شي وروسته د پادشاه د توشيح څخه نافذ ګڼل كېده.
هركله كه د دواړو جرګو اختلاف د مالي قوانينو د طرحو په باره كې وو او په هغه صورت كې چې مشترك هيئت د هغه حل نشو پيدا كولای نوې ولسي جرګې كولای شو چې پخپلې وروستۍ غونډه كې هغه طرحه په اكثريت د رايو تصويب كړي نوموړې طرحه پرته لدې چې مشرانو جرګې ته لاړه شي وروسته د پادشاه د

توشیح څخه نافذ ګڼل کېږي د پارلمان دغه دوره په ۹ د میزان د(۱۳۴۴ ه ش)کال د ظاهرشاه لخوا افتتاح شوه او پخپل تقنیني کار یې شروع وکړ.
د پارلمان د ۱۳ دورې لنډه بررسي او دهغې سقوط د(۱۳۱۰_۱۳۱۲المریز) مطابق دلویې جرګې دفیصلې(۱۳۰۹المریز)کال دافغانستان ملي شورا دلومړي ځل لپاره دافغانستان په تاریخ کې په(۱۳۱۰لمریز)کال د سرطان په۴نېټه افتتاح شوه،دغه پارلمان په ۱۳ دورو کې خپلو فعالیتونو ته ادامه ورکړه او ددغې شورى ۱۳دوره په(۱۳۴۸لمریز) کال دمیزان په ۲۲ تاریخ د ظاهرشاه په وینا افتتاح شوه چې په حقیقت کې ۱۳ مه دوره ددې شورى اخري دوره حسابېږي.چې ددې دورې په مختلفو وختونو کې مختلف بحرانونه ایجاد شول چې په نتیجه کې سیاسي بې ثباتي او سخت بحثونه ددولت او پارلمان،لومړى شاهي وزیرانو ونشو کولاى چې اوضاع کنترول کړي چې په نتیجه کې یو په بل پسې تبدیل شول او حالت نور هم خرابېدل،بالاخره دپارلمان ۱۳ مه دوره د یو تعداد روشن فکرو وکیلانو پرته دراېي ورکولو په ماشین تبدیل شو چې د ملت په ضد اعمال او په چپاول ګره او غارت ګره دستګاه باندې تبدیل شو،هر هغه څه چې حکومت پارلمان ته وړاندې کول نو پارلمان مخکې لدې چې موضوع باندې غور وکړي چې دا موضوع د خلکو په ګټه ده او که په ضرر هغه به یې تصویب کوله.
په دې شرایطو کې ددولت اتباع چې د مختلفو طبقو څخه وه د حکومت او پارلمان څخه چې دهغوى دارزو یوا ځېنى کور و،مایوس او نا امیده شول او دهغوى پرضدولاړ و.دې عمل ددولت سیاسي ثبات او اجتماعي ثبات ورځ په ورځ ضعیف کاوه او په نتیجه کې د خلکو اعتماد ورځ په ورځ په حکومت باندې کمیده. چې بالاخره د(۱۳۵۲المریز)کال د سرطان په ۲۲ نېټه دملي اردو افسرانو چې په حقیقت کې د شوروي اتحاد څخه رهبري کېدل قیام وکړ،ځکه چې شاهي نظام په اجتماعي

۹

او سیاسي بحرانونو کې ککړو او د خلکو په حال یې هیڅ توجه نه کوله نو په همدې وجه ونړول شو ، شاهي او استبدادي نظام پر ځای چې د ډېر اوږد وخت څخه را په دېخوا جمهوري حکومت اعلان شو.

نوي دولت چې د خلکو په اوږو ولاړ و په او ایلو کې د روسي دولتدارانو په لاس کې وو داود خان د افکارو په تغیرسره په یو خدمتګار دولت باندې تبدیل شو چې د نوي دولت د فرمان په اساس د(۱۳۴۳ لمریز)کال اساسي قانون لغوه او پارلمان تعطیل شو باید ووایو چې په ۱۳مه دوره کې د نمایندګانو تعداد ۲۱۳ تنه وو.[1]

څرنګه چې مخکې موهم اشاره ورته وکړه د(۱۳۴۳لمریز)کال اساسي قانون له مخې د لومړي ځل لپاره د محمد ظاهرشاه په دوره کې ملي شورا د څارنې واک تر لاسه کړ چې شورا کولای شي چې هر وزیر او یا هم په مجموعي ډول کابینه تر استیضاح لاندې ونیسي او ددې قانون په اساس د افغانستان سیاسي رژیم مشروطه شاهي اعلان شو ، چې باالاخره (۱۳۵۲لمریز)کال د چنګاښ د میاشتې ۲۶ نېټه کودتا مشروطه شاهي دولت په جمهوري رژیم بدل کړ پدې موده کې ملي شورا د تعالیق په حالت کې وه ترڅو چې په(۱۳۵۵لمریز)کال اساسي قانون هغه لغوه اعلان کړه چې له هغې نېټې راهیسې تر(۱۳۸۴لمریز)کال ترپارلماني ټاکنو پورې د افغانستان خلکو منتخبه ملي شورا نه درلوده ، کله چې په(۱۳۸۲لمریز) کال کې نوی اساسي قانون رامنځته شو د ملي شورا منځته راتګ یې لازم وګاڼه نو په همدې اساس (۱۳۸۴لمریز)کال د ټولټاکنو په اساس نوې ملي شورا رامنځته شوه چې د دوه مجلسونو څخه جوړه شوه چې ولسي جرګه او د مشرانو جرګه نومول شوي دي.

---

[1] عبدالحمید فقیری ،شوری پارلمان.(مطبعه شاکر صمیم ۱۳۸۸ هـ ش کال) صـ ۸۳، ۸۴

په افغانستان کې د اساسي قانون تاریخي بهیر

قانون د یوناني کلیمې Cannon څخه اخیستل شوی چې د ډېرو معناؤ تر څنګ د قاعدې او ترتیب مانا هم لري او قانون له لفظي مانا له نظره د مقیاس او اندازه کولو په مانا سره تعریف شوی چې قوانین یې جمع دي.

د قانون کلیمه په عام مفهوم سره د کار قاعدې ته وایې په ټولو علومو او اړخونو باندې او هم عالم او حاکم په ټولو شیانو باندې.

قانون په ځانګړې مفهوم سره: د ټولنیز ژوند انه د ستوردی چې د باصلاحیته مقام لخوا د عرف او عاداتو په اعتبار سره د حق او ناحق، سزا، جزا، نیک او بد د تشخیص په اړوند د اجرایوي ضمانت په واسطه مقدر او بیان کېږي چې موخه یې د ټولنیز نظم او دوګړو او دولتي مقاماتو د بې مورده اوبې ځایه لاسوهنو څخه مخنیوی دی .

قانون په اصطلاح کې عبارت دی له هغو مقرراتو، دساتیرو او احکامو څخه چې د دولت او ملي شورا د مجلس له خوا د سمونونو او د ټولنیزو چارو د اداره کولو په موخه نافذ کېږي.

اساسي قانون دیو هېواد دستري او ملي وثیقې په توګه د هغو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی چې په ځانګړیو شکلیاتو او تشریفاتو سره وضع کېږي، اساسي قانون دیو هېواد سیاسي اقتصادي او ټولنیز نظام مشخص کوي او د حکومت بنسټ او د عدالت پلي کول په ټولنه کې د عمومي نظم د ساتلو او د افرادو د آزادۍ د ملاتړ لپاره منځ ته راځي، همدارنګه د مقننې قوې د صلاحیت د پولو تعین او د هغې اړیکې د قضایه قوې او اجرائیه قوې سره د اساسي قانون د صلاحیتونو څخه دي نو پدې سره اساسي قانون ته ځانګړی ارزښت ورکړی دی چې د عادي

قانون جوړونې مجلس د فسخې حق او تجدید نظر په هغه کې نلري او د هغه د قواعدو څخه پیروي کوي

غازي امان الله او دهېواد لومړی اساسي قانون :دافغانستان لومړې اساسي قانون یااساسي نظامنامه چې دامان الله خان لخواد(۱۳۰۱)لمریز کال دحمل دمیاشتی په ۲۰ نېټه ملت ته وړاندې شو ،په نوموړي اساسي قانون جوړولو کې ترکي پوهانو لکه جمال پادشاه، یوري یګ اومحمود طرزي هم برخه درلوده.امان الله خان په جلال آباد کښي یوه جرګه چې ددولتي شورا له غړو څخه تشکیل شوې وه جوړه کړه ،په دغه یاده شوې جرګه کې چې د(۱۳۰۱ لمریز)کال د کب دمیاشتې په (۸) نېټه اساسي قانون او یو څو نورې نظامنامې په پښتو ژبه تصویب او تسوید کړي،نوموړي اساسي قانون ۷۳ مادې لرلې چې په لسو څپرکو کې ورته ځای ورکړل شوی وو چې دهغه له ډلې څخه درژیم بڼه،عامه حقوق،اجرایه قوه،قضائیه قوه،ددولتي شوراماليي مسایل اونور متفرقه مواد شامل وو. یاد شوی اساسي قانون بیادپغمان په جرګه کې(۱۰۵۰)کسانو په وړاندې د(۱۳۰۳ لمریز)کال په چنګاښ کې تصویب اودهمدې کال دسلواغې په ۸ نېټه دپلې کېدو وړ اعلان شو ،چې دا اساسي قانون دهېواد لومړی اساسي قانون ګڼلی شو چې وروسته یې د پیچلو مسایلو دحل لپاره ځانګړي قوانین چې شمېره یې تر ۷۷ اوړي تدوین او تصویب شوي دي په دې کې هیڅ شک نشته چې غازي امان الله خان دزړه له تله غوښتل چې دې هېوادته په مېړانه سره خدمت وکړي اوخپل هېواد په نړیواله کچې دنړیوال پرمختګ له کاروان سره برابرکړي.له بده مرغه ددې په ځای چې دټولنیزپرمختګ بنسټیز

معيارونو ته پاملرنه شوې وای، داسې مسايلو ته زياته پاملرنه وشوه چې نه يوازې اغېزمن نه وو بلکې دنورو د کرکې لامل وګرځېدل.

د افغاني ټولنې دکلتورپه خلاف يې خپلې هڅې ترنوروا ړتياوو زياتې ګڼندي کړې په ولسي کچه يې خپل ملاتړ له لاسه ورکړ، هېوادبې مشر تابه پاتې شو او دسقاوزوی حبيب الله واک ترلاسه کړ، دامان الله خان قوانين يې له منځه يوړل او له ځانه يې تګلارې ترتيب کړې چې زمونږ لاس يې اصلي نسخو ته ونه رسيده، ددې اصلي لامل داوو چې دسقاوزوی له ملي پاڅون سره مخ اوورو سته دمرګ کندې ته ولويداونادرشاه په سياسي ډګر نوې لوبه پيل کړه.

دنادرشاه دواکمنۍ پرمهال دافغانستان دوهم اساسي قانون: دافغانستان دوهم اساسي قانون چې د سپه سالار محمدنادرشاه خان لخوا په (۱۳۰۹لمريز) کال منځ ته راغی د دوهم اساسي قانون داعتبار موده دلومړي اساسي قانون داعتبار دمودې په نسبت لنډه يانې شپږکلنه دوره نه بلکې دايوه اوږد مهاله دوره وه چې له (۱۳۰۹لمريز) کال څخه پيل په کال(۱۳۴۳لمريز) کې پای ته ورسيده. په دې اوږدمهاله دوره کې هېواد له بېلابېلو کورنيو او

بهرنيو بدلونونو سره مخ شودقانون بېلابېل چلوونکي اوواکمنان چې هريو ځان ته لارې اوځانګړتياوې درلودې راغلل اولاړل اوداساسي قانون پلي کېدلوهم له دې بدلونونو سره بېل بېل حالتونه درلودل. په هرحالت نوموړی اساسي قانون په ۱۴ څپرکو کې ليکل شوی وو چې ۱۱۰ مادې يې درلودې، چې دايران اوترکې په اساسي قوانينو سربېره داماني دورې داساسي قانون څخه هم په کې ګټه پورته شوې وه.

دنادرشاه دواکمنۍ اساسي قانون دامان الله د اساسي قانون څخه ډېر سخت او شدیدوو ،کومه آزادي چې دامان الله خان په اساسي قانون کې نغښتې وه، د نادرشاه په اساسي قانون کې مقیده شوه،چې مونږ یې بېلګه دځانګړي (شخصي) ازادي،درسنیو ازادي اودملي شورا صلاحیتونه یادولی شو.دنادرشاه خان دوخت دغه قانون تر(۱۳۴۳)لمریزکال پورې نافذ وو تر ډېرمهاله پورې دکاغذ پر مخ پاتې شو ترڅوچې نادرشاه په یوه ناوړه پېښه کې مړ اودظاهرشاه خان دواکمنۍ دوره پیل شوه.

دظاهرشاه خان واکمني اودریم اساسي قانون:(۱۳۴۳)لمریز کال دسنبلې

دمیاشتې په ۱۸ نېټه لویه جرګه له پروګرام سره سمه په سلام خانه کې دایره شوه.داعلیحضرت دراتګ سره سم دهېوادملي سرود وغږول شو ،شاهي سلام پرځای شو ،ترتلاوت وروسته شاه خپله پرانستې وینا برخوالوته واوروله .نوموړې جرګې دسنبلې تر ۲۸ نیټې پورې دوام درلود ،ورپسې داساسي قانون مسوده دګلخانې په ماڼۍ کې توشیح اونافذه شوه اودهمدې مسودې پرانفاذ سره د(۱۳۰۹)لمریز کال اساسي قانون سره له ټولو ضمایمو لغوه اعلان شو.دظاهرشاه ددورې یادریم اساسي قانون په ۱۲۸ مادواویوولسو څپرکیو کې لیکل شوی وو ، دظاهرشاه دواکمنۍ پرمهال یولړ نور قوانین هم دتصویب پړاوته رسیدلي وو

دااساسي قانون چې کله له تصویب څخه راووت دخلکو له خوا څخه په ډېر درناوي سره یې هرکلی وشو ،خلکوته یې دډیموکراسۍ روحیه اوډېرې آزادي ورکړه .نوموړي اساسي قانون که څه هم ترپخوانیو مدرن اویو څه دخلکو دغوښتنو اواړتیاوو په بنسټ ولاړ وو بیاهم هغه څه چې دوخت اړتیاوه جمهوریت وو.

ګوندونو دخپلې ازادۍ نه چې قانون ورکړې و ددې هیلې لپاره یې هڅې کولې چې د شهید محمد داؤد خان په لاس دغه هیلې په حقیقت بدلې شوې او د جمهوریت بنسټ یې کېښود.

دهېواد لومړي جمهور رئیس او دهېواد څلورم اساسي قانون: دافغانستان څلورم اساسي قانون دنوموړي هېواد دلومړي جمهور رئیس سردارمحمد داؤدخان لخوا په(۱۳۵۵ لمریز)کال دکب دمیاشتې په (۵) نېټه په پلازمېنه کابل کې توشیح شو.سرداراود خان دسیاسي قدرت دترلاسه کولو نه یو اوني، وروسته په یوه مطبوعاتي غونډه کې یوژورنالیست ته څرګنده کړه چې دشاهي دورې اساسي قانون نوردا عتبار وړندي او پرځای به یې نوی اساسي قانون دجمهوریت په رڼا کې تصویب شي.دهمدې اړتیا له مخې د(۱۳۵۵)لمریز کال دسلواغې دمیاشتې په ۱۰ نېټه یې لویه جرګه راوغوښته چې دکابل په انصاري واټ کې یې څلوروړځې دوام وکړ.

دې جرګې ته ۲۲ کسان دجمهور رئیس اوصدراعظم په فرمان انتخابي وټاکل شول عزیزالله واصفي یې رئیس وټاکل شو اوشکلاً دغه اساسي قانون په یوه دیموکراتیکه فضاء کې تصویب شو، سردارمحمد داؤد خان یې دجمهور رئیس په توګه وټاکه دکب دمیاشتې په (۵) نېټه دنوموړي اساسي قانون دتصویب له پړاونو تېرشول چې ۱۳ څپرکي او ۱۳۲ مادې یې درلودې.ددې قانون ډېرمواد یې (۱۳۳۴ لمریز)کال دقانون څخه په لږ ادلون اوبدلون رااخیستل شوي وو اویو شمېر قوانین

لږوړاندې دجمهوررئیس د فرمانونو پربنسټ رامنځ ته شوي وو، چې دډېر لږ مهال لپاره پلي شول دبېلګې په توګه دپولیسي تادیب مقررات په تورغونډي، هرات،

شیرخان بندر او دحیراتان بندرونو لپاره اساسنامې دافغانستان دتیلو دملي موسسې قانون اودعراده جاتو دحق العبور قانون دسردارمحمد داودخان دوخت مدني اوجزایي قوانین ترډېره مهاله په هېواد کې نافذ وو او پخپله سردارمحمد داودخان دسروو وحشیانو په ناوړه او شوم پلان سره په یوه بدمرغه اوخونړۍ کودتا کې دواک له ګدۍ ولوید او په شهادت ورسیده چې پدې سره واک دسره لښکر بدرنګه اوددې خاورې تاریخي دښمن پلوه غلامانو ته په لاس ورغئ.

ببرک کارمل او دهېواد پنځم اساسي قانون: دافغانستان دډیموکراتیک جمهوریت اصول یادهېواد پنځم اساسي قانون چې(۱۳۵۹)لمریز کال دغوایې په لمړۍ نېټه دانقلابي شورا داعلامې مطابق نافذ اوخپور شو ،دغوایې داوومې نېټې دبدمرغي کودتا څخه ورسته چې دین پلورونکي اودهېواد پلورونکي واک ته ورسیدل ورسره جوخت نورمحمد ترکي پرلپسې فرمانونه صادرول چې افغاني ټولنې او وګړوته دمنلو وړ نه وو چې شمېره یې ۲۲ ته رسیدله.

دسردار محمد داود خان دوخت اساسي قانون یې داستبدادي او دکتاتوري قانون په نوم لغوه اعلان کړ اودفرمانونو پرلپسې لړۍ د نوموړي اساسي قانون ځای ناستی شو دسره لښکر غلامان او لاس پوڅي خپلو کې سره وران شول او پرلپسې یې یو اوبل له منځ څخه یوړل، تره کې په همدې اړودوړ کې له منځ څخه لاړ، حفیظ الله امین واک ته ورسیده چې په دې دوره کې هم دقوانینو په اړه کوم پرمختګ و نشو ورپسې ببرک کارمل د سرو لښکرو په بدرګه هېواد ته راغئ هر څه یې د خاورو سره خاورې کړل ډېرې وینې یې توې کړې چې په دې سره یې په وړاندې دهېواد په ټولو برخو کې دمسلمانانو

پاڅونونه پيل شول.ببرک کارمل غوښتل خپل تاريخي خيانت په خلکو باندې هير کړي نو په ۱۰ څپرکو کې يو قانون چې ۶۸ مادې درلودې خپور کړ خو په دې سره يې د ولس رضايت راخپل نه کړ، ولس يې لا په وړاندې سنگرونه ټينگ کړل وروسته په(۱۳۶۲)لمريزکال کې کمونستي رژيم له منځه لاړ يا په بل عبارت سرې لښکري ماتې شوې ،ډاکتر نجيب الله ملي سوله اعلان کړه نو په دې موخه د ببرک کارمل اساسي قانون لغوه شو او نوی اساسي قانون يې نافذ کړ.

ډاکتر نجيب الله او د هېواد شپږم اساسي قانون:دافغانستان شپږم اساسي قانون د(۱۳۶۲)لمريز کال د ليندۍ دمياشتې په ۸ او ۹ نېټه ۱۳ څپرکو او ۱۴۹ مادو کې د لويې جرگې لخوا تصويب او دتصويب دنيټې څخه نافذ اعلان شو، ډاکتر نجيب الله په (۱۳۶۵) لمريز کال کې لويه جرگه جوړه کړه او په ۱۴۹ مادو او ۱۳

څپرکو کې د ملي روغې جوړې اساسي قانون يې تصويب کړچې تردېره حد پکې دپخوانيو اساسي قوانينو مادې ځای پرځای شوې وې.داهغه وخت وه چې شوروي اتحاد يو ځواکمن قدرت گڼل کېده، چېرته چې يې د قدرت پل ايښی وه چا يې د لرې کولو وسه نه درلوده خو افغان ميړني ملت داسې غابښ ماتونکی ځواب ورکړ چې د شوروي اتحاد څو رهبران يو په بل پسې له منځ څخه لاړل د شوروي اتحاديو ځوان رهبر گورباچوف دافغانستان موضوع دنومړي اتحاد لپاره دناسورزخم وباله اودنړولو له هوس څخه يې ډډه وکړه نوريې نه غوښتل چې دغه زخم ژورشي اوځواکونه يې په افغانستان کې پاتې شي چې افغان ولس يې په وړاندې کلک سنگر نيولی وو ، په دغه وخت کې دا قانون توشيح کېدلو چې د جگړې په ببړنيو شرايطو او حالاتو سره د قانون دانفاذ ساحه محدوده شوه .چې

ورپسې د ډاکتر نجیب الله حکومت هم سقوط وکړ او اسلامي انقلاب د بري پړاو او د رشل ته ورسیده مجاهدین هېواد ته راستانه شول او پلازمېنه یې تر واک لاندې راوسته د هېواد ټولې اداري ړنګې شوې او پخواني مامورین و تښتېدل، ډګر د پردیو د مو خود ګټلو لپاره پاتې شو د فرمانونو لړۍ لا تر اوسه دوام لري تر داوود خان وروسته ټول راتېرشوي حکومتونه ولس ته د منلوړ نه وه او نه یې د چا قانون ته په درنه سترګه کتل چې ترنن پورې همداسې ده.

حامد کرزی او د هېواد اووم اساسي قانون: د بن د تړون له مخې انتقالي حکومت ته دنده[1] وسپارل شوه چې د نوي اساسي قانون د متن د برابرولو په موخه یو کمېسون جوړ کړي او هغه د بحث څېړنې او تصویب لپاره لویې جرګې ته وړاندې کړي، د بن تړون موخه داوه چې نوی اساسي قانون باید د نړۍ والو معیارونو پر بنسټ جوړ شي ترڅو په هېواد کې د دیموکراسۍ د واکمنۍ، د بشر

د حقوقو او نورو مدني ټولنو لپاره د فعالیت زمینه مساعده شي چې د افغانستان ستونزو ته د پای ټکی کېږدي، ورسره ملي روغه جوړه پر مختګ وکړي ترڅو تل پاتې سوله ټینګه او په هېواد کې د بشر حقوق خوندي او تامین شي د بن په تړون کې یادونه شوې وه چې هر وګړی حق لري ترڅو خپل برخلیک او د هېواد سیاسي راتلونکی د اسلامي اساساتو، دیموکراسۍ، اکثریت پالنې او ټولنیز عدالت پر بنسټ وټاکي، د بن په تړون کې دا یادونه هم شوې وه چې د افغانستان دولت باید پراخ بنسټه وي او جنسي توازن او انډول باید په نظر کې نیول شوی وي، د اساسي قانون د تسوید بهیر باید مشارکتي وي او د سلا مشورې له لارې پر تېرو

---

[1] اخلاقي یا قانوني ژمنتیا

ټپونو ملهم کېږدي ترڅو افغانان بریالي شي او په خپل هېواد کې سول ایز ژوند وکړي نوله دې کبله د دغه بهیر له پیله تراوسه هڅه شوې ده چې د تسوید بهیر داسې برابرشي چې د هېواد وګړي پکې دیو نوي پړاو پېلامه وګوري او خپلې راتلونکې ته هیله من واؤسي.
پدې اړه د دولت رئیس د (۱۳۸۱) لمریز کال د تلې د میاشتې د ۱۳ نیټې ۷۴ ګڼې د فرمان له مخې اساسي قانون د تسوید لپاره دولت ریس د مرستیال ښاغلي پوهاند نعمت الله شهراني په مشرۍ ۹ کسیزه کمېسون جوړکړ چې د تسوید دنده یې درلوده ترڅو د اساسي قانون مسوده چمتوا وورو سته یې دغورا وڅېړنې لپاره د تدقیق کمېسون ته وسپاري دغه کمېسون د (۱۳۸۲) لمریزکال دورې په میاشت کې د مسودې لومړۍ نسخه چمتو کړه او د اسلامي انتقالي دولت ریاست ته یې وسپارله د اساسي قانون د تدقیق کمېسون (۱۳۸۲) لمریز کال دغوایې په میاشت کې د دولت د ریاست د بل فرمان له مخې جوړ شو چې ۳۵ غړي یې درلودل او پوهاند شهراني هم د تسوید او هم د اساسي قانون د تدقیق د کمېسون د ریس په توګه وټاکل شو.
د تسوید د کمسیون ترڅوا د دارالانشا برخه هم جوړه او په کاریې پیل وکړ چې دنده یې دلوژستیکي، اداري، خیړنیزو اسانتیا وو برابرول، درسنیو سره د اړیکو نیول او دعامه پوهونې او تګلارو پلي کول وو ترڅو په دې سره د قانون جوړولو په بهیر د نورو برخو برابري او همغاړېتوب رامنځ ته کړي چې دغې برخې د ډاکتر فاروق وردګ تر ریاست لاندې وکولی شول چې خپلې دندې په ښه توګه سرته ورسوي د اساسي قانون د دارالانشا د رندو مسولیتونو ساحې د دې غوښتنه کوله چې باید د افغانستان د وګړو سره او په نړیواله کچې خپلې اړیکې پراخه وساتي چې پدې برخه کې یوناما په افغانستان کې د ملګرو ملتونو په مرسته په اتو ساحو او د ایران او پاکستان په څلورو ښارونو د اساسي قانون د دارالانشاه خپل ساحوي دفترونه په لاندې ښارونو لکه: کابل، جلال اباد، ګردیز، بامیان، قندهار، هرات، مزارشریف،

کندوز، پېښور، کویټه، تهران او مشهد کې جوړ کړل د غه اساسي قانون تر یو لړ پړاوونو وروسته په(۱۳۸۲ لمریز) کال د مرغومې په ۱۴ نېټه عملاً د جمهور ریس حامد کرزي لخوا توشیح او نافذ شو نوموړی اساسي قانون ۱۲ څپرکي او ۱۲۲ مادې لري[۱]

د اساسي قانون د جوړېدو کال	د اساسي قانون د نافذکیدو په وخت کې د حکمرانۍ دور (د وخت حاکم)
۱۹۲۳ زېږدیز	له برتانې څخه د خپلواکۍ تر لاسه کولو وروسته د امان الله خان په واسطه توشیح شو.
۱۹۳۱ زېږدیز	د ۱۹۲۹ کال بلوا او د امان الله خان له لرې کېدو وروسته د نادرشاه په واسطه توشیح شو.
۱۹۶۴ زېږدیز	د ظاهرشاه له لورې نافذ او د ۱۹۷۳ کال د داود خان د کودتاه په پایله کې تعلیق شو.
۱۹۷۷ زېږدیز	د حکومتي اړودوړ په اوږدو کې د داود خان له خوا نافذ شو.
۱۹۸۰ زېږدیز	پر افغانستان باندې د شوروي له یرغل وروسته د ببرک کارمل په واسطه تصویب شو.
۱۹۸۷ زېږدیز	د شوروي ځواکونو له وتلو وروسته د ډاکټر نجیب الله د حکومت په وخت کې د ملي پخلاینې په موخه تصویب شو.
۱۹۹۰ زېږدیز	د شوروي ځواکونو له وتلو وروسته او د کمونستي وروستي ځلې ړنګیدو وروسته د ۱۹۸۷ کال اساسي قانون تر ډېرې اندازې تعدیل شو.
۲۰۰۴ زېږدیز	د بن د ۲۰۰۱ کال د هوکړې وروسته په ۲۰۰۴ زېږدیز کال کې نافذ شو[۲]

---

[۱] کولای شئ په دې اړه زیات معلومات د (د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي) په نوم کتاب وګورئ
همداشان د افغانستان په اړه هر اړخیزه معلومات د (الف څخه تر یا د افغانستان لپاره مرستندویه لارښود)په نوم کتاب وګورئ

[۲] د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي صفحه ۲۳

په افغانستان کې تصویب شوي قوانین

- دحقوقو تحصیل د دولت قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره) کې نشر شویده.
- ددولت دقضایاو قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)کې نشر شویده.
- دمدافع وکېلانو قانون(رسمي جریده ۹۳۴ شمېره)کې نشر شویده.
- دمعاملاتو دلاربښوونې قانون (رسمي جریده شیمره کې ۷۸۲)نشر شویده
- دټولنیز و سازمانونو قانون (رسمي جریده ۸۰۴ شمېره)
- دسیاسي ګوندونو قانون (رسمي جریده ۸۱۲ شمېره کې)
- دمحبسونو او توقیف خانوقانون (رسمي جریده ۹۲۳ شمېره)
- دکوچنیانو سرغړونه ته دلاس رسي قانون (رسمي جریده ۸۲۲ شمېره)
- دعرایضودکتنې اوڅېړنې قانو (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- دافغانستان اسلامي جمهوریت دتقنیني اسناد دنشرولو اوتطبیقولوقانون (رسمي جریده (۷۸۷ شمېره)
- دعلمي کدرونو دحقوقو او امتیازونو اودقانون جوړونې دچارودانستیتوت قانون (رسمي قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- دکوچنیانو داصلاح او روزنې دمرکز قانون (رسمي جریده)

مقرري او اساسنامې

- ✓ دعدلې وزارت د کړنو ،هڅواوتنظیم مقرره (رسمي جریده ۷۸۲شمېره)
- ✓ دتقنني اسنادو د برابرولو وړاند یزونو دطرز العمل مقرره (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- ✓ کوچنیانو دروزنې او اصلاح مرکزونو دچارو تنظیم مقرره (رسمي جریده ۹۷۴ شمېره)
- ✓ دسیاسي ګوندونو دثبتولو دطرز مقرره (رسمي جریده ۸۱۲ شمېره)
- ✓ دمحبسونو او توقف خانو دچارو مقرره (رسمي جریده ۸۸۳ شمېره)

- ✓ دقانون جوړونې او علمي حقوقو څېړنو دانستیتوت دچارو اساسنامه (رسمي جرید ه ۹۲۴ شمېره) [۱]
- ✓ دحقوقي اسانتیاؤ مقرره)

اجرایه څواک(حکومت)

ددولت درې ګونو قواوو څخه یو هم حکومت یا اجرائیه قوه ده چې د دولت هغه سازمان ته ویل کیږي چې په یوه ټاکلې سیمه کې قانوني واک او د قانون په تنفیذ کې مستقلانه واک او اختیار ولري.دحکومت دمفهوم لپاره ډول، ډول تعریفونه شوي چې لدې جملې څخه یو هم حکومت د یوه دولت د تصمیم نېولو قوت او مرکزیت بلل کېږي اویا په بل عبارت اجرایه قوه یاحکومت دهېواد په داخل کې دسیاسي او اداري واکونو په اعتبار سره د دولتي حاکمیت(په یوه قلمرو کې ترټولو لوړ قدرت) داجراء او تطبیق مرجع ګڼل کېږي چې دنورو ملکونو په وړاندې د دولتي واکمنۍ استازیتوب اوورڅخه دفاع کوي. حکومت له درې ډوله قواو ،اجرائیه، مقننه او قضائیه څواک څخه جوړاو دافغانستان ددولت په اجرائیوي سېستم کې ولسمشر دحکومتي ریاست ترڅنګ د دولت رئیس هم دی چې په تقنیني، قضائي اواجرائیوي برخو کې خپل قانوني صلاحیتونه دقواوو دتفکیک اصل ته په پام کې نېولو سره کاروي.دافغان دولت اجرائیوي برخه دیوه څواکمن ولسمشر او دولسمشر له دوه مرستیالانو څخه جوړه شوې ده.

ترکیب اوهیأت:داساسي قانو ن دیواویایمې،درې اویایمې او وه اویایمې مادې پر بنسټ دافغانستان اجرائیه قوه یا حکومت له وزیرانو یا کابینې څخه د ولسمشر تر ریاست لاندې جوړ اوهر وزارت یو اداري واحد دی چې د مربوطه وزیر په واسطه اداره کېږي ،دملي شورا غړي پدې شرط کولی شي د وزیر په توګه انتصاب شي چې د ملي شوراغړیتوب یې سلب اودهغه پرځای بل کس دقانون له حکم سره سم ټاکل کېږي .همدارنګه وزیران د ولسمشرپرو ړاندې دخپل رئیس په توګه اوله سیاسي اړخه د ولسي جرګې پر وړاندې مسوول او ځواب ویونکي دي.

نقش او مسوولیتونه:[2] اجرایه قوه یا حکومت د دولت هغه ارکان دی چې د قانون د پلي کولو او تنفیذ دنده لري. د اجرایه قوې غړی عموماً د وزیرانو په نامه یادیږي چې د اساسي قانون له حکمونو سره سم په مختلفو برخو کې لاندې مسوولیتونه او دندې لري:

۱ـ د اساسي قانون د احکامو ،قوانینو او محکمو د وروستیو پریکړو اجراء کول.

۲ـ افغانستان خپلواکۍ ساتل،له ځمکنۍ بشپړتیا څخه دفاع،په نړیوالـه ټولنه اونړیوالو سازمانونو کې د افغانستان د ګټو اوحیثیت څخه دفاع کول.

۳ـ د هېواد په کچې د عامه نظم او امنیت ټینګول او د هر راز اداري فساد پر ضد مبارزه او له منځه وړل .

۴ـ د بودیجې ترتیبول،ددولت د مالي چارو تنظیمول اودعامه شتمنیو ساتل.

۵ـ د پرمختیایي پروګرامونو طرحه او پلي کول البته دملي شورا له تائید وروسته.

۶ـ ملي شورا ته دترسره شویو چارو او دنوي مالي کال د مهمو پروګرامونو په اړه ګذارش وړاندې کول.

۷ـ د حکومت اداري ریاست او اداري چارو د سمون له پاره اداري مقرراتو جوړول اوپلي کول چې باید دد غه شان اداري قواعدو او مقرراتو تدوین اوتطبیق د اساسي قانون اونوروقوانینو له نص او رحي سره په مخالفت کې نه وي .

۸ـ د هغو نورو دندو ترسره کول چې د اساسي قانون او نورو قوانینو له مخې د حکومت له دندو او مسوولیتونو څخه شمېرل کیږي.[21]

---

[1] ددرې ګونو قوا و ځانګړتیاوې اوواکونه،دفیضان الله پټهان لیکنه،۲-۳مخونه

[2] داجرایه قوې(حکومت)ددندو ،ټاکلو اوصلاحیتونوبه اړه زیات معلومات داساسي قانون په څلورم فصل د۷۱مادې څخه تر۸۰مادې وګورئ

د جمهور ریس دندې او صلاحیتونه
څرنګه چې د اساسي قانون په ۶۴ ماده کې جوته ده جمهوري ریس لاندې صلاحیتونه او دندې لري.

- د اساسي قانون له پلي کېدو څخه مراقبت کول
- د هېواد د سیاست د اساسي خطوطو تعینول چې شورا تصویب کړې وي
- د افغانستان د ټولو قواو سرمشري
- د مشرانو جرګې او ملې شورا د غونډو پرانستل
- د وزیرانو او لوی څارنوالانو ټاکل
- د مرکزي بانک ریس ټاکل
- د څارګرې ادارې د ریېس ټاکل
- د ولسي جرګې په تائید د سترې محکمې د غړو او ریس ټاکل
- د مشرانو د جرګې ۳/۱ غړیو ټاکل
- د سولې او یا جنګ اعلانول
- د لوی جرګې تشکیل او د هغې لپاره انتصابي غړیو ټاکل
- د ټاکنو د خپلواک کمیسون د غړیو ټاکل[۲]

د افغانستان اسلامي جمهوري دولت اداري تشکیلات
د اساسي قانون د ۱۳۶ مادې له مخې د افغانستان اسلامي جمهوریت اداره د مرکزي، محلي واحدنو او ادارو پربنسټ د قانون مطابق تنظیمېږي.
مرکزي اداره په یو لړ اداري واحدونه وېشل شوې ده، چې د هریو په راز کې یو وزیر قرار لري.محلي اداري واحدونه، ولایتونه دي چې شمېر، ساحه اجزا د ولایتونو تشکیلات او اړونده ادارتو پر اساس د نفوسو اندازه، ټولنیزه

---

[۱] د درې ګونو قواو ځانګړتیاوې او واکونه، د فیضان الله پټان لیکنه، ۴-۲ مخونه
[۲] د ولسمشر د دندو او صلاحیتونو په اړه د اساسي قانون د دریم فصل ۶۰ څخه تر ۷۰ پورې مادې وګورئ

وضعه، اقتصادي وضعیت او جغرافیې موقعیت پورې اړه لري او د قانون په واسطه تنظمیږي.
د افغانستان جمهوري دولت د نافذه قوانینو په نظر کې نیولو سره په لاندې سکتورونو کې فعالیت کوي.
د امنیت سکتور
۱=د ملي دفاع وزارت
۲=د کورنیو چارو زارت
۳=د ملي امنیت عمومي ریاست
د حکومت داري چارواکې د قانون د حاکمیت او د بشر د حقوقو سکتور
۱=لویه څارنوالي
۲=د عدلې وزارت
۳=د بهرنیو چارو وزارت
۴=د سرحدونو قومونو او قبائلو چارو وزارت
۵= د حج او اوقافو وزارت
۶=د دولت ریاست، د مقام د دفتر ریاست
۷=د چارو د اداري او د وزیرانو د شورا د دارلانشاء عمومي ریاست
۸=په پارلماني چارو کې د دولت د وزیر دفتر
۹=د محلي ارګانونو مستقله اداره
۱۰د ملکې خدمتونو او د اداري اصلاحاتو مستقل کمېسون
۱۱=د اداري فساد په وړاندې استراتیژي د تطبیق او نظارت عالي اداره
۱۲= د ټاکنو خپلواک کمېسون
۱۳= د مرکزي احصایې عمومي اداره
۱۴= د کنترول او تفتیش اداره

دطبعي زېرمو او زیر بناو سکتور
۱=دمعدن وزارت
۲=دمخابراتو اومعلوماتي تکنالوژي وزارت
۳=داوبو او برېښنا وزارت
۴=دفوایدعامې وزارت
۵=دترانسپورت او هوایې چلند وزارت
۶=داریانا دافغان جوړښت شرکت
۷=دښاري پراختیا وزارت
دمعارف سکتور
۱= دښووني او روزنې وزارت
۲= دلوړو زده کړو وزارت
۳=داطلاعاتو او فرهنګ وزارت
۴=دعلومو اکاډمي
۵= دبدني روزنې سپورت عمومي ریاست او دالمپیک ملي کمیټه
دروغتیا سکتور
۱_دعامې روغتیا وزرات
دزراعت او کلیو پراختیا سکتور
۱=دکرهنې،اوبو لګولو اومالدارۍ وزارت
۲=دکلیو دپراختیا اوبیارغونې وزارت
۳= مخدره توکو پرضد دمبارزې وزارت
داقتصادي ودې او خصوصي سکتور دپراختیا سکتور
۱=دمالې وزارت
۲=تجارت اوصنایع وزارت
۳= داقتصاد وزارت

۴= دافغانستان بانک
۵=دچاپېريال ساتنې ملي اداره
۶=دافغانستان دپانګې اچونې دملاتړ اداره
۷= دستندر ځانګړې اداره (انشا)
۸= دجيوديزي اوکارتوګرافي عمومي اداره.

دټولنيزو ملاتړ سکتور

۱= دمهاجرينو او بېرته راستنيدونکو چارو وزارت
۲= دښځو چارو وزارت
۳= دکاره ټولنيزو چارو شهيدانو او معلولېنو وزارت
۴= دکابل ښاروالي
۵= دافغاني سرې مياشتې ټولنه
۶= دکوچېانو دچارو او تنظيمولو مستقل رياست
۷= دپېښو سره دمبارزې دتياري ملي ادره

ولسمشر

- **لومړی**
- **دوهم معاون**

اداري چارې
په پارلماني چاروکې د دولت وزیر
مشاور وزیران
د ریس جمهور مشاورین
د کادراو پرسونل ریس
د ملی امنیت شورا

مقننه قوه
- ولسي جرګه
- د مشرانو جرګه

اجرایه قوه
- وزارتونه

قضایه قوه
- قاضی القضات
- لوی څارنوالي

خپلواکه اداري اوریاستونه
- د المپیک ملي کمېټه
- د سره صلیب کمېټه
- د علومو اکاډمي
- کارتوګرافي
- د طبیعي پېښو په وړاندې د مبارزې ریاست
- د افغانستان مرکزي بانک

خپلواکه کمیسونونه
- حقوق بشر خپلواک کمیسون
- د اداري فساد په وړاندې د مبارزې کمیسون
- د بې وسلې کولو او ملک جوړولو کمیسون
- د ټاکنو خپلواک کمیسون
- د ملي روغې جوړې خپلواک کیمسون [1]

١. د عدلیې وزارت
٢. د مالیې وزارت
٣. د عامې روغتیا وزارت
۴. د کلیو د پراختیا او بیا رغاونې وزارت
۵. د سوداګرۍ او صنایعو وزارت
٦. له نشه یي توکیو سره د مبارزې وزارت
٧. د بهرنیو چارو وزارت
٨. د مخابراتو او مخابراتي ټکنالوژۍ وزارت
٩. د دفاع وزارت
١٠. د کورنیو چارو وزارت
١١. د اقتصاد وزارت
١٢. د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت
١٣. د پوهنې وزارت
١۴. د لوړو زده کړو وزرات
١۵. د اوبو او انرژۍ وزارت
١٦. د ټرانسپورت او هوایي چلند وزارت
١٧. د ښځو چارو وزارت
١٨. د حج او اسلامي ارشاد وزارت
١٩. د فواید عامې وزارت
٢٠. د کرنې، اوبو لګولو او مالدارۍ وزارت
٢١. د ټولنیزو چارو، شهیدانو او معلولینو وزارت
٢٢. د سرحدونو چارو وزارت
٢٣. د ښاري پراختیا وزارت
٢۴. د کډوالو او راستنېدونکو چارو وزارت

[1] سیستم اداري وتشکیلاتي افغانستان معاصر، د سرمحقق استاد محمد ناصر ستانکزي لیکنه، م ١٢٦

قضايي ځواک (محکمې)

له هغې ورځې نه چې انسان ټولنيزاو مدني ژوند ته مخه کړې، دهماغه وخت راهيسې ټولنيز نظم دټينګښت ،لانجواو شخړو دحل اوفصل له پاره دا اړتيا ليدل کېده څو لانجې په يوشکل حل او فصل او دنورواحتمالي شخړومخنيوی وشي، همدغوموخو ته درسيدو له پاره کوم منظم عدلي او قضايي سېستم شتون نه درلود بلکې په پخوازمانو کې به اکثرا دقبيلوي سېستم ياني جرګو او مرکو څخه کار اخستل کېده او په هره کورنۍ کې به مخورو ،او هوښياروکسانو ته دستونزو او لانجو دحل له پاره مراجعه کېده ،هغوی به دخپلو تجربو او پوهې په مټ دعوې او لانجې حلولې .دبشري ټولنو له پرمختګ سره سم مختلف حقوقي اوعدلې سېستمونه رامنځ ته شول لکه:

۱_فقهي حقوقي سېستم په دغه سېستم کې قانون دفقهااو اوعلمااو نظريات دي چې دمحکمو په واسطه اجراء اوعملي کېږي، دغه حقوقي سېستم ته داسلام حقوقي سېستم ويل کېږي، په دې سېستم کې قانوني قواعد اومقررات داسلامي فقهااو نظريات تعريفوي چې بايد دغه نظريات د قرآن او نبوي احاديثو سره په ټکر کې نه وي.

۲ _قضايي حقوقي سېستم چې په هغه کې قانون دمحکمو پخوانۍ پريکړې اوقضايي چال چلند دی چې دمحکمو په واسطه تطبيق کېږي چې دغه سېستم دکامن لا(Common Law) انګريزي حقوقي سېستم سره اړخ لګوي.

۳_تقنيني حقوقي سيستم دغه حقوقي سېستم ليکلی اوقانون، ديوه تقنيني ارګان په واسطه تدوين او دمحکمو په واسطه تطبيق کېږي، دغه حقوقي سېستم ببلابېلوټولنودپرمختيا سره ،عصري دولت دحقوقي تقنيني ماډرن سېستم

۹
پربنسټ رامنځته او دا یې ثابته کړه چې د نورو سېستمونو د منځپانګې د شمولیت له پاره مناسب دی، د وضاحت، یووالي او نظم له پلوه او قانوني قاعدې جوړونې له مخې ډېر اغېزمن او کارنده دی، مهمه ځانګړنه یې دا ده چې د دولت د ځواکونو، مقننه، قضائیه او اجرائیه ځواکونو تشکیلات او توازن بیانوي. چې او سمهال ټولو حقوقي سېستمونو په ماډرنو سېستمونو پیل کړی او په اسلامي نړۍ کې هم دغه تغیرات او بدلونونه په اتلسمه پېړۍ کې هغه مهال پیل شول چې عثماني خلافت، تنظیمات او مجلة الاحکام العدلیة یې د ماډرن قانون په شکل سره وړاندې کړل، باید وواېو دغه حقوقي ماډرن سېستم ته رومن ژرمنیک (Roman Zhrmnyk) ویلی شي.
د شلمې پېړۍ له پیل وروسته(۱۹۲۰ زېږدیز) کې چې د(۱۲۹۹) لمریز سره سمون خوري، د مصر هېواد خپل لومړنی مدني قانون چې د(عبد الرزاق السنهوري) د الازهر علمي موسسې فقهیه غړي په واسطه ترتیب او ولیکل شو، دغه قانون د حنفي فقهي او نورو مذهبونو د فقهو پربنسټ او د فرانسې له مدني حقوقو سره سم تصویب کړ، دا مدني قانون د ډېرو اسلامي هېوادونو (ټولو عربي هېوادونو او افغانستان له پاره یو بنسټ وګرځید.
پس له هغې چې په (۱۷۴۷ زېږدیز) کال کې احمد شاه دراني رسما د افغانستان پادشاه شو د قضا حکم په ثابت او انحصاري ډول د علماو په صلاحیت او اختیار کې و یا په دقیق عبارت د قاضیانو او مفتیانو په واک کې ؤ. مرکزي دولت چې زیات اختیارات او امتیازات یې علماؤ ته ورکړي و او د هغوی تاثیرات یې زیات کړي و نو علماو به هم د دولت څخه حمایت کاوه. علماو اصولاً د عدالت په تطبیق د خپلو تفاسیرو مطابق زیاته توجه نکوله په تېر قرن (۱۹۲۰-۱۹۷۰ زېږدیز) کلونو کې د عدالت د اجراء د مدیریت ساده کونه او متمرکز کولو هدف د اجرایه قوې د قدرت کمولو ته په توجه او قضایه قوې ته د استقلال په ورکولو ترسره شو.
امیر عبدالرحمن خان د حاکمیت نوي دکتورین وړاندې کړل د هغه په اند او فکر

.هغه د یو اسلامي ټولنې رهبر او دخپلو اتباعو په نسبت دخدای تعالٰی په وړاندې مسؤل دي پدې اساس هغه دعلماؤ قدرت دخپل قدرت په وړاندې یو تهدید ګاڼه. هغه په علماؤ باندې دحکومتي کنترول داعمال په منظور دقضاتو مقام ته یې په دولتي استخدام کې اداري پروسه تغېرکړه پدې شکل سره چې هغوی نورصرف دمذهبي اقتدارلرونکي ندي، امیر ددې هدف دلاسته راوړلو لپاره د وقف ارګان چې مذهبي اومالي نهاد ګڼل کېده له منځه یوړ او پدې سره یې د مذهبي قضاتو مالي پشتیوانه ګڼل کېده ړنګه شوه .د هغه وخت نه وروسته قضاتو باید قضا دمنصب لپاره د دولت تر کنترول لاندې یو امتحان ورکړای وای چې پدې سره د قضاتو مذهبي علمیت تعینېده او دهغوی دمعاش تعېنوونکی هم و، کله به چې یوچا دقضا وظیفه ترلاسه کړه بیا ددنیوي کارونو اوعلومو دزدکړې نه منعه کېده، همدارنګه امیرعبدالرحمن خان د محاکمو یو شرعي نظام رامنځته کړ چې د معېنو اصولو په چوکاټ کې د دولت لخوا د اساس القضات تر عنوان لاندې رامنځته شوی و ،فعالیت کاوه دامیر اقدامات اګرچې دعدالت داجرا درسمي کېدو موجب شو اوپه دې طریقه مرکزي دولت قدرت یې په قضایي امورو کې زیات کړ مګر دقضایه قوې خصوصیت ته یې دیوې کلا په حیث کومه صدمه واریده نکړه .دامیرعبدالرحمن نه وروسته امیر حبیب الله خان د ده سېستم پرته له تغیر څخه تعقیب کړ وروسته له دې غازي امان الله خان دغربي هېوادونو څخه په تقلید کوښښ وکړ ترڅو یو کامل حقوقي نظام دقانون د حاکمیت په منظور ایجادکړي په(۱۹۲۳زېږدیز)کال کې یې یونوی اساسي قانو ن وضع کړ چې دهغې په اساس دافغانستان حکومت په مشروطه شاهي باندې بدل شو ،دامان الله خان قضایي اصلاحات چې په نظام نامه باندې ونومول شو تر یوه حده دترکیې هېواد داصلاحاتو څخه چې دنولسم قرن په اواخرو کې رامنځته کړي و الهام اخستی و ،امان الله خان ددولتي محاکمو یونوی نظام، سېستم اونوی دجزا قانون رامنځته کړ ،دامان الله خان داساسي قانون۲۱ تمې مادې داسې حکم کاوه چې ټولې

قضایاوې باید د اسلامي شریعت، جزا قانون او مدني قانون په اساس وڅېړل شي اوورته رسیده ګي وشي د امان الله خان دوخت جزایې قانو ن غربي نړۍ څخه نه وو ،بلکې دیوه اسلامي مدون قانون شکل یې درلود ،چې په دې اساس علماؤ ته په خپل سرد تفسیر حق نه ورکول کېده باید نوموړی مدوین قوانین یې تفسیر کړی وای.دامان الله خان نه وروسته د حبیب الله کلکاني د لنډې دورې په پای ته رسېدو نادرشاه چې کله قدرت ته ورسېده هغه د امان الله خان د نظامنامې هغه برخې چې زیاتې جنجالي او مناقشې وړ وې ملغا کړې او هغه مذهبي قوانین او موازین چې په یو شکل سره د حبیب الله لخوا په شرعي محاکمو کې رامنځته شوي ؤ محدود کړل.دنادرشاه د(۱۹۳۱زیږدیز)کال د اساسي قانون ۸۷ او ۸۸ مادو د اسې حکم کاوه چې ټول عمومي مرافعات باید شرعي قوانینو سره په وفق کې تنظیم شي او د حنفي فقهې د احکامو مطابق باید مسایلو ته رسیدګې وشي.[۱]
د داود خان دوره:د داود خان ریاست جمهوري په اعلان سره ستره محکمه منحل شوه او د هغې صلاحیتونه د عدلې وزارت د عامه عدالت کمېټې ته چې نوم یې قضایي عالي شوری ته تغېر شوي ؤ انتقال شول.د قاضي القضات صلاحیتونه د عدلیې وزیر ته منتقل شول ،او نورد ټولو محاکمو تشکیلات د(۱۹۲۷زیږدیز) کال د محاکمود تشکیلاتو او صلاحیتونو د قانون مطابق په خپل ځای پاتې شول. د(۱۹۷۷زیږدیز)کال مصوب اساسي قانون مطابق بیا ستره محکمه رامنځته شوه او خپل صلاحیتونه یې دوباره لاس ته راوړل ،خو ددې قانون په ۱۰۱ او ۱۱۲ مادو کې د قضایه قوې د استقلال تقلیل ښکاره کېده ،دغه اساسي قانون قضایه قوه د یو حکومتي ارګان په حیث معرفې کړی و او د(۱۹۶۴زیږدیز)کال اساسي قانون په څېر یې د قضایه قوې د استقلال څخه یادونه نوه کړې.رییس جمهور به قاضي

---

[۱] – رامین، مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محاکم افغانستان،(چاپ سوم، حمل ۱۳۸۸ هـ ش)صـ ۱۵

القضات او د ستري محکمې قضات منصوبول (۱۰۷ ماده)، علاوه پر دې د دې اساسي قانون د ۱۰۴ مادې په اساس ریيس جمهور کولای شول چې پس له پنځو کلونو قضات بدل کړي په داسې حال کې چې د (۱۹۶۴ زېږديز) کال اساسي قانون دغه موده لس کاله ټاکلې وه.[1]

کمونستي رژیم په وخت کې د (۱۹۷۷ زېږديز) کال اساسي قانون ملغا شو او ټول امورات باید د انقلابي شورى د اجرایوي فرمانونو او مقرراتو په اساس تنظیم شوی وای.

انقلابي شورا داخبره اعلام کړه چې د(۱۹۷۷ زېږدیز)اساسي قانون پرته،نور قوانین دې د اجرا لاندې ونیول شي ځکه دا قوانین د دوی حکومت او انقلابي شورى سره په تضاد کې نه واقع کېدل.د انقلابي شورى دفرمان د دوهمې مادې په اساس يوځل بیا د سترې محکمې اختیارات عالي قضایي شورى ته چې په سرکې يې دعدليې وزير قرار درلود او انقلابي شورى ته مسؤل ؤ وسپارل شول ،ددې تر څنګ اومې مادې د عسكري ځواكونو يو انقلابي محكمه ايجاد كړه چې هغه جرايمو ته رسېدګي وكړي چې دعسكري ځواكونو ،سياسي اشخاصواو انقلاب دمصالحو په ضد واقع كېدل او نامحدود اختيارات يې درلودل،دغه محاكمو څوځله تغېروكړ بلاخره په(۱۹۹۰ زېږديز) كال كې لغوه شول .دكمونستانورژيم يوځل بيا ستره محكمه ايجاد كړه اوداساسي قانون په **۵۲** ماده كې دقضايه قوې استقلال اعلام كړخوپه**۵۵** ماده كې راغلي ؤ چه ستره محكمه بايد په منظم شكل انقلابي شورا ته راپوروركړي.دټولو عادي محاكمو قضات په علاوه د سترې محكمې دقضاتو دانقلابي شوراد ريس له خوا منصوبېدل، وروسته دخلكو دملاتړدلاسته راوړلو په منظوريې په(۱۹۸۷ زېږديز) كال كې يو نوى اساسي قانون وضع كړچې يوڅوجزوي تغيرات يې رامنځته ته كړل،ددې

---

[1] – رامین ،مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محکم افغانستان،(چاپ سوم، حمل۱۳۸۸) ص۳۲

قانون په ١٠٧ مه ماده کې داسې راغلي ؤ چې قضايه قوه يو مستقل ارګان دی او ستره محکمه يو عاليترين قضايي ارګان دی چې په ټولو محاکمو د نظارت او د قوانينو د برابر تطبيق مسوليت لري. او د ١١٠ مې مادې په اساس قاضي القضات د ريېس جمهور لخوا د شپږ کلونو لپاره منصوبېده.
د داخلي جنګونو په دوران کې د (١٩٩٠ زېږديز) کال د اساسي قانون مطابق قاضي القضات جمهور ريېس ته مسؤل ګڼل کېده او د محکمو د تشکيلاتو او صلاحيتونو قانون نوی وضع شو. د طالبانو په رژيم کې د کمونستي رژيم اکثره قوانين لغوه شول او د ظاهرشاه د وخت قوانين د اجرا لاندې ونيول شول. د طالبانو د رژيم څخه وروسته د بن د توافقنامې په اساس د (١٩٦٤ زېږديز) کال اساسي قانون دوباره برقرار شو البته تر هغه ځايه چې بايد بن د توافقنامې، افغانستان سره د نړيوالو معاهداتو او نورو موازينو سره په مغايرت کې قرار ونلري، چې بلاخره د (٢٠٠۴ زېږديز) کال جنوري په شپږو بشتمه نېټه او سنی اساسي قانون وضع شو. د بن په توافقنامه کې د قضايه قوې په رابطه په ٣-٢ مادو کې داسې صراحت موجود ؤ (د افغانستان قضايه قوه بايد مستقله وي او د سترې محکمې لرونکې وي او نور ټول محاکم بايد د مؤقت دولت په واسطه ايجاد شي، انتقالي اداره بايد د ملګرو ملتو د سازمان په مرسته يو قضايي کمېسيون د داخلي قضايي نظام د بيا رغونې په خاطر چې د اسلامي اصولو، نړيوالو معيارونو، د قانون حاکميت او د افغانستان د حقوقي عنعناتو سره مطابقت ولري رامنځته کړي).[١]
زموږ د هېواد اوسنی قانوني سېستم په جوړښت کې داسې تدابير نيول شوي چې پورتني ياد سېستمونه په برکې رانيسي، د افغانستان اساسي قانون د هېواد تر ټولو لوړ قانون دی چې ټول قوانين او ارګانونه د همدې اساسي قانون سره په مطابقت کې تدوين او اداره کېږي، د دې اساسي قانون د ٣ مې، ١٣٧ مې او ١٣١ مې

١- رامين، مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکيلات و صلاحيت محاکم افغانستان، (چاپ سوم، حمل ١٣٨٨) ص ٣٢-٣٥

او ۹۰ یمې مادې له حکم سره سم زموږ دهېواد نظام اسلامي جمهوري دی او باید ټول قوانین د اسلام سپیڅلي دین له احکامو سره په مخالفت کې نه وي. همدارنګه محاکم د ټولو دعواوو په حل او فصل کې د بشپړې خپلواکۍ ترڅنګ باید د اساسي قانون احکام او نورعادي قوانین تطبیق کړي که چېرته دیوې دعوې په اړه په دې اساسي قانون او نوروعادي قوانینو کې څه حکم موجود نه وي، محکمې کولی شي د اساسي قانون په حدودو کې حنفي فقه او په ځانګړو مواردو کې د شیعه مذهب احکامو تطبیق د سرچینې په توګه یواځې په هماغې دعوې کې تطبیق او اجراء کېږي، د اجرایه څواک دنده داده چې عادي قوانین او د محاکمو پریکړې اجراء او عملي کړي. دعادي قوانینو وضعه کول د مقننه څواک اصلي او لومړنی واک د ملي شورا دی چې دولس او ملت استازیتوب کوي.

ترکیب او هیأت: د افغانستان اساسي قانون ۱۱۲مې مادې د حکم په اساس ستره محکمه د ستر قضائیه څواک په سر کې چې له یوې سترې محکمې، د استناف له محکمو په ولایتي کچې او ابتدائیه محکمو د ولسوالیو په کچې او همدارنګه د ځانګړو محکمو څخه جوړه ده چې تشکیلات او صلاحیتونه یې د قانون له لیارې تنظیمېږي.

ستره محکمه (۹) کسه غړي لري چې د اساسي قانون ۵۰، ۱۱۷ او ۱۱۸ مادې له حکمونو په رعایت، چې د سالمې ادارې او سمون رامنځته کېدو او په شرایطو وړ اشخاص چې د سترې محکمې یو غړی د ریېس او نور د سترې محکمې د غړو په توګه د ولسمشر له خوا د ولسي جرګې له تایئد سره په لاندې ډول ټاکل کېږي.

- درې تنه د څلورو کلونو له پاره.
- درې تنه د اوو کلونو له پاره.
- درې تنه د لسو کلونو له پاره.

باید یادونه وشي چې ستره محکمه دلاندې دیوانونو څخه جوړه شوېده:

۱-د عمومي جزاء دیوان

۲-دعامه امنیت دیوان
۳-مدني دیوان
۴-دعامه حقوقو دیوان
۵-دترافیکي جرمونو دیوان[۱]

نقش او مسؤولیتونه:د افغانستان قضایه ځواک په صلاحیت کې ټولو هغو دعوو غور او رسیدګي شامله ده چې د دولت په شمول دحقیقي یا حکمي اشخاصو له خوا دمدعي یا مدعي علیه په حیث دقانون له حکمونو سره سم دمحکمې په وړاندې اقامه شي، په محکمو کې قضیې دمعیاراو ماهیت پربنسټ په دوه ابتدایي او استناف مرحلو کې حل اوفصل کېږي.ستره محکمه هغه قضیې چې داستناف دمحکمو څخه ورته احاله شوي وي، یوازې په هغو شرایطو کې ورته رسیدګي کوي چې موخه یې داوي آیا قانون په کره او سمه توګه پلي شویدی اوکنه؟ څو جوته شي چې دقانون احکام نه وي نقض شوي اویا داچې معلومات ترلاسه شي چې نوموړي احکام په سمه توګه ندي تطبیق شوي نو پدې حالت کې ستره محکمه قانوناواک لري چې د لاندنیو(تحتاني) محکمو پریکړې نقض او دسره کتنې له پاره ور ولیږي او یاهم خپله پریکړه صادره کړي چې پدې حالت کې دسترې محکمې پریکړه وروستۍ او نهایې ګڼل کېږي، په لنډه توګه د قضائیه ځواک واکونه او صلاحیتونه په لاندې ډول دي:

- دقانون پربنسټ دحکومت یامحکمو دغوښتنې پر اساس،له اساسي قانون سره دقوانینو ،تقنیني فرمانونو ،بین المللي معاهدواو نړیوالو میثاقونو دمطابقت څېړل او تفسیرول.
- دحکومت له لارې ملي شورا ته د قضایي چارو د تنظیم په ساحه کې دقانوني طرحي وړاندیز.

[۱] ددرې ګونو قواوو ځانګړتیاوې اوواکونه،دفیظان الله پټان لیکنه ۲۲ مخ

➢ په اړوندو قوانینوکي دا ټکل شویو احوالو مطابق، دلوي ثارنوالۍ یاددعوی دلوري داعتراض پربنسټ، د نویو دلیلونو دپیدا کېدو په سبب د محکمو پرقطعي فیصلو باندې نوې کتنه کول.
➢ دقانون د حکمونو پربنسټ، بهرني دولت ته د مجرمینو دبیرته ورکړې (اعادې) په هکله د دلیلونو څېړنه او تصمیم نیول.
➢ داساسي قانون اته ویشتمې مادې دحکم په پام کې نیولو سره بهرني دولت ته د اتباعو د تسلیمولو په هکله د تور او اتهاماتو د دلیلونو څېړل او تصمیم نیول.
➢ دقضایي تګلارې (رویې) د وحدت تامینول.
➢ دقاضیانو دجنایي او انتظامي سرغړونو په هکله تصمیم نیول.[1]

۲

[1] ددرې ګونو قواوو ځانګړتیاوې اوواکونه، دفیضان الله پتان لیکنه، ۲۸۳۰ مخونه
دقضایه قوې په اړه نورمعلومات داساسي قانون په اووم فصل د ۱۱۲مادې څخه د ۱۳۵مادې پورې وګورئ
[2] دافغانستان داساسي حقوقو مبادي، صفحه ۵۰

شپږم څپرکی
د افغانستان سرحدي کرښې

ځلورخواوې او سیاسي پولې په حقیقت کې د یو هېواد د ملي هویت پېژندنه کوي، چې د یو سیاسي واحد په توګه د نړۍ ملتونه یو له بله بېلوي. همدا پولې دي چې د هرهېواد جغرافيايي حدود تعین او مشخصوي او د حاکمیت سیمې یې یو له بله بېلوي او معلوموي. د یو هېواد پولې که په وچه کې وي که په اوبو (سیند، سمندرګي یا سمندر) کې، خاوره یې ډېره او پراخه وي که لږه یا کوچنۍ، ځمکه یې متجانسه وي که غیرمتجانسه، د ښته وي که غره ایزه، واحد ملیت ولري که ګڼ شمېر، یوه ژبه ولري او که بېلې، خو په دننه کې، د ټاکلو سیاسي پولو په چوکاټ او د نړۍ د هېوادونو په لیکه کې د یوه واحد هېواد په توګه پېژندل کېږي. نو ځکه په یوه هېواد کې ټاکلې پولې د یوې سیاسي سیمې هغه ځرګندې ښېلونکې پدېدې دي چې د ګاونډیو هېوادونو او نړیوالو معیارونو په منلو سره رسمي، ملي او نړیوال حیثیت غوره کوي.

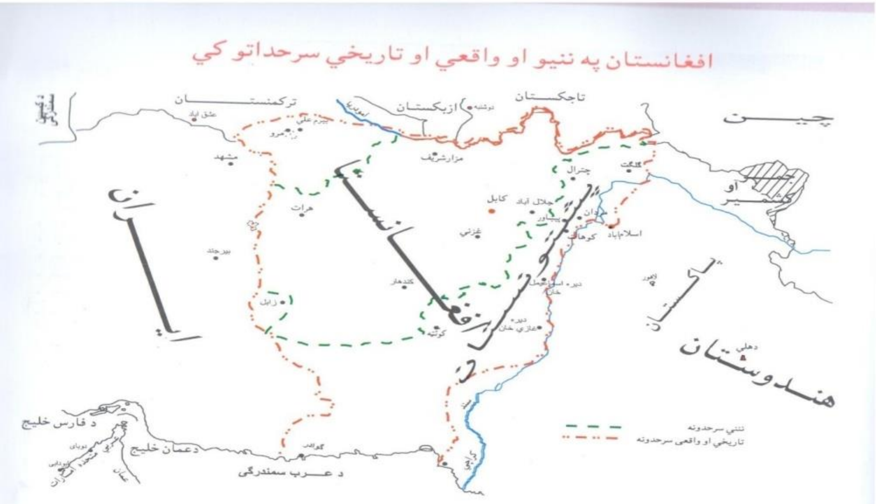

دیو هېواد د سیاسي پولو تاکنه د هغه د اداري قلمرو ،ملي حاکمیت او د قانون د تطبیق ساحې راپېژني او د همدغې ځمکنۍ پراختیا په چوکاټ کې اداري او قضائي وېشنه، د اقتصادي او ټولنیزو پروژو ترتیب، پرمختیایې پلانونه، انتخاباتي فعالیتونه، ګمرکي چارې، د بانکونو،نوټونو او پیسو قانوني چلښت او داسې نورې چارې هم ترسره کېږي.
په لنډ ډول ویلای شو چې پولې د یو دولت یا هېواد تر کنټرول لاندې سیمې په خپله لمن کې رانغاړي او د یو هېواد متشکله عنصر یانې قلمرو تثبیت او مشخصوي.

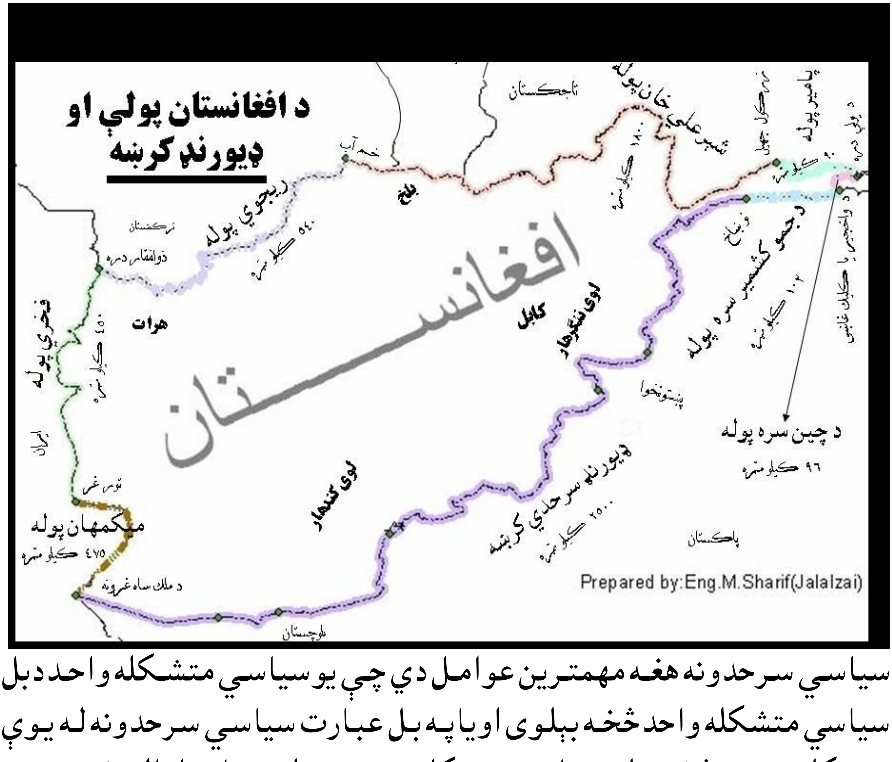

سیاسي سرحدونه هغه مهمترین عوامل دي چې یو سیاسي متشکله واحد د بل سیاسي متشکله واحد څخه بېلوی او یا په بل عبارت سیاسي سرحدونه له یوې متشکله سیمې څخه د بلې سیاسي متشکله سیمې د بېلتون یا جدا والي غوره نښې دي، چې دا نښې شونې دي طبعي او یا مصنوعي وي. په ضمن کې د همدې سیاسي

٩

لیکو یا سرحدونو شتوالی دی چې په یوه ځمکه کې سیاسي یووالی او انساني وحدت ممکن کوي او جوړوي یې. سرحدي خطونه هغه اعتباري او قراردادي خطونه دي چې دیو سیاسي واحد حدود و د مشخص کولو په خاطر د ځمکې پر سر مشخص او ټاکل کېږي بنا پر دې سرحدونه د سیاسي جغرافیې د اصلي او مهمو بحثونو څخه شمېرل کېږي. سره د دې چې د سیاسي واحد څخه مطلب حکومت دی هغه خطونه چې دیو حکومت ځمکه د بل همسایه ملک څخه بېلوي په نړیوالو سرحدونو مشهور دي. خو که چېرته د سیاسي واحد څخه موخه او مطلب یو ولایت یا ولسوالي وي، چې دیو هېواد په داخل کې سیاسي پولې رامنځته کوي، نو دې ډول سرحدونو ته ملي سرحدونه (National Borders) وایي.

پوله په عربي ژبه کې په سرحد، په فارسي کې مرز او په انګلیسي کې په Border ژباړله کېږي، په حقیقت کې دیو هېواد د حاکمیت او صلاحیت سیمه ټاکي.[2] یانې هغه سیمه ټاکي چې یوازې یو دولت پکې خپل ځواک او واکمني پلي کولای شي او له هغه څخه هغه خوا به ګام نه پورته کوي ځکه هغه خوا ته د بل هېواد د واکمنۍ سیمه پیلېږي.

دیو دولت پولې هغه فرضي کرښې یا لیکې دي چې د یو هېواد ساحه له بل هېواده (یا د هغې ساحې په اړه چې د بل هېڅ خپلواک هېواد تر واکمنۍ لاندې راغلي نه وي، لکه آزاد بحرونه) بېلوي.[3] یا په بله وینا، پولې هغه حدود دي چې د هغو په واسطه دیو دولت قلمرو مشخصېږي او د نورو ساحو څخه یې بېلوي، دا نورې ساحې امکان لري یا بل دولت وي او یا هم آزاد سمندرونه وي.[4]

د پولو یا سرحدونو څېړنه د حقوقو، جیوپولېټیک او جغرافیې له مهمو او په زړه پورو موضوعاتو څخه ګڼل کېږي، په خاص ډول هغه پولې چې دیو واحد ملت،

---

[2] حقوق بین الملل عمومی، (دوکتور محمد رضا ضیائي بیګدلي، م. ١٨٢

[3] ، نړیوال عمومي حقوق، پوهاند دوکتور وديرساپی م. ٩٩

[4] ، نړیوال عمومي حقوق-لکچرنوټ، (الحاج پوهاند دوکتور حفیظ الله دانش م. ٥۴

نژاد ، قبیلې، دین،مذهب او کور وګړي سره بېل او جلا کړي. دا ډول پولې همېشه د سیاسي ستونزو او لانجو لاَمل وي او د دوو ګاونډیو هېوادونو ترمنځ سوله او امنیت له منځه وړي.لکه د افغانستان سره چې د وخت د ښکرور او ظالم ښکېلاکګر ځواک لخوا کابو(۱۱۷) کاله وړاندې د غه شان جبر او ناروا وشوه او ترنن ورځې پورې دواړولورو ته پراته وروڼه او عزیزان د دغه اور په لمبو کې سوځېږي. دا جوته ده چې پوله او سیاسي کرښه یوه قراردادي کرښه ده او د هېوادونو د سیاسي حاکمیت حدود تسجیل او بیانوي، خوله حقوقي اړخه او د سیاسي جغرافیې له مخې تر ټولو ښه پوله هغه پوله ده چې د سیاسي لانجې او مناقشې لاَمل ونه ګرځي، د واحد ملت،نژاد ،قبیلې،دین،مذهب او وګړي سره بېل نه کړي، د یو هېواد سیاسي یووالی له منځه یو نه سي،د یو قام او قبیلې ټولنیزې، اقتصادي، فرهنګي، مذهبي او سیمه ایزې ځانګړتیاوې په پام کې ولري او د بېلېدونکو وګړوغوښتنو ته پکې لومړیتوب ورکړي.[۱]

د پولو د ټاکلو په موخه باید لاندې څلور پړاوونه او مراحل ترسره او طی کیږي:

۱: د سرحدي کرښو ټاکنه.................................... (Allocation)

۲: د سرحدي کرښو محدودول............................. (Delimitation)

۳: د سرحدي کرښو نښه کول.............................. (Demarcation)

۴: د سرحدي کرښو قانوني او پارلماني تائید.......... (Ratification)

د سرحدونو ډولونه

کولی شو چې سرحدونه د څو اړخونو له مخې وېش کړو. یو دا چې سرحد څنګه منځته راغلی، د نژادي او فرهنګي ګروپونو په وېش باندې یې د تطبیق د درجې څرنګوالی څنګه دی او بله دا چې د فزیکي پدېدو سره د سرحد ورته والی او یا نه ورته والی څنګه دی. نو د همدې امله د وچې سرحدونه د وېش له مخې په لاندې توګه بېلوو.

---

[۱] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه

مصنوعی سرحدونه: داهغه سرحدونه دي چې په حقیقت کې په طبیعي شکل نه وي موجود ،بلکې په غیرطبیعي ډول د دولتونو لخوا جوړیږي لکه دیوالونه،اغزن تار،پایې اوداسې نور..خودمنځته راتګ اوفزیکي پدېدو سره دورته والي له مخې سرحدونه کولای شوله دوواړخونوډلنبدي کړو. یو داچې سرحد څنګه منځ ته راغلی ، دنژادي او فرهنګي ګروپونو په وېش باندې یې د تطبیق د درجې څرنګوالی څنګه دی.اوبل داچې دفزیکي پدېدو سره دسرحدورته والی اویانه ورته والی څنګه دی خو په عمومي ډول سرحدونه په دریو ډولونوویشل شویدي چې لومړی د وچې سرحدونه دي دویم بحري اودریم هوایي سرحدونه دي چې مونږاول دوچې په سرحدونو په تفصیلي ډول سره بحث کوؤ.

الف: هغه سرحدي کرښې چې په یوه سیمه کې دبشري ټولنوله مېشته کېدو څخه وړاندې کښل شوې وي ،دا ډول سرحدونه دسرحدونو غوره بېلګې ګڼل کېږي، ځکه کله چې ورو ورو او په تدریجي توګه انساني ټولنې ددې ډول سرحدونو په څنډو او لمنو کې مېشت کېږي،نوځانونه د سرحد دڅرنګوالي اوقوانینوسره برابروي چې له همدې امله دا ډول سرحدونه هیڅ ډول ستونزې نه راولاړوي.غوره بېلګه یې دالاسکا (Alaska) اوکاناډا (Canada) تر منځ سرحد دی ،ځکه کله چې په(۱۸۲۵- ۱۸۲۷زېږدیز)کلونوکې دروسانواوانګریزانوترمنځ ددې کرښې دویستلو پرېکړه کېده هیڅا په دغو سیمو کې ژوند نه کولو ،داډول سرحدونه دانتي سیدنت (Anticedent)سرحدونوپه نوم یادیږي.بله بېلګه یې

د امريکا د متحده ايالاتو (U.S.A) او کاناډا (Canada) تر منځ سرحد دی چې په (۱۷۸۲-۱۸۴۲ زېږدېز) کلونو کې ټاکل شوي.

ب: هغه سرحدونه چې له وګړو څخه په ګڼو سيمو کې غزيدلي وي خو د سيمو کلتوري ارزښتونو ته پکې درناوی شوی وي چې دا ډول سرحدونه د سبسي کونت (Subsequent) په نوم يادېږي ددې ډول سرحدونو غوره بېلګې د زياتره اروپايي هېوادونو تر منځ ليدل کېږي او بله بېلګه يې د هند او پاکستان له ازادي او وېش (۱۹۴۷ زېږدېز) کال څخه وروسته د دواړو هېوادونو تر منځ سرحد دی.

ج: هغه سرحدونه چې ديوې سيمې د اوسېدونکو کلتوري ارزښتونو ته د درناوي پرته يو اځې د نړيوال سياست په پايله کې کښل شوي وي چې ددې ډول کرښو په غزولو سره هغه وګړي چې د يوې ژبې، يو کلتور او يو نژاد څخه وي او کلونه کلونه يې يو له بل سره د يو کلتور په درلودلو سره لکه دورونو په څېر ژوند کړی وي په بېلا بېلو هېوادونو پورې تړل کېږي چې د افريقايي هېوادونو تر منځ زياتره سرحدونه او د افغانستان په ختيځ او سهيل ختيځ کې د ديورند Durand سرحدي کرښه يې غوره بېلګې دي.[1]

طبيعي سرحدونه: هغه سرحدونه چې له فزيکي پديدو څخه په ګټې اخستنې سره ټاکل کېږي او د طبيعي سرحدونو په نوم يادېږي. ددې ډول سرحدونو څخه ګټې اخستنې له ډېر پخوا څخه د هېوادونو په منځ کې رواج درلود. ددې ډول سرحدي کرښو د ټاکلو اصلي لامل دا دی چې د سرحدونو په نښه کولو او د

---

[1] د افغانستان سرحدونه، د پوهندوی کريم الله ليکنه، ۲۱ او ۲۲ مخونه

تثبیت پړاوونه یې په اسانۍ سره بشپړیږي، همدارنګه ددې ډول سرحدونو دفاعي ارزښت هر وخت اوبیا په ځانګړي ډول په پخوا وختونو کې زیات و. لیکن باید څرګنده شي چې دې ډول سرحدونو ته دطبعي سرحدونو اصطلاح ورکول ناسمه ده چې ګویا دا ډول سرحدونه په طبیعي بڼه رامنځته شوي او دبدلون وړنه دي. ددې ډول سرحدونو اصلي رول داوي چې ددوه هېوادونو دقلمرو سیمې یوله بل څخه بېلوي او عادتاً ددې ډول سرحدونو دوګړو ترمنځ اړیکې او پیوستون کم لیدل کېږي. پدې ډول سرحدونو کې دوګړو دتېرید وراتېرید ولپاره یو یا څو ځانګړي معبرونه یاد تېربدو ځایونه ټاکل کېږي چې همدا معبرونه په اسانۍ سره دفاعي وړتیا هم لري. او په همدې ترتیب ددې ډول سرحدونو څارنه او کنترول د لږو لګښتونو په ګاللو سره کېږي دا ډول سرحدونه غوره او دوام لرونکي سرحدونه ګڼل کېږي ځکه چې سربېره پردفاعي او نظامي ارزښت یې دنقشې پرمخ ددې ډول سرحدونو ټاکل او تثبیت اسانتیاوې لري. پردې ټولو غوره والو سربېره کېدای شي دا ډول سرحدونه ځینې ستونزې هم ولري د بېلګې په توګه شونې ده چې د غرونو په درو کې ځینې وګړي استوګن وي هغه وخت چې دا ډول سرحدونه ددې فرهنګي او ټولنیزو مرکزونو څخه تېریږي کېدی شي چې ستونزې راولاړې کړي چې همدغو غرنیو وګړو ته د منلو وړ نه وي د بېلګې په توګه له چین (China) او هند (India) ترمنځ د تبت (Tibit) د سیمې او د همالیا دلړیو منځنۍ سرحدي کرښه (مکمهان) چې په (۱۹۱۴ زېږدیز) کې تثبیت شوی وه لیکن هیڅ وخت په سیمه کې په نښه نه شوه[۱]

[۱] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۳۴-۲۴ مخونه

سمندري سرحدونه: د ګوتو په شمېر له څو هېوادونو څخه پرته چې په وچې کې راګېر دي د نړۍ زیاتره هېوادونه د سمندرونو او سمندرګیو سره د ګاونډیتوب له امله په بېلا بېلو واټنو سره د سمندري سرحدونو لرونکي دي. یا په بله ژبه د دغې هېوادونو یوه زیاته اندازه پراخه سیمه په سمندرونو کې هم وي، په سمندرونو دبرلاسۍ او حاکمیت څرنګوالی د وچو په پرتله توپیرلري، ځکه چې په سمندرونو کې انساني ټولنې د تل لپاره نه اوسیږي. ولې همدا د سمندرونو څنډې دي چې سربېره له هغو کانونو څخه چې د سمندر په بستر او یا ساحلي برخو کې دي نورې اقتصادي سرچینې لکه: له سمندر څخه د کبانو تر لاسه کول هم په زیاته پیمانه په همدې سیمو کې لیدل کېږي.

افغانستان د ښه او مناسب جغرافیایي او ستراتیژیک موقعیت، لوړوغرونو، پراخو جلګو، شنو او ښایسته درو او څپاندو سیندونو په لرلو سره د تاریخ په اوږدو کې په منځنۍ اسیا کې غوره شهرت لرلی دی.

له یوې خوا یې د امناسب اقلیم او ښه جغرافیایي موقعیت او له بله پلوه یې د ښې آب وهوا او د کرنې لپاره د مناسبې خاورې په لرلو او په همدې توګه شمال څخه د جنوب او له ختیځ څخه د لویدیځ په لورې د تګ راتګ او د تګ راتګ په پایله کې د بېلا بېلو وګړو د کلتورونو د خلط کېدو او د لرغونو کرنیزو تمدنونو د راپیدا کېدو لامل ګرځیدلی.

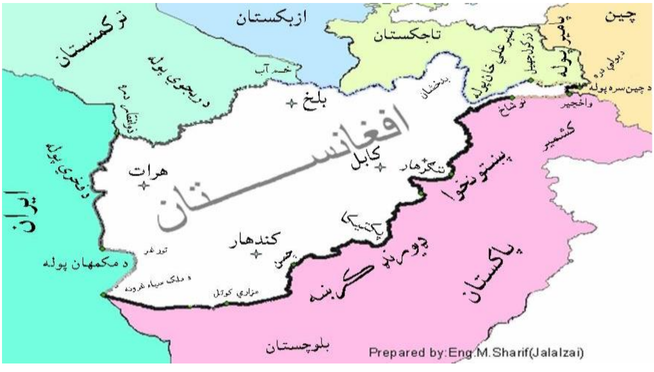

د افغانستان په لرغونې خاوره کې بېلا بېل تمدنونه منځته راغلي چې د دغو بېلا بېلو تمدنونو د رامنځته کېدو

مرکزونه، سرحدونه او د قلمرو سيمې بېلا بېلې وې، چې د بېلګې په توګه يې له نظره تېروو.

هغه ټوټه ځمکه چې د پېړيو پېړيو څخه را پد پخوا زمونږ د نيکونو تر واکمنۍ لاندې وه او د حالاتو د ژرندې او توندو توپانونو څخه په نننۍ شکل او بڼه مونږ ته راپاتې ده، د تاريخ په بېلا بېلو پړاونو کې د بېلا بېلو حدوداتو په لرلو سره په بېلا بېلو نومونو ياده شوې ده. د غه ټوټه ځمکه د پخوانۍ آريانا څخه رانيولې تر باختر، خراسان، لوی افغانستان او نننی افغانستان پورې د سترو سترو مدنيتونو ټاټوبی او زانګو وه او ده او د ډېرو سترو سترونوابغو، مشاهيرو او شخصيتونو د روزنې او پالنې دويار په لرلو سربېره وخت ناوخت د بېلا بېلو ښکيلاکګرو او امپراطوريو له يرغلونو او تېريو سره هم مخ شوې ده. په غالب ګمان آريايان هغه لومړنی قوم دی چې له دغې لارې (افغانستان) څخه هندوستان، داروپا ختيځې برخې او د نړۍ نورو برخو ته تللي او رسيدلي دي.له تاريخي پېښو څخه ښکاري چې د افغانستان پولې په دايمي ډول او تلپاتې نه دي ځکه سياسي بدلونونو، ديرغلګرو تاړاکونو، کورنيو ناقراريو او قبيلوي ځانځانيو افغانستان په رازراز سياسي محدوديتونو کې راښکيل کړی دی.

د پخوانيو نقشو او تاريخي اثارو په مرسته د هراړخيزې پلټنې د چاپ شويو او قلمي اسنادو له پرتله کولو څخه وروسته کولای شو د دغې جغرافياوي ټوټې (لرغوني افغانستان) پولې له ډېرو پخوانيو تاريخي دورو څخه ترنن ورځې پورې په مستنده توګه په لاندې ډول تثبيت او وټاکو:

لرغوني افغانستان (آريانا) پولې (د ۷۰۰ تر ۲۰۰ م ز پورې)

له ډېرو پخوا زمانو څخه را پد پخوا افغانستان په مرکزي آسيا کې د کرنيز مدنيت ستر مرکز وو. د آمو او سير[۱] سيند ونو د شتون له کبله نوموړې سيمه، چې په

---

۱ د يو سيند نوم دی چې د تاجکستان، ازبکستان او قرغزستان په منځ کې بهيږي.

شپاړسو (۱۲) حوزو مشتمله وه او داورال له شگلنو څخه د سند تر دلتا[1]، د سند له سیند څخه د هند ترسمندره او د هند د تارله د ښتو څخه داو سني ایران د ختیزو شگلنو پورې سیمي یې په خپله لمن کې رانغښتې، ډېره ښېرازه، حاصلخیزه او سمسوره وه. د پخواني باختر یا بخدي لوړو بېرغونو او د دفاع کلکو استحکاماتو، چې د اُم البلاد په نوم یادیده، د غه مدنیت ته لاشهرت وربښلی و. هغه وخت(د لرغوني آریانا په وخت کې) د دغه مدنیت حدود په لاندې ډول وو:

شمالي سرحد یې د اورال جهیل[2] وو چې د آمو او سیر سیندونو د پای له ټکي څخه پیل کېده، سویلي سرحد یې د عربو سمندرگی وو، ختیزه پوله یې د سند سیند له گلگت څخه د هند ترسمندرگي پورې وه، لویدیزته یې د بلوچستان ولایتونه، سیستان او اوسني خراسان د ایران سره گډه پوله لرله او شمال ختیځ ته یې د چین له ختیز ترکستان سره پوله لرله.[1]

دیونان باختري دورې پرمهال د لرغوني افغانستان پولې (د ۳۳۲تر ۲۲۷م ز)

د میلاد څخه(۳۳۲) کاله مخکې مقدوني سکندر په دغې ځمکې یرغل وکړ او کابو ټوله یې لاندې کړه. د سکندر په یرغل سره د دغې سیمې په تاریخ کې یوه نوې پاڼه پرانستل شوه، د سیمې داو سیدونکو دژوندانه په هره برخه کې یو لړ بدلونونه رامنځته شول. د سکندر دراتگ څخه دمخه د دغې سیمې خلکو د آریایانو کلتور او دود ونه خپل کړي وو خود سکندر په راتگ آریایې او یوناني کولتورونه سره گډ شول او یو نوی کلتور رامنځته شو چې د یونان او باختري کلتور په نوم

---

[1] دلتا: د سیند خوله یا د سیند په خوله کې د رسوبي موادو یوه سیمه چې د ځمکې هوار یدو او د سیند د څانگه کیدو سبب گرځي.

[2] جهیل: ډېرې پراخې ولاړې اوبه دي چې په طبیعي حالت باندې دو چې په واسطه چاپېر شوي وي.

[1] اطلس تاریخي افغانستان، (محمد عتیق پاڅون، م.۱

او د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه. او اداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۲۰ _ ۲۱

یادېده او دآریایې تمدن او کلتور په څېر یې د پرمختګ اوودې لوړ لوړ پړاونه یو په بل پسې ترشا پرېښودل.[۲]

په(۲۲۷) مخ زېږدیز کال کې دیونان او باختر دخپلواک پادشاه له خوا یو ډول نظام رامنځته شو. دا نظام په اصل کې شاهي و خوددوو جرګو یا مجلسونو له خوا اداره کېده چې یوه جرګه یې د قومي مشرانو او شیخانو جرګه وه او بله یې ملي جرګه یا مجلس و.[۳]

د یونان و باختر په دوره او بیا په تېره ددمتریوس(۲۰۰—۱۲۰م ز) په دوره کې ددې خاورې ختیځ سرحدونه ترسند او دهندوستان شمالي برخو اودګنګا تر سواحلو ورسیدل ،نو ویلی شو چې ددې خاورې سیاسي سرحدونه د ایران له دښتو څخه تر ګنګا او له سیحون(سیرسند)اوجیحون (اموسیند)څخه ترد هند سمندر پورې وغزیدل.

ددغې امپراطورۍ پولې هم د پخوا په څېر ټاکلې او مشخصې نه وي او کابو دهر واکمن په وخت کې د بدلون په حال کې وي،مګر بیا هم شمال ختیځ ته تر چین، ختیځ ته ترهندوستان، سویل ختیځ ته ترعرب سمندرګي، لویدیځ ته تر پرسیس او نتني مشهد ،شمال ته تر اکسوس یا آمو سیند او کاشغر تر غرونو پورې رسېدې.[۴]

ددغې امپراطورۍ پولې هم دپخوا په څېر ټاکلې او مشخصې نه وي او کابو دهر واکمن په وخت کې دبدلون په حال کې وي.

---

[۲] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه. اواداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۲۲

[۳] تاریخ افغانستان،(احمد علي کهزاد ،م. ۵۲

[۴] اطلس تاریخي افغانستان، محمد عتیق پاځون، م. ۲

د خراسان پولې (د ۷۴۲ تر ۹۲۲ زېږديز پورې)

کله چې د اسلام مبارک دين دغې سيمې ته را او رسول شو او مسلمانان په دغه سيمه واکمن شول، نو د دغې سيمې او وګړو په تاريخ او دژوند انه په بېلابېلو اړخونو کې بنسټيز بدلونونه رامنځته او يو نوی تمدن (اسلامي تمدن) د پخوانيو تمدنونو لمن تر ډېره بريده ورټوله او محوه کړه. د دغو بدلونونو په ترڅ کې يو هم د دغې سيمې د نوم بدلېدل و، يانې د دغې سيمې نوم له آريانا او باختر څخه په خراسان واړول شو. دا چې څه وخت پر دغه سيمه د خراسان نوم کېښودل شو او کومې ځمکې يې په خپله لمنه کې رانغښتې وې، پر دې هکله د تاريخپوهانو ترمنځ د نظر اختلاف شتون لري، خو د کره تاريخي اسناد و پر بنسټ و يلای شو چې په لومړنيو اسلامي پېړيو کې ټولو هغو اسلامي ولايتونو ته، چې په ختيځ کې د لوت د دښتو او د سند حوزې ترمنځ پراته وه، دغه نوم استعماليده او تر اتلسمې پېړۍ پورې په دغه نوم ياد بېدل. د نولسمې پېړۍ څخه وروسته د پېرنګي د لاسوهنو له امله د افغانستان په لويديځ کې يوه برخه په ايران پورې وتړله شوه، چې دا سيمه تر نن ورځې پورې د ايران تر واکمنۍ لاندې ده او په همدغه نوم (خراسان) ياد ېږي.[1]

د تاريخي شواهدو پر بنسټ بايد وويل شي چې د خراسان سيمه په لومړنيو وختونو کې يوه محدوده او وړه سيمه وه خو وروسته يې په کراره کراره د آريايانو لومړني حدود په خپله لمن کې راونغاړل. د خراسان د خاورې پراخوالی او پولې په بېلابېلو تاريخي دورو کې (له ۵-مې مېلادي پېړۍ څخه تر ۱۸-مې مېلادي پېړۍ پورې) ثابتې او معلومې نه وې ځکه يو وخت به يې سيمه ډېره لويه او بل وخت به کوچنۍ وه، د بېلګې په توګه د غزنويانو او غوريانو په دورو کې د لرغوني افغانستان يا خراسان ځمکې ډېرې پراخه شوې. د غزنوي سلطان محمود په وخت کې د خراسان پراختيا د لوت له دښتو، اصفهان، عراق، همدان او طبرستان څخه نيولې په ختيځ

[1] د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه. او اداري ويش، پوهاند غلام جيلاني عارض لېکنه م. ۲۳ _ ۲۵

کې د ګنګاتر ساحل او شمال کې تر سیر سیند یا خوارزم او سویل کې تر بلوچستان او کاتیاور پورې امتداد درلود ،یا په سیاسي وینا ،د غزنوي سلطان محمود په وخت کې د خراسان پولې دلرغوني افغانستان یا آریانا اصلي پولو ته ورسېدلې او پخوانۍ آریانا ،ماورالنهر او فرغانه یې په خپلو لمنو کې راونغښتل.[۲]
د یادولوور ده چې هغه مهال خراسان په دوو برخو یادېده،عام خراسان او خاص خراسان،د هندوکځ (هندوکش) د غرونو څخه ښکته جنوبي سیمې،چې ختیزې سیمې،سویل او سویل لویدیز افغانستان،نننی پښتونستان او بلوچستان پکې شامل وو ،دعام خراسان په نوم یادېده او دهندوکش دغرونو څخه بره خواته شمالي سیمې،چې لاندې څلور برخې یا ربعې یې لرلې،دخاص خراسان په نوم یادېده.
۱- دنیشاپور او شاریاخ ربع: په دغې ربعه کې نیشاپور، طوس، مشهد، همدان، اسهیق، سبزوار، جوین،جاجرم، اسقراین،استوا ،کلات،سرخس اځینې نورې برخې شاملې وې.
۲-د مروې ربع: په دغې ربعه کې دمرغاب سیند ، لویه مروه،خوارزم،جیحون او ځینې نورې برخې شاملې وې.
۳- د هرات ربع:په دغې ربعه کې دهرات ښار،دهریرود دپورته برخې ساحلي ښارونه، دشینډنډولایت، پوشنج، د بادغیس ولایت او ښارونه یې، غرجستان، غور، بامیان او ځینې نورې برخې شاملې وې.
۴- د بلخ ربع: په دغې ربعه کې فاریاب، شبرغان، انبار، اندخوی، تخارستان، خلم، سمنګان، اندراب،تالقان او ځینې نورې سیمې شاملې وې.
په ټول خاص خراسان کې پورته څلوربرخې شاملې وې چې دهندوکځ (هندوکش) دسویل ترځمکو ،باباغره، فیروز غره او دهند ترسمندر پورې یې امتداد درلود.[۱]

---

[۲] ،اطلس تاریخي افغانستان،(محمد عتیق پاڅون لیکنه م.۷
[۱] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش د پوهاند غلام جیلاني عارض، لیکنه م.۲۴

له پنځمې میلادي پېړۍ څخه تر اتلسمې پېړۍ پورې که د افغانستان تاریخ ته وکتل شي نو وبه لېدل شي چې د مختلفو حکمرانانو د قدرت په اوږدو کې د هېواد اصلي حدود د هغوی د سیاسي حدودو سره یو شان نه وو، د بېلګې په توګه د افغانستان سیاسي پولې یو وخت د تارم (Tarim) صحرا او کاشغر ترغرونو پورې رسېدلې وې، کله به هم په ترکستان او یا ماوراالنهر (دامو سیند پورته خواوې لکه: تاجکستان، ازبکستان، اوترکمنستان) او کله به هم په ایران کې او ځېنې وخت به په هندوستان کې وې یانې د غزنویانو، سلجوقیانو، غوریانو او ځېنو نورو په دوروکې افغانستان د ګاونډیو هېوادونو سره په شمال او لویدیځ کې یو واحد دولت و، حال دا چې ځېنې وخت به یې د پردیو د کامیابېدو له کبله پولې کوچنۍ شوې او یا به تجزیه شو.[۲]

په لومړیو کې د خراسان نوم یوې کوچنۍ توټې ځمکې ته منسوب و او ورو ورو پکې نورې پراخې سیمې راګیرې شوې، د افغانستان د شمال او شمال لویدیځ ولایتونه لکه تخارستان (بدخشان او قطغن) بلخ (مزار شریف او میمنه) مرغاب، هرات، مرو، طوس او نیشاپور د خاص خراسان په نوم یادیدل.

سربېره پر دې ځېنې نورې سیمې یانې د هندوکش جنوبي سیمې یا د افغانستان ختیځې، جنوبي او جنوب لویدیځې سیمې او سنۍ پښتونستان او بلوچستان هم په خراسان کې شاملې سیمې وې چې دا وروسته یادې شوې سیمې د عام خراسان په نوم پېژندل کېدې.

د عام او خاص خراسان د سرحدونو په شمال کې د خوارزم (ماوراالنهر او فرغانه) جنوب خواته یې د هند سمندر، ختیځ لورې ته یې سیند او جهلم او لویدیځ لورې ته یې د لوت دښته او کرمان پراته وو.

---

[۲] پورتنی اخځلیک، م. ۹۲۴

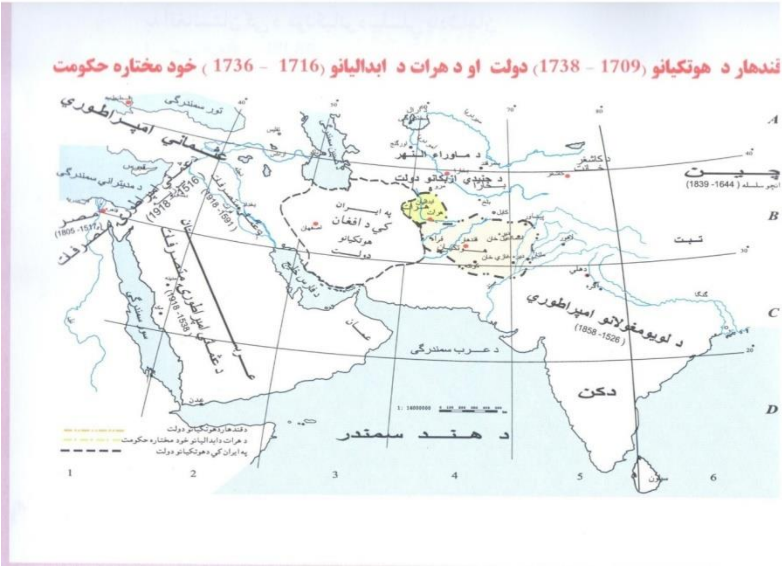

د هوتکیانو د واکمنۍ پولې (د ۱۷۰۹م تر ۱۷۳۷ زېږدیز پورې)

دډېرې مودې څخه وروسته دافغانانو دخاورې د ۲۰۰ کلنې تجزیې او ګډوډۍ مرحله پای ته ورسېده اودافغانانو سره دروښانه راتلونکې هیلې پیدا شوې.په (۱۷۰۹)زېږدیزکال کې میرویس خان هوتک په کندهار کې د ایراني واکمنیو وروستنۍ پاتې شونې محوه کړې او په کندهار کې یې د افغان غلجیانو (هوتکیانو) مستقل حکومت رامنځته کړ. دمیرویس نیکه اودهغه څخه وروسته دشاه محمود هوتکي،شاه اشرف هوتکي اوشاه حسین هوتکي دواکمنیو پرمهال دافغانستان پولې شمال ته ترکابله، شمال ختیځ ته تر پېښوره،ختیځ ته ترملتانه، جنوب ته تر سنده اولویدیځ ته تر هراته پورې رسېدلې وې.دهوتکیانو په دولت کې اسماعیل خان ډېره،غازي خان ډېره،کوټه،کندهار، فراه او ځینې نورې سیمې شاملې وې. ۳

۳ مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان، (محمدعتیبق پاڅون، لېکنه م. ۱۸

(د لوی افغانستان بنسټ ایښودنه او د ځمکنۍ پراختیا هلې ځلې)

په(۱۷۴۷زیږدیز) کال کې دایران واکمن نادر افشار ووژل شو، دهغه د وژل کېدو څخه وروسته **۲۵** کلن احمد ته د کندهار ښار د شېرسرخ بابا په زیارت کې د بې برخلیکه او ټوټه ټوټه وګړو د چارو واګې وسپارل شوې. احمد شاه په خپل ځانګړي سیاسي درایت او پوهې سره په پیل کې د دغې سیمې خلکو ته د ملي هویت او پېژندنې په ورکولو سره په ملت جوړونه لاس پورې کړ، ټول لرا وبر پراته بېلا بېل ټبرونه یې د واحد افغان په ټغر سره راټول او کښېنول او ورپسې یې د امپراطورۍ دحدودو په ټاکلو پیل وکړ.بابا دیوه امیراو افغان امپراطور په توګه دخپلو لسو نظامي، ستراتیژیکو او برخلیک ټاکونکو سفرونو په ترڅ کې دافغانستان پولې دآریانا د پخوانۍ ځمکې تر کچې ورسولې او په خاوربنه کره یې دآسیا په زړه کې دد غوبې برخلیکه خلکو لپاره دافغانستان په نوم د اوسیدنې او پېژندنې یو ستر ټاټوبی جوړ او رامنځته کړ او افغان توغ یې پرې ورپاوه.

۳
دلوی افغانستان بنسټ ایښودونکي، افغانانو ته دملي هویت وربښونکي او د افغانانو پلار اعلیحضرت احمد شاه بابا د پرستړي، ستومانه او خادم ژوندانه څخه وروسته دوفات پرمهال لوی افغانستان په لاندې پراختیا او سیاسي پولو سره خپلو راتلونکو نسلونو ته د مور او ناموس په څېر په میراث پرېښود:
له مروه او آمو څخه تر عرب سمندرګي، بلوچستان، سند، ګجرات او د ډېلي شاوخوا سیمې یې تر کشمېر پورې په خپله لمن کې رانغښتلې، یانې شمالي پوله یې دآمو سیند، سویلي پوله یې عرب سمندرګی او د عمان خلیج، لوېدیځه پوله یې مشهد او کرمان او ختیځه پوله یې سرهند او د تبت د غرونو لړۍ وې.[۲]
بابا دخپلې امپراطورۍ دپراخولو، ساتلو او پرمختګ په موخه کابو لس ځله د هند، خراسان او شمالي سیمو په لور نظامي سفرونه وکړل چې ډېر ستړي شو او دهمدغې ستړیا له امله ناروغي ورپېښه او ترې وفات شو، خو دوفات پرمهال (۱۷۷۳ زېږدیز) کال یې یوه پراخه امپراطوري په میراث پرېښوده چې په ختیځ کې تر سرهند، په لوېدیځ کې ترمشهد او سبزوار، په شمال کې د آمو تر سینداو په سویل کې تر عرب سمندرګي پورې رسېدله. دغه حدود چې پورته ذکر شول د اتلسمې پېړۍ په اوومه لسیزه کې د دراني امپراطورۍ حدود وو خوداټول افغانستان نه وو، بلکې پخپله احمد شاه بابا به د اباسیند څخه تر مشهده او د آمو سیند څخه تر عرب سمندرګي پورې سیمه افغانستان باله او نورې سیمې لکه کشمېر، پنجاب، سند، خراسان یې دافغانستان ملحقات ګڼل.[۱]

---

[۲] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض م. ۳۳
[۱] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م. ۳۶ _ ۳۷

۴

د لوی افغانستان د پولو د نړیدو او بدلون بهیر

ددغې خاورې پراخوالی په بېلابېلو وختونو اودوروکې دواک دخاوندانودتوان اودنړیوالي وضعې د ځرنګوالي په ترڅ کې د تغیر او بدلون په حال کې وو.

دافغان ملي تاریخ لیکوال دیوه غربي تاریخپوه ګانکوفسکي دکتاب په حواله چې (دراني امپراطوري) نومېږي،لیکي((دلوی افغانستان جوړیدل اود پولوټاکل داحمد شاه(بابا) په واسطه په کال(۱۷۲۱)زېږدیزکې بشپړل شول.احمد شاه بابا په خپل ژوندانه کې ددوه میلیونه کېلومتره مربع (Km۲ ۲۰۰۰۰۰۰)په مساحت افغانستان جوړ او راتلونکو نسلونو ته یې په میراث پرېښود.[۲]

احمد شاه بابا دغه ستره امپراطوري په اتو ولایتونو او پنځلسو اعلی حکومتونو وېشلې وه.

دبابا(دوفات څخه وروسته ددغې سترې امپراطورۍ دچارو واګې تیمور ته ورکړل شول.

تیمورشاه دداخلي توطیواوشورشونو په شنډولو ،ځپلواو دبې شمېره ښځواواولادونوپه اداره بوخت شواو دهېوادچارې یې په ډېرو نازکو حالاتوکې ترشا پرېښودلې او په سم ډول یې ترتیب او تنظیم نه کړې. تیمورشاه په خپله(۲۱) کلنه واکمنۍ کې یوازې د داخلي توطیو اوځېنو باغي او بېلتون غوښتونکو پاڅونونو په ټکولو سربېره له پلاره ورپاتې امپراطوري وساتله او نور یې کوم پرمختګونه ونه کړل.

دتیمورڅخه وروسته دهغه ځوی شاه زمان واک ته ورسېد ،شاه زمان دوخت په سیاسي ګرداو کې ګېر شواو ویې نه شوای کړای چې ځان ددغه ګرداو له داخلي او خارجي اغېزو څخه په آمان کې وساتي. دغه وخت انګریزانو په شمالي هند کې پرهغو افغاني مقبوضاتو دتسلط پروژې ترتیب اوطرحه کولې چې له احمد شاه بابااوتیمورشاه څخه شاه زمان ته په میراث پاتې وو او دتیمورشاه په مرګ سره

---

[۲] ، د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لیکنه م. ۴۰۴

یې د بغاوت جنډې پورته کړې. پنجاب چې تل د سکهانو د پاخونو مرکز وو د تیمورشاه له مرګ سره یوځل بیا پکې د بغاوت سرونه پورته شول. شاه زمان د هغو د تصفیې او ارامولو په موخه یو ستر پوځي پلان طرحه او چمتو کړ، خو دا چې د غه مهال پنجاب د انګریزانو د استعماري کړیو او پروژو د تطبیق ځای او مرکز ګڼل کېده، نو شاه زمان په سخت تشویش کې شو او په ځان کې یې د دې توان ونه لید چې د پنجاب په ضد کوم ګام پورته کړي ځکه هرلور ته چې به یې حرکت کاوه نو له بل لورې به پاخونونه پیل کېده. شاه زمان په دام کې د ښتې زمرې په څېر هرلورې ته لاس ونه اچول او هڅه یې کوله چې له نیکه څخه ورپاتې امپراطوري په اصلي او پخواني حالت ژوندۍ وساتي، خو له بده مرغه د انګلیسانو، ایراني واکمنانو او داخلي مخربو عناصرو د مخالفتونو او خنډونو له امله یې د غې هیلې د عمل جامه وانه غوستله.[1]

د شاه زمان د واکمنۍ پرمهال انګلیسانو د افغانستان په هکله دوه ډوله سیاست طرحه کړی وو، په لومړۍ مرحله کې د دوی سیاست دفاعي وو، یانې یوازې د دې مخه یې نیوله چې افغانان په هندبرید ونه کړي او په دویمه مرحله کې یې سیاست تعرضي بڼه خپلوله او غوښتل یې چې افغانستان په راتلونکې کې کمځواکه او حتی تجزیه کړي.[2]

شاه زمان څخه وروسته د شاه محمود د واکمنۍ پرمهال انګریزانو په افغانستان کې بربنډه او ښکاره لاسوهنه پیل کړه او خپل دفاعي سیاست ته یې تعرضي جنبه ورکړه او هڅه یې کوله چې د روسیې له خوا پر هند د احتمالي برید په وړاندې د افغانستان څخه د ډال او خنډ په حیث کار واخلي. همدارنګه انګریزانو له یوې خوا د سدوزیو او محمدزیو د کورنیو ځینې غړي په غېږ کې ونیول او په بېلابېلو

[1] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م. ۴۴ _ ۴۵

[2] ، مداخلات خارجي در امور افغانستان، د اصحاب الدین سیدي لیکنه م. ۹

ځایونو کې یې بغاوتونو او شورشونو ته هڅول او له بلې خوا یې ایرانیانو، هندوانو او سکهانو ته پر افغانستان باندې د یرغل لپاره مرستې ورکولې.
په(۱۸۰۲) زېږدیزکال د شمال ازبکان دآمو له سیند څخه راتېر شول، په(۱۸۰۳) زېږدیزکال کې د ایران قاجاریانو، د نادر افشار د کورنۍ څخه خراسان او مشهد ونیول پداسې حال کې چې نوموړې سیمې پخوا د افغان حکومت په امر اداره او کنټرول کېدلې.[۳]
انګریزانو د افغانستان داوږد مهاله لاندې کولو، تجزیې او په هند د روسیې یا فرانسې د برید د مخنیوې په موخه د لومړي ځل لپاره د(۱۸۰۹) زېږدیزکال د فبرورۍ په میاشت کې یانې د شاه شجاع د لومړنۍ واکمنۍ پرمهال د مونټ ستوارټ الفنسټون(Mount Stuart Elphinston) په مشرۍ د افغانانو ژمنی پلازمېنې پېښور ته یو پلاوی راولېږه، د پلاوي هدف ظاهراً د افغان_ انګلیس د اړیکو پیل ښودل کېده خو په حقیقت کې د دغه پلاوی د سیمې د هر اړخیزې څېړنې او جاج اخستنې په موخه راغلی وو او په دغه ارتباط سره انګلیس وکولای شول چې له شاه شجاع سره د یو تړون په اساس په سیمه کې د نوک ځرخېدو ځای پیدا او د افغانستان په چاروکې لاسوهنه پیل کړي. دغه پلاوي په خپل ترکیب کې کابو څلور سوه تنه بېلابېل ملکي مامورین، انجینران، د سروې متخصصین، نظامي منصبداران، پلي او سپاره عسکر لرل.[۱] الفنسټون له خپلو راغلو ملګرو سره سیمه په ډېر دقیق ډول وڅېړله او معلومات یې انګلستان او برطانوي هند ته ولېږل. الفنسټون چې په خپلو لیکنوکې ابا سیند د هند او افغانستان ترمنځ طبیعي او سیاسي پوله بولې.

---

۳ ، د افغانستان معاصر تاریخ-لکچرنوټ، (د پوهنمل محمد ایمل حقمل لیکنه م. ۲۴
۱ د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م. ۵۲

شاه محمود ددويم ځل واکمنۍ پرمهال د پنجاب حاکم رنجيت سنګهـ پـه ملتـان بريد وکړاوملتان يې ترخپلې ولکې لاندې راوست.[۳] په کابل کې د سرداردوست محمد خان دحکومت پرمهال ياني هغه وخت چې په افغانستان کې مرکزي حکومت شتون نه درلود اوهېواد دمحمدزيو ورونو له خوا په ملک الطوايفي ډول اداره کېده، سند، بلوچستان اوبهالپور محلي اداراتو تـه وسپارل شول.کشمېر او ډېره جات د پنجاب سکهانو ونيول.[۴]

پـه (۱۸۳۰)زېږديزکال پېښور د رنجيت سنګهـ لـه خوا ونيـول شـو.[۵] بلوچستان د لومړۍ افغـان ـ انګليس جګړې څخه وروسته پـه(۱۸۴۳)زېږديزکال کې د خان قلات دخيانت له امله دافغانستان څخه بېل اودانګليس دنفوذ په سيمه کې شامل کړای شو چې وروسته انګليسانو کاملاً د افغانستان څخه بېل کړ.[۶]

پدې ترتيب دتيمورشاه دواکمنۍ څخه وروسته لـه يـوې خوادسدوزيانوترمنځ واک تـه درسېدو پـه خاطرخپل منځي اختلافات اوبې اتفاقۍ اولـه بلې خـواد سدوزيانواومحمدزيانو دکورنيو ترمنځ اختلافات او همدارنګه د محمدزيانو خپل منځي اختلافات ددې لاَمل شول چې دوخت ښکيلاکګر ځواک خپل انساني ضد کړه وړه ترسره کړي،اوپه پايله کې دبابا پـه وينو ګټـل شوی ملي ناموس ياني (لوی افغانستان) دلاسه ولاړ،له ختيځ، لويديځ، سوېل او شمال څخه راکوچنی او په وچې کې راښکيل هېواد ترې جوړ شو.

---

۳ ، دو سوی خط ديورند:باتلاق تاريخ معاصر افغانستان، پاکستان و نيروهاي ناتو ،د غلام محمد محمدي لېکنه م. ۲۵

۴ ، د افغانستان معاصر تاريخ-، پوهنمل محمد ايمل حقمل لېکنه م. ۳۳

۵ محمد عتيق پاځون، اطلس تاريخي افغانستان، (کابل: مرکز نشراتي ايمان، ۲۰۰۵) ، م.ج

۶ مرور کوتاهي بر تاريخ افغانستان و قضيه پشتونستان، د محمدعتييق پاڅون لېکنه م. ۳۰۳

دشاه زمان څخه وروسته دبابا(د امپراطورۍ کابو دولس لکه متره مربع[8] (۱۲۰۰۰۰۰ Km۲) خاوره د نااهله اولادونو د نه پاملرنې،ناپوهۍ او خپل منځي سرتنبګیو له امله دافغانستان له تن څخه بېله او د دښمن پلیتو قدمونو ته پرېښودله شوه.[۷]
په لاندې جدول کې د احمدشاه بابا څخه د راپاتې دراني امپراطورۍ دتدریجي تجزیې او ټوټه کېدو بهیرته نغوته کوو ،یانې په ترتیب سره دهغو سیمو نومونو او دبېلتون کلونه ذکر کوو چې د شاه محمود دواکمنۍ څخه د امیرعبدالرحمن خانترواکمنۍ پورې د افغانستان له تن څخه بېلې او په ګاونډیو هېوادونو یا سیمو پورې تړل شوې دي: ♠

: دراني امپراطورۍ تدریجي تجزیه او د لوی افغانستان له اصلي وجود څخه بېلې کړای شوې سیمې

ګڼه	بېل کړای شوی ایالت، ښار یا ځای	د بېلتون کال	د وخت واکمن	بېلونکی یا نیونکی
۱	د خراسان ایالت	۱۸۰۳	شاه محمود ابدالي	قاجاري ایران
۲	اباسین تر څېرمه د اټک کلا	۱۸۱۲	شاه محمود ابدالي	د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان
۳	د ملتان ایالت	۱۸۱۸	شاه محمود ابدالي	د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان
۴	د کشمیر ایالت	۱۸۱۹	محمدعظیم خان محمدزی د کابل والي او وروڼه یې	د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان
۵	غازي خان دیره	۱۸۲۱	محمدعظیم خان	د رنجت سنګه په

[۷]، د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لیکنه م. ۴۰۲

			محمدزی د کابل والي او ورونه یې	مشری پنجابي سکان
۶	اسماعیل خان دېره	۱۸۲۱	محمد عظیم خان محمدزی د کابل والي او ورونه یې	د رنجت سنګهـ په مشری پنجابي سکان
۷	د پېښور ایالت	۱۸۳۰	دوست محمد د کابل والي او ورونه یې	د رنجت سنګهـ په مشری پنجابي سکان
۸	د سند ایالت	۲۵-۱۸۴۳	امیر دوست محمد	انګلیس
۹	د بلوچستان ایالت	۵۴-۱۸۷۲	امیر دوست محمد شېرعلي خان، افضل خان او محمد اعظم	انګلیس
۱۰	د خیبر، کرمې او بولان ستراتیژیکې درې	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۱	دکوژک او پیوار غاښې (کوتلونه)	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۲	د لنډي کوتل ښار	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۳	د شال، فوشنج او کوژک سیمې	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۴	د کوټې ښار	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۵	د سیبې او پېښین ښارونه	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۶	د سوات ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس

۱۷	د باجوړ ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۱۸	د چترال ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۱۹	د ارناوې، وزیرو، داورو او چاغي سیمې	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۲۰	د چمن ښار	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۲۱	د مروه ایالت	۱۸۸۴	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۲	د پنجدې ایالت	۱۸۸۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۳	د آق تپه،چمن بېد او چشمهٔ سلیم ښارونه	۱۸۸۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۴	د آمو سیند ځخه بره خواته د پامیر سیمه	۱۸۹۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۵	د سیستان ایالت لویه برخه	۱۸۷۲	امیر شېرعلي خان	ایران

♠ په دې هکله دلا ډېرو معلوماتو په خاطر په لمن لیک کې لېکل شویو کتابونو ته مراجعه وکړئ. ۱

---

۱ محمد عتیق پاڅون،اطلس تاریخي افغانستان،(کابل:مرکز نشراتي ایمان،۲۰۰۵)،م. ۲۴

◄ ،مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان د محمدعتییق پاڅون لېکنه م. ۲۹۹

◄ ،د افغان ملي تاریخ،د قدرت الله حداد فرهادلېکنه م. ۴۰۲

◄ د ډیورنډ تراژیدي))،ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه،(محمد عتیق پاڅون،(لېکنه م. ۱۸۲

◄ ،دو سوی خط دیورند:باتلاق تاریخ معاصر افغانستان،پاکستان و نیروهاي ناتود غلام محمد محمدي لېکنه م. ۴۰

دافغانستان اوسنۍ پولې
کله چې په بېلابېلو وختونوکې دافغانستان ځمکنۍ پراختيا ګوروا ويا دا چې دافغانستان پولې څېړونوله هر افغان سره دوه ډول احساس پيدا کېږي.
• لومړی احساس چې هرربښتنی افغان پرې خوشحاله کېږي او روح يې پرې تازه کېږي هغه دملي غرور احساس دی، ځکه هرکله چې يو افغان خپلې پخوانۍ ځمکنۍ پراختياوې اولويې امپراطورۍ ګوري اوددغو امپراطوريوپه لمنوکې بېلابېل له ويارہ ډک اوځليدلي مدنيتونه ګوري، چې حدود يې دآمو دسيند څخه تر عرب سمندرګي، دپنجدې، سيستان او اسلام کلا څخه تر سير سيند پورې رسېدل او خپلواکو ځواکمنو دولتونو پرې واکمني کوله اويادا چې بلوچستان، اسماعيل خان دېره، کشمير، ډېلی اوسندزمونږ دامپراطوريوملحقات وو، نود هر افغان لپاره دويار اوخوښۍ ځای وي.
• دوه يم احساس چې دهر افغان لپاره دژور خفګان سبب ګرځي هغه دادی چې په اتلسمه زېږديزه پېړۍ کې ددوو لويو ځواکمنوګاونډيو هېوادونو(په ختيځ کې برتانوي هند اوپه شمال کې تزاري روسيې)ترمنځ زمونږ دهېواد موقعيت ددې لامل شو چې افغانستان دتېريو اوسياسي بريدونو ډګروګرځي.افغانان او ټاټوبی يې له انګريزانو سره دلومړۍ اودوه يمې جګړې په پايله کې ورو ورو کمزوری شول،دخاورې ځينې مهمې اوستراتيژيکې برخې يې دلاسه ورکړې اووروسته دروس او انګليس ترمنځ د بفر يا حايل په بڼه رامنځته شو.
دافغانستان نننۍ پولې اوسرحدي کرښې چې پرسياسي نقشوترسيم شوي کابو يوه پېړۍ وړاندې تثبيت او ټاکل شوي دي. ددغو پولواوکرښوپه ټاکلوکې ګاونډيانو، انګلسي اوروسي حکومتونومستقيم لاس اومهم رول درلود.[1] دغو لاسوهنواومداخلاتو،چې په ټوله مانا دسياسي موخو دترلاسه کولولپاره ترسره

[1] ((د ډيورنډ د موافقه ليک حقوقي ارزونه))، ډيورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه، پوهنوال دوکتور محمد عثمان روستار تره کی، لېکنه. ۱۱۱

شوي، د پولو او سرحدي کرښو په ټاکنه کې د سیمې د دولتونو، قومونو او حتی خلکو ترمنځ ډېرې سیاسي ستونزې رامنځته کړي دي.[۲] دلیکنې پدې برخه کې په ځېنو هغو مطالبو لنډه رڼا اچوو چې د افغانستان د اوسنیو پولو په ټاکنه او تثبیت کې یې په یو ډول نه یو ډول اغېزې لرلې دي.

د افغانستان د اوسنیو پولو جوړښت او ستونزې

د افغانستان په معاصر تاریخ کې د ډیپلوماتیکو تحولاتو په رابطه د افغانستان د اوسنیو پولو او سرحدي کرښو جوړښت او بدلون ډېر مهم خو په عین حال کې یو مغلق او پیچلی بحث دی چې د موضوع په اړوند د ډېرو سیاسي اسنادو، مذاکراتو او میثاقونو په استناد باید خبرې وشي. پدغه ځای کې به د موضوع د جریاناتو په توضیح بشپړه رڼا واچوو.

د افغانستان د اوسنیو پولو او سرحدي کرښو مسئله که څه هم د نولسمې پېړۍ له دوه یمې نیمایې څخه بیا کابو د شلمې پېړۍ تر دوه یمې نیمایې پورې وخت په برکې نیسي خو د موضوع د لاروښانتیا او دقیق تحلیل په موخه باید یو څه وخت وړاندې لاړ شو او د هماغه وخت څخه په موضوع تحلیل او ځېرنه پیل کړو.

افغانستان د بابا د امپراطورۍ له پیل سره، چې د اتلسمې پېړۍ د دوه یمې نیمایې سره سمون خوري، د یو سیاسي او ثابت کولتوري اورګانیزم په توګه شکل نیولی وو. بابا او دهغه مشاورین دغې نقطې ته په بشپړ دقت سره متوجې وو چې افغانستان باید د سیاسي بقا څښتن شي، هماغه وو چې بابا په خپل

---

[۲] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش د ښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۵۱

۴
ټول ځواک سره هڅه کوله چې د هېواد د پولو سیاسي جوړښت د کلتوري جوړښت سره په مطابقت او مناسبت کې وټاکي. احمد شاه بابا د اباسیند او آمو سیندونو ترمنځ سیمه افغانستان باله چې په همدغو حدودو کې يې پولې ټاکل کېدلې او نورې سیمې چې به يې فتح کولې هغه به يې د افغانستان د اقمارو په څېر ساتلې. د دغو سپوږمیانو یا اقمارو څخه به يې په سیاسي او اقتصادي لحاظ ډېره زیاته ګټه اخستله[۱]

دبابا تر وفات پورې د افغانستان پولې ډېرې پراخې وې خو وروسته چې د سدوزیو او محمدزیو د فتنو او فتور دوره پیل شوه، نو د سرحدونو مفهوم بېخې د منځه ولاړ. دوخت سترو ځواکونو د شمال څخه روس د سویل څخه انګلیس او دلوېدیځ څخه قاجاري ایران کابو یوه پېړۍ په دې هڅه کې وو چې افغانستان وخوري، خو افغانستان د دوی داړتیاوو او خپل جغرافیوي موقعیت له مخې له منځه نه ولاړ.

روس او انګریز په خپلو منځو کې د ټکر د مخنیوي په خاطر پر افغانستان دبفر، حایل یا جدایي طرحه وتپله او اوسنۍ پولې او کرښې تر ډېره بریده د همدغه سیاست تر سیورې لاندې رامنځته شوې دې، چې په لاندې ډول يې په تفصیل سره څېړو:

د افغانستان شمال ختیزې پولې

په شمال ختیزه برخه کې افغانستان له پخوانۍ روسیې (نننی تاجکستان) او چین سره په داسې یوه سیمه کې ګډې پولې لري، چې د کال په اوږدو کې تقریباً همېشه تر واورو او کنګلو نو لاندې وي. دغه سیمې د پامیر او واخان کم بره منطقې دي. په دغه عنوان کې به لومړي د پامیر پوله او بیا له چین سره ګډه پوله تر څېړنې لاندې ونیسو.

---

[۱] ، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م. ۲۱

الف - د پامير يا واخان پوله:

د امير شېرعلي خان دواکمنۍ په وخت کې د دغې پولې ټاکلو يا تعينولو ته څوک متوجه نه وو، خو کله چې عبدالرحمن خان واک ته ورسېد نو د دغې پولې ټاکل او تعينول يې هم اړين وبلل، نوموړي په(۱۸۸۲)زېږديز کال کې يادونه وکړه چې د خواجه صالح څخه تر پامير پورې سرحدي کرښه بايد وټاکل شي.په همدې کال روسي ځواکونو په پامير کې پر افغان سرحدي ځواکونو بريد وکړ،ټول يې ووژل او شمالي پامير يې ونيو.په همدغه وخت کې د انګليس د باندنيو چارو دوزير روزيري او په لندن کې د روسيې د سفيرمو سيو دوستال ترمنځ خبرې روانې وې چې دا خبرې د پلاوي په ټاکلو پای ته ورسېدې.په دغه پلاوي کې د انګليس له خوا جنرال جبراد او توماس هولدېچ او د روسيې له خوا مونوکوسکي او بنديسکي وټاکل شول. پلاوي څېړنې پيل او نقشه يې چمتو کړه.همدا رنګه سيمې ته يو ګډ پلاوی هم ولېږل شو،په دغه پلاوي کې د افغانستان څخه غلام محي الدين خان،د انګليستان له لورې ميجر جيرلو او د روسيې له خوا فيفروشويکوويسکي د خپلو ډلو مشري کوله.[1] د(۱۸۹۵)زېږديز کال د مارچ په مياشت کې د انګليستان د باندنيو چارو وزير او د روسيې سفير په هغه پروتوکول لاسليک وکړ چې له مخې يې لوی پامير، د شغنان او روشان (د بدخشان ولسوالۍ دي) په ګډون، روسانو ته او کوچنی پامير، د واخان له دهليز او دروازه

---

[1] ، د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ويش د ښاغلي پوهاند غلام جيلاني عارض لېکنه م. ۷۳

افغانستان ته ورسېږي. دغه دهلیز چې ترچیني ترکستان پورې غزیدلی (۸۰–۱۰۰) کېلومتره اوږدوالی او (۱۳–۱۲) کېلومتره پلنوالی یا سور لري.[۲]

د پامیر سرحدي کرښه چې د افغانستان او تاجکستان ترمنځ ګډه پوله تشکېلوي، د ۹۰ کېلومتره اوږدوالي په لړلو سره د ویکتوریا (زرکول) جهیل د ختیزې اخرنۍ برخې څخه پیل او د لوړو ځایونو څخه تر تېرېدا او روسته د یولې تر درې امتداد پیدا کوي.[۳]

ب - چین سره ګډه پوله: په (۱۹۴۹) زېږدیز کال کې په چین کې کمونیستي انقلاب رامنځته او له امله یې د چین ولسي جمهوریت جوړ شو. د همدغه کال د سیپټمبر په میاشت کې د افغانستان سره د ګډې پولې د ټاکلو خبرې پیل شوې او په (۱۹۵۷) زېږدیز کال کې پرېکړه وشوه چې پوله باید د ځمکې پرمخ تثبیت او وټاکل شي. باالاخره د افغانستان او چین ترمنځ ګډه پوله دیو لړ خبرو څخه وروسته د (۱۹۶۴) زېږدیز کال د اګست په میاشت کې رسماً د دواړو لوړو داستازو له خوا په فني ډول د ستنو په وسیله په نښه، تثبیت او وټاکله شوه.[۴] دا پوله د ۹۲ کېلو

---

[۲] افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانی، م. ۲۳۸

[۳] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه. او اداري ویش د پوهاند غلام جیلاني عارض، لیکنه م. ۷۳

او د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

[۴] افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانی، م. ۲۷۱

متره اوږدوالي په لرلو سره د یولې له درې څخه د قوس په بڼه پیل او د کلیک تر کوتل یا د واخجیر د کوتل تر سویل ختیزې برخې پورې غزیدلې ده، چې غرونه یې همېشه په واورو پټ وي.[۵]

شمالي پولې

افغانستان په شمال کې د خپلو دریو ګاونډیو هېوادونو سره دوه ګډې پولې لري چې یوه یې د امیرشېرعلي خان پوله او بله یې درجوي پوله ده. دا پولې نن ورځ د تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره د افغانستان د حاکمیت سیمې بېلوی چې هره یوه یې د امکان تربریده بېله څېړو:

الف ـ د امیر شېرعلي خان پوله: کله چې د انګلیس او روس ترمنځ د بفرپه طرحې هوکړه وشوه نو د افغانستان د شمالي پولو تعین او تثبیت ته یې جدي پاملرنه وکړه. د انګلستان له لورې د برتانوي هند د نوي ویسرای[۱] لارډ مایو د دفتریو سیاسي مامور دوګلاس فرسایټ ته دنده وسپارله شوه چې د امیر شېرعلي خان د ټولو تصرفاتو او واک لاندې سیمو نقشه ترتیب او چمتو کړي، نوموړي شخص د ډېرو څېړنو او کتنو څخه وروسته په لاندې ډول نقشه ترتیب او وړاندې کړه:

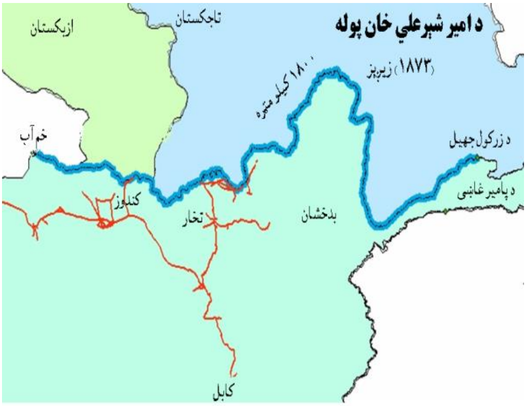

(د امیر شېرعلي خان شمالي سرحد دې د خواجه صالح څخه تر کرکي پورې د آمو د سیند په مسیر کې وټاکل شي چې په ختیځ کې تر پنج سیند

---

[۵] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

[۱] په هند کې د انګلیس لوی حکمران د ویسرای په نامه یادیده

۸
اوواخان پورې داکرښه رسېږي اودبلخ، میمنې او اندخوي ښارونه یې بهترین ټکي دي اوداکرښه بایدلاندې خواته تر هرات پورې دا مسیر تعقیب کړي. همدارنګه په ختیځه خوا کې دهندوکش تر لړیو او د پامیر له قلات سره وتړله شي.)[۲]
دغو خبرواوترتیباتوکابودوه کاله وخت ونیواوانګلیس له روس څخه غوښتنه وکړه چې د خپلو نظریاتو مفصل راپور دې دبرتانیادباندنیوچاروو وزارت ته وسپاري،خوروسي لورې ژرځواب ورنکړهماغه ووچې د انګلیستان د سفیر له لورې په سنپتربورګ کې دروسیې کابینې ته یو مکتوب وړاندې شو،په مکتوب کې دافغانستان د شمالي پولو په هکله داسې ویل شوي وو:
۱: بدخشان او د هغه متعلقات په ختیځ کې د واخان له یوې برخې سره اودسرقول څخه ترکوکچې پورې چې له آمو سره اتصال پیدا کوي،شمالي پولې ټاکلې کېږي.
۲: افغاني ترکستان چې پرکندز،خلم اوبلخ مشتمل دي اوشمالي سرحد چې ددووسیندونو(آمواوکوکچې) دجلاکېدوله برخې څخه ترخواجه صالح پورې چې دامیرشېرعلي خان متصرفات دي او د آمو سیند پر کینه خوا سیمې چې د خواجه صالح څخه دې خواته واقع دی، هم د امیرشېرعلي خان په تصرف کې بلل کېږي.
۳: داخلي ولایات آقچې، سرپل، میمنه، شبرغان او اندخوي چې داوروستی یې دشمال لویدیځ سرحداخیري څنډه ګڼله کېږي دهغو ټولو بېدیاوو سره چې دآزادوترکمنودقبایلوسره تعلق لري، امیرشېرعلي تصرفات بلل کېږي.
۴: د افغانستان په لویدیځ کې هرات د هغه دمتعلقاتو سره چې قسماً دایران سره همسرحده دی،نښاني کولو ته اړتیا نه لري، ځکه هغه د امیر وطن دی.
روسی لوری په پیل کې د مکتوب منلو ته چمتو نه ووخو وروسته ځینې داسې حالات رامنځته شول چې په خپل دریځ کې یې نرمښت راوست او په(۱۸۷۳ زېږدیز)کال کې یې دیو مکتوب په ذریعه دانګلیس له خوا جوړه شوې نقشه تاییده او ومنله اودافغانستان، انګلیستان اوروسیې داستازوترمنځ یې اسنادلاسلیک

---

[۲] پورتنی اخځلیک، م. ۴۱۲

او تبادله شول. د همدغې نښې ځخه راپدې خوا د اپوله د افغانستان او ګاونډيانو په اسنادو کې د اميرشېرعلي خان د پولې په نوم ياده شوه.[۱]

د اميرشېرعلي خان پوله کابو ۱۸۰۰ کيلو متره اوږدوالی لري چې له زرکول جهيل ځخه پيل او د خم آب په سيمه کې پای ته رسېږي. دا پوله افغانستان له نني تاجکستان او ازبکستان ځخه بېلوي.[۲]

ب ــ د ريجوي پوله: کله چې عبد الرحمن خان په(۱۸۸۰)زېږديز کال کې واک ته ورسيد نو په دې هڅه کې شو چې د افغانستان شمال لويديځه پوله د روسيې سره پرځمکه تثبيت او معلومه کړي.[۳]

په(۱۸۸۴)زېږديز کال کې روسانو په مروه بريد وکړ او لاندې يې کړه، دروسانو په دغه وړاندې تګ سره ترټولو لومړی د هرات سيمه چې دهندوســـــتان د کيلي حيثيت يې درلــود ،دروس لــه ګــوابنې ســره مــخ

---

[۱] ، د افغانستان پر معاصر تاريخ يوه لنډه کتنه، دښاغلي کانديد اکاډميسن محمد ابراهيم عطايي لېکنه م. ۴۱۷ ـ ۴۱۸

[۲] د جيوډيزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سياسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

او دو سوی خط ديورند:باتلاق تاريخ معاصر افغانستان، پاکستان و نيروهاي ناتو، د غلام محمد محمدي ليکنه م. ۱۴

د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م. ۵۵

[۳] دو سوی خط ديورند:باتلاق تاريخ معاصر افغانستان، پاکستان و نيروهاي ناتود غلام محمد محمدي، لېکنه. ۱۴

شوه، پداسې حال کې چې ایران به پخوا هم دروس په لارښوونه دهرات د نیولو سوچونه او فکرونه کول تر څو انګریز له دغې ناحیې څخه تهدید کړي. په همدغه وخت کې روسانو یو بل پلان هم تر تطبیق لاندې ونیو یانې پنجده یې تر فشار لاندې ونیوله. انګریزانو په ډېرتلوار روسانو ته خبر ورکړ چې په دغه سیمه کې باید د پولو د ټاکلو کارونه ترسره شي.دوی موافقې ته ورسېدل، د(۱۸۸۴)زېږدیز کال په وروستیو کې د انګلیس له خوا د کرنل ریجوي، د روسانو له خوا د جنرال زیلونوي او د افغانستان له خوا د قاضي سعدالدین خان په مشرۍ پلاوي سیمې ته راورسېدل، پدغه وخت کې روسانو د پنجدې د تصرف غوښتنه وکړه، خو انګریزانو ونه منله. روسانو د(**۱۸۸۵**)زېږدیز کال د مارچ په د ېرشمه پر پنجدې بریدوکړ او کابو ۲۰۰۰ تنه افغان سرحدي ځواکونو د جنرال غوث الدین خان په مشرۍ د ژوند تر وروستۍ شیبې له خپل ناموس یانې خاورې څخه په مېړانه دفاع وکړه خو داچې له یوې خوا د افغان ځواکونو شمېر کم وو او له بلې خوا یې تجهیزات نه لرل، ټولو د شهادت جامونه وښېل او روسانو پنجده ونیوله.[1] دغه وړاندې تګ د انګریز لپاره د خطر یو بل زنګ وو او انګلیس ډېر ورخطا شو، فوراً یې په لندن کې د روس له سفیر سره یو پنځه ماده ایز تړون لاسلیک کړ چې اصلي موضوع یې د افغانستان د شمال لویدیځې پولې د ټاکلو د کارپیل کول وو. روسانو موافقه وکړه او خپل پلاوی یې د کهولبرګ په مشرۍ سیمې ته ولېږه. د پولو په ټاکلو کې لومړی یوه اندازه اختلافات پیدا شول خو وروسته دا اختلافات حل شول او د(**۱۸۸۷** زېږدیز)کال د جولای په **۲۲** نېټه د پروتوکول وروستۍ کاپي د کرنل ریجوي او کرنل موسیوزینوف په وسیله لاسلیک شوه او ورپسې د(**۱۸۸۸**

---

[1] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. **۵۲**

زيږديز) کال د جولای په ۱۲ نېټه د دواړو لوريو له خوا د تايېد مهرونه پرې ولګېدل او سره تبادله شول.[۲]

دغه پوله چې د افغانستان او ترکمنستان ترمنځ واقع ده کابو **۵۴۰** کيلو متره اوږدوالی لري چې د خم آب څخه تر ذولفقار درې پورې د قوسي خط په بڼه تثبيت او تعين شوې ده.[۳]

لويديزې پولې

د سيستان سيمه چې د افغانستان په سويل لويديزکې پرته ده په بېلابېلو تاريخي دوروکې به کله د ايران تر لاس لاندې او کله به هم افغانستان اداره کوله. د احمد شاه د وخت څخه د نولسمې پېړۍ تر نيمايې پورې سيستان د افغانستان د خاورې يوه برخه وه، تردې چې د سربندي قبيلې مشرعلي خان د افغانستان سره خيانت وکړ او د خپلې قبيلې او سيمې سره يوځای ايران ته تسليم شو او د ايران تابعيت يې ومانه. سربېره پردې د سرحدي پولو ټاکنه او تثبيت هم اړين وو، خو ځينو سرحدي ستونزو له امله ايران او افغانستان په دې ونه توانيدل چې کومې پرېکړې ته ورسېږي، نوله ناکامه يې د هندله ويسرای سره تماس ونيو او د افغانستان د سويل لويديزې او د ايران د سويل ختيځې پولې د ستونزې د حل په برخه کې د پرېکړې غوښتونکي شو.[۱]

الف - د ميکمهان پوله: دا سرحدي کرښه چې د افغانستان او ايران ترمنځ پوله مشخصوي، يوه لانجمنه او له ستونزو ډکه کرښه ده، ځکه د هلمند د سيند پر اوبو

---

[۲] کانديد اکاډميسن محمد ابراهيم عطايي، د افغانستان پر معاصر تاريخ يوه لنډه کتنه، (کابل: ميوند خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۳)، م. **۴۲**

[۳] پوهاند غلام جيلاني عارض، د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختيځ بيارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. **۵۲**

[۱] پوهاند غلام جيلاني عارض، د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختيځ بيارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. ۷۰

چې تر دې او اخرو پورې جنجالونه روان وو ،نو دنو موړې سرحدي کرښې مسئله هم ورسره ګرمه او بحراني وه.

دامیر شېرعلي خان د واکمنۍ په دوه یمه دوره کې هغه ته د ایران له لورې تشویش پیدا شو ،نو پس له مفاهیمو یې حکمیت یا منځګړیتوب انګریز ته ورکړ چې هغه داوبو او پولې د ټاکنې په برخه کې خپل رول څرګند کړي.انګریزانو په(۱۸۷۲)زېږدیز کال کې فریډریک ګولډ سمیټ ورته راواستاوه ،دافغانستان له خوا سید نورمحمد شاه د پلاوي مشري کوله او ایران له خوا د پلاوي مشر میرزا معصوم وو.نوموړي دري اړخیز پلاوي تر ډېرو خبرو وروسته پرېکړه وکړه چې په ټوله مانا د ایران په ګټه او دافغانستان په زیان وه ،افغان لورې دا پرېکړه ونه منله اورد یې کړه.

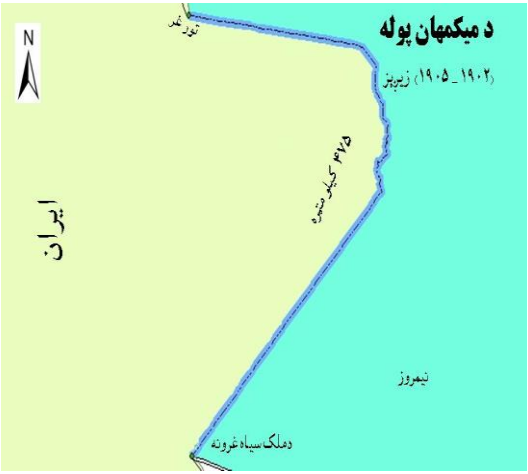

په(۱۸۸۸)زېږدیز کال کې ددویم ځل لپاره دامیرعبدالرحمن خان له خوا له انګریزانو څخه په دې مسئله کې د منځګړیتوب غوښتنه وشوه ،داځل دافغانستان له لورې جنرال غوث الدین خان ،دایران له لورې میرزاناظم الملک اوځوی یې اودانګلیس له لورې په مشهد کې انګریز سفیر جنرال میک نیل د موضوع دحل لپاره وټاکل شول. دا ځل هم ګډ کمېسیون د ایراني لورې دمخالفت له امله په دې ونه توانید چې کومه پرېکړه وکړي.[2]

---

[2] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي، لیکنه م. ۴۲۴

په(۱۹۰۲)زېږدیز کال کې ایران او افغانستان بیا انګریزته د منځګړیتوب بلنه ورکړه، انګریزدا ځل میکمهان د ۱۵۰۰ انګلیسي او هندي عسکرو سره یوځای راولېږه، له افغان لورې ځخه آخندزاده نصیرالدولة او فقیرمحمد خان او د ایران له لورې عین النظام او معصوم خان پلاوي ته ورمعرفي شول. دغه ګډ پلاوي کابو دوه کاله او درې میاشتې په سیمه کې ګډې څېړنې وکړې او په پای کې یې خپله پرېکړه اعلان کړه، په پرېکړه لیک کې د کوه ملک سیاه چې د افغانستان په جنوب لویدیځه زاویه کې پروت دی او د سیاه کوه چې د هلمند د هامون په شمال غربي برخه کې موقعیت لري تر منځ وتاکل شوه.[۳] خودا پرېکړه هم تر ډېره بریده یو لورې ته هم د منلو وړ نه وه ځکه اصلي ستونزه د هلمند د اوبو په وېش کې وه او کله چې د هلمند اوبه وېشلې شوي وای نو دا مسئله به هم په خپله حل شوی وای. د میکمهان کرښه تر ډېر وخت پورې په نوساني حالت کې وه چې باالاخره د(۱۹۷۳) زېږدیز کال د مارچ په میاشت کې د لومړي وزیر موسی شفیق په سیاسي هلوځلو د ایران سره د هلمند د اوبو په وېش سره ارامه او ومنل شوه. سربېره پردې چې دا یوه لانجمنه پوله وه خو بیا هم د فخرالتایي د کرښې په تعین او تثبیت سره یې جنجال ډېر کم شو.[۱]

دا کرښه د افغانستان او ایران تر منځ ګډه پوله جوړوي چې کابو ۴۷۵ کیلو متره اوږدوالی لري.[۲]

---

[۳] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م. ۷۱

[۱] دو سوی خط دیورند: باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو، دښاغلي غلام محمد محمدي لیکنه م. ۱۲

[۲] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

۴

ب - د فخري التـاي پوله:څرنګـه چـې د میکمهـان د سـرحدي کرښـې پـه کـار نـه افغانستان خوښ وو او نه هم ایران، نو دا ځل د ایران او افغانستان دولتونو پـه خپلو منځونو کې د ذولفقار د درې څخه تر تورغره پورې د ګډې پولې د ټاکلو پـه خاطر په(۱۹۳۳)زېږدیز کال کې د ترکیې هېواد څخه د منځګړیتوب غوښتنه وکړه. د ترکیې هېواد دا غوښتنه ومنله او یو ماهر نظامي مهندس جنرال فخرالتـاي یې ددو نورو مهندسانو هریوه بای کمال او الباى ضیا په ملتیا سیمې ته د څېړنو لپاره ولېږه. دا افغانستان له لورې د دغې پـولې د ټاکلو لپـاره جنـرال عبـد الرحیم خـان ساپی او د ایران له لورې یو دیپلومـات مهـدي فـرخ ولېږل شول.

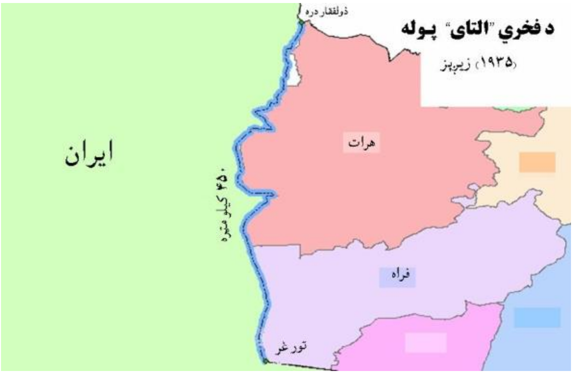

دغه ګډ پلاوي د میکمهان او ریجوي د پولـو تـرمنځ، په سیمه کې څېړنې پیل کړې او د ۱۴میاشتو څېړنو څخه وروسته یې پـه سیمه کې په نښه شوي سرحدي کرښه نقشې ته واړوله. دغه کرښه د تورغره څخه تر موشي آباد پورې او دهغه ځای څخه تر تومان آغا پورې، چې د ذالفقار د درې یا درجوي پـولې لـه پیـل سـره لګېږي، پرتـه ده او د دواړو هېوادونو تـرمنځ د مـوافقې څخه وروسته رسمي پوله وبلله شوه.[3] دا پوله ۴۵۰ کېلو متره اوږدوالی لري.[4]

---

[3] ، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دبناغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه. ۴۲۵

[4] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م. ۷۴

۵

د افغانستان ختیځ او جنوبي سرحد

مخکې له دې چې په ختیزه- سویلې کرښه وغږیږو ،لومړی د هغې د تېلو څخه په مخکینیو حالاتو او شرایطو لنډه رڼا اچوو.

د ګندمک توافق لیک :له امیر شېر علي خان څخه وروسته د هغه زوی امیر محمد یعقوب خان په لنډ مهاله ځو میاشتني امارت کې (۱۸۷۹) زېږدیز کال چې دانګریزانو د مستقیم یرغل او کورني اړو دوړ په نتیجه کې زمونږ هېواد له یو سترکړکېچ سره مخامخ او د عصری ژوند بنسټونه او ټولې نښې نښانې له منځه ولاړي ،هېواد په کنډواله واوښت او بیا وروسته د امیر عبد الرحمن خان دواکمنۍ په وخت کې (۱۸۸۰-۱۹۰۱) زېږدیز کال کې د هېواد سیاسی ټولنیزه فضاډیره خړه پړه او حکومتي استبداد په ټوله معنا واکمنه وه ،نوموړي امیرخپل زیاتره مخالفین په یوه اوبله پلمه ووژل، یا یې دزندان توروخونوته ولېږل او یا یې دهېواد دننه له یوې سیمې څخه بلې ته او یا یې له هېواد بهر ته قرار او جلا وطني کړل،نو دغسې څه د پاسه دوه لسیزې په هېواد کې کوم څرګند سیاسي خوځښت نه لیدل کېږی اونه د روښانه او مترقي افکارو د څرګندولو او خپراوي مناسبې لارې چارې موجودې وې.کله چې امیر محمد یعقوب خان واکمنۍ ته ورسید نو د خپل اقتدار په لومړۍ ورځ یې د هېواد او خپل واک انګلیسانو ته وسپاره او د خپل تاج او تخت د دوام لپاره یې د انګلیسانو سره ګندمک له شرمه ډک تړون لاسلیک کړ، پریعقوب خان ترهرڅا خپل خسرسردار یحی خان ډیر اغېزمن واقع شو او پدې پسې منشي مختیار هم بد ابلیس نه و ،هغه هم په ټوکو ټکالو کې امیر ته سره اوزرغون باغونه وروښودل څو امیر یې د ګندمک سیمې ته ورساوه او هلته یې پرې تړون لاسلیک کړ.[۱]

د ګندمک تړون په ۱۰ مادو کې د مې د میاشتې په ۲۶ نېټه (۱۸۷۹زېږدیز ـ۱۲۵۷المریز) کال لاسلیک شو چې په دې سره د خورا مهمو غرونو لړۍ د کرمې نه

---

[۱] د افغانستان پرمعاصرتاریخ لنډه کتنه،دښاغلي محمد ابراهیم عطایې لیکنه م۱۱۳

د ځائیو ترپیله پورې، د خیبر دره د هفت چاه د ختیځې څنډې پورې، لنډي کوتل او پشین یې د کوژک تر غره پورې له لاسه ورکړل.
د ګندمک د معاهدې منځپانګه ښاغلي غلام محمد غبار داسې نقل کړې ده.
((دا ژمنپاڼه چې لاندې شرایط لري د برتانیې د حکومت او د افغانستان امیر والا حضرت محمد یعقوب خان او اړوندانو ترمنځ یې د سوله آیزو اړیکو او دوستۍ د ټینګښت لپاره وشوه.
۱ـ له هغې ورځې نه چې دا ژمنپاڼه د دواړو لولخوا منل کېږي نو د برتانې د حکومت او د افغانستان د حضرت امیر، اړوندانو او د امیر نه وروسته ناستو کسانو ترمنځ به دایمي سوله او دوستي ټینګیږي.
۲ـ د افغانستان حضرت امیر او اړوندان یې ژمن دي چې د دې تړون له منلو وروسته د هغوی ټولو کسانو لپاره عمومي ښښنه ده چاچې د انګلیس پوځ لپاره کار کړی، دوی چې په هره درجه او دنده کې وي د مجازاتو او زیان رسولو نه به په امن وي لکه سردار محمد ولي خان لاټې اونور.
۳ـ د افغانستان امیر او اړوندان یې ژمن دي چې د بهرنیو هېوادونو سره د اړیکو پروخت د برتانیې د حکومت سره په سلاکولو پابندوي او د دې حکومتونو سره ژمنه وکړي او پرضد یې وسله پورته نه کړي او د بهرنۍ حملې په صورت کې د دفاع لپاره نظامي مرسته وسله او انګلیسي روپۍ چې انګلیس یې څنګه مناسبه وګڼي ښايي استعمال شي. انګلیس پوځ به د دفاع د کار ترسرته رسولو وروسته د برتانیې نوي قلمرو ته ځي.
۴ـ د برتانیې حکومت او حضرت ترمنځ د نږدې اړیکو د ساتنې او هم د حضرت د مقبوضه سرحدونو د ساتنې لپاره به دواړه خواوې ژمنه کوي چې په کابل کې یو انګلیسي استازي د ساتونکو نظامي ډلې سره پخپله د بدبې نه ډک کورکې مېشت شي او دیوې مهمې پېښې د پېښېدو په ترڅ کې برتانیه حق لري چې افغانستان پولو ته انګلیسي استازي او ساتونکي عسکر ولېږي په هغه اړین

وخت کې چې د دواړو خواو ګټې پکې ولېدل شي دافغانستان حضرت امیر هم کولای شي چې خپل استازي دګورنر جنرال په دربار کې مېشت کړي همدارنګه دهند په ټولو ځایونو کې چې د دواړو رضایت پکې وي.

۵. دانګلیس استازیو ساتنه دافغانستان دحضرت امیر اوارونداونو پورې اړه لري دانګلیس حکومت ژمن دی چې استازي یې د افغانستان په داخلي چارو کې لاسوهنه ونه کړي.

۶. دافغانستان حضرت امیر او اړوندان یې دخپلو اوله ده نه وروسته کسانو لخوا ژمن دي چې دانګلیسانو دتګ او راتګ لپاره په افغانستان کې ستونزې پیدانکړي ترڅو په امن سره تجارت وکړي.

۷ـ څرنګه چې ددواړولوریو ترمنځ تجارت پرلپسې جاري دي، نودافغانستان حضرت امیرژمنه کوي چې دسوداګرو دساتنې او په عمومي لارو کې دتجارتي مالونو داساتنیاو په برخه کې ډېرې هڅې او دلارو په ساتنه کې کوښښ وکړي دسوداګرۍ دپراختیا دلارواوتجارتي مالیاتو دانتظام اونورو په برخه کې به دیوکال په اوږدو کې یو بل سوداګریز قرارداد ترسره شي.

۸. دتجارتي اړیکواوتګ راتګ لپاره دواړه لورې ژمن دي چې له کرمې نه تر کابله پورې چې دبرتانیې په لګښت دتلګراف یوه کرښه وکښل شي، دافغانستان امیر به یې ساتي.

۹ــ څرنګه چې ددې معاهدې سره ددواړوحکومتونو ترمنځ دوستي ټینګه شي، دبرتانیې حکومت دکندهار اوجلال اباد ښارونه اوهغه علاقدارۍ چې اوس دانګلیس قواو ترکنترول لاندې دي، پرېږدي او بېرته یې سپاري ،پرته له کرمې، پشین او سیبې (داړونده نقشې سره سم) نه چې دبرتانیې دواکمنۍ اوانتظام لاندې دي، خو دانیونه دایمي نه ده اوددا خلي کلیولګښتونو ترسپمونې وروسته به یې مالیې دافغانستان امیر ته ورکړل شي، دبرتانیې حکومت دمیچنۍ او خیبر انتظام چې دپېښوراوجلال اباد ترمنځ واقع دي.پخپل لاس کې نیسي

۸

همدارنګه برتانیه به د قبایلو تګ راتګ چې د همدې دوو سیمو سره اړه لري په خپل لاس کې نیسي.

۱۰.د برتانیې حکومت حضرت ته ددې لپاره چې خپل روا اختیارات حاصل کړي، دمرستې لپاره ددې شرایطو دمنلو په مقابل کې داژمنه کوي چې هرکال۲۰۰زره روپۍ هغه او دهغه ځای ناستوته ورکړي. داژمنلیک د مۍ د میاشتې په (۲۶ مه ۱۸۷۹زیږدیز-دجمادې الثاني ۴مه ۱۲۹۶ هـ ق)کې په ګندمک کې تر سره شو. داژمنلیک دجمعې په ورځ د (۱۸۷۹زیږدیز)کال دمۍ په دېرشمه نېټه د هندوستان وایسرای اوګورنر جنرال لخوا تصدیق شو.دګندمک معاهدې تر منلو وروسته انګلیسانو نورمحمد یعقوب خان ته اړتیا نلرله هغه یې د(۱۸۷۹ زیږدیز) کال د ډسمبر په لومړۍ نېټه ترخارنې لاندې دانګلیس دیوه جبره خوړونکې په توګه هند ته یوړه ترڅو هلته مړشو.[1]

د ډیورنډ د کرښې تاریخ

کله چې انګریزانو داومنله چې دوی په زورسره پرافغانانو حکومت نه شي کولای اونه ددوی یرغل پرافغانستان مثبتې پایلې لرلی شي نوله همدې امله یې د سیمې دارامولواودخپل اجتماعي شکست دمخنیوي لپاره بله دشیطانت لاره په کار واچوله چې دیوه سرحد په شکل دافغانستان دنفوذمخنیوی وکړي په همدې خاطر یې سرهینري مورټیمرډیورنډ دیوهییت په مشرۍ کابل ته واستوه چې هغه طرحه یاپلان په عبدالرحمن خان باندې په پټه اودبډوپه واسطه لاسلیک کړي.

---

[1] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش،دښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ،۵۹-۶۰مخونه

ډیورنډ د زماني غاصب مامورو ،د دې غاصب دوکې له امله ولس دوه ټوټې شو.خوولس دغه کرښه په دې څه د پاسه یوه پېړۍ کې هم هېڅکله ونه منله او س یې هم په هېڅ توګه څوک نه مني.[۱]

په (۱۸۹۳ز.ېږدیز) کال کې انګریزي استعمارپرافغانستان باندې د ډیورنډ کرښه دبرتانوي هند او افغانستان تر منځ دافغانستان په زړه کې تحمیل کړه .چې په ملیونونو افغانان له افغانستان د سیاسي ،مدني ،بشري قوانینو او له خپل پلرني هېواد څخه په پښتونستان کې محرومه او بې برخې پاتې شول او افغانان ورونه سره بېل کړای شول.

ډیورنډ سرحدي کرښه:په (۱۸۹۳ز.ېږدیز)کال کې انګریزي استعمار پرافغانستان باندې د ډیورنډ کرښه د برتانوي هند او افغانستان ترمنځ د افغانستان په زړه کې تحمیل کړه .چې په ملیونونو افغانان دافغانستان له سیاسي ،مدني ،بشري قوانینواوله خپل پلرني هېواد څخه په پښتونستان کې محرومه او بې برخې پاتې شول او افغانان ورونه سره بېل کړای شول. د دغې کرښې په کښلو کې دغه سیمې لکه:دازادو قبایلو

---

[۱] د شلمې پېړۍ په لومړیو دریو لسیزو کې دافغانستان د سیاسي اوفرهنګي بهیر څېړنه ،دښاغلي جان محمد پیغام لیکنه ۲۰۷مخ

سیمې، وزیرستان، خیبر، پېښور، کوټه، سمندري لار، بنو، سوات، چترال او داسې نور ښار ګوتې له افغانستان څخه د یوې مودې لپاره بېل کړای شول.
دغه کرښه چې نژدې(۲۴۳۰)کېلو متره اوږدوالی لري انګریزانو له پیل څخه په دقیقه توګه نه ده ویستلې، دا کرښه د انګریز کلونیل(استعماري) سېستم د ساتلو لپاره په موقته توګه ویستل شوې وه، دغه کرښه د برلین دیوال، د سویلي او شمالي کوریاګانو، د کشمیر بېلوونکې کرښې سره هیڅ نه پرتله کېږي، افغانانو له پیل څخه ترننه پورې د دغې کرښې قانوني خیال نه دی ساتلی او زمونږ د کوچیانو تګ راتګ په دوامداره توګه پدې کرښې جریان لري.
داسې هیڅکله د برتانوي هند امپراطورۍ سره تړلې سیمې نه وې. ددې سیمو ټولې په لاس راوړنې او مالیات به تر ډېرې مودې پورې د انګریزانو له خوا د افغانستان شاهي دولت ته ورکول کېدل.
ددغې کرښې تړون د افغانستان امیر عبدالرحمن خان او برتانوي هند د باندنیو چارو وزیر Sir Mortimer Durand له خوا په ۱۲ نومبر(۱۸۹۳زېږدیز) کال پس له دوو افغان او انګلیس جګړو څخه د انګریز چل او فشار لاندې د لوی لوبې (The Great Game) په ترڅ کې پر امیر عبدالرحمن خان باندې ور وتپل شو. افغانستان مجبور کړای شو چې یو اځې دغه کرښه د نړۍ په نقشه کې په موقتي توګه ومني.
د افغانستان په شمال کې روسي ځواکونه د یرغل په حالت کې ولاړ وو. روسانو او انګریزانو د نړۍ نېولو او ویشلو تجربو سره په افغان پولو د تیارسۍ په حالت کې وو. روسان او انګریزان د افغانستان له ستراتیژیکي موقعیت څخه پوره خبر وو، د لوې لوبې دواړه خواوې په دې پوهېدې چې په یو اځې توګه ټول افغان ولس نشي کنترولولی.
په (۱۸۶۹ زیږدیز) کال د برلین په کنګره کې د سمارک په مشرۍ روسانو او انګریزانو خپلو ټولو خپل منځني اختلافاتو، زبرځواکیو او سیالیو ته د پای ټکی

کېښنود. د انګرېزانو په پرېکړه د افغانستان نیمايي به انګرېز او نیمايي برخې به روسان کنترول کړي. دا به د دواړو سیالیو امپریالستي هېوادونو په ګټه وي او هم به دافغانانو خاوره د دوی تر منځ یوه بېلوونکې سیمه (Buffer State) اعلان شي.[1][2]

شمېره	سرحدي کرښې	د ټاکلو نېټه	اوږدوالی	بڼه	پیل او پای	ټاکوونکي
۱	امیرشېرعلي خان سرحدي کرښه	۱۸۷۳	۱۲۰۰	طبعي	ویکتوریا_خم اب	امیرشېرعلي خان
۲	دریجوي سرحدي کرښه	۱۸۷۸	۵۴۰	مصنوعي	خم اب_ذوالفقار	امیرعبدالرحمن خان
۳	دفخري سرحدي کرښه	۱۹۳۵	۴۵۰	مصنوعي	سیاه کوه_ذوالفقار	
۴	دډیورنډ سرحدي کرښه	۱۸۹۳	۲۴۳۰	طبعي		امیرعبدالرحمن خان
۵	دمکماهن سرحدي کرښه	۵_ ۱۹۰۳	۳۵۰	مصنوعي	ملک سیاه_سیاه کوه	امیرشېرعلي خان
۶	شمال ختیزه سرحدي کرښه	۱۹۲۴	۹۲	طبعي،م صنوعي		
۷	دپامیرسرحدي کرښه	۱۸۹۵	۹۰	طبعي	زرقول_یولې دره	امیرعبدالرحمن خان

[1] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۸۴-۸۲ مخونه

۲ یادونه دډیورنډ سرحدي کرښې په اړه زیات معلومات (دډیورنډ کرښه یا ناسورزخم) په نوم کتاب چې حبیب الله غمخور لیکلی او (دډیورنډ تړون دحقوقو او سیاست په تله کې) دښاغلي ډاکتررحمت ربي زیارکار لیکنې وګورئ.

اووم څپرکی

د سیمې له هېوادونو سره د افغانستان سیاسي اړیکې

دافغانستان بهرنی سیاست

کله چې زمونږ ګران هېواد د احمد شاه بابا په وخت کې د افغانستان په نوم سره ونومول شو ،له هغه وخته (۱۷۴۷) زېږدیز کاله د افغانستان په بهرنۍ کړنلاره کې دري ښکاره پړاوونه لیدل کېږي چې دا پړاوونه د افغانستان د ستونزو دا وارولو دلاس ځنډونه رابښئ او بالاخیره افغاني بهرنۍ پالیسي ته موپام رااړوي چې مونږ دا پړاوونه صرف په عنواني شکل ذکر کوو:

۱ــ د پراختیاغوښتني پړاوو: دا پړاوو د(۱۷۴۷زیږدیزکال نه شروع تر۱۸۰۰زېږدیز) کال پورې رسیږي پدې پړاوو کې د افغانستان سیاسي سرحدونه طبعي سرحدونه تعینیږي .

۲ــ دبهرني لاس وهنې پړاوو:دا پړاوو د(۱۸۰۰زېږدیزکال نه شروع تر۱۸۸۰زېږدیز) کال پورې رسیږي چې پدې پړاووکې دا یران دلورې د پاریس،روسیې اوبرتانیې څخه علاوه د پنجاب پاځیدونکو سک ځوانانو ته په غیږه ورتګ وو.

۳ـــ د دفـاعي ګوښــه والــي پړاوو:دا پــړاوو د(۱۸۸۰زېږدیزکـال نــه شــروع تـر۱۹۰۱زېږدیز) کـال پـورې دوام کـوي. وروسـته لـدې کلـه چـې شلمه پېړۍ شروع کېږي او په دې پېړۍ کې هغه سیاسي، مرکزي اومحراقي نقطي چې دا پیړي یې د سیاست په میدان کې د توجوړ ګرځولې ده چې ترټولو مهم یې لومړي نړیوالـه، دوهمه نړیوالـه جګړه ، دجامعه ملل سازمان ،اودملګروملتونوسازمان رامنځ تـه کېدل، د سیاستوالولېدني کتني،نظامي او ساحوي تړونونه دي.افغانستان پـدې پېړۍ کې خپله پالیسي دلاندې نقطوپه چارچوب کې عیاره کړې وه:

آلـف: بطرفي لـه شرق اوغـرب سره عدم تعهد چې پدې مـوردکې کـولای شو دا یـاداوري وکړوچـې افغانسـتان دمثبتـې بطرفـۍ څخـه پـه استفادي سـره پـه(۱۳۳۴المریز) کال کې د اسیایې او افریقایې هېوادونو دباندونک پـه کنفرانس کې

عضويت درلوداوهم يې دبطرفه هېوادونو په لاندې غونډوكې ګډون كړى دى، د(۱۹۶۱زېږديز)كال دد سيمبرپه لومړۍ نېټه په بلګرادكې، (۱۹۶۴زېږديز)كال اكتوبرپنځمه په قاهره كې د(۱۹۷۰زېږديز)كال دسپټمبر۸مه په بوسكا كې ،د(۱۹۷۳زېږديز)كال دد سمبرپنځمه په الجزايركې، د(۱۹۸۲زېږديز)كال داګست په ۲مه په كولمبوكې، (۱۹۸۹زېږديز)كال سپټمبرپه ۲مه په هاواناكې اوهمدارنګه د(۱۹۸۳زېږديز)كال دمارچ دمياشتې په ۶مه نېټه دنوي ډهلي په غونډه كې ددې ټولوغونډو داعلاميوپه تكوين كې افغانستان مهم رول درلود .

ب: دخپل هېوادازادي ساتل

ج: داړيكوپراخول

د: په اقتصادي لحاظه په ځان متكي كېدل.

دپورتنيوڅلورونقطوڅخه ترټولومهمه ددې هېواددبطرفي ده چې تراوسه پورې يې ساتلې ده، ولې كوم وخت چې دبهرني سياست دې برخې ته صدمه رسيدلې، دا دولت په زياتومشكلاتوكې راګېرشوى دمثال په ډول كله چې افغانستان دروسانو ترتسلط لاندې په اتيايمه لسيزه كې راغى دبطرفئ سياست يې داغجن شونوترنن پورې كوم مشكلات چې افغانستان وربانده ځوريږي، ددې وخت نه يې نشاءت موندلى دى ځكه پدې وخت كې دلويديځ اودختيځ چاكران پيداشول، دګاونډيو لاس وهنې موجودي وي. هرڅومره چې دافغانستان سياسي سرحدونه دلويواستعماري قدرتونوپه واسطه له بېنه وړل شوي اومخكني سياست ته يې صدمه رسيدلې، ولې بياهم افغانستان دمهمومنطقوي هېوادونو خاصتاً همسايهؤ سره دوستانه اړيكې اودهغوى اتباعوته يې په احترام كتلي او په داخلي چاروكې يې لاس وهنه نه ده كړې اوس هم داسياست پرمخ وړي. د افغانستان اوسنى بهرنى سياست په لاندې نقاطوباندې راڅرخي:ښه ګاونډيتوب، ديواسلامي هېوادپه حيث داسلامي هېوادونو په سازمان كې

عضویت، دملګرو ملتونو په سازمان کې غړیتوب، له ټولو هېوادونو سره دوستان اړیکې اوپه نظامي تړونونو یا سازمانونو کې عدم عضویت.

سیاسي او کنسلي نمایندګۍ: څرنګه چې افغانستان دیو خپلواک دولت په حیث دنړۍ دزیاتو هېوادونو سره سیاسي اړیک لري. ددې جملې نه په ځېنو کې سیاسي نمایندګي لري او په ځېنو کې نه او خپلو ټول سیاسي او غېرې سیاسي ارتباطات اوخارجي مسایل دهمدې نمایندګېو دلارې پرمخ وړي او هم دخپل هېواد او ملت دمنافعو تحفظ او ساتنه دهمدې نمایندګېو په واسطه کوي.ددې په خاطر چې د افغانستان دهغو نمایندګېو په مورد کې چې په خارج یې لري، ښه پوه شو د وضاحت په خاطر به لومړی دافغانستان په سیاسي او غېرې سیاسي نمایندګېو باندې بحث وکړو :

آلف: سیاسي نمایندګۍ:لکه مخکې چې موترې یادونه وکړه افغانستان دزیاترو هېوادونو سره سیاسي اړیکې لري ولې ددې جملې نه په ځېنو کې مقېمې نمایندګۍ لري او په ځېنو کې یې بیا نه لري چې په دې هېوادونو کې خپلې سیاسي اړیکې ددې سره په څنګ کې په بل هغه هېوادکې چې نمایندګې لري دهغې په واسطه یې پرمخ وړي نو ددې لپاره چې په موضوع باندې ښه پوه شو دافغانستان سیاسي نمایندګي به په دوه ډوله تقسیم کړو اول مقېمې اودوهم غېرې مقېمې کولای شو په ترتیب سره هریویې په جلا توګه وڅېړو.

لومړی مقېمې سیاسي نمایندګي:افغانستان په لاندې هېوادونو کې مقېمې سیاسي نمایندګۍ لري چې دهرهېواد پلازمېنه یادوو:اسلام اباد، تهران، ریاض، دوشنبه، تاشکند، ډاکا، بېجینګ، نوی ډهلی، جاکارتا، بغداد توکیو، الماتا، سویل، کویټ، کولالمپور، مسکټ، انقره، عشقاباد، ابوذوبئ، لندن، کېف، مادرید، پاریس، روم، وارسا، اوسلو تریپولي، برلین، سویس، ویانا، پراګ، کانبرا، قاهره، اوتاوا، سویزرلنډ، واشنګټن، بروکسل چې پدې کې افغان سفیرپه

اروپايي اتحاديه کې هم دافغاني هيئت په حيث کارکوي او همدارنګه په ملل متحد او يونسکو کې دائمي نماينده ګي لري.[۵]
دوهم غيرې مقيمې سياسي نماينده ګۍ:افغانستان دخپلو مالي او پرسونلي امکاناتو او يا هم دمسايلو د مطرحوالي په اساس په لاندې هېوادونو کې چې رسماً اړيکې ورسره لري ولې مقيمې سياسي نماينده ګي نلري چې بيا پدې هېوادونو کې يې دسفارت چارې ددې سره په خواکې په کوم بل هېوادکې دافغان سفارت دلارې پرمخ وړل کېږي هغه په لاندې ډول دي:
ارجنټاين،برازيل،بوليويا،چلي،کولمبيا،اکوادور،مکسيکو،نيکاراګواى،يور وګواى،پانامه ،ونزويلاچې پدې هېوادونو کې دسفارت چارې په واشنګټن کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي.بېلا روس،جورجيا ، اومالدف چې پدې هېوادونو کې دسفارت چارې په روسيه کې دافغان سفارت دلارې پرمخ وړل کېږي . بوسنيا، استونيا ،لتويا ،اوسلواکيا پدې هېوادونو کې سفارت چارې په بروکسل کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي،مراکو او پرتګال کې دسفارت چارې په پاريس کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي.يونان کې دايټاليې په هېوادکې دافغان سفارت لخوا ،په نيوزيلاند اوبروني دارالسلام کې ،په استراليا کې دافغان سفارت لخوا او همدارنګه په يمن کې دافغانستان دسفارت چارې په سعودي عربستان کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي
ب: غيرې سياسي (کنسلي)نماينده ګۍ:دافغانستان هېواددځينو هېوادونو سره چې دسياسي اړيکو څخه علاوه پراخې مدني قضاياوې لري.ددې مسايلو دترتيب اورسيده ګي لپاره پدې هېوادونو کې غيرې سياسي نماينده ګۍ يانې کنسلي نماينده ګۍ لري چې کولاى شو هغې څخه په لاندې ډول سره يادونه وکړو.
۱ـ په پاکستان کې افغانستان درې کنسلي نماينده ګۍ لري په کويټه ،پېښور او کراچۍ کې.

۲ـ دایران په مشهد او زاهدان کې ۳ـ د قزاقستان د الماتا په ښارکې ۴ـ د تاجکستان دخارغ بدخشان په ښارکې ۵ ـ دهند دبمبۍ په ښارکې ۶ـ دامریکا دمتحده ایالاتو په نیویارک اولاس انجلس کې ۷ ـ د ترکیې په استامبول کې ۸ ـ د سعودي عربستان په جده کې او همدارنګه دهالنډ په مرکزکې.

په لومړۍ نړیواله جګړه کې دافغانستان دریځ

څرنګه چې ددې جګړې عمده دلیل اوعامل داروپادا استعماري هېوادونو دخپلې خاورې دپراختیا حرص اودمستعمرو په سرسیالۍ وې، خو په ظاهره کې داتریش دشهزاده اوشهزادګۍ وژل وو .داجګړه د(۱۹۱۴زېږدیز)کال دجولای په ۲۸مه پیل اود(۱۹۱۸زېږدیز)کال دنوامبر په ۱۱مه پای ته ورسیده پدې جګړه کې المان، ترکیه ،اتریش، هنګري اوبلغاریایو طرف چې متحدین هم ورته ویل کېده او بل طرف ته انګلستان، فرانسه ،ایتالیا ، روسیه او دامریکا متحده ایالات وو چې متفقین ورته ویل کېده.

داچې پدې جګړه کې افغانستان څه دریځ غوره کړی و ؟ ددې سوال جواب په لنډو کې دادی چې بطرفي یې غوره کړې وه خو په اوږدو کې به وو ایو چې کوم وخت پدې جګړه کې ترکیه چې دعثماني خلافت مرکز و. دالمان په طرفدارۍ دانګریزان پر ضد جګړې ته داخله شوه د ترکیې ګډون په افغانستان کې سیاسي حالات نورتازه کړل د(۱۹۱۴زېږدیز)کال داګست په اتمه دهند وایسرا افغان واکمن امیر حبیب الله خان ته یو لیک راواستوه پدې لیک کې یې لیکلي وو ،چې اتریش اوهنګري په سربستان باندې غیرې حقه حمله کړې ده نو انګلستان دخپلو ګټو په نظرکې نېولو سره دفرانسې په طرفدارۍ جګړې ته داخل شوې ده ،ده وغوښتل چې امیر باید بطرفي غوره کړي اود خپلو سرحداتو کلکه ساتنه وکړي هیڅ کوم بهرني هیئت ته دداخلېدو اجازه ورنکړي.

ددې نه وروسته امیر حبیب الله خان دد رباریانو اوقبایلي مشرانو یوه غونډه جوړه کړه او ددې غونډې په ترڅ کې یې خپله بطرفي اعلان کړه خو بیا هم پدې وخت کې

ستونزي او داخلي مخالفتونه رامنځ ته شول ځکه یوخوا ددیني وروریانې ترکېه اوبل طرف ته دوست هېواد انګلستان و.پدې وخت کې دترکیې خلیفه یولېک افغانستان ته راولېږه په لیک کې یې دامیر څخه وغوښتل شوچې دبرتانیې پرضد جګړې ته داخل شي ولې امیر په ځواب کې ورته ولېکل چې داجګړه مذهبي نده اوداسې کوم دلیل نشته چې افغانان دې دبرتانیې پرضد جګړې ته ورداخل شي. دامیر ډېر درباریان دامیرخلاف شول چې په رائس کې یې سردار نصرالله خان ،عنایت الله خان، سردارعبدالقدوس خان، محمود طرزي اودحبیبیه لیسې استادانو چې اکثره یې دهند دعلي ګړ دپوهنتون مسلمان فارغ التحصلان وو. اوپدې وخت کې داتریش اوالمان هیئتونه هم افغانستان ته راغلل.[۲۱]

ددوهم نړیوال جنګ په دوران کې دافغانستان دریځ

دوهم نړیوال جنګ چې په(۱۹۳۹ زېږدیز) کال کې شروع شوی او په(۱۹۴۵ زېږدیز)کال کې پای ته ورسید. ددې جنګ لمبې چې له اروپا څخه اوچتې شوې وې ډېر ژر اسیا اودنړۍ نوروبرخوته خپرې شوې.ددې جنګ دوه طرفونه د محوري اومتحدینو په نامه یادیدل چې په محوري کې المان ،ایتالیا ،جاپان اودختیځې اروپا واړه هېوادونه شامل و.اوپه متحدینو کې انګلستان، فرانسه، شوروي، د امریکا متحدایالت او یو شمېر نوراروپایي هېوادونه شامل ؤ.

دا یوخطرناک جنګ و ،هغه هېوادونه چې په مستقیم ډول پکې شامل و ډېرزیات ځاني او مالي تاوانونه ورته ورسیدل او هغه هېوادونه چې هیڅ پکې شامل نه و هغه هم بې زخمه پاتې نه شول داکثروملي حاکېمیت خراب او داخلي امنیت خراب شو.ددې جنګ په دوران کې ترافغانستان دشمال اوجنوب اوختیځ له لورې

---

۱ دافغانستان پرمعاصرتاریخ یوه لنډه کتنه،دکاندیداکاډمیسن محمدابراهمی عطایې لیکنه،۱۲۱مخ

۲ دلومړۍ نړیوالې جګړې په اړه زیات معلومات د(لومړۍ نړیوالـه جګړه)لیکوال:سید محمد فضل الله بخاري کتاب وګورئ

۸

متحدین (روسیه او برتانیه) اودلودیځ له لورې ایران ورباندې راچاپیره و پدې وخت کې دافغانستان باچا محمد ظاهر شاه او محمد هاشم خان صدراعظم ؤ. محمد هاشم خان په ډېر لوی تدبېرنه یوازې افغانستان دجنګ له لمبو څخه وساته اووطن ته یې زیان ونه رسیده دااقتصاد لپاره یې هم ډېر الرو سپما وکړه دجنګ په پیل کې د(۱۹۳۹ زېږدیز) کال دډسمبر په شپږمه په باچاهي فرمان سره په جنګ کې افغانستان بې طرفي اعلان کړ.

کله چې جنګ زور واخیست او دمحوري طرف قواوې دختیځې اروپا له لارې دشوروي خاورې ته داخلې شوې پدې وخت کې محوري هېوادونودکامیابۍ لپاره داضروري وه چې دافغانستان مرسته ترلاسه کړي ځکه افغانستان دمحوري ځواکونو هند او روسیې ته درسیدو لپاره ښه دروازه وه. هغوی غوښتل چې افغانستان هم لکه ایران خپله پایګاه جوړه کړي.د(۱۹۴۱ زېږدیز) کال دجولاي په ۲۸ مه افغانستان یوځل بیا خپله بې طرفي تائید کړه. په دې پسې د همدغه کال په نومبر کې لویه جرګه راوغوښتل شوه او دجرګې په ترخ کې افغانستان په جدي توګه بې طرفي اعلان کړه.څرنګه چې په دې وخت کې دافغانستان په مختلفو پروژو کې یو شمېر الماني او ایټالوي انجېنران اوکارپوهانوکارونه کول پدې باب روسي او انګلستان تشویش درلود ،روسي د(۱۹۴۱ زېږدیز) کال په اکتوبر کې او برتانیې افغانستان ته یاداښتونه ورکړل چې داکارکوونکي وباسي افغان حکومت په دې شرط چې برتانیه به یو بې طرفه هېواد ته ددې کارکوونکو دتللو لپاره به په خپلو سیمو کې دتېریدلو اجازه ورکوي.برتانیې حکومت دافغان حکومت داغوښتنه ومنله هغوی ته یې اجازه او لیکلی ضمانت ورکړ چې پدې حساب افغان حکومت دجرمني نه داوغوښته چې ددوی مجبوریت ومني چې داسې نه افغانستان دایران غوندې برخلیک سره مخامخ شي،ده داژمنه هم وکړه چې ددې کارکوونکو دلارې مصرف به هم افغان حکومت ورکړي.پرېکړه وشوه چې دمحوري هېوادو اتباع به دپېښور دلارې کراچۍ ،بصري اوله هغه ځایه ترکیې

ته ورسول شي، ددې هئیت دایستلو کار پیل شو دا هئیت ۱۸۰ کسه جرمني او ۸ کسه ایټالوي ؤ. په دوه کاروانونو کې چې لس بسونه او په سامان آلاتو بار د پرش لارۍ وې داکتو بر په دېرشمه او یو دېرشمه له کابل څخه ووتل. وتونکو هریو ته ۲۵۰ هندي روپۍ او د ۴۷ کېلو سامان اجازه ورکړه، له وتونکو نه هغه کسان چې دکار کولو تړونونه یې درلودل دافغان حکومت لخوا ورته ښه سوغاتو نه ورکړل شول.

لکه مخکې چې موو ویل هغه هېوادونه چې پدې جګړه کې داخیل هم نه و ولې بې زخمه پاتې نه شول افغانستان چې په مکمل ډول بې طرفه وو، ولې د جنګ سنګینۍ پرې راپریوې یو شمېر امنیتي ستونزې یې داخل کې رامخ ته کړې خو مدبر صدراعظم محمد هاشم خان چې په عیني زمان کې یو مستبد شخص وو په جدي توګه دافغانستان اوضاع نورماله وساتله او دهغه وخت د شرائطو سره مطابق د محمد هاشم خان کار دهرډول ستاینې وړ وو.[۱]

دافغانستان او پاکستان سیاسي اړیکې

دبرتانیاله لورې دهند داشغال څخه وروسته دلاهور معاهده په (۱۸۳۱ زېږدیز) کال کې دګندمک معاهده په (۱۸۷۹ زېږدیز) کال او د ډیورند معاهده په (۱۸۹۳ زېږدیز) کال کې د افغانستان هند او بریتانیا دواکمنانو ترمنځ لاسلیک شوي چې ددې معاهدو په اساس دافغانستان یوه

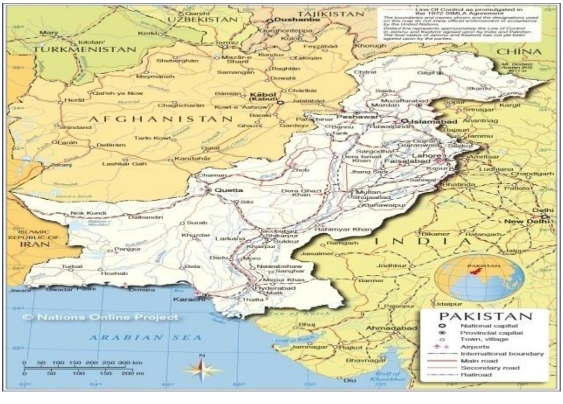

[۱] دافغانستان پرمعاصرتاریخ یوه لنډه کتنه، کاندیداکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي، لیکنه ۲۳۸مخ

برخه خاوره دبرتانوي هند تر واک لاندې راغله. امان الله خان له ازادۍ وروسته په(۱۹۱۹زېږديز)کال کې زیاتې هڅې وکړې ترڅو دا خاوره بېرته تر لاسه کړي ولې بریالي نشو.په (۱۹۴۷زېږديز)کال کې کله چې هند خپله آزادي واخیسته او په دوه هېوادو هنداو پاکستان باندې وویشل شو دافغانستان دهغه وخت حکومت چې په سرکې يې شاه محمود خان و ،له ځان څخه کوم عکس العمل ونه ښود چې داحالت دخلکو دنیوکولامل وګرځید ،چې بالاخره دافغانستان حکومت په دې باندې مجبور کړای شو چې یو رسمي يادداشت په (۱۹۴۷زېږديز)کال کې دجون په ۱۳ د پښتنو دبرخلیک په هکله چې د ډیورند دکرښې دواړه غاړو ته پراته و ،په کابل کې دبرتانیا سفارت ته وړاندې کړي دا هغه وخت و ،چې کار دې ځای ته رسیدلی و چې د افغانستان ددې دعوې څېړل د بریتانیا لپاره نا شونې و ،او همداسې د پاکستان لپاره د منلو وړ نه وه.
په (۱۹۴۷زېږديز)کال کې دد سپتمبر په ۳۰ نېټه افغانستان دپاکستان دغړيتوب په هکله دملل متحد په سازمان کې منفي رایه ورکړه چې داکار د دواړه هېوادونو ترمنځ د بدبېنۍ د زیاتوالي لامل وګرځید.
د(۱۳۲۲\۱۲\۱المریز)کال داعلامې په بنسټ ددواړوهېوادواړیکې دسیاسي نمایندګیو په جوړولو سره د سفیرانو کچې ته ورسیدلې اما د دواړو هېوادو اړیکې د تل لپاره نا سمې وې لکه څنګه چې په کال(۱۳۴۲المریز) د افغانستان دوخت حکومت د پاکستان په لوردمصادرې امر صادر کړ اما د یو شمېرهېوادو په منځګړېتوب سره د جګړې خطر له منځه لاړ.
په (۱۹۴۹زېږديز)کال دمارچ په میاشت کې دپاکستان حکومت قبایلي سیمې دپاکستان څخه نه بېلیدونکې وشمېرلې چې داکارد دواړو هېوادو تر منځ د ترینګلتیا لامل وګرځید وروسته له هغې څخه د همدې کال د جون په میاشت کې دپاکستان الوتکو دپکتیا په ولایت کې یو کلی بمبارد کړ چې دا کار د دواړو هېوادو په منځ کې حالات نور هم خراب کړل اودافغانستان ملي شورا په

(١٩۴٩زېږدیز)کال د جولاي په ٢٢ پخوانی تړونونه له هغې جملې څخه د ډیورند معاهده هم لغوه اعلان کړه.
تر(١٩۵٨زېږدیز)کال پورې په پاکستان کې د کم وخت حکومتونه د یوبل پسې واک ته ورسیدل چې دا حکومتونو په تدریج سره انګلستان او امریکا ته متمایله و او په پایله کې په نظامي او سیاسي پیمانونو (لکه سیاتو او سنتو)کې غړیتوب ترلاسه کړاو د سیاتو تړون په کال(١٩۵٢زېږدیز)د دیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان ترمنځ د سرحد په توګه په رسمیت وپېژندله.
وروسته د اړیکو د یو څه ښه والي څخه د پاکستان ګورنر جنران سکندر مرزا په (١٩۵٢زېږدیز)کال کې کابل ته سفر وکړ چې په مقابل کې محمد داود خان په(١٩۵٢زېږدیز)کال د نومبر په ٢۴ نېټه کراچۍ ته سفر وکړ، د پاکستان د چارواکو سره یې بحث او خبرې اترې وکړې.
په (١٩٦٢زېږدیز)کال محمد ایوب د پاکستان ریس جمهور کابل ته سفر وکړ او د افغاني چارواکو سره یې د اړیکو د ښه والي په اړه خبرې اترې وکړې په (١٩٦٢زېږدیز) کال د اګست په لومړۍ نېټه د ریل د پټلۍ قرارداد چې د چمن څخه تر سپین بولدک پورې غزیده د عبدالوهاب حیدر د افغانستان د پلان دوزارت معاون او معین الدین د پاکستان د اورګاډي د پټلۍ د کمیشنر له خوا لاسلیک شو.
د ثور د کودتا څخه وروسته پاکستان خپل ملاتړ په افغانستان کې د خلق دیموکراتیک د حکومت د مخالفینو یانې د افغانستان د مجاهدینو سره اعلان کړاو د افغانستان د حکومت سره یې اړیکې سړې شوې په داسې حال کې چې د پاکستان سفارت په کابل کې فعاله و، ولې بیا هم اړیکې ورځ تربلې خرابېدلې که څه هم د(١٣۵٨المریز)کال په بهیرکښې شاه محمد دوست د افغانستان د هغه وخت د حکومت د بهرنیو چارو وزیر د اسلام آباد څخه لېدنه وکړه او ډېره هڅه یې وکړه ترڅو آغاشاهي د جنرال ضیاءالحق سیاسي مشاور د کابل څخه لېدنه وکړي ولې پاکستاني چارواکي د دې کار څخه تېرشول او د دې په ځای یې خپل ملاتړ د

افغانستان مجاهدینو څخه چې دهغه وخت دحکومت په وړاندې جنګیدل اعلان کړ اودهغوی سره یې نظامي کومکونه کول.
په افغانستان کې دمجاهدینو دبریالیتوب څخه وروسته دافغانستان اوپاکستان ترمنځ یوڅه قراردادونه چې یوهم عملي نشولاسلیک شو. په(۱۳۷۱المریز)کال دمیزان په ۵نېټه دافغانستان لوړپوړي هیات دوخت دریس جمهوربرهان الدین رباني په مشری، دپاکستان دجمهور ریس اولومړي وزیرپه غوښتنه پاکستان ته سفروکړ اوداړیکودښه والي په هکله ددواړوهېوادوترمنځ خبرې اترې وشوې. او وروسته له دې څخه پاکستان دهغو هېوادونو څخه و چې دطالبانوپه منځته راتګ کې رول درلود اوهغوی یې په رسمیت پېژندلي و او دمؤقتې اداري څخه وروسته دافغانستان سفارت په اسلام آباد اوجنرال قونسلګری په پېښور، کوټه، اوکراچۍ کې له سره پرانستل شوې اوهمداسې دپاکستان سفارت په کابل کې وروسته دیوې لنډې مودې څخه فعاله کړای شواوخپلې قونسلګری یې په مزارشریف، قندهار اوننګرهارکې پرانستلې.
په (۲۰۰۳زېږدیز) کال دد سمبرپه ۲۲نېټه پاکستان اودافغانستان دنورو ګاونډیو هېوادو لخوا څخه دښه ګاونډیتوب اعلامیه په کابل کې امضاکړای شوه په (۲۰۰۳زېږدیز) کال داګست په ۲۲نېټه دپاکستان دبهرنیو چارو وزیر میر ظفرالله جمالي کابل ته راغی اودافغاني چارواکو سره یې دیولړ موضوعاتو په هکله خبرې اترې وکړې.
دافغانستان اوایران سیاسي اړیکې
افغانستان دخپل ګاونډي هېوادایران سره تقریبا(۹۳۲)کېلومتره ګډه پوله لري او په تاریخي لحاظه دواړه هېوادونه فرهنګي، نژادي اونورتولنیزورته والی لري ایران اوافغانستان ترډېره حده پورې پخپل منځ کې سوله ایزژوند تېرکړی دی اوکله کله دپولو په سردچارواکوترمنځ ستونزې رامنځته شویدي چې دا ستونزې ترلوړو پوړیو پورې ندي رسیدلي اودلږوخت څخه وروسته بېرته حل شویدي.

دمعاصر افغانستان سیاسي بنسټ د سدوزیانو دواکمنۍ په وخت کې[۳] کېښودل شوی ولې بیا هم د دواړه هېوادو ترمنځ تاریخي او فرهنګي تړونونه پخپل ځای پاتې و.

افغانستان دازادۍ څخه وروسته دایران سره دیپلوماتیکي اړیکې ټینګې کړې ولې د دواړو هېوادو دمېشته سفیرانو په کچې اړیکې په(۱۳۰۰)لمریز کال دمودت دمعاهدې په اساس چې دافغانستان استازی لوی سفیر عبدالعزیزخان په تهران کې او د تهران استازی مجدالملک لخوا څخه د تهران په ښارکې لاسلیک شواو د دواړو هېوادونمایندګۍ په ایران او کابل کې پرانستل شوې.

په(۱۳۱۲)لمریز کال دافغانستان

او ایران ترمنځ دنه، تېرې معاهده دترکې او عراق په ګډون لاسلیک شوه دهلمند دسند د اوبو لوړوالی او دهغه دلورې بدلول په پولو کې کله ناکله د دواړو هېوادو ترمنځ اړیکې خرابې کړېدي نو کله هم داستونځې د دیپلوماتیکو لېارو څخه حل شوي او کله کله هم پدې هکله نوي تړونونه رامنځته شوي دي په(۱۳۵۴لمریز)کال دثور دمیاشتې په ۲نېټه محمدداودخان د دولت ریس اولومړی وزیرد ایران دشاه په غوښتنه دایران دهېواد څخه لېدنه وکړه په دې سفر کې دواړو خواو په یوشمېر پروژوباندې موافقې ترسره کړې دي.

دایران اسلامي انقلاب په(۱۹۷۹زېږدیز)کال کې په دې هېواد کې لوی بدلون راوست او دافغانستان دولت هم داانقلاب په رسمیت وپیژانده په افغانستان دشوروي دیرغل څخه وروسته دایران دولت (دافغانستان ددیموکراتیک خلق

ګوند سره)خپلې مرستې بندې کړې پداسې حال کې چې ددواړوهېوادوسیاسي
نمایندګۍ په دواړوهېوادوکښې فعاله وې اودخپلواړیکوکچې یې شارژدافیرته
راکښته کړه اودافغانستان دحاکم دولت ټول وړاندېزونه یې داړیکودښه والي په
هکله ردکړل اوپه مقابل کې دایران هېواد په افغانستان کې دایران په
څېرداسلامي حکومت غوښتونکی و ،وروسته له دې څخه چې دشوروي ځواکونه
له افغانستان څخه ووته دایران داسلامي جمهوریت دسفارت اړیکې په
موثرشکل دافغانستان دبهرنیو چارووزارت سره ټینګې شوې اوداړیکوپه
پراخوالي یې ټینګار وکړ،له دې جملې څخه دډاکترنجیب الله سفرو په(
۱۳۶۹المریز) کال کې دایران اسلامي جمهوریت ته اوهمداسې هلته دلوړپوړو
چارواکو لېدنه کتنه اودیوشمېر تړونونو ترسره کول اوترڅنګ دایران هېواد
دشارژدافیر لیدنه دډاکترنجیب الله سره اود ویزوله سره نیول ددواړو هېوادو
اوسیدونکوته دیادونې وړدي،دمجاهدینوله بریاڅخه وروسته ددواړو هېوادو
اړیکې خپل عادي حالت ته راوګرځیدې په(۱۳۷۱المریز) کال کې برهان الدین
رباني دافغانستان ولسمشر له تهران څخه لېدنه وکړه اوعلي اکبر رفسنجاني
دایران دولسمشرسره لېدنه اوکتنه وکړه چې ددې لیدنې اوکتنې څخه وروسته د
دواړوهېوادوترمنځ په اقتصادي ،سیاسي،فرهنګي برخوکښې لاسلیکونه وشول.
دطالبانودمنځته راتګ سره ددواړوهېوادواړیکې خپلې ټېټې کچې ته چې
ددواړوهېوادو داړیکودتاریخ په اوږدوکې ساری نه درلودراښکته شوې طالبانو
اوه تنه دایران قونسلي استازي په مزارشریف کې ووژل په مقابل کې دایران
سفارت اوقونسلګریانې په افغانستان کې وتړل شوې اوایران دافغانستان په
شمال کې دمقاومت ځواکونه دطالبانوپه وړاندې تقویه کول وروسته دسپتمبر له
واقعې څخه چې دطالبانورژیم دبېن المللي ځواکونو لخوا دامریکاپه رهبرۍ له
منځه ولاړنوایران لومړنی هېوادو چې خپل سفارت یې په کابل اوجنرال
قونسلګري یې په مزارشریف کې پرانستلې.

د افغانستان او تاجکستان سياسي اړيکې

[٦]
ډېر داسې دلايل شته چې ددواړو هېوادونو داړيکو په ټېنګښت يې مثبت تاثيرغورځولی د شلم قرن پخواني جمهوريتونو کې دغړيتوب له کبله چې ددواړوهېوادواړيکې په مستقيم ډول دمسکواوشوروي اتحاد سره نښلولې دشوروي داتحاد دتيت اوپرک کېدو څخه وروسته تاجکستان هم ديومستقل هېوادپه شکل رامنځته شواوبې له ځنډه يې موافقې وکړې اوخپل سفيران يې نورو هېوادو ته ولېږدول، دتاجکستان دداخلي جنګونوپه وخت کې دتاجکستان ددولت مخالفان زمونږدهېواد په شمال کې مېشته شول چې دارنګه اړيکې دداخلي شخړو دتاثير لاندې راغلې وې اووروسته اړيکې بېرته ښې شولې اودافغانستان دهغه وخت ولسمشر ددوی دداخلي شخړوپه حل کې منځګړيتوب اومرسته وکړه په(١٩٩٢زېږديز)کال دجون په مياشت کې افغانستان خپل سفارت دتاجکستان په پايتخت دوشنبې کې پرانيست اوپه(٢٠٠٢زېږديز)کال دد سمبر په ٢٢نېټه حامد کرزي دافغانستان ريس جمهور دتاجکستان سفارت په کابل کې پرانيست اوهمداسې په(١٣٨٢المريز) کال دثوردمياشتې په ٢۴نېټه افغانستان خپله قونسلګرۍ دتاجکستان په خاروق ښارکښې پرانيستله او پدې موافقه وشوه چې تاجکستان به خپله قونسلګرۍ دافغانستان دمزارشريف په ښار کې پرانيزي.او دبرق رسونې پروتوکول چې په ترست کې به يې دتاجکستان دبدخشان ولايت څخه دافغانستان بدخشان ددرواز منطقې ته برق ليږدوي دتاجکستان اوافغانستان ترمنځ لاسليک شواوهمداسې دافغانستان اوتاجکستان دروغتيا وزارتونوترمنځ ګټوره موافقتنامه دمتقابلې همکارۍ په موخه لاسليک شوه.اوپه(٢٠٠۴زېږديز)کال دفبرورۍ په ١١نېټه دآمودسيند په سرديوپل

دجوړیدو قرارداد دافغانستان او تاجکستان ترمنځ لاسلیک شو چې د تاجکستان د(پنج پایان)منطقه دافغانستان دکندز د شېرخان بندر سره نښلوي چې د دې پل په شروع کې دافغانستان دریېس جمهور معاون نعمت الله شهراني او د تاجکستان ریس جمهور امام علي رحمانوف او دنړۍ د اسماعلیه مذهب مشر آغاخان ګډون کړی و چې د دې پل دافتتاح څخه وروسته د منځنۍ آسیاد پوهنتون د بنسټ تیږه هم په بدخشان کې کېښودل شوه.

په(۲۰۰۴زېږدیز)کال د سپتمبر په ۱۴نېټه(د اقتصادي مرستو)د سازمان دغړو هېوادو د مشرانو ناسته چې د تاجکستان په پلازمېنه دوشنبې کې ترسره کړه او حامد کرزي چې د دې غونډې کې د ګډون لپاره دوشنبې ته سفر کړی و د دې غونډې ترڅنګ یې د امام علي رحمانوف او شوکت عزیز سره لیده کاته درلوده چې د دې ناستې په ترست کې دیوې لویې لباري په جوړولو باندې چې د افغانستان څخه به تیریږي او تاجکستان او پاکستان به سره نښلوی او همداسې د افغانستان د قلمرو څخه دبرق مزي، پاکستان ته له تاجکستان څخه غزول کېږي موضوع ترڅېړنې لاندې ونیول شوه او په(۲۰۰۵زېږدیز)کال د اپریل په ۲۷نېټه امام علي رحمانوف کابل ته راغی او دحامد کرزي سره یې یو په یو خبرې وکړې د دې لیدنې څخه وروسته څو موافقتنامې د دواړو هېوادو ترمنځ ترسره شوې چې له دې جملې څخه یې د نبه ګاونډیتوب او همداسې د ښوونې او روزنې، فرهنګ، علم او تخنیک په هکله جوړجاړی او دبرق دانرژي او صنعت په هکله موافقتنامې لاسلیک شوې. او په(۲۰۰۶زېږدیز)کال د جولاې په ۲۲نېټه حامد کرزي د افغانستان، تاجکستان او ایران په درې اړخیزې غونډې کې د ګډون لپاره دوشنبې ته سفر وکړ او د دې

سفرپه دوهمه ورځ حامد کرزي او امام علي رحمانوف د دې هېواد[٨] د ګلخانې په مانۍ کې یو په یو خبرې وکړې چې د دې خبرو څخه وروسته د دواړو هېوادو د ریېس جمهورانو لخوا یوه ګډه اعلامیه نشر شوه چې په دې اعلامیه کې د دواړو هېوادو د اقتصادي او فرهنګي اړیکو په پراخوالي او د تروریزم او مخدره موادو سره مبارزه او د امنیت په هکله د اړیکو په پراخوالي باندې ټینګار شوی و او همداسې د بندیانو د تبادلې او په لوړو زده کړو کښې د مرستې په هکله موافقې ترسره شوې.

په(**١٣٨٥** المریز) کال کې د یاد داشتونو تبادله د افغانستان او تاجکستان ترمنځ دویزي او سیاسي پاسپورت دلېږي کولو پخاطر او همداسې د دواړو هېوادو د بهرنیو چارو وزارتونو ترمنځ تفاهم د افغاني محصلینو تګ راتګ پرته له دویزې او پاسپورت څخه د تاجکستان د خاورې څخه د افغانستان د بدخشان ولایت ته.

د ترکمنستان او افغانستان سیاسي اړیکي

د ترکمنستان اړیکې همېشه د افغانستان سره نیکې او ښې وې زمونږ هېواد د ترکمنستان سره اوږده ګډه پوله لري د دواړو هېوادو فرهنګي او تاریخي ورته

والـي داړیکـو پـه بـه والـي او ټینګښـت بانـدې مثبتـه اغیـزه اچـولي ده.

کلـه چـې ترکمنسـتان د پخـواني شـوروي اتحاد څخـه خپلـه آزادي واخیسـته نو افغانستان هم پـه(۱۹۹۱زېږدیز) کال کې دیو خپلواکه جمهوري دولت پـه حیث هغه پـه رسمیت وپیژانده چې د افغانسـتان دا پـه وخت اقدام د ترکمنسـتان لـوري د خوشـحالۍ لامـل وګرځیـده اوورو سـته لـه دې داړیکـو د ټینګښـت لپـاره ددواړو هېـوادو ترمنځ د سـفارت پـه کچـې مشـورې پیـل شـوې چـې بالـآخره د دیپلوماتیکو اړیکو د ټینګښت سند پـه(۱۹۹۲زېږدیز) کال د فبروري پـه ۲۱نېټه

دافغانستان دبهرنیو چارو وزیر اود ترکمنستان دبهرنیو چارو دوزیر قلي اُف لخوا لاسلیک شواو په(۱۳۷۰المریز) کال د قونسلګریو د پرانستلو معاهدې د ترکمنستان اوافغانستان لخوا ترسره شوې چې پدې سره ترکمنستان په هرات اومزارشریف کې د قونسلګرۍ دجوړولو امتیاز ترلاسه کړاو په دې هکله دافغانستان د قونسلګرۍ دجوړولو حقوق په ترکمنستان کې حفظ شوي دي اود(۱۹۹۱\۴\۱۸) زېږدیز کال کنوانسیون سره سم ترکمنستان خپله قونسلګري داکتوبر په ۲۸تاریخ دهرات په ښار کې پرانیستله چې دهغې د پرانستلو په مراسمو کې دافغانستان له پلوه جنرال اسماعیل خان دهرات پخواني والي اود ترکمنستان څخه دهغه هېواد د بهرنیو چاروو زیر حاضرو، ترکمنستان دخپلې بې طرفۍ دموقف له امله چې په افغانستان کې د طالبانو دحکومت په وخت کې درلوده دیوې خوا څخه یې درباني نماینده ته په خپله خاوره کې دفعالیت اجازه ورکړې وه اودبلې خوائې د طالبانو درژیم دغوښتنې پربنسټ دهغوی نماینده حاجي فضل محمد ته دفعالیت اجازه ورکړې وه اوهمداسې ددواړو هېوادو ترمنځ دنفتي موادودا خیستلو په هکله او سوداګریزو مسایلو لکه دبرق لېږدول دهرات، بادغیس اوفاریاب ولایتونو ته مؤافقتنامې لاسلیک شوي و، په(۱۹۹۳زېږدیز) کال داګست په میاشت کې د ترکمنستان، افغانستان اوپاکستان ترمنځه درې اړخیزه یادداشت د ترکمنستان څخه جنوبي آسیا ته دګازو اونفتو دلیږد په هکله لاسلیک شواو تر(۱۳۷۵المریز) کال پورې پدې هکله ددې درې هېوادو ترمنځ مذاکرات روان و اوپه پایله کې ددې پروژې دتطبیق لپاره دیو نیکال امریکایي کمپنۍ اوبریداس ارجنټایني کمپنۍ په سیالۍ واچول شوې چې په پایله کې یونیکال امریکایي کمپنۍ ددې پروژې د تطبیق په هکله وړونکې اعلان شوه ولې په افغانستان کې د کورنۍ جګړو اود طالبانودرژیم د واک له امله چې ددې هېواد په زیاترو هغو سیمویې درلود چې نل لیکه دهغو ځایونو څخه غزیدله نوددې لپاره موضوع په ځنډواچول شوه پدې هکله خبرواترو د(۱۹۹۹زېږدیز) کال پورې دوام وموند ترڅو چې په (۲۰۰۲زېږدیز)

د مـی د میاشـتې پـه ۲۰نېټـه د دریـو واړو هېـوادو افغانستان،[1] پاکسـتان او ترکمنستان ترمنځ توافقتنامه لاسلیک شوه چې د افغانستان له لورې حامدکرزی او د پاکستان د اړخه پرویزمشرف او د ترکمنستان د اړخه سفرمراد نیازاُف لخوا یاده شوې موافقتنامه لاسلیک کړه.

ددې موافقتنامې په اساس باید دنل لیکي دلېږد کار د ۱۴۰۰کېلومتره د اُوږدوالي په اندازه د کراچۍ دګوادربندرته په (۲۰۰۳زېږدیز) کال دجون په میاشت کې پیل شوې وای ا وهمداسې د افغانستان دهوایې چاروو وزارت او د ترکمنستان دهوایې چارو اداري ترمنځ پروتوکول د کابل او عشق آباد او د هرات او عشق آباد تر منځ د پروازو پـه هکلـه پـه (۱۹۹۰زېږدیـز) کـال کـې لاسـلیک شـو البتـه دا پروتوکـول بیـا کتنې تـه اړتیـالري چـې پـه نـژدې راتلـونکې کـې بـه وکتـل شـي پـه (۱۳۸۰\۱۳\۱۲المریز) کال کې دصفر مراد نیازاُف دغوښتنې په بنسټ حامد کرزي د انتقالي اسلامي دولت ریس دیوجیګ پوړي هیېت پـه راس کـې د ترکمنسـتان دجمهـوري دولـت څخـه رسـمي لېدنـه وکـړه چـې پـه دې لېدنـه کـې یـو تعـداد پروتوکولونه او مؤافقتنامې چې دهغې جملې څخه د افغانستان د سرحدي پولېسو مریضان دعلاج لپاره د ترکمنستان هېواد تـه لیږدول و او همداسې دهرات دبرق د تمویـل پـه هکلـه او د محصـلانو د منلو په هکلـه ګـډه اعلامیـه د دواړو هېـوادو د مشرانو له لورې څخه په امضا ورسیده.[1]

---

[1] افغانسـتان وجهان، کشـورهاي آسـیایي، افریقایي و آسـترالیا کابل: مرکزمطالعـات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

د افغانستان او ازبکستان سیاسي اړیکې

د(۱۹۹۱زېږدیز)کال دد سامبرپه ۲۱نېټه افغانستان د ازبکستان استقلال په رسمیت وپیژانده، په(۱۹۹۲زېږدیز) کال د اکتوبرپه ۱۳نېټه کې افغانستان خپل سفارت په ازبکستان کې پرانیست چې د دې د مخه یې په تاشکند کښې قونسلګرۍ او د آریانا هوايي شرکت نماینده ګۍ هم فعاله وه نو کله چې سفارت پرانیستل شو د افغانستان سره یې دیپلوماتیکي اړیکې شروع شوې او د مؤقتې اداري څخه وروسته ازبکستان خپل سفیرپه افغانستان کې وټاکو او همداسې قونسلګرۍ یې هم په مزارشریف کې پرانیستله په(۲۰۰۲زېږدیز)کال د مۍ د میاشتې په ۲۲نېټه د افغانستان او ازبکستان د فوایدعامې د وزارت ترمنځ د افغانستان د پل او پلچک جوړونې په هکله موافقتنامه په تاشکند کې وشوه، په(۲۰۰۲زېږدیز)کال د مارچ په ۵نېټه حامد کرزي له ازبکستان څخه یوه رسمي

او دوستانه لېدنه وکړه او یوه ګډه موفقتنامه یې په هغه ځای کې لاسلیک کړه.[۱]

په(۲۰۰۲زېږدیز)کال د اپریل په ۲۹نېټه کې یوه تفاهمنامه د(اوزنرګیا)دولتي کمپنۍ د هیئت سره د برق د لیږد په هکله له ازبکستان څخه افغانستان ته په تاشکند کې وشوه.

په(۲۰۰۲زېږدیز)کال د مۍ د میاشت په ۲۲نېټه یوه لوړ رتبه هیئت د شاکر (کارګر) په مشرۍ د مؤقتې اداري د رییس د معاون او د فواید عامي وزیر، ملکي هوانوردي

---

[۱] افغانستان وجهان، کشورهاي آسيايي، افريقايي و آسترالیا کابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

وزیـرا او د کرهنـې او د تجـارت وزیرپـه ګـډون لـه تاشـکند څخـه لېدنـه وکـړه او د ازبکستان له لورې سره یې موافقتنامې لاسلیک کړې.[۱]

پـه(۲۰۰۲زیږدیز)دد سـمبرپه۲۲نېټـه دکابـل د اعلامـې پـه نـوم د ښـه ګاونـډیتوب اعلامیـه دګاونډیانو سـره لاسـلیک شـوه چـې د ازبکسـتان هېـواد پـه نماینـده ګـۍ دهغه هېواد سفیرپه افغانستان کې دا اعلامیه لاسلیک کړه او په(۱۳۸۱المریز) کال کې دمیزان په میاشت کې د ازبکستان د بایسکل جوړونکي شرکت پـه افغانسـتان کـې پـه کارپیـل وکړاو د افغانسـتان د سـوداګرۍ وزیرکـاظمي لېدنـه لـه ازبکسـتان څخـه او موافقـت نامـه د افغانسـتان د علومـو داکـادمۍ او د ازبکسـتان د زمـین شناسـۍ د انسـتتیوت تـرمنځ پـه (۱۳۸۳المریـز) کـال کـې موافقتنامـه چـې د ترانسـپورتي آسـانتیاوو لپاره د افغانسـتان، ایران او ازبکسـتان تـرمنځ لاسـلیک شوه او دبېن المللي لوی لیارې جوړولو موافقتنامه چې د ایران او ازبکستان ترمنځ لاسلیک شوه او دحامد کرزي سفرچې په(۲۰۰۴ زیږدیز) کال دجون دمیاشتې پـه ۱۷نېټـه یـې د شپږو هېـوادو جلسـې کـې دګـډون لپـاره تاشـکندته کـړې وه، پـه (۲۰۰۲ زیږدیز) کال کې د ازبکستان لوړپوړو چارواکو لـه کابـل څخـه لېدنـه وکـړه، پـه(۲۰۰۲ زیږدیـز) کـال دد سـمبر پـه میاشـت کـې د افغانسـتان د بهرنیـو چـاروو وزیر داکتـر سپنتا ازبکسـتان تـه سـفر وکـړ داکتـر سـپنتا او د ازبکسـتان د بهرنیـو چـارو وزیـر ولادیمیر امایچ په هغه لېدنه کې چې درلوده د تفاهم یادداشت لاسلیک کړاو دوه اړخیـزه اقتصـادي کمېسـون جوړښـت او دهغـه دریـبس ټاکنـه او د کمېسـون دغـړو ترمنځ لېدنه، خبرې او د نظرو تبادلې صورت ونیوه دا ټول ذکرشوي مواد هغه څه دي چې دد واړو هېوادو د پراخوا ړیکو ښکارندویې کوي.[۲]

---

[۱] افغانســتان وجهان، کشــورهاي آســيايي، افريقايي و آســتراليا کابل: مرکزمطالعــات ستراتيژيک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

[۲] افغانســتان وجهان، کشــورهاي آســيايي، افريقايي و آســتراليا کابل: مرکزمطالعــات ستراتيژيک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

دچین او افغانستان سیاسي اړیکې

چین او افغانستان دوه پخواني دوستان دي، ددواړو هېوادو اړیکې دنن او صبا څخه نه دي پیل شوي بلکې ددواړو هېوادو اړیکې ډېرې پخوانۍ اړیکې دي دافرهنګي او اقتصادي اړیکې دچین او افغانستان ترمنځ دپخوانۍ پېړیو څخه کلکې وې، دابریشم دلوی لپارې څخه به دچین کاروانونه دافغانستان له قلمرو څخه تېریدل زمونږ دخلکو تاریخي آثار اوروایات دچین دخلکو دپرمختګ، لوی والی اود ښکلا حال وایې.نړۍ ګرځیدونکي چینایان په پخوانۍ پېړیو کې زمونږ دهېواد څخه لیدني کړیدي، ددې لپاره چې ددواړو هېوادو اړیکې په ښه توګه ترڅېړنې لاندې ونیولی شو(۱۳۰)کال دمیلاد څخه مخکې دهان دامپراتورۍ لمړی استازی دافغانستان شمالي سیمو دیو چې هادربارته واستول شو په (۲۳۱)زیږدیزکال هیون تسانګ چینایي زیارت کونکي له سمرقند څخه حرکت وکړ او۲۰دمارچ خلم(تاشقرغان)ته او په ۲۰داپرېل بلخ او په ۳۰داپرېل بامیانو ته ورسید ،دسمبر په اخرکې دسند له رود څخه تېرشول اودهند په لورې لاړل اویو څه وخت په هند کښې پاتې شول ددوهم ځلې لپاره زمونږ هېوادته راستانه شول په(۲۴۴)زیږدیزکال کې په غزني او څه موده بدخشان ته لاړل اودسپتمبر په ۱۲نېټه پامیر له لېارې دیارکند اوختن ته چې دچین په هېواد پورې تړلې دي، روان شول په (۹۲)زېږدیزکال کښې دابریشم لپاره پرانستل شوه.

دکوشاني امپراتورۍ په ځانګړي ډول دلوی کنشکا په وخت کې دبودایې دین دلته مروج شو.زمونږهېواد دهند ،چین اوبین النهرین ترمنځ دتړون نقطه وګرځیده کنکشا- دکوشاني امپراتور خپل سفیر داتورهان دربارته واستاوه اودچین سفیردکوشانیانو په دربارکښې موجودو په(۳۳۹)زېږدیزکال کې فوسیان چینایي زارینو له جلال آباد اوکابل څخه لېدنه وکړه اویو لېدلیک یې ولېکه دتانګ دکورنۍ په وخت کې چیني مشهور راهب شوان چوانګ په اوولسمه مېلادي پېړۍ کې له بامیانو څخه لېدنه وکړه اودبامیانو له بوتانو څخه یې صفت

وکړپه ۱۵م پېړۍ کې د چین شاهي دولت د مینګ دلړۍ څخه په(۱۶۴۴زیږدیز)کال د شارخ دربارته ۱۵۰تنه نمایندګان د هرات ولایت ته واستول احمد شاه دراني پــه(۱۷۲۲ زیږدیــز)کــال کــې خپــل ځــانګړی نماینــده د مینــک دکــورنۍ دامپراتوردربارته واستواوددواړو هېوادو ترمنځ ډالۍ یوبل ته ورکول شوي، په(۱۷۲۵ زیږدیز)کال کې امیرشېرعلي خان یو هیئت چین ته واستاوه اولس اسان یې د چین امپراتورته ډالۍ ورکړه.

دافغانستــــان خلکو د چین د خلکو قهرمانه مبارزي چې په ۱۹پېــړي کــې د یرغلګرو پــــه وړانــــــدې درلــودې پــه ډېره دلچسپۍ سره څارلې او دهغوی له بریالیتوبونو څخه خوشحالیدل. په(۱۳۰۱المریز)کال د سنبلې پـه میاشــت کـې چینـي هیئـت د چینـګ لـین یونـګ پـه نـوم کابـل تـه راغی، داړیکوپـه بیارغولو کنبـي مـذاکرې ترسـره کـړې پـه(۱۹۲۲ زیږدیـز)کـال داګست په میاشت کې محمد شریف خان دافغان دلومړي قونسل په توګه دچین ترکستان ته سفر وکړاو دکاشغر په ښارکنبي مستقرشو، په(۱۳۱۲المریز)کال کې حبیب الله خان لخواطرزي دمختاروزیرپه توګه په نانکن کې وټاکل شو، له دې وروسته د چین د خلکو جمهوریـت پـه(۱۹۴۹ زیږدیـز)کـال کـې رامنځتـه شـو، افغانستان دلومړیو هېوادونو څخه وه چې چین یې په(۱۹۵۰ زیږدیز)کال کې په رسمیت وپېژانده او په(۱۹۵۵ زیږدیز)کال کې د چین هېواد دافغانستان د شاهي

دولت سره دلوی سفارت په سطح خپل سياسي اړيکې ټينګې کړې، ښاغلي عبدالصمد دافغانستان لومړنی سفيرو چې خپل باورليک يې په(۱۳۳۴المريز) کال وړاندې کړ اودچين لومړنی سفير دتينک کواپرپه نوم خپل باورليک په(۱۳۳۴المريز)کې وړاندې کړ.

افغانستان اوچين هغه هېوادونه دي چې د(۱۹۵۵ زيږديز)کال دباندونګ په تاريخي کنفرانس کې ګډون وکړاودې تاريخي کنفرانس ته يې تقويت ورکړاوهمداسې د پنځه اصولو لرونکي دښه ګاونډيتوب اعلاميه يې لاسليک کړه چې دافغانستان دلورې څخه سردارمحمدنعيم دصدراعظم مرستيال اودبهرنيو چارووزيراودچين دلورې څخه چين چوپن لاي دچين صدراعظم ګډون درلودداممهې مذاکرې يې ترسره کړې د۵۰ کلونو په موده کې ددواړه هېوادونو اړيکوپه بهيرکښې دسلوپه شاوخواکښې استازي ديواوبل دهېوادونو څخه لېدنه اوکتنه کړيده چې ۵۵شاوخوا افغاني او۴۵چيني استازي جوړوي په دې ۵۰کلونوکې په بېلابېلوبرخولکه فرهنګي،علمي،فني، اقتصادي،اوسوداګريزي موافقتنامې لاسليک شويدې اود۵۰کالوپه موده کې اوه سفيران دافغانستان څخه لکه عبدالصمد ،محمد شعيب مسکېنيار،داکتر محمدآصف،محمدعثمان صديقي،ميرمحمديوسف، داکترمحمدياسين عظيم تر(۱۹۷۹ زيږديز)کال پورې خپل باورليکونه دچين هېوادته وړاندې کړيدي اووروسته (شارژدافيرانو)هم باورليکونه دچين هېوادته داعتماد دحاصلولولپاره وړاندې کړيدي.په(۲۰۰۲ زيږديز)کال کې پروفيسورقيام الدين(برلاس)خپل باورليک دچين هېوادته وړاندې کړ.[1]

[1] افغانستان وجهان، کشورهاي آسيايي، افريقايي و آسترالياکابل: مرکزمطالعات ستراتيژيک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

دافغانستان اوامریکا ستراتیژیکي اړیکې

په(۱۹۱۹ زېږدیز)کال کې امان الله خان یو هیئت د محمدولي خان دروازي په مشرۍ د اروپا او د امریکا متحده ایلاتو په لور واستاوه ترڅو دافغانستان دخپلواکۍ خبرددغوهېوادونوحکومتونواوملتونوته ورسوي اود رسمي او غیر رسمي اړیکو د ټینګیدو په اساس د هغوی توافق او پاملرنه ترلاسه کړي، ددې پلاوي سره محمد ګل خان مهمند ،عبدالرحمن لودي ، فیض محمد خان ذکریا ، میرزا محمد خان یفتلي او ځینې نورمل وو، دې پلاوي اروپا او امریکا ته د سفر په ترڅ کې د (۱۹۱۹زېږدیز)کال په سپتمبر کې تاشکند ته

ورسید ،ددې ښار څخه یې د امریکا جمهور ریس ورین هاردینګ په نوم پیغام واستاوه، په پیغام کې ویل شوي و چې د سولې په نړیوال کنفرانس کې د افغانستان استازیتوب کوي او په ضمن کې د امریکا د متحده ایالاتو څخه د همکاري او دافغانستان داستقلال درسمي پیژندنې غوښتونکي دي، خوکله چې دې پلاوي غوښتل چې لویدیځې اروپا اوامریکا په لور روان شي نو برتانیې یې مخه ونیوله، په دغه کال افغاني پلاوي ونه شو کولای چې امریکا ته سفر وکړي خو واشنګټن د تاشکند څخه د پلاوي لخوا د لېږل شوي پیغام په هکله جواب ورنکړ اوداددې ښکارندويي کوي چې امریکادبرتانیادتسلط څخه د خپلواکۍ په

لاره کې د افغانستان هڅو ته اعتنا نه لري، خو شوروي د افغاني پلاوي تود هرکلی وکړاو د افغانستان خپلواکي يې د لومړني هېواد په توګه په رسمیت وپېژندل.[۱]
په(۱۹۲۱ زېږديز)کال کې یو پلاوي د محمد ولي خان دروازي په مشري بیا د اروپا او امریکا په لور روان شو، دا هیئت د اروپا څخه وروسته په(۱۹۲۱ زېږديز)کال دجولاي په ۱۲ امریکا ته ورسید او دجولاي په ۲۰ يې د بهرنیو چارو د وزیر سره وکتل، تر دې کتنې مخکې نوموړي وزیر ته په فرانسې کې د برتانیې د سفیرله خوا یو لیک رسیدلی ؤ چې په لیک کې د نورو خبرو سربېره د افغانستان او شوروي ترمنځ د ښوا ړیکو یادونه شوې وه، پلاوي د محمود طرزي لیک کوربه وزیر ته وړاندې کړ او د افغانستان د خپلواکۍ او د دواړو هېوادونو ترمنځ د اړیکو د ټینګید وخبره يې راپورته کړه خو د هغوی د منفي غبرګون سره مخ شول او افغاني هیئت بېرته افغانستان ته راغي.
د امریکا متحده ایالات د محمد نادر خان د سلطنت په موده کې هم د افغانستان سره د رسمي او ډیپلوماتیکو اړیکو برقرارولو ته حاضر نشول، څو چې په(۱۹۳۶ زېږديز)کال د مارچ په ۲۲ نېټه د افغانستان او متحده ایالاتو ترمنځ د سیاسي او کونسلي روابطو موافقه په پاریس کې د امریکا د سفیرجیسمي ایزدورستراوس او د افغانستان د بهرنیو چارو د وزیر علي محمد خان ترمنځ لاسلیک شوه.[۲]
د محمد ظاهرشاه په وخت کې د افغانستان او امریکا ډیپلوماتیکې او سیاسي اړیکې:کله چې په(۱۹۳۳ زېږديز)کال کې محمد ظاهرشاه د پلار د وژل کېدو وروسته پاچا شو، نو یو لیک يې د امریکا جمهورریس فرانکلن روزولټ ته واستو، چې په لیک کې يې د خپل سلطنت پیل او د دواړو هېوادونو ترمنځ د دوستانه اړیکو د ټینګولو هیله څرګنده کړې وه.

---

[۱] : امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۱۴۰
[۲] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۱۷۰

واشنګټن د محمد ظاهرشاه دليک څخه دري کاله وروسته[۹] دافغانانو سره ډيپلوماتيکو اړيکو په ټينګولو اقدام وکړ ياني کله چې خپله ګټه په افغانستان کې ولېده، خو متحده ايالاتو خپل سياسي نماينده ګي دفتر په کابل کې ډېر وروسته پرانيستی او دامريکا متحده ايالاتو په افغانستان کې وان انچ انګرت دلومړني هستوګن مختار وزير په توګه معرفي کړ او په(۱۹۴۲ زېږديز)کال په جولاي کې يې خپل باورليک رسماً محمد ظاهر شاه ته وړاندې کړ، په(۱۹۴۳ زېږديز)کال کې عبدالحسين عزيز په لومړي ځل د افغانستان د مختار وزير په توګه واشنګټن ډي سي ته ولاړ.

د امريکا دمتحده ايالاتو او افغانستان ترمنځ سياسي او ډيپلوماتيکې اړيکې د محمد ظاهرشاه ددوهم صدراعظم شاه محمود د صدارت په وخت کې ډېر انکشاف وکړ او په(۱۹۴۸ زېږديز) کال کې د دواړو هېوادونو د سفيرانو په تبادله کولو موافقه وشوه او محمد نعيم خان په متحده ايالاتو کې د افغانستان سفير وټاکل شو او ايلي ايل پلامر په کابل کې د امريکا د سفير په حيث وټاکل شو.

پوځي او نظامي اړيکې: د افغانستان سره د امريکا نظامي او پوځي اړيکې د محمد ظاهر شاه دسلطنت تر پايه پورې ترټولو اړيکو سړې وې، امريکا په دې ټول دوران کې هيڅ وخت دپوځي همکاري دوسلو او حربې وسايلو په اړه دافغانستان ددولت اودولتي چارواکو غوښتنو ته مثبت جواب ونه وايه اوددې سړو اړيکو علت د پښتونستان د مسئلې پر سر د پاکستان سره اختلافؤ او د افغانستان د چارواکو په وينا امريکا هميش په بې انصافۍ سره د پاکستان طرف نيولی او علت يې داؤ چې امريکا افغانستان د شوروي په لمن کې سقوط ګڼې او د افغانستان چارواکي بالخصوص داؤد خان يې د شوروي طرفدار ګاڼه او دبلې خوا امريکا چې په سيمه کې کوم ستراتيژيک اهداف لري هغه اهداف دپاکستان سره په ښو اړيکو ترسره کېږي بناءً امريکا خپل دوست هېواد پاکستان هېڅکله د افغانستان يا کوم بل هېواد په خاطر نه خپه کوي. او دافغانستان چارواکو لکه

محمد ظاهرشاه، شاه محمود خان، داؤد خان او نورو چې کله هم د وسلو او پوځي برخو کې کومک غوښتنه نو امریکایې چارواکو به پرې خندل او هیڅکله یې د دوی دا غوښتنه نده منلې او دا ټول د شوروي سره د طرفدارۍ او د پاکستان سره د اختلاف په خاطر.

د(۱۹۵۱ زېږدیز) کال په وروستیو کې د افغانستان د حکومت د لوړ پوړو چارواکو لکه صدراعظم شاه محمود، دفاع وزیر محمد داؤد، په امریکا کې د افغانستان سفیر محمد نعیم خان او په ملګرو ملتونو کې د افغانستان استازي عبدالحسین عزیز په ډېرو وړاندېزونو او کوښښونو سره امریکا دې ته چمتو کړه چې د افغانستان سره پوځي مرستې وکړې ولې امریکا داسې شرایط وضع کړه چې هیڅ د عملي کېدو نه وه او دا شرایط د امریکا سفیر جارج آر میریل په واسطه وړاندې شول چې په لاندې ډول ورته اشاره کوو:

۱: د افغانستان حکومت باید وسلې په نقدو پیسو او هغه هم د مال د حاصلولو څخه مخکې تسلیموي.

۲: کله چې معامله عملي بڼه غوره کړي نو د امریکا حکومت به مال یو امریکایې بندر ته وړي او افغاني لورې ته به یې سپاري او په لېږلو کې یې هیڅ ډول مرسته نه کوو.

۳: افغانستان باید د یوې اعلامیې په خپرولو سره رسمي ژمنه وکړي چې اخیستل شوې وسله به یوازې د ځای د دفاع په خاطر او په هېواد کې د کورني امنیت د تأمین په خاطر کارول کېږي نه د تعرض لپاره.

د دې شرایطو څخه یې هدف داؤ چې وسله پر افغانستان ونه پلورې.

د امریکا د بهرنیو چارو وزیر د افغانستان سفیر ته د یوې پوښتني په جواب کې ویلي و چې افغانستان ته پوځي مرستې ستونزې را ولاړوي، په دې سره به چې کوم ځواک رامنځ ته کېږي مخه نیول یې ناشوني دي نو افغانستان دې د دې پر ځای چې د وسلو وړاندېز وکړي د پاکستان سره دې د پښتونستان مسئله حل کړي.

نو بناءً د امریکا د داسې چالچند ځخه معلومیږي چې امریکا هیڅکله هم دافغانستان سره په صداقت همکاري نه ده کړې، که څه هم امریکا د پوځي برخو ځخه پرته په نورو برخو کې همکاري کړې ولې دومره ناچیزه ده چې په هیڅ حساب دي او هغه هم ددې لپاره چې افغانستان په دوهم نړیوال جنګ کې آلماني اتباع د خپل هېواد ځخه وباسي او بې طرفي اعلان کړي چې همداسې هم وشول خودجګړې ځخه وروسته چې دامریکاهدف ترسره شو هوخپله پښه یې د افغانستان ځخه ټوله کړه، که چېرې دوی په علمي برخو کې همکاري کړې وي نو هدف یې ورځخه دخپلې مفکورې راویستل و افغانستان ته او بس، که چېرې دوی زموږ سره همکاري کولای نو ښه مثال به یې نظامي اوپوځي مرستې وای نوبناءً دوی هیڅکله دپاکستان په تاوان زموږ سره همکاري ته چمتو نه دي ځکه دوی په منطقه کې تر هرچا پاکستان زیات ضرورت لري.

علمي او کلتوري اړیکې: دامریکا اوافغانستان ترمنځ علمي او کلتوري اړیکې هغه وخت شروع کېږي کله چې په(۱۹۳۰ زېږدیز) کال کې امریکايي استادان افغاني زده کوونکو او محصلینو ته ددرس او تدریس او همدارنګه د لوړو زده کړو لپاره امریکا ته د هغوی داستولو لپاره دحبیبې او اماني لیسو او د کابل پوهنتون ته راغله او د همدې لسیزي په دوهمه نیمايي کې د افغاني ځوانانو زده کوونکو اومحصلینولو مړنۍ ډله دخپلوزده کړو د دوام په هدف دامریکا په لور روان شول، ځېنو ددغو کسانو ځخه چې دتحصیل ددورې د سرته رسولو او تخصص د حاصلولو وروسته هېواد ته راغلل نو د محمد ظاهرشاه د سلطنت په اوږدو کې لوړو مقامونو او آن تر وزارت او صدارت پورې ورسید لکه ډاکتر عبدالظاهر تر صدارت پورې، دده ورور ډاکتر عبدالقیوم د داخلي تر وزارت پورې ، موسی شفیق ترصدارت پورې او نور.

د امریکا متحده ایالات سربېره پردې چې په افغانستان کې یې د تحصیل او تخصص زمینه مساعده کړه په بېلابېلو برخو کې یې که څه هم کمې مرستې وکړي،

په(۱۹۶۴ زېږديز) کال کې يې د کابل پوهنتون او د محصلينو د ليلې کار بشپړ کړ او په(۱۹۶۵ زېږديز) کال کې يې د حبيبې د لېسې ودانۍ جوړه کړه.
همدارنګه د کابل پوهنتون د انجينري اوزراعت په پوهنځيو کې د امريکايي استادانو لخوا تدريس او په ولاياتو او ولسواليو کې د مختلفو ښوونځيو جوړول او د هغوی لپاره د کتابونو چاپول د افغانستان د معارف سره د امريکا د مرستو څخه دي.
سردار محمد داؤد خان او د امريکا متحده ايالات:محمد داؤد خان په(۱۳۵۲ لمريز) کال د سرطان په ۲۶ نېټې د يوې سپينې کودتا په ترڅ کې د قدرت واګې ترلاسه کړل او د سلطنت د اعلانولو پرځای يې د جمهوري نظام په جوړولو پيل وکړ، په پوځ کې د محمد داؤد ملګري چې په کودتا کې يې ورسره همکاري وکړه يا د خلق ديمو کراتيک ګوند پټ غړي وو او يا خو هم د چپه لاس د کمونيستو نظرياتو خاوندان او د شوروي پلويان وا او محمد داؤد خان د لومړۍ کابينې ځينې غړي هم د دغه ګوند د پرچم ډلې څخه و.
څنګه چې داؤد خان د شوروي پلوه کېڼ اړخه ګوند د کودتا په واسطه واک ته ورسيد او همدارنګه د هغوی څخه يې يو شمېر خپل وزيران مقرر کړل او د بلې خوا د خپل صدارت په دوره کې يې د شوروي سره پوځي اړيکې ټينګې کړې او اوس د محمد داؤد خان واک ته رسيدل داسې فکر رامنځ ته کړ چې د شوروي د يو دښمن په توګه نور د امريکا متحده ايالات د خپلو اړيکو دروازه پر افغانستان تړي.
ولې د دې ټولو اټکلونو سره سره د محمد داؤد خان د جمهوريت په کلونو کې د افغانستان او امريکا اړيکو هغسې ښه غوره نکړه لکه څنګه چې يې اټکل کېده،
په(۱۹۷۴ زېږديز) کال کې د امريکا د بهرنيو چارو وزير هنري کېسنجر افغانستان ته راغی او د محمد داؤد خان او نعيم خان له خوا يې تود هرکلی وشو او د امريکا د بهرنيو چارو وزير هم د دوی سره په علاقمندۍ خبرې وکړې او افغانستان ته يې د

زیاتو اقتصادي مرستو په اړه خبرې وکړي او د خبرو په ترڅ کې یې هغوی ته توصیه وکړه چې د پاکستان سره خپل روابط ښه کړي او محمد داؤد خان هم د خپل پخواني دریځ په خلاف ډاډ ورکړ چې هېوادیې اوس چمتو دی چې د یودوست هېواد په منځګړیتوب د خبرو دلارې څخه د پښتونستان مسئله حل کړي.[1]

په(۱۹۷۷ زېږدیز)کال د جولاي په ۲۹ کله چې د افغانستان نوي سفیر عبدالواحد د امریکا جمهور ریس جیمز ایرل کارتر ته خپل باورلیک وړاندې کړ نوکارټرهغه ته وویل: امریکا ستاسې نوی اساسي قانون په مینه تعقیب کړی دی او موږ د هغه چانس څخه چې بشرحقوقو ته مو پکښې ورکړی دی خبر یو ،همدرانګه موږ پوره خبرتیا لرو چې جمهور ریس داؤد هوډمن دی چې د افغانستان د خلکو اقتصادي سطحه لوړه کړي او موږ چمتو یو چې په دې برخه کې مرسته وکړو.

په(۱۹۷۶ زېږدیز)کال کې ذوالفقارعلي بوټو کابل ته راغی اوددواړو خواووترمنځ تودې خبرې وشوې او همدارنګه دخبرو د دوام او د ستونزو په حل هم موافقه وشوه او داؤد د ذوالفقارعلي بوټو بلنه پاکستان ته ومنله او داؤد خان ورته وویل چې خپلو پاکستاني ورونو ته ستاسې او ستاسې د ملګرو په واسطه ډاډ ورکوم چې د افغانستان ملت د پاکستان د ملت سره دوروږګلوی اودوستۍ نه پرته بله هیڅ کومه هیله نلري.کابل ته د ذوالفقارعلي بوټو دراتګ څخه دوه میاشتې وروسته محمد داؤد خان پاکستان ته سفروکړ، په پاکستان کې تود هرکلی وشو، د پاکستان سره د محمد داؤد خان د اړیکو پراختیا د امریکا لپاره په زړه پورې وه.

محمد داؤد خان چې په(۱۹۷۴ زېږدیز)کال کې د اساسي قانون د تصویب څخه وروسته دلویې جرګې دخوا د منتخب جمهور ریس په توګه وټاکل شو، نود بهرنیو مرستو دلاسته راوړلولپاره یې په نوي نظر لا زیاتې هڅې پیل کړې اودهغه په نوي نظر کې په بهرني سیاست کې د پاکستان سره د اړیکو ښه کول، د امریکا د متحده ایالاتو، اروپایې هېوادونو او هغوی ته نژدې اسلامي هېوادونو ته مخه

---

[1] امریکا په افغانستان کې، دښاغلي محمداکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۱۹۰

۴
کول وه، خودا سياست د شوروي سره د اړيکو د قطع کولو په مانا نه ؤ بلکې داؤد خان غوښتل چې په خارجي سياست کې يو تعادل راولي چې تردغه وخته پورې يې د شوروي پرمرستو يوا ړخيزه تکيه کړې وه او غوښتل يې چې د دواړو بلاکونو څخه د خپل اووه کلن پلان د پروګرامونو د بشپړولو په هدف پرېمانې مرستې لاسته راوړي.
داؤد خان خپل لومړنی سفر شوروي ته وکړ، دا سفر د دې ښکارندوی ؤ چې داؤد اوس هم د مسکو سره د نژدې روابطو په درلودلو مکلف دی خو په دې سفر کې داسې حالت رامنځ ته شو چې د خبرو فضاء يې خرابه کړه او د شوروي سره د اړيکو راتلونکې يې شکمنه او په تياره کې واچول، د خبرو په جريان کې د برژنيف له خوا يوه ګيله په ډېره سخته لهجه او د نيوکې په بڼه چې ټول ناست خلک يې حيران کړل په داسې ډول داؤد خان ته وشول چې د شوروي اتحاد د پولو په نژدې سيمو کې ولې لويديځ کارګران او متخصصين په چارو بوخت دي؟ داؤد خان بې له کوم ځنډه جواب ورکړ: موږ به هيڅکله دا حق تاسې ته درنکړو ترڅو موږ ته امر وکړې چې په څه شکل د خپل هېواد چارې پرمخ بوځو، يا دا چې څوک په افغانستان کې استخدام کړو او يا دا چې څه ډول او چېرته بهرني متخصصين په دنده وګمارو، دا د افغانستان د دولت په صلاحيت پورې اړه لري او دا صحيح ده چې افغانستان غريب خو په خپلو کړنو او هوډ کې به ازاد وي.
کله چې يې خپلې خبرې پای ته ورسولې بې له ځنډه د خبرو د ميز څخه راپاڅيد او د خپلو ملګرو سره د کوټې څخه را روان شو، برژنيف او نور په ډېره چټکۍ سره په افغاني پلاوي پسې راپورته شول، خو يوازې د وحيد عبدالله په ټينګار سره داؤد خان دومره ودريد چې د شوروي د طرف د پلاوي سره يې خدای پاماني وکړه.
ښايي داؤد خان د برژنيف سره د دې تاوتريخوالي څخه وروسته په دې فکر کې شوی وي چې د شوروي سره خپلې اړيکې پای ته ورسوي او بيا به يې غوښتل چې د دې ډول تصميم او سياست د خپلولو په اړه امريکا ته د خپل سفر په ترڅ کې د

امریکایې چاروا کو سره ورغبرګي او دا موضوع ورسره مطرح کړي،[۵] خو په(۱۹۷۸ زېږدیز) کال کې چې داؤد خان امریکا ته د هغوی په بلنه سفر درلود ، ددې سفر څخه مخکې په(۱۹۷۸ زېږدیز) کال په اپریل کې د شوروي پلوه کمونیستي ګوند (خلق دیموکراتیک) لخوا د کورنۍ سره یو ځای شهید شو. داچې ایا امریکایانو به دده سره په خلاص مټ کومک کړی وای ترڅو افغانستان د شووري څخه نجات پیدا کړی وای؟ جواب یې منفي دی، ځکه امریکایانو هر ډول سیاست په افغانستان کې د خپلو ګټو او اهدافو په خاطر ؤ خو افغانستان په هغه وخت کې د هغو ټولو درنو مصارفو د تأدیه کولو توان نه درلود او د بلې خوا د امریکا متحده ایالاتو لا پخوا افغانستان د شوروي په نفوذ کې شمېرلی ؤ او ددې نفوذ څخه د افغانستان د ایستلو هڅې د امریکا د ګټو سره سمون نه درلود.

سردار محمد داؤد خان یو داسې واکمن ؤ چې د افغانستان د ترقۍ او پرمختګ سره یې مینه لرله خو ده دا پرمختګ او ترقي تر خپلې مشرۍ لاندې غوښته چې داؤد په عین حال کې یو مطلق العنانه ، دیکتاتور ، حساساتي ، کېنه کښ او د رنګ په رنګ مزاج خاوند ؤ ، داؤد په خپل سیاست کې په بې ثباتي ، ناڅاپي بدلون او پرته د کوم فکر څخه عمل کاوه، په داسې حال کې چې د پاکستان سره یې د پښتونستان د مسئلې او د ډیورنډ د کرښې پر سر خبرې تر جګړې او پوځي ټکره ورسیدلې خو د خپلې واکمنۍ په پای کې پاکستان ته ولاړ او د هغه هېواد سره یې د دوستۍ او ورورګلوی خبرې شروع کړې.

په افغانستان کې د(۱۹۷۸ زېږدیز)کال د اپریل کودتا د امریکا لپاره کومه ناڅاپي پېښه نه وه ځکه امریکا د افغانستان او شوروي د نږدې پوځي اړیکو او د افغانستان په پوځ کې د ورځ په ورځ زیاتیدونکي نفوذ څخه باخبره وه.

دامریکادملي امنیت اداري په(۱۹۵۱ زېږدیز) کال کې یو ریپوټ نشر کړ، په ریپوټ کې ویل شوي و چې کرملین وایې دافغانستان نیول اسانه دي او دیرغل په وړاندې دافغانانوارادہ دومره مهمه نه ده خو کېدای شي چې د برید په صورت کې

ځیني قبایل په ځانګړي توګه پښتانه قومونه خپل مقاومت ته دوام ورکړي، نو امریکا هم د افغانستان سره خپلې اړیکې حساسې کړلې ترڅو د شوروي د مخ په زیاتیدونکي نفوذ مخه ونیسي. او امریکا د شوروي د تېري څخه وروسته د افغانستان دحکومت سره د مناسباتو دتأمینولو څخه مخ واړاوه اوخپل سفارت په کابل کې وتړي اودحکومت پرځای یې دحکومت مخالفوځواکونوته پام واړاوه اوهمدارنګه دخلق دیموکراتیک حکومت یې تر فشار لاندې راوست.د شوروي د پوځي تېري وروسته امریکا دافغانستان د بهرنیو چارو د وزارت هیڅ ډول غوښتنو ته اهمیت نه ورکاوه حتی د افغانستان د حکومت سره دخبرو داړتیا پر وخت یې ددې حکومت پرځای د شوروي د حکومت سره تماس نیوه.

د(۱۹۸۰ زېږدیز)کال دجنورۍ په ۹ په واشنګټن کې د سنا په مجلس کې چې د سي.آي.اي استازي هم موجود و موضوع مطرح شوه چې په افغانستان کې د سي.آی.اي پټې ملیشي باید خپل فعالیتونه شروع کړي، چې ددې سره سناتورانو هم مخالفت نه درلوداوبالاخره دا موضوع سپیني ماڼۍ ته ولاړه او جمهور ریس هم په افغانستان کې د عملیاتو په کولو خپل فرمان صادرکړاوداهغه سیاست ؤ چې دجمهور ریس دملي امنیت په چاروکې سلاکار برژنسکي مخکې له مخکې پیشبیني کړې ؤ،اوورانديز یې کړی ؤ چې په افغانستان کې باید ډېر ژر او که په هره طریقه وي باید د شوروي د نفوذ دمخه ونیول شي، زبېګنیو برژنسکي دامریکاپه سیاست کې یو د هغواشخاصو څخه ؤ چې دکمونیزم اوشوروي سرسخته مخالف ګڼل کېده اوامریکاپه بهرنی سیاست کې په خاص ډول دافغانستان په اړه یې فعال او غوره رول ولوباوه. برژنسکي په پولېنډ کې زیږیدلی او دخپلې ځوانۍ دوره یې په جرمني او فرانسې کې تېره کړې ده او په سیاسي علومو کې ډاکتري د امریکا دهارورډ دپوهنتون څخه واخیستله اود امریکا تابعیت یې ترلاسه کړ، نوموړي د خلق دیموکراتیک د ګوند سره داړیکو په درلودلو مخالف ؤ او همیش به یې ویل چې په موجوده حکومت باید فشار

راوړل شي او په مقابل کې یې د حکومت د مخالفینو سره مرستې وشي ترڅو موجوده حکومت سقوط وکړي او د تودو اوبو او په منځني ختیځ کې د انرژي د زېرمو په وړاندې باید د شوروي مخه ونیول شي او په افغانستان کې ورسره مقاومت وشي، او دده نظریاتو هغه وخت نور هم عملي بڼه غوره کړه چې په افغانستان کې د خلق دیموکراتیک ګوند لخوا د خلکو ټکول او زورول زیات شول او په مقابل کې د خلکو مخالفت د حکومت په وړاندې پراخه شو او کله چې په (۱۹۷۸ زېږدیز) کال د ډسمبر په پنځمه د کابل او مسکو ترمنځ د دوستۍ تړون لاسلیک شو او د شوروي پوځي مداخلې ته یې لاره جوړوله نور نو امریکا د بهرنیو چارو دوزارت نظریاتو خپل ځای د برژنسکي نظریاتو ته خالي کړ او دده د نظریاتو تطبیق شروع شو او نور نو د برژنسکي نظریاتو د امریکا د بهرني سیاست شکل پیدا کړ.[1]

د امریکا استخباراتي سیاست د نورو متحده اسلامي او غیر اسلامي دولتونو او سازمانونو د استخباراتي او جاسوسي سیاستونو په ځانګړي ډول د پاکستان او سعودي عربستان د سیاستونو سره په ګډه عملي شو، که څه هم په افغانستان کې د شوروي په خلاف مرستې د سي.آي.اي لخوا په پټ ډول ورکول کېدلې خو د دغو مرستو څخه د ګټې اخیستلو او د هغې دویشلو واک د پاکستان سره ؤ او پاکستان دې خطر ته غاړه ایښودل د یو ډېر غټ مصلحت په خاطر کړی ؤ او هغه د اسلام او افغانستان په خاطر نه بلکې په دې کلنو کې د پاکستان اټومي پروګرام ډېر مخکې ولاړ او بالاخره د اتیایمي لیسزې په پای کې په یو اټومي ځواک بدل شو په داسې حال کې چې د شوروي د یرغل څخه مخکې په پاکستان باندې امریکا خپلې مرستې په دې خاطر بندې کړې چې اټومي پروژه یې پوځي اهداف لري خو امریکا وروسته نه یوازې دا چې د پاکستان د اټومي پروګرام په هکله پټه خوله شول بلکې

---

[1] امریکا په افغانستان کې، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۱۲۲

نورې زياتې پوځي مرستې چې پر مختللي ټانګونه، ايف ۱۲ جيټ جنګي الوتکې او نور شامل وه ورسره وکړي.[۸]
امريکا هم د افغانستان د جګړې پر سر د پاکستان سره د معاملې د لارې غوښتل چې خپل ځانګړي اهداف لاسته راوړي د شوروي لپاره د افغانستان جګړه د ويتنام جګړه جوړول، د پاکستان په خاوره کې د پوځي تاسېساتو نصبول ترڅو په منځني ختيځ کې د شوروي د توغنديو مخه ونيسي دد غو اهدافو بنسټيز ټکي و، د ايران د شاهي نظام تر نسکورولو مخکې امريکا ايران انتخاب کړی ؤ خو په ايران کې د امريکا ضد حکومت منځته راتګ او پر افغانستان د شوروي يرغل پاکستان ته زرين چانس په لاس ورکړ.
د (۱۹۸۰ زېږديز) کال د فبروري په دريمه نېټه برژنسکي په خيبر کې د پاکستان او افغانستان ترمنځ يوې پوځي سرحدي اډې ته راغی او جنرال ضياء الحق سره يې خبرې اترې وکړې، ضياء الحق غوښتنه کوله چې هغه پيسې او وسلې چې امريکا يې مجاهدينو ته استوي بايد د دوی په اختيار کې ورکړل شي او دا امتياز هم بالاخره ورکړل شو او جنرال ضياء الحق هم د دې پروګرام لپاره د آي.ايس آي ريس جنرال اختر عبدالرحمن وټاکه او د اي.ايس.آي ريس هم د نورو غوښتنو څخه علاوه لاندې غوښتنې امريکايې چارواکو ته يادې کړې چې امريکايې چارواکو هم ټولې ورسره ومنلې:
۱: هيڅ امريکايې اجازه نلري چې د پاکستان د خاورې څخه افغانستان ته داخل شي.
۲: وسله يوازې د آي.آيس.آي د افسرانو په واسطه ويشل کېږي.
۳: مجاهدينو ته پوځي روزنه د آي.آيس.آي په کمپونو کې د دوی د افسرانو په واسطه د افغانستان د پولې په اوږدو کې ورکول کېږي.
۴: د سي.آي.اي افسران مجاهدينو ته د روزنې ورکولو حق نلري.

۵: د نوو وسلو د سیستم د پېژندنې لپاره به د سي.آي.آي افسران د آي.آیس.آي ښوونکو ته روزنه ورکوي.[۹]

نور نو آي.آیس.آي چې څنګه غوښتل د امریکاباد راوړي پیسې او وسلې یې به یې ویشلې، د آي.آیس.آي د افغاني برخې ریس په پېښور کې په مېشتو افغان مجاهدینو وسلې او مهمات ویشل او هغه تخصیص چې په کال(۱۹۸۷ زېږدیز) کې مجاهدینو ته ورکول کېده په لاندې ډول ؤ: ګلبدین حکمتیار ته ۲۰٪ ، رباني ته ۱۸٪ ، سیاف ته ۱۷٪ ، خالص ته ٪ **۱۵** ، محمد نبي ته ٪ **۱۵** ګیلاني ته ٪۱۱ او مجددي ته ٪ **۵**.

د امریکا سیاست د جیمي کارټر وروسته د رونالډ ریګن په راتګ سره نوي پړاو ته داخل شو او په دې پړاو کې په افغانستان کې شوروي ته د ګوزار ورکولو او دجګړې د زور اخیستلو په هدف دزیاتو پیسو او وسلو لمنه پراخه شو، د کارټر په وخت کې د امریکا دا سیاست په ډېر احتیاط مخکې روان ؤ او یوازې برژنسکي ؤ چې په شوق او جدیت سره یې د مجاهدینو سره مرستې کولې او د امریکا د بهرنیو چارو وزیر سایرس وانس دده د نظریاتو سره موافق نه ؤ ځکه هغه د(۱۹۷۸ زېږدیز) کال د اپریل کودتا کې د شوروي لاس داخل نه بلي.خو کله چې ریګن د امریکا جمهور ریس شو نو د شوروي امپراتوري یې د شیطان امپراتوري وبلله او د مجاهدینو سره د زیاتو مرستو ډګر ته راووتو، په(۱۹۸۰ زېږدیز)کال کې د کارټر په وخت کې مرستې ۳۰ میلونه ډالره وي په داسې حال کې چې په(**۱۹۸۵** زېږدیز) کال کې مرستې ۲۸۰ میلونه ډالره وي او په دې کچې او یا ددې څخه زیاتې سعودي عربستان هم ورکولې او په پای کې خو سپین چکونه ورکول کېدل چې څو مره پیسې مو پکار وي اخیستلای یې شي او په(۱۹۸۷ زېږدیز) کال کې د مجاهدینو لپاره ۶۲۰ میلون ډالره مرسته ځانګړې شوه، او د(۱۹۹۱ زېږدیز) کال په پای کې چې کمونیستي حکومت سقوط وکړ او د سي.آي.آي د پټو عملیاتو

قانوني صلاحیت هم پای ته ورسید د پنځو ملیارد ډالرو مرسته شوي وه.[۱] چې د دې مثلث اصلي کارکوونکي چې عملاً بوخت وه د نورو څخه علاوه د آي.آیس.آي ریس جنرال اختر عبدالرحمن، د سي.آي.آي ریس ویلیام کېسي او د سعودي عربستان د استخباراتي اداري ریس شهزاده ترکي الفیصل وه.

د امریکا متحده ایالات او حامد کرزی: نوموړي په(۲۰۰۱ زېږدیز) کال د سپټمبر په ورستیو کې د طالبانو پر خلاف د خلکو د راپارولو لپاره کندهار او اورزګان ولایتونو ته ولاړ، خو مخکې له دې چې د طالبانو لخوا د یوې کلابندۍ په ترڅ کې ونیول شي، د امریکایي چورلکو په واسطه نجات ورکړ شو او کوټې ته واستول شو. په دوهم ځل کله چې د امریکا د هوايي بمباریو سره سم د امریکایي سرتېرو د یوې ټولې سره د اورزګان ولایت ته ولاړ بیا د طالبانو د یوې پنځه سوه کسیزې ډلې تربرید لاندې راغی په دې وخت کې امریکایي ځانګړو ځواکونو د هوايي بمبارېې غوښتنه وکړه چې د ابمونه په ترینکوټ کې حامد کرزي ته نژدې په دوه سوه مترۍ کې هم وغورځول شول، د غو عملیاتو د طالبانو د ځواکونو ملا ماته کړه او ډېر ژر کندهار سقوط وکړ.

حامد کرزي د پوپلزیو د قبیلې څخه دی او د کندهار د کرز د سیمې او سیدونکی دی، پلار یې عبدالاحد کرزی د ظاهرشاه په وخت کې د پارلمان وکیل او د پوپلزیو د قبیلې مشر ؤ چې د(۱۹۹۹ زېږدیز) کال په جولای کې د پاکستان د کوټې په ښار کې ووژل شو، حامد کرزي د ماسټري تر کچې پورې خپلې زده کړې د هندوستان د هماچل پردیش په پوهنتون کې سرته رسولې دي او د شوروي پر ضد د جهاد په وخت کې د ملي نجات د تنظیم غړیتوب یې درلود او د مجاهدینو په حکومت کې د څه وخت لپاره د بهرنیو چارو په وزارت کې سیاسي معین ؤ خو وروسته بېرته په (۱۳۷۲المریز) کال کې کوټې ته ولاړ او وروسته کله چې طالبان را پیدا شول نو ده اړیکې ورسره درلودې خصوصاً د طالبانو د بهرنیو چارو د وزیر ملا محمد غوث

---

[۱] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۲۱۰

سره او د هغوی سره یې ځینې مالي مرستې هم کولې خو کله چې په(۱۹۹۹ زېږدیز) کال کې یې پلار عبدالاحد کرزی ووژل شو او پر طالبانو تاوان شو نو د طالبانو سره یې اړیکې قطع کړې او په مقابل کې یې خپل سیاسي فعالیتونه تیز کړل او دامریکا سره یې اړیکې قایمې کړې، کرزی وایې چې زه به هره هفته یو ځل اسلام اباد ته تلم او دامریکایانو ،انګلیسانو ، جرمنیانو ،فرانسویانو او ایټالویانو سره به مې کتل او ورته ویل به مې چې د افغانستان خلک د طالبانو په خلاف پاڅون ته چمتو دي خو هغوی زما په خبرو باور نه کولو[1]

د(۲۰۰۱ زېږدیز)کال د سپټمبر یوولسمې د طالبانو په اړه د امریکایانو په سیاست کې تغیر راوست، امریکایانو لومړی غوښتل چې د طالبانو په رهبري کې تغیر راولې او که داسې ونه شي نو رژیم به د منځه وړي، د دې پلان د تطبیق کولو لپاره یې د طالبانو په عوض د پښتنو ځای ناستو په توګه قومندان عبدالحق او حامد کرزي ملاتړ شروع کړ ولې قومندان عبدالحق ډېر ژر په دې لاره کې خپل سر بایلود او کرزی د امریکایانو د یوازېني انتخاب په توګه پاته شو اودبن په غونډه کې دزلمي خلیلزاد دهڅو په نتیجه کې دموقتې ادارې دریاست مقام ته ورسید.

محمد قسیم فهیم وایې: چې ما ته له بن څخه څو ځله سید مخدوم رهین او ډاکتر عبدالرحمن ټلیفون چې دموقتې ادارې د ریاست لپاره عبدالستار سیرت ومنې او حامد کرزی رد کړي ، زه رباني او سیاف ته ورغلم چې سیرت ومنو او که یا؟ خو استاد سیاف د سیرت په هکله مخالفت وښوداو میز ته یې ډب ورکړ چې سیرت خاین دی،هغه ونه منئ همدارنګه زلمي خلیلزاد هم راته ټلیفون کاوه چې د سیرت پر ځای د موقتې ادارې لپاره حامد کرزی ومنې ترڅو د پښتو او فارسي ستونزه رامنځ ته نه شي.

---

[1] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمداکرم اندیشمند لیکنه.صفحه

[2] کرزي د(۲۰۰۱ زېږدیز)کال د ډسمبر په ۲۲ نېټه او د(۱۳۸۰لمریز)کال د قوس د میاشتې په ۲۲ نېټه کابل ته راغی او یوه هفته وروسته یې د برهان الدین رباني څخه واک ترلاسه کړ او د بن دموافقې سره سم د شپږو میاشتو لپاره د بېړنۍ جرګې تر جوړېدو پورې د موقتې اداري ریس شو ،د واک د لېږداو د موقتې ادارې د ریس په حیث د حامد کرزي دانتخابېدلو څخه وروسته امریکا په کابل کې خپل سفارت خلاص کړاو په واشنګټن کې د افغانستان سفارت هم په(۲۰۰۳ زېږدیز) کال کې پرانیستل شو او هارون آمین د شارژدافیر او وروسته بیا اسحق شهریار او بیا سید طیب جواد او بالاخره اوس اکلیل حکیمي په امریکا کې د افغانستان د سفیرانو په حیث وټاکل شول.

کرزي د(۲۰۰۲ زېږدیز)کال د جنورې په ۲۷ نېټه خپل لومړنی رسمي سفر امریکا ته وکړ او په نیویارک کې د یو مطبوعاتي کنفرانس په ترڅ کې یې د ملګرو ملتونو د سرمنشي کوفي عنان سره په ګډه بېړنۍ لویې جرګې د جوړولو لپاره د یو ۱۹ کسیزه کمېسون اعلان وکړ ،حامد کرزي د موقتې اداري د شپږ میاشتني ریاست څخه وروسته په بېړنۍ لویې جرګې کې چې د(۲۰۰۲ زېږدیز) کال په جون او د(۱۳۸۱لمریز)کال کې جوړه شوې وه او پخواني پاچا ظاهرشاه پرانیستله د دوهم ځل لپاره د انتقالي دورې د ریس په توګه د بل یو نیم کال لپاره وټاکل شو.[21]

امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۲۲۰ [1]

[2] کولای شي دامریکا او افغانستان په اړیکوزیات معلومات(افغانستان دد ښمنانو لومې رسواکیږي)نومې کتاب کې چي ښاغلي شاه محمود حصین لیکلی ،همداشان (لس کلنه ډیموکراسي اودافغانانو سیاسي بي وسي) په نوم کتابونه وګورئ همدارنګه په افغانستان دامریکا داستخباراتو په اړه نورمعلومات د(دسي ای ای پټې جګړې له ویتنامه ترافغانستانه) دښاغلي محمدزبیر شفیقي لیکنه وګورئ

۳

اتم څپرکی

پہ افغانستان کې د بهرنيو هېوادونو لاسوهنې

دافغانستان پہ اړہ د پاکستان دريځ

داخوښولو تہ جوتہ دہ چې زموږ ګاونډی ورور هېواد پاکستان کلہ؟ څنګه؟ او پہ سيمہ کې د کومو، کوما اهدافو د ترلاسہ کولو پہ غرض جوړ کړای شو؟

کلہ چې انګرېزان د هند د نيمې وچې پرېښودو اړ کړای شول، نو پہ سيمہ کې يې خپلو سياسي اهدافو تہ د رسېدو پہ خاطر يو نوی هېواد د پاکستان پہ نوم رامنځتہ کړ او د خپل شيطاني سياست لہ مخې يې د هند او پاکستان ترمنځ د کشمير او د افغانستان او پاکستان ترمنځ د ډيورنډ متنازع مسايل ترشا پرېښودل، ترڅو هر وخت او بہ خړې وي او پہ اسانۍ پہ کې ماهيان ونيول شي.

پاکستان د خپل پيدا ايښت لہ لومړۍ ورځې هلتہ د هند او دلتہ لہ افغانستان سرہ خپلې زړې دښمنۍ تہ يو نوی، مګر خطرناک شکل ورکړی دی. د دواړو هېوادونو پرخلاف يې نااعلانہ جنګ پيل کړی او هره ورځ زموږ د بې ګناہ هېوادوالو کورونہ ورانېږي، بې دفاع خلک پہ کې وژل کېږي او پہ دې توګہ زموږ د هېواد پہ بربادۍ کې د خپلې آبادۍ کرغېړن پلانونہ عملي کوي چې مثالونہ يې د سر پہ سترګو مشاهدہ کوو.

نن زموږ يو نالوستی او سادہ سړی هم پہ دې حقيقت پوهېږي چې پاکستان لہ افغانستان سرہ دوستي او ورورولي نہ غواړي، بلکې غواړي د افغانستان د پښځہ زرہ کلونو ملي افتخارات د تاريخ د کندې تہ وغورځوي.

بايد داخبرہ هم واضحہ کړو چې د پاکستان مومن او غيرتي ولسونہ زموږ ورونہ دي او ورونہ بہ وي، خود پاکستان حکومتي چارواکي او استخباراتي ادارہ، هېڅکلہ هم زموږ رښتيني او واقعي ورونہ نشي کېدلای ځکہ چې هغوی پخپل هېواد کې پرخپلو ورونو هم ترحم ونہ کړ او د القاعدې پہ نامہ يې د باجوړ، سوات او وزيرستان

بې ګناه مسلمانان په امریکایي ډالرو وپلورل او بیا یې دامریکي د ډرون حملو ښکار وګرځول.
دا به یو عارفانه تجاهل وي چې خپل دښمن ته ورور وایو او دا به نهایي ساده ګي وي چې نو رهم په خپل قسم خوړلي دښمن باور وکړو. زموږ ولس مشر ښاغلي کرزي هم دیوه نېک نیت له مخې پاکستان ته د(ورورهېواد) خطاب کوي او کله بیا ورته دښمن هم وایې. زموږ پاک زړي هېوادوال هم دیوه سپېڅلي نیت پر اساس، غواړي چې پاکستان یې رښتیني او واقعي دوست شي او پاکستان ته هم په خپل ګاونډ کې دیو(دوست هېواد) ضرورت دی، خو پاکستان دافغانانو سره دهابېل او قابېل د وروروليٰ لوبه پیل کړې ده او غواړي چې دې لوبې ته دوام ورکړي.
پاکستان هڅه کوي چې افغانستان خپله پنځمه صوبه وګرځوي او ددې کرغېړن پلان دعملي کولو په خاطر په افغانستان کې روزل شوي ایجنټان هم لري چې د(ISI) بدنامه اداره یې ترشا ولاړه ده او دهغوی تمویل او تجهیز په غاړه لري.
ترڅو پورې چې په هېوادکې ملي او اسلامي ارزښتونو ته وفادار او دملي ګټو واقعي ساتونکي مشران او کشران راټول نه شي او دې خونړۍ مسئلې ته دحل یوه کوټلې لاره ونه سنجوي، نو زموږ سر، مال او ناموس به دتل لپاره دخطر سره مخامخ وي او داور اوویني داډرامه به جریان لري.
دا یوه مشهوره خبره ده چې دپاکستان دمسلم لیګ (ن) ګروپ مشر، نوازشریف دخپل یوه انتخاباتي کمپاین پرمهال خپل یوه پیپلې سیال ته پېغور ورکړ چې ((تم نے بنګال دیا اورهم نے افغانستان لیا)) زمونږ دوروروليٰ دروغجن دعوه دار خپل سیال ته داهم ویلي وو چې ((ماد افغانستان دوه سوه کلنه اردو له منځه یوړه، تا پاکستان ته کوم خدمت کړی دی؟))
ددروغجن دا خبره رښتیا ده چې زموږ دوه سوه کلنه اردو یې دړې وړې کړه، خو پر افغانستان دقبضې خوبونه به ورته ګران تمام شي او هغه اوریې چې زموږ په کور لګولی، خپل کور به یې هم په کې غرغنده کړای شي.

يو پاکستان الاصله امريکايي، چې د نيويارک ټايمز لپاره ليکنې[۵] کوي وايي: ((مادنړۍ ټېلا ټېل ملتونه وليدل اودې نتيجې ته ورسېدم چې له پښتنو (افغانانو) پرته، که په هرټېل قوم کې کومه شخړه رامنځ ته شي، نو يوه خوا فاتحه او بله خوا يې مفتوحه شي، خو که په پښتنو کې داعمل تکرار شي نو يوه ډله فاتحه او بله مغروره شي مغروره ډله ترهغې په قرارنه کښيني، چې ترڅو يې له مقابل لورې خپل کسات نه وي اخيستی)).

نومونړۍ وايي: چې دا خبره مې ديوې مرکې په ترڅ کې جنرال ضياءالحق ته وکړه. او زياته مې کړه چې: ((دافغانستان مسئله په جنګ او تشدد نه حل کېږي، بايد دامن لپاره يوسوله ايز اقدام وشي تاسې خو په خپل هېواد کې هم هغه ډول نظام نه غواړئ، کوم چې په افغانستان کې يې راوستل غواړئ؟نو په سيمه کې ددې ويرانۍ او بربادی څه هدف دی؟))

نومونړۍ ليکي چې ضياءالحق ځواب راکړ چې پدې اړه جنرال اخترعبدالرحمن وپوښته. کله چې مې هغه ته همدا خبره وکړه، نو ويې ويل: ((موږ ته د (STRATEGIC DEPTH) عسکري ژورتياضرورت دی. زموږ هوايي جنګي جهازونه له اګرې وړاندې نشي تللای او دهند له هوايي ځواکونو زموږ يوه هوايي اډه هم په امن کې نه ده.)) ما ويل: ښه، خبره دافغانستان دقبضه کولو ده..؟

له پورتنيو اظهاراتو زموږ هېواد وال څه ډول قضاوت کوي؟آيا پاکستان دافغانستان خواخوږی او واقعي وروړ هېواد کېدای شي؟ نه، هېڅکله نه![۱]

د پاکستان سياسي موخې او لاس وهنې

په افغانستان کې د پاکستان د سياسي موخو او له افغاني تنظيمونو سره د جنرال ضياءالحق دحکومت دچلند په اړه دپاکستان دآي اس آي (ISI) دادارې دمشرتابه يوه غړي، ډګروال محمد يوسف د(خوګ تلک) ترعنوان لاندې يو کتاب

---

[۱] للمه مجله، دجرار ادبي، کلتوري او ټولنيزې ټولنې مهالنۍ خپرونه ۱۳۹۰ قوس څلورمه ګڼه. م ۴٫۵

لیکلی دی، پدې کتاب کې لیکوال هڅه کړې ده چې له یوې خوا د روسانو پرضد د افغانانو د جهاد په ویاړنویو اڅې ځان او پاکستان وویاړي، او بلې خوا یې ترډېره حده پورې یې د پاکستان سیاسي اغراض چې دلوڅولو وړ وو، لوڅ کړې دي.
د افغانستان غمیزه د پاکستان د مارشل لازیم لپاره یوه (غیبي تحفه) وه، زمونږ پرهېواد د شوروي د سره لښکر یرغل د دغه هېواد مشرانو ته دا ښه فرصت ورپه برخه کړ چې له یوې خوا له افغانانو څخه د تاریخي بدل اخیستلو او له بلې خوا د خپل هېواد د څواړخیزو بحرانونو دلرې کولو په لوړ په افغانستان کې خپله لاس وهنه د مرحوم محمد داود خان د جمهوریت په زمانه کې پیل کړې وه، ګړندی کاندي که څه هم چې دا لاس وهنه په ظاهر کې د افغانانو سره د اسلامي خواخوږي په نوم روانه وه، خو په حقیقت کې د دغې شاته پټې تاریخې سیاسي موخې پرتې وي، پدې کې شک نشته د ډیورنډ لاین ها خوا ته میلونونه افغانان مهاجرین پراته وو او د پاکستان حکومت ورسره ترخپله وسه پورې بشري مرستې کولې او افغانانو پرکورد کمونیزم او ورپسې بیاروسانو د رالویدلي تند رسره په مقابله کې افغانان د خپلو ګاونډیو مرستو ته احتیاج وو خو پاکستان افغانانو ته ددې مرستو ورکولو په عوض کې د خپلو موخو د ترلاسه کولو په هڅه کې وو.
د جنرال ضیاءالحق چې تردې دمه دګردې نړۍ لخوا د بشپړ تجرید سره مخامخ و، لومړی هدف یې دا و چې پر سیاسي ځواک باندې خپلې پښې ټینګې کاندي، ډګروال محمد یوسف چې له (۱۹۸۳-۱۹۸۷ زیږدیز) کلونو پورې په ای اس ای کې د افغان جهاد لارښوونکي وو (خوک تلکه) (په ۲۰ او ۲۵) مخ کې واي چې جنرال ضیاء الحق د پاکستان د ای اس ای د نوي ټاکل شوي رئیس جنرال اختر عبدالرحمن او نورو ورته نږدې جنرالانو سره په یوه غونډه کې د افغانستان روانه وضع و څېړله او جنرال اختر ته یې وویل: چې ددې لپاره چې په پاکستان او نړۍ کې خپل دریځ پیاوړی کړای شم، نو دوه کاله مودې ته اړتیا ده، او ددې لپاره باید په افغانستان کې اوبه په مناسبه تودوخه ویشول شي.

پـه نړيـوال ډګرکـې د پاکسـتان د مارشـل لا ايـزيم د سـتونزو پرهکله ډګـروال يوسـف دخپل کتاب پـه(۲۲)مـخ کې زيـاتوي چې پـه (۱۹۷۹ زيږديز)کـال کې جنـرال ضـياء الحـق دخپـل پخـواني صـدراعظم (بوټهو)دوژلولـه کبلـه دټـولې نـړۍ لـه کرکـې اومحکوميت سره مخامخ ؤ ، په پاکستان کې دننه اوله نړۍ له کرکې اومحکوميت سره مخامخ ؤ ، په پاکستان کې دننه اوله هغه څخه بهريې شهرت په ژوره توګه ځپل شـوي ؤ ، اوپـه بشـپړه توګـه يې ځان تجريد سـره مخـامخ احساسوه ، که څه هم پـه نارسمي توګـه ديـوه کمونيست زبرځـواک پرضـدله جهادسره يې دملاتـړ لـه لارې غوښتل دلويديځ زړه سوي ځانته راواړوي، په دې کې يې شک نـه و چې امريکا بـه يـې مرسـتې تـه ورودانګـي ،ديـوه کلـک مسـلمان پـه تـو ګـه نومـوړی دې تـه چمتوؤ ، چې خپلو اسلامي ګاونډيوتـه مرسـته ورکـړي، نوداسې ليـدل کېـدل چـې ټول ديني، سياسي اوستراتيژيک فکتورونه ددې کارلپاره سم وو ، چې پـه ريښـتيا سره ډېرد خوښۍ تصادف وو.

هماغه ؤچې ددې، خوښ تصادف ترسېوري لاندې داي اس اي دننه چې مشـري يـې دجنـرال اخترعبدالرحمن پـه لاسوکې وه ، دافغانسـتان دتنظيمونوپـه لسـګونوزره مجاهدينو دروزلواودسلګونوزره تنه وسلواوګوليو اونورو لويومـالي اوتخنيکـي امکاناتودبرابرولولپـاره پـه عملـي کـارلاس پـورې شـو ،نوموړي جنـرال چـې دضياءالحق نږدې اوخوراپياوړی دوست وو ،نوموړی د(۱۹۸۰)تـر(۱۹۸۷) زېږديـز کلونوپـورې دپاکسـتان دپـوځي اسـتخباراتوريس پـاتې شـو ،اوبيا د(۱۹۸۸) زېږديز کال داګست په مياشت کې له جنرال ضـياء الحق سره دهغـوی دسـپرلۍ پـه يوه پوځي الوتکه کې دچاودنې له کبله ووژل شو.

ډګـروال محمديوسـف اومـارک ارکېـن د(خـوګ تلـک) پـه ۴۲مـخ کـې وايـې :چـې جنـرال اختردپاکسـتان داردوټـولې زيرمـې مـخ پرشـاواړولې ،اوله هغـوی څخـه يـې (۳۰۳) نمبرانګريزي ټوپـک اودټانک ضدماينونه اوچينايې توغنـدي راويسـتلي و ، داي اس اي اړوندې اداري دشپې په تياره کې افغانستان ته وسلې ليږدولې .

ځېنو قوماندانانو او ځېنو تنظیمونو ته دوسلو لېږدولو دنده وروسپارل شوه، دجګړې دسمون او بهبود لپاره دا سلاوې لیږدیدي دامکان ترهغه کچې پراخه شو چې له دي لباري څخه تر (۱۹۸۲) زېږدیزکال پورې افغانستان ته په اونۍ کې زرټنه وسله لیږدیدله، ډګروال یوسف لیکي چې زمونږ بنسټیزه موخه داوه چې کابل باید دکال په دولس (۱۲)میاشتو کې دتوغندیو تربرید لاندې وي، هوایې ډګرونه اولویې لارې په تېره بیاترامو سیند پورې دشمال په لویه لار اود سالنګ په تونل بریدونه هیڅ کله هم ونه دریږي.[1]
پرلویو پوځي اودولتي مرکزونو باندې دتوغندیو پربرید سربېره باید پرلویو فابریکو دبرید لپاره هم تخریب کاروان واستول شي ،دکابل ویجاړول دجنرال اختر پلان مرکزي هسته جوړوله، په (۱۹۸۰) زېږدیزکال کې ای اس ای د مجاهدینو بېلابېلو ډلوته په زرګونو ټنه وسلې او مهمات ورکړي وو ،او په همدې ډول په زرګونو تنه مجاهدین پاکستان ته دروزنې لپاره راتلل.
د(۱۹۸۰)او(۱۹۸۷زیږدیز)کلونو ترمنځ دآي اس آي له لارې دپاکستان داردو ډلې افغانستان ته دمجاهدینو دمرستې اولارښوونې لپاره تللي،خو په خپل وار په افغانستان کې دپاکستا ن دنقش پرهکله دخورا اوږده بحث په ترڅ کې ښاغلي حق شناس، چې دجمعیت اسلامي دتنظیم مخورغړی وود(تحولات سیاسي وجهاد افغانستان)کتا ب دلومړي ټوک په (۱۱۲) مخ کې لیکي چې پاکستان دشروع نه په تمامه مینه اومحبت په ډېره اوچته توګه دافغانستان مسئله او دروسي عسکر وویستل زمونږ دګران هېوادنه په معلومه اومعین وخت سره په دغه لاره کې ترسره کړل ،دا سلامي هېوادونو سره په جدا ډول او په غیرعمومي غونډې کې یوازې دملل متحد ترقیادت لاندې دغه مسله ترخه کړي ،دپاکسنان حکومت چې پرله پسي کوم کوششونه کړي دي، په څلورومادوباندې یې ډېرټینګارکړی دی.
۱- دافغانستان څخه به غیر دقید او شرط نه دروسي فوځ ویستل.

---

[1] افغانستان تر وروستي افغانه، دښاغلي غلام محمد زرموال لیکنه م ۹۷,۹۸,۹۹

۲- په خپله د افغانستان د خلکو لخوا د نوي نظام غوره کول.
۳- په خپله خوښه او رضا سره د روسي پوځ وتل
۴- په اینده کې ضمانت ورکول او ساتل د اسلامي نظام
واقعیت دادی چې افغانانو ته د پاکستان د مرستې اساسي موخه له دې سره سره چې په افغانستان کې یې د روسانو شتون نه شو زغملای، بې غرضه او في سبیل الله نه وه، پر افغانستان باندې د روسانو یرغل په پیل کې د افغانستان د ګاونډیو په شمول د نړۍ لرې او نږدې هېوادونو هیڅ یوه هم دا فکر نه کاوه چې ګوندې هغوی (روسان) دې پرشا ولاړ شي، نو د ټولو پر ښکاره داوه چې په افغانستان کې روسانو لپاره چې هر څومره کولای شي جګړه اوږده کاندي او د پاکستان د امنیت لپاره د افغانستان سرونه په دوی کې واچوي، ډګروال محمد یوسف د (د خوګ تلک) په (۲۵) مخ کې وایې چې جنرال اختر، ضیاء الحق ته وویل چې د افغانانو مقاومت باید د شوروي په مقابل کې د پاکستان د دفاع په لومړنیو لیکو واړول شي، که هغوی پرښو ول شي چې په اسانۍ سره افغانستان اشغال کړي، نو بل کاربه یې د پاکستان پر لور ممکن د بلوچستان د ایالت له لیارې یو لنډ ګام پورته کول وي.
له همدې کبله وچې د جنرال ضیا الحق رژیم، له یوې خوا د پاکستان د امنیت لپاره او له بلې خوا له امریکې څخه د اوږدې مودې پوځي او اقتصادي ګټو د ترلاسه کولو په بدل کې د واشنګټن کړنلاره تعقیبوله او په افغانستان کې یې روسان د اوږدې مودې نښلول غوښتل، ډګروال محمد یوسف په دې کتاب کې دغه خبره په وار وار تکراوي.
زه په آي اس آي د افغان څانګې د مشر په توګه نه یوازې د دې مسوول وم چې مجاهدین وروزم او وسله ورته تیاره کړم، بلکې په افغانستان کې د هغوی د عملیاتو پلانونه هم زما په لاس کې وو، زمونږ هدف داوچې شورویانو ته افغانستان پرویتنام بدل کړو افغانستان باید په ورو ورو په اور واړول شوي وای، ډګروال یوسف وایې: چې مونږ ته د (۱۹۸۳ زېږدیز) کال په اوږدو کې اټکل لس زره

ټنه وسله او ګولۍ راورسیدي او دا کچې په (۱۹۸۷) زېږدیز کال کې (۲۵۰۰۰) ټنو ته ورسیده ، ددې وسلو زیاته برخه له چین ، مصر او بیا وروسته له اسرائیلو راتله او دا افغانانو د جهاد سره د جنرال ضیا الحق د حکومت د مرستو ، دویمه موخه دا وه چې د افغانستان او افغان اولس د پښنو لویدلو په نتیجه کې د ببرک کارمل په رژیم باندې د برتانوي ښکېلاک له خوخیالي او تش په نامه کښل شوې (ډیورند لاین) دداوړو هېوادو ترمنځ د نړیوال پولې په توګه ومني .

دا معزله چې ولې ، څنګه او له کومې لپارې پاکستان هڅه کوله چې افغانستان ناتوانه او له پښنو لویدلی وساتي ډېره پیچلي نه ده ، په وچې پورې تړل شوي هېوادو په توګه افغانستان تل خپلو ګاونډیانو ته اړپاتې ؤ. د افغانستان او پاکستان د خرابو اړیکو تښتیدونکو ته پاکستان سم له واره پناه موندلو کومک وکړ((په خپله دلږ اهمیت وړ وو ، خو افغاني بنیادګرانو ته نه صرف د پاکستان د مسلمانو همخېالو حلقو کې هر کلی وویل شو ، بلکې د بهټو حکومت لخوا یې هم پذیرایې وشوه((جهادي تنظیمونه)) چې

ډېر ژر یې هغې کې پرتې سیاسي ګټې بوی کړې د بهټو تر خپل نظر لاندې پاکستاني مقاماتو د افغان منحرفینو روزلو او هغوی ته د وسلې ورکولو دنده پیل کړه پاکستانیانو به هغوی لیږل چې د افغانستان د ننه په ځایونو حملې وکړي ، چې حکومت ته مشکلات پیدا کړي د پاکستان تماس د کورنیو چارو وزارت کې د کمونیستو لپاره د بنیادګرانو خلاف د عملیاتو جواز موندلو کې اسانې راوسته ، هغې حالت نه د ګټې اخستلو لپاره کمونستانو ځینې مسلمان روحانیون ونیول ، چې د هغوی خوښ نه وو ، خو هغوی یقیناً د پاکستان ایجنټان نه وو .

د پښتونستان مسئله او له پاکستان سره د اړیکو خرابېدل[1]
د پښتونستان سیمه چې له چترال څخه د هند ترسمندر پورې سند د سیند په ښۍ خوا د (۸۰۰) میله او تقریبا (۲) میلونو نفوسو په لرلو سره پرته او د افغانستان د خاورې طبعي برخه وه، د (۱۸۱۰) او (۱۸۲۳) زیږدیزکلونو ترمنځ هغه مهال چې افغانستان کې د محمدزیو ورونو ترمنځ کورنۍ جګړې وې.د پنجاب د سکانو حکومت،د انګلیسانو د لمسون له مخې د دې سیمې ځینې برخې د سند سیند دواړو خواووته ونیولې،دانګلیسانو حکومت دلاهور د مثلث تړون په وسیله د سکانو او انګلیسانو له خواد نیول شویو سیمو په اړه د تبعید شوي شاه شجاع په رسمي ډول د دې سیمو له ادعا څخه تېرکړ.اما د افغانستان خلکو په (۱۸۴۲ زیږدیز) کال کې د شاه شجاع په وژلو او د انګلیس فوځ د له منځه وړلو او ماتې پواسطه دا تړون باطل او د هغه ټول مواد یې عملاً له منځه یوړل. امیر دوست محمد خان انګلیسانو ته وخت ورکړ چې تر (۱۸۵۴)زیږدیزکال پورې د سند او بلوچستان ولایتونه ونیسي ،ځکه امیر دوست محمد خان د سک حکومت ترړنګیدو وروسته له ګجرات،ګیرات او اټک څخه شاته راغئ انګلیسانو خپل ځانونه د سکانو ځای ناستي او وارثان اعلان کړل[1]
انګلیسانو په دې سلوکلونو کې افغاني ولایتونه لومړی په مختلفو برخواونومونو لکه چترال،سوات،دیر، باجوړ بیا یې په شمال کې د مختلفو ریاستونو په نوم لکه مکران،خاران،لس ببله،پشن ډوکی تریو(شور)او د برتانوي بلوچستان په نوم ونومول او په جنوب کې یې یو محکومه سرحدي پوله د ډېرې، پېښور،هزاره،اټک او ازاد سرحدلکه تېرا ،شمالي وزیرستان،جنوبي وزیرستان اوکرمې په سیمو وویشل شوي.له نوموړو سیمو سره د انګلیسانو اړیکې د مختلفو ایجنسیو پواسطه لکه ډېره جاتو ایجنسي، پېښور ایجنسي، دهزارهایجنسي، داټک ایجنسي،ملکنډایجنسي اوچکې ایجنسي ټینګیدلي.

---

[1] په افغانستان کې توپان،غوث خیبري لیکنه م(۹۷۸) او (۹۷۹).

ددې ايجنسيو اساسي دندې او کړنلارې دبې اتفاقۍ پيدا کول. دهر ډول ټولنيزو، اقتصادي او فرهنګي چارو پرمختک مخنيوی و. ورسره ورسره د نظامي کلاګانو او سړکونو جوړول، دحاکمو نقطو او مهمو لارو باندې تسلط او کنترول وو.[1]

انګليسانو د پورتنيو هيلو او موخو ته د رسيدو له پاره دهرډول مقاومت مقابله کوله. په دې لار کې دخلکو وژل، د قوي وسلې ټوپک، توپ او الوتکو داستعمالولو پواسطه ددې سيمې خلک له هرې خوا کلابند کړل. ځکه دوی د ډيورند له کرښې ورو ورو ازاد سرحد په لورې د سړکونو جوړول لاره ځان ته خلاصه کړې، ځکه د ډيورند د کرښې او برطانوي هند د محکوم سرحد ترمنځ آزاد سرحد په نوم يوه مستقله سيمه موجوده وه. تر ډېره وخته دغه سيمه د آزادو قبايلو يا آزاد سرحد په نوم يادېده. د موجوده افغانستان او د وخت برطانوي هند منځ د نښلونې لويه لاره وه.

د ايران سياسي موخې

د افغانستان په اړه د ايران لاس وهنه په تاريخي ډول له ښکېلاک سره په خوا او د ښکېلاک په ګټه عباره شوې وه، رضاشاه پهلوي د ايران په سيمه کې د امريکا(ژاندارم)په توګه تل په دې هڅه کې ؤ، چې افغانستان تر فشار لاندې وساتي، که څه هم له هېواد سره د هلمند او بوله وښه پرته په پولو کې بله لويه شخړه موجوده نه وه، خو په سيمه کې د تهران چال چلند د انګريزانو او او امريکا د ګټو ساتلو او په ګاونډ کې د(ايران کلتور) د پراخولو پراصولو ولاړ و، تهران چې لويديځ او ختيځ ترمنځ د سړې جګړې په وخت کې د بغداد سيتو او سينتو غړی پاتې شوی و، او د تاريخ په اوږدو کې يې سيمې ته د اروپايي ښکېلاکي ځواکونو دلاسونو اوږدولو لارې چارې برابرولې او د هغوی د ناروا ګټو ساتندوی و، د رضا شاه پهلوي تر نسکوريدو وروسته تر ايت الله خميني لاندې د اسلامي ايران چلند هم د افغان اولس له ګټو سره په تضاد کې و.

---

[1] په افغانستان کې توپان، غوث خيبري لېکنه م (۵۷۹).

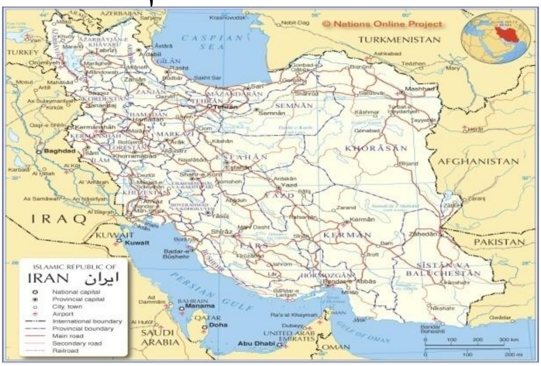

دایران اسلامي انقلاب په پیل کې په هغه هېواد کې دامریکا ضد مظاهرې روانې وې او اسلامي رژیم یې له خورا جدي بحران سره مخامخ کړی وه، د (۱۹۷۹) زېږدیز کال د نومبر د میاشتې په (۴) نېټه د تهران د پوهنتون محصلینو په تهران کې د امریکا پر سفارت یرغل وکړ او د سفارت (۵۵) کارکوونکي یې یرغمل ونیول ،له بلې خوا د اسرائیلو او امریکا پر لمسون له عراق سره لاس اوګریوان و ،په ایران کې دهمداسې امریکایي ضد احساساتو په بهیر کې دد سمبر د میاشتې په (۲۷) روسانو پر افغانستان یرغل وکړ.

پر افغانستان د روسانو د یرغل څخه دوه ورځې وړاندې په تهران کې د شوروي سفیر له ایت الله خمیني سره کتنه کړې وه، هغه یې په کابل کې د حفیظ الله امین د رژیم د نسکورولو پاره د روسانو پر پرېکړه خبر کړی و ،د شوروي له سفیر سره د دې یرغل په هکله تائید په خپله د خمیني لخوا شوی وو ،چې بیا وروسته د (۱۹۸۴) زېږدیز او (۱۹۸۵) زېږدیز کال دد سمبر او جنورې په میاشتو کې د(حبل الله خپرونې) په (۳) مخ کې خپور شوي وو ،دا چې د شوروي د سفیر او د ایران د اسلامي حکومت ترمنځ په دې اړه څه خبرې شوې وې څرګنده نه وه او ممکن تاریخ یې ډګر ته را وباسي، خو په داسې حال کې چې په غیاب کې یې له روسانو سره د یو شمېر منابعو پر بناء د تائید سر ښورولی و ،په ظاهر کې د دې زمانې تهران تر (ستم لاندې مسلمان افغان ملت) د ملاتړ خبرې یې کولې، مګر په واقعیت کې یې خپله سیاسي لوبه لرله چې د افغانانو په کور کې یې ولوبوي، ایت الله خمیني غوښتل چې د اسلامي انقلاب تر پردې لاندې د مرکزي افغانستان په

شیعه مذهبه پرګنو کې د شیعیزترپردې لاندې خپله نظریه خپره کړي، دې عمل په افغانستان کې(ملیتونو)د حقوقو پرنامه د شوروي ایډیالوژي د خپرولو دندې سره چې کارمل لخوا پلې کېده یوځای د افغانستان په ملي یووالي خوار ویجاړونکي اغېزه درلوده.[۱]

ګڼ شمېر خمیني پلوه افغان شیعه ډلې د(۱۹۸۱ زیږدیز)او(۱۹۸۹) زېږدیز کلونو ترمنځ ګوا ښېدل او هڅول کېدل او ترفشار لاندې نیول کېدې چې په مرکزي افغانستان کې د خپلو او سیدو سیمو ته راستانه شي، دې ډلو ته په واقعیت کې د ایران درژیم له خوا په دې سترګه لیدل کېده چې په افغانستان کې به(اسلامي انقلاب) پرمخکښه هڅې جوړې کړي، دا کار دروسانو کار ملي پرچمیان او(ستمیانو) له خوا پیل شو وتعصباتو دافغاناتو ترمنځ قومي، مذهبي او ژبني تعصبونه او شخړې، لانورې هم سختې کړې، دافغانستان د مجاهدینود (بنسټپالو او منځلیارو) ډلو ترمنځ د دې ایراني پلوه ډلوځای پرځای کول د جهاد په لیکو کې دلا پخوا نه موجود تاو تریخوالی نورهم پسې شدید کړ.

په(۱۹۸۹ زیږدیز)کال کې دوه ایراني مامورین(جعفري او هاشمي) چې په نړۍ کې د امام خمیني دلپارې دفاعي انقلابي ډلو د دفاع کولو مسؤلو دهزاره جاتو سیموته سفر وکړ، د دې سفر په نتیجه کې د(پاسداران انقلاب) یوه ډله چې د ایران دانقلاب ساتونکي واو د ایران د ګټوپې دفاع کوله وزیږول شوه، دې عمل دیوه شمېر هېوادپالو افغاني ډلو دټولو په سرکې د شیخ محمد اصف محسني (اتحاد اسلامي) سخته کرکه او غبرګون وپاراوه له هغې نه وروسته یې د(۱۹۸۱ زیږدیز) او (۱۹۸۴)زېږدیز کلونو ترمنځ په شیعه ډلو کې ژورې کرکې وپارولې ،او ترمنځ یې سختې نښتې وشوې.

ایران دې ته چمتو نه و چې په ګاونډي افغانستان کې یې یو پیاوړی سني دولت په پښو ودرېږي له دې کبله یې تهران په افغانستان کې د سعودي عربستان نفوذ هم نه

---

[۱] دافغانستان پرمعاصرتاریخ یوه لنډه کتنه دښاغلي محمد ابراهیم عطایې لیکنه. م ۵۸،۵۹،۶۰

غوښت څکه چې هغه هېواد ته يې نه يوازې د يوه سني رقيب په سترګه [۵] کتل بلکې دعراق ملاتړ کوونکی باله چې ايران يې په ګونډه وکړی و.

په افغانستان کې د ايران موخې په کابل کې د(۱۹۹۲)زېږديز کال ستميانو او پرچم له ګډې کودتا څخه وروسته (فاينا نشل ټايمز) ورځپاڼه چې دلندن مشهوره ورځپاڼه ده او اوږده مقاله ده ليکي: چې ايران په افغانستان کې دکورنۍ جګړې په اوږدو کې د شيعه ګوندونو ملاتړ کاوه، شيعه مجاهدينو ته يې وسلې ورکولې، او په دې توګه له سني عربستان او پاکستان سره پرجهاد باندې د کابو موندلو په سيالۍ کې ډوب و خو په کابل کې د شوروي پلوي رژيم له ړنګېدو وروسته په افغانستان کې د تهران ابتدايي موخه بدله شوه، ايران د شيعه اسلامي انقلاب د خپرولو پرځای يې د پارسي کلتور خپرولو ته ملاوتړله، ايران خپل ټول وزن د پارسي ژبو، تاجکو او ازبکو په تله کې واچاوه، چې په کابل مسلط وو.

د ايران حکومت د اسلامي انقلاب پرصادرولو سربېره د(خط امام) د پالندويانو له لارې د(بشري مرستو) په نامه پر افغانستان باندې کلتوري (امپرياليزم) د تپلو په هڅه کې هم وو، د(فائنانشنل ټايمز) ورځپاڼه وروسته بيا په پارسي يادې شوې مقاله کې په پېښور کې د ايران قونسل (حميد رضا شېر) له قوله ليکي چې غواړم د دې خبرې يادونه وکړم چې مونږ د افغانستان د جهاد په دې(۱۴) څو ارلس کلونو کې ښه ګټه کړېده، ورځپاڼه زياتوي چې ديوه لويديځ وال څارونکي په خبره ايران افغانانو ته له هرې يوې بوجۍ غنمو سره د فرد د وسلې يو ټوک کتاب هم وراستوي.

همدارنګه يو وخت ايران دافغانستان دباميانوولايت خپل يوولايت ګڼه،نوځکه په باميانوکې ډېر لوحې داسې ليکل شوي(جمهوري اسلامي ايران ولايت باميان)[۱]

دايران اسلامي جمهوريت دافغانستان دتجزيه کولوموخه داسې تاکلې وه چې له هرڅه نه وړاندې بايد په افغانستان کې دمېشتو ورونو قومونو (پښتنو ، تاجکو ، هزاره اوازبکو) خپل منځي تاريخي يووالي چې ددغو قومونو دژوندانه يوازېنۍ وسيله ده له منځه يوسي ،شيعه له شيعه،هزاره له هزاره ،تاجک له تاجک ،ازبک له ازبک او پښتون له پښتون سره وجنګوي،چې دغه کار يې په کابل کې دهزاره ، پښتون اوتاجک په جګړه کې چې کله برهان الدين رباني جمهور رئيس و ، په ښه شان سره سرته ورساوه او په شوراى نظاربانديې يې هزاره ګان ووژل،له کابل نه وروسته دحزب وحدت اسلامي ځواکونه يې دازبک ځواکونو سره چې شمال دملي اسلامي غورځنګ پورې يې اړه درلوده داسې وجنګول چې زرګونه کسان په کې مړه اودمزار شريف ښار په کې ډېر سخت تاواني شو.

له افغانستان څخه دشوروي پوځونوله وتلووروسته،ايران په افغانستان کې ديو ملي پياوړي اوواکمن حکومت له نشتوالي څخه ناوړه ګټه واخيسته او دافغان ولس په کورنيو چاروکې يې لاس وهنه زياته کړه دايران سياسي هڅې له بل هر وخت نه زياتې شوې اودايران دبهرنيوچارومعين علاؤالدين بروجردي تګ راتګ افغانستان ته دومره زيات شو چې ښايي دايران ولايتونو ته يې هومره سفرونه ،نه وي کړي.[۲]

---

۱ دويمه سقاوي ،دښاغلي سمسور افغان ليکنه مخونه ، ۱۲۰- ۱۲۳,۱۲۲,۱۲۱

۲ په افغانستان کې توپان،دښاغلي غوث خيبري ليکنه م ۲۱۹

۷
ازبکستان سياسي موخې

دازبکستان جمهوريت چې دافغانستان دميړني اوننګيالي ولس په همت اوتوره دشوروي اتحاد دټوټه کېدو يو نتيجه ده دافغانستان دګاونډي هېواد په توګه يې دافغانانو په کورنۍ جګړې کې نيغ لاس لرلی او په شمال کې يې دازبک اقليت ملاتړ ته دوام ورکړی دی.

ازبکستان دمنځنۍ اسيا دهغو جمهوريتونو له جملې څخه دی چې دشوروي امپراطورۍ له ړنګېدو وروسته ديو جلا هېواد په توګه منځته راغلی دی چې دشوروي امپراطوري ړنګيدل هم دافغان ملت دجهاد نتيجه ده.

ازبکستان په افغانستان کې ديو ملي اوقانوني حکومت دنشتوالي له امله درامنځته شوي سياسي خلا څخه ناوړه استفاده وکړه اولکه چې امريکايې اواروپايې مطبوعاتو تبصرې کړي دي، ازبکستان ددې کارسره بې علاقې هم نه دی چې دافغانستان شمالي برخه په تېره بيا هغه برخه چې دامو سيند ته په لنډ واټن کې پرته ده، دازبکستان دجمهوريت خاورې پورې تړي او په دې کار کې دافغاني ازبک مشرانو مرسته هم ترلاسه کړې، خو سياسي کتونکي اود سيمې دمسايلو ماهران ددې کار عملي اړخ ډېر کمزوریويني اوښايې دتل لپاره دخيال او تصور په حدودو کې پاتې شي.[1]

[1] په افغانستان کې توپان، دښاغلي غوث خيبري لېکنه م ۱۲۵ - ۱۲۲

۸

د تاجکستان سیاسي موخې

تاجکستان د افغانستان بل ګاونډی هېواد دی چې په (۱۹۹۱ زیږدیز) کال کې د شوروي اتحاد له ړنګېدلو وروسته د یو نیم خپلواک هېواد په توګه په منځنۍ اسیا کې د نړۍ په سیاسي نقشه کې راښکاره شو، د شوروي اتحاد په وخت کې تاجکستان یو کمونستي هېواد و چې کمونستي مشران په کې واکمن وو او روسي قوانین په کې چلېدل لیکن په افغانستان کې د سپیځلي جهاد د بریالیتوب او د شوروي امپراطورۍ له ماتېدو وروسته یې د یو غیر کمونستي هېواد بڼه غوره کړه خو بیا هم د جمهوري چارو واګې د پخوانیو کمونستانو په لاس کې پاتې شوې چې جمهور رئسان نبي اوف او بیا وروسته امام علي رحمانوف په کې سیاسي ځواک درلودونکي مشران وټاکل شول.

تاجکستان اسلامي جګړه مارانو له خپلو مشرانو سره یو ځای د افغانستان په شمالي سیمو لکه: تالقان، تخار، کندزاو نورو کې خپل مرکزونه جوړ او د جمهور رئیس رحمانوف د ځواکونو پر خلاف یې بریدونه پیل کړل، د تاجکستان زیات کورنۍ د جګړې د خطر له ویرې افغانستان ته راغلي چې د تاجک کډوالو شمېره نژدې شپیتو یا اویا زرو ته رسید له چې په مزار شریف، کندز، تالقانو، بدخشان او تخار کې ورته کمپونه او خیمې جوړې او د ملګرو ملتونو د کډوالو نړیوالې ادارې ورته خپلې مرستې هم پیل کړې هغه وخت چې افغانستان ته شوروي سرې لښکرې راننوتلې په دوی کې د زرګونو په شمار د ازبکستان، تاجکستان، ترکمنستان، قزاقستان، قرغزستان، تاتارستان او نورو توکمونو زلمیان هم وو.

شوروي اتحاد له ړنګېدو وروسته تاجکستان د یو ځانګړي او جلا هېواد حیثیت پیدا کړ، تاجکستان د یو غلط تصور پر بنسټ او د یو ناسالم فکر تر مخې، د

افغانستان په کورنيو چارو يا د افغانانو په کورنۍ جګړه کې خپله لاس وهنه پيل او د افغانستان د تاجک قوم سره عزيز ولي او خواخوږۍ په نوم يې سياسي لوبه را واخيسته او دې لوبې هغه وخت يوه رسوا بڼه غوره کړه کله چې د طالبانو اسلامي غورځنګ چې اکثريت يې پښتنو جوړ اوه د جګړې په ډګر کې ځينې پرمختګونه وکړل او برياوې يې ترلاسه کړې.
په تېرې شوي او برباد شوي افغانستان کې د افغان تاجک قوم د تاجکستان د حکومت خواخوږي يوازې يو سياسي نيرنګ او د افغانانو په کورنيو چارو کې د نوي ازاد شوي تاجکستان په لاس وهنې او وران کارۍ باندې پرده غوړول دي په داسې حال کې چې د افغانستان ولس د تاجکستان له کمزورتيا و او کورنيو ستونزو او ويجاړيو څخه ډېر ښه خبردی، د افغانستان ولس دې عمل ته د کرکې په سترګو وکتل چې د تاجکستان حکومت د کوم ناپاک مقصد لپاره خپله د کولاب ولايت يا سيمه د دې شوم غرض لپاره ځانګړې کړه چې د وسلو او ګوله بارودو کاروانونه له هغه ځايه د افغانستان خاورې ته را ننوځي او هغه وسلې او راکټ لانچرې افغاني مخالفې ډلې يو پر بل باندې استعمال کړي، د دې په نتيجه کې جګړه لا اوږده شي او د سولې مرغۍ د افغانستان خواته را نږدې نه شي.
او س هم تاجکستان لاس وهنې دوام لري چې ښکاره بېلګه يې په افغانستان د خپل تاجک توکمه ولس بې دريغه مرستې دي [1].

---

[1] په افغانستان کې توپان، د ښاغلي غوث خيبري ليکنه م ۲۶۹.۲۷۱

د چین سیاسي موخې

په افغانستان باندې د شوروي له یرغل څخه وروسته چین هم له افغانانو سره په اړیکو کې خپل ځانګړي غرضونه او ځانګړي سیاسي موخې لرلې، که څه هم په خبرو کې په وار وار چین له افغانستان څخه د شورویانو د (بې قید او شرط) وتلو غوښتنه کوله، خو په حقیقت کې افغان اولس د پیکنګ له خود شوروي په مقابل کې، چې ورسره نږدې درې لسیزي او ږدې ایډیولوژیکي شخړې

باندې بوختو، د یوې پرلاس راغلې ارزانې وسلې او وسیلې په توګه کاریده، په دې شکل چې په سهیل او سهیل لویدیځه اسیا کې د شورویانو د نفوذ مخنیوی، خپل نفوذ پلې او ټینګ کړي، له بلې خوا پیکنګ د هند سره له پرنګي ښکېلاک څخه ورپاتې د (تپل شوو تړونونو پربنسټ) کښل شوو پولو پر سر یو لسیزه شخړې لرلې، د هند او شوروي ترمنځ د ښو اړیکو د چین لپاره ویره پیدا کړې وه، نو د دې لپاره چې د شوروي او هند په اړه خپل اهداف ترسره کړي. چین تل ترتله د سیمې په سیاسي، پوځي معامله کې له پاکستان څخه ملاتړ کاوه او پاکستان هم پر خپل وار له امریکا سره د چین د اړیکو په رغولو کې غوره نقش لوبولی وو، نو له دې کبله

دواړو هېوادونو په سيمه ايزه اونړيواله کچې خپل ځان ديوه بل ستراتيژيک ملګري بلل او پر افغانستان باندې دشوروي له پوځي يرغل څخه وروسته ددوی ترمنځ دهمکاريو کچې نوره هم لوړه شوه.
د(۱۹۸۰)زېږديزکال دجنوري په مياشت کې دامريکاددفاع وزير(براون)چې په يوه راپورکې ليکي:چې نوموړي ددې سفرپه اوږدوکې ديوې وينا په ترڅ کې په ډاګه کړه چې دافغانستان په هکله دامريکا اوچين دريځونو ددې ضرورت په هکله چې پدې سيمه کې نورهېوادونه پياوړي کړي اوپه خپل وار دواړه پدې اړه مناسب ګامونه واخلي له يوه بل سره نږدې تعلقات درلودل اودامريکا ددفاع وزيرزياتوي چې که کوم ځواکونه وغواړي، دامريکا اوچين ګټې له ګواښ سره مخامخ کړي،نوموړ به دعمل په يووالي سره دهغه مقابله هم په دفاعي اوهم په ديپلوماتيکو برخو کې وکړو.
دثوردکودتا په پايله کې دمرحوم محمدداودله شهادت څخه بيا وروسته دچين مشرانو هم فکرکاوه چې چانس ته يوګام نږدې شوي اوپدې هېله ووچې دقدرت پچې به يوه ورځ ددوي پرنوم وخيژي اوله خپلو روسي حريفانوسره به لاس اوګريوان شي،له همدې کبله يې په افغانستان کې خپلوروزلوډلوته مرسته رسوله ،پاکستانی ليکوال اوژورنالست(راجانور)دلندن د(ډيلي تلګراف)له قوله پدې هکله ليکي چې:چين دافغانستان پاڅون کوونکوته ډېره اندازه وسلې اوګولۍ استوي،دديپلوماتيکي راپورونوپربنسټ دااکمالات پاکستان ته دقراقروم له لارې ليږدول کېږي.

د هند سیاسي موخې

په افغانستان کې د شوروي پوځي سیاسي موخې په هکله د هند دریځ په افغانستان کې د پاکستان دلاس وهنې پر ضد او په سیمه کې را تلونکو پېښو د احتمالي بهیر پر بنسټ ولاړ و ، د مېرمن اندرا ګاندي ترمشرۍ لاندې د هند حکومت د افغانستان دلانجې په تورتم کې هڅه کوله چې په هند سمندر کې دلویدیځ او ختیځ دوسلوالې سیالۍ له شدت څخه مخنیوی وکړي، هغه هېواد په وار،وار په نړیوالو غونډو کې پدې خبره زور اچولی و چې د هند په سمندر کې د نا ټو پوځي شته والی په زیاتیدو دی، هند سمندر

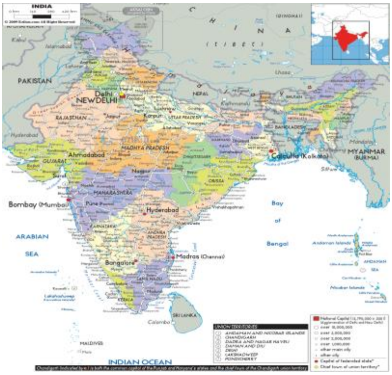

دې په سوله اېزه سیمه باندې بدل شي، ځکه چې د هند د سمندر (دیګو ګارسیا) هډه په هستوي وسلو سمبال او د امریکې چټک ځای پر ځای کېدونکی پوځ هلته سنګر ونه نیولي وو ، د هند صدر اعظم اندرا ګاندي د (۱۹۸۰)زېږدیز کال د جنورې د میاشتې په (۱۵) نېټه په یوه مرکه کې وایې چې هند د نورو هېوادونو په کورنیو چارو کې د هرځواک دلاسوهنې مخالف دی.

په افغانستان کې د شوروي پوځي شته والی به په سیمه کې کړکیچ زیات کړي او د هند پولې یې له خطر سره مخامخ کړي دي، د هند دریځ په اړه چې غوښتل یې له روسانو سره موضوع په سوله یزه توګه حل کړي هم د کارمل او هم د تنظیمونو د مشرانو چلند ضد کې و ، که څه هم هند دا کار لکه څنګه چې د واقعي سیاست غوښتنه ده د خپل هېواد په ګټه، له پاکستان سره د رقابت او روسانو سره د قرابت له کبله کاوه[1]

---

[1] افغانستان تر وروستي افغانه، د ښاغلي غلام محمد زرموال لیکنه. مخونه ۱۱۹. ۱۲۰

د روس سیاسي موخې

دوخت کمونستي حکومت په نظامي قطعو کې د شوروي اتحاد دروزل شويو منصبدارانو يوه ډله وه دعام يقين په خلاف دهغو شمېر داتوسوو نه زيات نه و، دمنصبدارانو دډلونه زيات وطندوست، او پاخه مسلمانان و، خو کمونستان په سياسي توګه تيار او انتهايي فعال و، په کاميابه کودتاکې دوندې اخېستلونه زړورشوي، کمونستانو منصبدارانو نظامي اوولسي بېروکراتانو سره په تماسونوکې په منظمه توګه داسې اثرورکاوه چې دهغو سياسي موقف ته دسردارمحمد داؤدخان پشتي حاصله وه، هغوی به ښکاره لاپې وهلې چې(پاچا جوړونکی) اود(تخت په شا طاقت)وو او دا صلاحيت يې لرلو چې خپلو برېسوته تحفظ او ترفيع ورکړي چې د(انقلاب داتلانو)واکون ته ورتوپ کړي، سردارمحمد داؤدخان په نظامي اوولسي تشکيلاتوکې دکمونيستي نفوذ ګړندی

ودې اند ښننه محسوس کړې وه خو سياسي بصيرت دهغه فوري قدم اوچتولو، نه منع کاوه هغه ته دامعلومه وه چې پوځ نه دکمونيستانو ويستل يا دهغوی شنډول

بـه يو اوږد اونـازک عمـل وي ځکـه چـې د کـورني حالاتو ،دافغانسـتان اوشـوروي اتحاد داړيکوداستحکام په خاطر په لږلږ زيان داسې قدم اوچتول پـه کـار و ددې لپـاره دجمهوريـت پـه اولنـي او نـازک پړاوکـې د کمونېسـتو لـه تېريوسره د رژيـم دمستحکم کولو لپاره يو اندازه نرمي لا زمې وه.

ديوه خپلواک ملت په توګه دافغانستان ملي حاکميت هغه وخت له منځه ولاړه چې دتره کي حکومت د(۱۹۷۸) زېږديزکال ددسمبرپه(۵)نېټه لـه شـوروي اتحـاد سـره ددوسـتۍ اوهمکـارۍ پنځـه ويشـت (۲۵) کلـن تـړون لاسـليک کـړ ،دکابـل کمونستانو خپله مورنۍ ځمکه پـه يـوه بهرنـي هېـواد وپلورلـه،ترڅوچې پـه قـدرت کې پاتې شي اود خلکوسره خيانت وکړي،حفيظ الله امـين بـه ويـل چې شـوروي اتحاد به دافغاني انقلاب حمايت کوي.

شوروي اتحاد جوته کړه چې دافغـان شـوروي تـړون بـه ددې څخـه سـوا چې دافغـان شوروي اړيکې ټينګې کړي بلکې په اسيا اوټوله نړۍ کې دسولې او امنيت پـه ګټـه وي شـوروي اتحـاد دافغانسـتان اسـتقلال پـه رسـميت وپېژانـده،نوې معاهـدې ورسره وکړي او افغانستان يې ترزياتې اندازې پـه شـوروي اتحادباندې متکي او مربوط وګرځاوه[1]

يوکال وروسـته شـوروي لښـکرې افغانسـتان تـه داخلې اودافغانسـتان خـاوره يې اشـغال کړه،دادافغانسـتان دزامنولپـاره دشـرم خبـره ده چـې ديوخپلـواک دولـت اواوږده تـاريخ لرونکـي اواصـيل کلتورخاونـدان اونـه ماتيـدونکي خلـک اوس دشورويانو له خوا خپل کېږي.

[1] افغانستان سقوط، دښاغلي عبدالصمدغوث ليکنه مخ ۱۰۲

په(۱۹۷۹) زېږد يزکال د سپتمبرپرمياشت زمونږڅلورميلونه افغانانو له خپلو کورونوڅخه وشړل شول چې په پاکستان او ايران کې دبيچاره ګۍ او خوارۍ ژوند ته اړ شول، دافغانستان دننه حتی زمونږ بوډاګان، تورسرې اوماشومان دشوروي پلوه ګوډاګي رژيم او شوروي عسکرو لخوا دبې رحمۍ او زجر سره مخامخ شوي دي، شوروي اتحاد په افغانستان کې له دې کبله مداخله وکړه چې دهغه هېواد په سويلي پولومنځنۍ اسياکې امنيت او استقراروساتي،د(۱۹۸۴) زېږد يزکال داپرېل په لومړۍ نېټه له يوه لويد يزخبرېال سره دمرکې په ترڅ کې دشوروي د استخباراتو مشر،اندروپوف وايې چې له افغانستان سره موږ اوږده پوله لرو اودا دغوره اهميت وړ خبره ده چې مونږ افغانستان ته راغلو،لنډه داچې روس زمونږ کورونه،جوماتونه،لارې اوکوڅې ويجاړې،اود خاوروسره خاورې کړې،قران مجيدونه يې په بې رحمۍ سره وسوزول،زمونږدتورسرو نه يې حيااوعزت واخيسته،پلرونه يې شهيدان،ميندې،کونډې اوماشومان يې راته يتيمان کړه..[۲۱]

يادونه په افغانستان کې خارجي هېوادونوډېر کم مستقيمې لاس وهنې کړي،زياتره وخت دوی له افغاني اجنټانو اووطن پلورونکو څخه ګټه پورته کړې چې په دې لاس وهنوکې دده خارجيانوپه پرتله افغانان ډېر مسئول دي.

---

[۱] للمه مجله ، دجرار ادبي ، کلتوري او ټولنيزې ټولنې مهالنۍخپرونه ۱۳۹۰قوس څلورمه ګڼه. مخونه ۳۸ـ ۳۹

[۲] کولای شئ چې په افغانستان کې دبهرنيودلاسوهنوپه اړه نورتفصيل د (لسه کلنه ډيموکراسي اودافغانانوسياسي بې وسي)په نوم کتاب کې وګورئ

نهم څپرکی

دافغانستان خارجي سوداګري

د سوداګرۍ لفظي مانا د توکو راکړې ورکړې څخه عبارت ده، خو په اصطلاح کې د توليدونکو او لګښت کوونکو ترمنځ د توکو تبادله ده[۱]. په بل عبارت سوداګري د منقولو اجناسو او اموالو د پيرا و پلور څخه عبارت ده چې د ګټې لپاره د يوې دندې په ډول په دوامداره توګه تر سره کېږي.

بهرنۍ سوداګري: د تاريخ په لومړنۍ دوره کې د انسانانو اړتياوې ډېر محدود او ساده وې څه وخت چې انسان پرمختګ وکړ، هغه سره انساني اړتياوو کې هم زياتوالی رامنځ ته شو چې انسان د خپلو اړتياؤ د رفع کولو په خاطر اړشو چې دغه احتياج سوداګري رامنځ ته کړه.

د بهرنۍ سوداګري تعريف: بهرنۍ سوداګري عبارت د هغه سوداګري څخه ده چې په هغې کې د دوه مختلفو هېوادونو داوسيدونکو تجارانو او سوداګرانو ترمنځ د اجناسو او خدماتو تبادله صورت نيسي. يا په بل عبارت ټولې هغه سوداګري اړيکې چې د يو هېواد د سرحداتو څخه دباندې صورت نيسي عبارت د بهرنۍ سوداګري څخه دي.

يو هېواد که هر څومره پرمختللی هم وي د اقتصاد د نظره خپلو ټولو اړتياؤ په رفع کولو کې خود کفا کېدای نشي پدې اساس د خپل اړتيا وړ شيان له نورو هېوادونو څخه د سوداګرۍ له لېارې لاسته راوړي، دغه سوداګرۍ ته بهرنۍ سوداګري ويل کيږي. ماډرنې تکنالوژۍ ننۍ نړۍ سره ډېره کوچنۍ او نږدې کړې ده، نن د نړۍ ټول ملتونه په يو ډول سره په خپلو کې اقتصادي پيوند رامنځ ته کړي دي، بهرنۍ سوداګري د بېلا بېلو هېوادونو د ملتونو او خلکو په پيوند کولو کې ارزښتناک اهميت لري دغه سوداګري بېلا بېلو هېوادونو ترمنځ د شيانو او خدمتونو د مبادلې څرنګوالی پرته د عامل او واسطې په پام کې نېولو څخه تر غور لاندې نيسي.

---

[۱] د سوداګرۍ اساسات، ننګرهار پوهنتون، دګلاب شاه سبحاني ليکنه ۱۳۸۳ل.

په افغانستان کې صادرات:اوس مهال دهېوادغټ صادراتي توکي غالۍ، ميوې (وچې او تازه)، سابه، طبي بوټي او قيمتي ډبرې جوړوي چې ډېرکې ددغو توکو ثخه پاکستان او هند ته عرضه کېږي، په تېرو وختونو کې د افغانستان نور صادراتي قلمونه دنړۍ نورو هېوادونو ته هم صادرېدل لکه:طبعي ګازچې دهېواد دصادراتو لويه برخه جوړوله شوروي اتحاد ته اودقره قل پوټکي داروپا بازارونو ته غالۍ،وړۍ،مالوچ اوداسې نوردهېواد صادراتي قلمونه د نړۍ نورو هېوادو ته صادرېدل.

په تېر وخت کې د افغانستان بهرنۍ سوداګري د دولت له خوا کنټرول کېده.په هغه وخت کې دهېواد دصادراتو او وارداتوزياته برخه له پخواني شوروي اتحاد سره کېده، چې زيات وخت افغاني توکي دنړيوالو بيو څخه يو څه ارزانه صادر کېدل. طبعي ګاز چې په (۱۹۸۱ زېږديز)کال کې دهېوادصادرات په سلو کې ۴۰ جوړول د اتيايمي لسيزې په اخرو کې بشپړ بند شول.لاندې لست ليک د هېواد د ځينو لويو سوداګريزو قلمونو د صادراتو اندازه په اتيانيمو او نوينيمو کې ښيي.

د افغانستان صادرات په مليون ډالر (۱۹۸۰-۱۹۹۲)					
کلونه / صادراتي قلمونه په مليون ډالر	۱۹۸۰	۱۹۸۵	۱۹۸۹	۱۹۹۲	۱۹۹۲
طبعي ګاز	۲۳۳،۱۲۸	۳۰۹،۴۰۰	۱۴۳،۰۰۰	-	-
ميوې او سابه	۲۰۹،۲۴۰	-	۱۱۵،۰۰۰	۲۰،۰۰۰	۳۰،۰۰۰
غالۍ	۱۰۳،۵۹۰	۵۸،۴۰۰	۳۸،۰۰۰	۲۱،۰۰۰	۲۰،۰۰۰
وړۍ او خرمن	۷۱،۰۹۸	-	۱۱،۰۰۰	۲۱،۰۰۰	۲۰،۰۰۰

اخځليک: د IMF او UNDP د ۱۹۹۴ کلنۍ راپور

د هېواد ځېنې صادراتي قلمونه لکه چارتراش لرګي او غوايي چې[۸] پاکستان ته صادرکېدل په دغه جدول کې نه دي ثبت شوي ځکه د هېواد د صادراتو دغه برخه په نوي نیمي لسیزې کې د غیررسمي سکتورله لارې ترسره کېده، چې د دولت په سوداګري سندونو کې نه ثبت کېدله.لکه څرنګه چې مو په مخکې لستلیک کې وولیدل پخوا د افغانستان صادراتي عمده توکي طبعي ګاز، میوې اوسابه، غالۍ، وړۍ او څرمن وو، خواوس مهال د افغانستان صادراتي عمده توکي عبارت دي له:وچې میوې، تازه میوې، غالۍ او نورقیمتي ډبرې او چارتراش تریاک چې په قاچاق د غیررسمي سوداګرۍ له لارې بهر ته صادریږي.د عمده صادراتي توکو برخه د سلنې په اساس په لاندې چارت کې ښودل شویده.

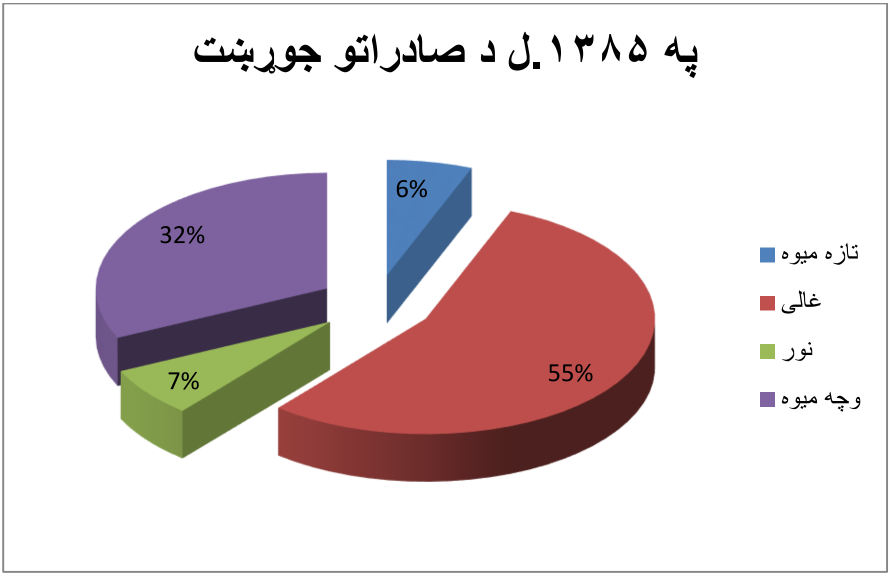

اخځلیک: د افغانستان د ۱۳۸۲ کلنۍ احصاییه

په افغانستان کې واردات: افغانستان خپل لګښتي جنسونه له بهرنیو بازارونو څخه واردوي، د کورنۍ جګړې دوام کولو د هېواد اقتصادي بنسټونه له ویجاړېدلو او د دولتي جوړښتونو لمنځه تللو سره د هېواد واردات د هغه د صادراتو په پرتله ډېر زیاتیږي.

په تېروخت کې یانې د جګړې د پیل څخه دمخه نساجي فابریکو ابتدایې حالت درلود. کتان، ساري، تافته او داسې نور... توکران یې د هېواد ګڼ شمېر کورنۍ رانیونکو لپاره تولېدکاوه همدا رنګه د بوټ جوړولو فابریکو چې نژدې د هېواد په ټولو ګوټونو کې یې رانیونکي پیداکړي ؤ د داډول لومړنیو لګښتي شیانو دراوارد لو لپاره یې اړتیا را کمه کړې وه.

او س مهال افغانستان اکثریت اړتیا وړ توکي له بهر څخه راواردوي چې داوارداتي توکي لکه: غنم، وریجې، غوړي او داسې نور... ودانیز توکي، ماشین الات، د سوند مواد، درمل، او داسې نور... راواردوي چې ډېرکي دغه توکي د پاکستان، چین، هند، ایران څخه راواردیږي.

د پاکستان او چین څخه واردات ځکه ډېر دي چې یو ارزانه پریوزي او بل لورې څخه د سوداګرو په وړاندې څه ستونزې په دغو هېوادونو کې کمې دي لکه څرنګه چې وینو د افغانستان بازارونه د وارداتي توکو څخه ډک دي او افغانستان د ګاونډیو هېوادونو لپاره یو ښه بازار ګڼل کیږي.

ګاونډیانو سره سوداګري

الف_پاکستان سره سوداګري:دافغانستان اوپاکستان ترمنځ سوداګري تاریخي سابقه لري، افغانستان هغه هېواد دی چې د وريښم لویې لارې په اوږدو کې پروت او دمرکزي اسیاهېوادونه لـه هند ،پاکستان اوایران سره تړی.کـه څـه هـم د افغانستان اوپاکستان ترمنځ سوداګري د دواړوخواوو پـه ګټـه تمامیږي،ولې دتاریخ په بهیرکې ددې دواړوهېوادونوترمنځ سوداګریزې اړیکې دسیاسي پېښنو اوبدلونو قرباني شوي دي،دهېوادوالومهاجرت پاکستان ته دروسانودیرغل پر وړاندې ددې هېواد ملاتړ دافغانستان دملي ولسي مقاومت څخه اوداسې نور د دواړوګاونډیو هېوادوترمنځ دتاریخي دوستۍ لپاره لاره هواره کړله. تردې حده پورې چې دهېواد سوداګریزو فعالیتونوتـه یـې بـدلون ورکړاوزیـات وخـت افغانستان لـه اقتصادي پلوه پـه پاکستان تکیه ده،خودغه اړیکې د طالبانو د غورځنګ څخه دپاکستان ملاتړ له امله یوڅه خړې پړې کړلې.پاکستان هغه هېواد دی چې دهغه له لارې افغانستان دترانزیت سوداګریز تړون په اساس چې په(۱۹۲۵ زیږدیز) کال کې شوې ده.افغانستان دپاکستان څخه تخنیکي وسایل، ودانیز توکي، خوراکي مواد ،دسون توکي اودرمـل را واردوي چـې ورځ پـه ورځ د پاکستان په صادراتوکې افغانستان ته ډېروالی راځي،دطالبانودواکمنۍ پرمهال افغانسـتان تـه دپاکسـتان صـادرات شـاوخوا ۳۲ ملیونـه ډالـر وو ،خـو پـه(۱۳۸۵المریز) کال کې دپاکستان صادرات افغانستان تـه ۴۱۹ ملیونـه ډالـرو تـه رسیدله،البته داد قاچاق اوغیررسمي سوداګري څخه پرته ثبت شوې افغانستان ته دصادراتودکچې لـه اړخه پاکستان پـه سرکې دی،ایران،چین اوترکیه دویم، دریم او څلورم ځایونه لري اودافغانستان صادرات پاکستان تـه وچې میوه،تازه میـوه،قیمتي ډبـرې اوغـالۍ دي چـې افغـاني غـالۍ دپاکسـتانیوغالیوپه نـوم دپاکستان له هېواد څخه نورې نړۍ ته لېږل کېږي،چې پاکستان ددغې لارې څخه خورا ګټه لاس ته راوړې په کال کې دوه نیم ملیونـه متره مربع غـالۍ مونږ جوړوو

چې ۲,۵ په سلو کې کټه يې افغانستان او پاتې يې پاکستان ته رسيږي. همدا شان ډېر هغه توکي چې د اسلام کلا او تورغونډۍ له لارې افغانستان ته دننورو هېوادو څخه راوړل کېږي د قاچاق په ډول پاکستان د افغانستان نه صادريږي.
په وروستيو څو کلونو کې د افغانستان سوداګريز ارقام له پاکستان سره په لاندې لښتليک کې ښودل شوي دي.

د پاکستان او افغانستان ترمنځ د صادراتو او وارداتو ارقام په مليون ډالر(۱۳۸۰-۱۳۸۵)						
کلونه صادرات او واردات	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
واردات له پاکستان څخه	۱۵۷	۲۰۷	۱۸۱	۳۲۲	۳۹۴	۴۱۹
پاکستان ته صادرات	۲۲	۲۲	۹۹	۲۵۸	۲۹۸	۲۲۵

له ايران سره سوداګري: تاريخي پېښې ښئ چې په تېروخت کې د افغانستان اقتصادي اړيکې د ايران سره هومره ښه نه وې، لکه د شوروي اتحاد او په دې ورستيو کې له پاکستان سره دي دجګړې ددورې په کلونو کې ايران په دې بريالی شو ترڅو له افغانستان سره خپلې ګډې پولې دمخدره موادو د قاچاق پراخېدو څخه دمخنيوي په دليل ټينګې کنترول کړي.
که څه هم د افغانستان او ايران ترمنځ ګډه پوله ۹۰۰ کيلومتره اوږدوالی لري، ولې ددې دواړو هېوادونو ترمنځ سوداګري په دوه رسمي لارو محدوده کېږي چې د غه لارې په خپل وار عبارت دي له ددو اغون ښارګوټی په ايران کې او د اسلام کلا ښارګوټی په افغانستان کې او بله لاره جغلايا ديږي چې د فراه ولايت په لاس اوچوپن ولسوالۍ پورې لاره لري او همدا رنګه د نيمروز له لارې چې د ايران سره ګډه پوله لري، توکي صادر او وارد کېږي چې اکثره غير رسمي مالونه د همدې ولايت له لپارې تېريږي.
ايران د افغانستان لپاره سوداګريزه اسانتياوې رامنځ ته کړي دي چې د عباس بندر له لپارې افغانستان ته دنورو هېوادونو څخه توکي راوارديږي، د ايران څخه

زیاتره خوراکي توکي، د رمل، رغیزتوکي او نفت را و اردیږي د ایران توکي د کچې له مخې په افغانستان کې په پنځم قطار کې ځای لري.

له شمالي ګاونډیانو سره سوداګري: د افغانستان سوداګریزې اړیکې د منځنۍ اسیا له هېوادونو سره چې د هېواد په شمال کې پراته دي ډېرو پخوازمانو ته رسیږي. په تېر وخت کې دغه اړیکې زیات د سیاسي موخوله مخې ټاکل کېدلې.

افغانستان په اویایمو او اتیایمو لسیزو کې د پخواني شوروي اتحاد تر ولکې لاندې و، د افغانستان زیاتې سوداګریزې معاملې د شوروي اتحاد غړو هېوادونو او سوسیالیستي بلاک سره کېدلې په اتیایمې لسیزې کې د هېواد له ټولې سوداګرۍ څخه په سلو کې له شپېتو څخه زیات له شوروي اتحاد سره کېدې.

د شوروي اتحاد له نسکوریدو سره د منځنۍ اسیا د هېوادونو صنعت هم له ماتې سره مخ شو، زیات شمېر د غه صنایع خپلواک او په خپل ځان باندې متکي نه وو او نه د اقتصادي موخو په بنسټ نه ؤ جوړ شوي، د دې کبله د افغانستان د سوداګرۍ کچې لدغو هېوادونو سره راټیټه شوله. د جګړې په اوږدو کې د افغانستان سوداګریزې اړیکې له شمالي ګاونډیانو سره سختې زیانمنې شولې، پرته له ترکمنستان څخه له ازبکستان او تاجکستان سره سوداګري ډېره راکمه شوه، د طالبانو دواکمنۍ له نسکوریدلو وروسته د اوسني دولت په راتګ سره د افغانستان او د شمالي ګاونډیانو سوداګري ډېره شوه او د افغانستان او شمالي ګاونډیانو تر منځ ډېر تړونونه لاسلیک شول.[1]

---

[1] کولای شئ د افغانستان د طبیعي زیرمو په اړه نور معلومات د (په افغانستان کې کاني زیرمې) لیکوال: انجینرستانه میرزهیرلیکنه (د افغانستان کلک پوستي میوي) لیکوال: سرمحقق دوکتورسکندر حسیني (د افغانستان اقتصادي حالت ته یوه کتنه) لیکوال: ښاغلی عبدالحق امیري، (د افغانستان سوداګریزه کتنه) په نوم لیکنې وګورئ

۳

لسم څپرکی

د افغانستان د ستونزو عوامل او د حل لارې

داچې افغانستان د منځني ختيځ، جنوبي او مرکزي اسياترمنځ د يو پله رول لوبوي، نوهميش د دې مهم ستراتيژيک موقعيت دلرلو له وجهې دنړيوالو استعماري قوتونو ترمستقيم يرغل لاندې راغلی اوخپل هدف ته درسيدولپاره يې دافغانستان قبضه کول اړين ګڼلي ترڅو ددې مهم ستراتيژيک موقعيت نه په استفادې نړۍ تر خپلې ولکې لاندې راولې داهرڅه ديونان سکندر مقدوني، چنګيز، ګوډ تيمور، دبر طانيې شيطاني صفتـه استعمار، روس، ننۍ غربي نړۍ اوداسې نورو دتېروکړنو څخه په ډاګه کېږي چې دوی هريو په خپل نوبت دافغانستان څخه دخيز دتختې کاراخستی، خوداچې افغانان په ازادۍ مين ملت دی نودوی يې موخې ته درسيدو نه دمخه ددې تختې څخه غورځولې دي چې بيا استعماري قوتونودغچ اخستلو په خاطر دې غيرتي ملت ته اوږد مهاله ستونزې را پيداکړي دي چې يو ښه مثال يې دانګليسي استعمار دغچ اخستلو لپاره دستر ويالړلي پښتون قوم په سينه دجبر کرښه(ډيورن لاين)تيريدل دي چې تراوسه ددې کرغيړنې کرښې له امله سيمه نا امنه اود پښتون قوم وينه بې حسابه تويږي اودانګليس ځای ناستی دپښتون په سر سودا کوي کله يې په يو او کله يې په بل ازاد بازار کې پلورې او دې کړنې ته د ادامې لپاره دا قوم د علم اوپوهې نه لرې ساتي او دبنسټ پالنې په روحيه يې روزي.

افغانستان دمرکزي اسيايو دهغوهېوادونو څخه دی په کوموکې چې دڅولسيز نه اوربل دی، خودنورو هېوادونوسره داتوپيرلري چې په نوروهېوادونوکې اور دوخت په تېريدوسره کم يا ختميږي، مګر افغانستان کې دوخت په تيريدوسره اور(جنګ اوجګړه)ورځ تربله زياتيږي، اوبله دحيرانتيا خبره خو داده چې ټول وګړي يې د جنګ څخه نفرت کوي او سوله غواړي، مګربيا هم دهېواد حالات د

۴

وګړو د زړونو برعکس دي په افغانستان کې د امن نه راتللو ځو سببه دی، زه غواړم چې د هغوی ځنې په لاندې ډول بیان کړو.

۱:د افغانستان موقعیت دجنګ اوجګړې یو دلویو سببونو څخه شمېرل کېږي،هغه داسې چې که چېرته مونږ تاریخ ته وګورونو د تاریخ په صفحوکې داځرګنیږي چې په تېروختونوکې افغانستان دوریښمو د تجارت یوه لویه لاره و ،نه صرف لاره بلکې ځلورلارې وه،اودهمدې کبله پر افغانستان بار بار حملې کېدلې ترڅو داځلور لارې ونیول شي اودوریښمو کاروانونه لوټ کړای شي.

په همدې ډول اوس هم افغانستان دتیلو اوګازو دپایپ لاینونو ځلور لارې ده او دهمدې له امله هر هېواد کوښښ کوي چې یاخودا لاره ونیسي ترڅو په هغو هېوادونو چې د دوی دګټو سره یې ګټې ټکر کوي پر هغوی دا لاره بنده کړی، او یا هم دالاره نا ارامه وساتي ترڅو دګازو اوتیلو د پیپ لاینونو دغزید و مخه ونیول شي.

۲ :د افغانستان څخه ګېرچاپېرتول اتومي هېوادونه چې اوس پکې ایران هم شاملیدونکی دی، پراته دي،که چېرې ددې ټولو اتومي هېوادونو ترمنځ روابط ښه وي اوهراړخیزې اړیکې یوله بل سره ولري،نودراتلونکي لپاره داسیمه د (Super Powers)یادلویو طاقتونو سیمه جوړیدلای شي،اود بلې خوادافغانستان ترڅنګ چین،روسیه اوایران چې دټولو اقتصادورځ پر ورځ وده کوي،ددوی څخه چین تقریبا دټولې نړۍ د بازارونو اتیا په سلوکې برخه نیولې،نوکه چېرې افغانستان ونیول شي یادلته دایمي اډې جوړې شي،نودیوې خوا نه به ددې هېوادونو په ټولو اړیکو اسانۍ سره نظر وساتلی شي اودبلې خوادهمدې سیمې نه په اسانۍ سره کېدلای شي چې ددې ټولو هېوادونو ارتباطات خراب کړی شي،اوهم که چېرې داځلورلارې دچین،روسیه او ایران لپاره وتړل شي،نو ددوی اقتصاد ته به هم یوه کافي اندازه ضربه ورکړل شي. چې اوږد مهاله نتیجه به یې دا راووځي چې داوس نه به ددې سیمې څخه د

راجګیدونکو لویو قوتونو سر پرې کړای شي اودراتلونکې لپاره به دیوې لوې خطرې نه وژغورلی شي.

۳ :دریم لوی سبب ددې سیمې د نا ارامه کېدلو دادی چې دنړۍ دګوتو په شمېر په هغو سیموکې افغانستان راځي چاچې تراوسه خپل قدرتي زخېرې ندي راویستلي اوخام موادیې لا خام پاتې دي، حتی تراوسه یې ددې قدرتي زخیرولویو برخوته ګوتې هم ندي وروړل شوي، خو بیاکه نورې نړۍ ته یامخ پرودې هېوادونوته وکتل شي نو تقریبا هغوی خپل ټول قدرتي زخېرې یا خوختمې کړي اویا هم مخ په ختمېدودي،نوهغوی چې ددې مشکل سره مخامخ شوي اوس غواړي چې که په زور وي او که په رضا باید د نورو هېوادونو څخه خام مواد ترلاسه کړي،او د راتلونکې لپاره یې زخیره کړي،چې دافغانستان پشان یو جنګ ځپلي هېواد ورته دیو تیارخور دسرتخوان نه کم ندی.ځکه که چېرې په زور ونه شي کړای،په رشوت اوبډو خوضرور کولای شي چې په ډېرلږقیمت ددې هېواد د ټولو زخیرو ټېکه واخستل شي،اوبلاخېر داد قدرتي نعمتونو څخه ډکه سیمه په خپل کورکې تشه کړي.د یادونې وړ ده چې د یوې سروې له مخې دافغانستان اوسنی دولت په نړۍ کې په رشوت اوبډواخستنو کې دویم ځای لري،چې داد خامو موادو د وړولو یا ترلاسه کولو لپاره یو ښه سبب جوړېدلای شي.

۴ :د افغانستان د نا ارامۍ څلورم لوی سبب دګاونډیانو لاسوهنه ده،اودخفګان وړخوداده چې ټول ګاونډیان یې په لاس وهنه بوخت دي،ښه مثال یې ایران روسیه،چین اوپاکستان دي خو اوس د افسوس وړ دا هم ده چې د دې هېوادونو ترڅنګ هندوستان هم په لاسوهنه کې پوره پوره ونډه اخلي.

-ایران د پانې ایرانیزم په فلسفه کارکوي اوغواړی چې په راتلونکې کې ددې سیمې یولوی قوت جوړ شي اود دې لپاره هغوی غواړي چې ټول فارسي ژبي هېوادونه دځان سره یو ځای کړي،ترڅو په راتلونکې کې دمثلث په ډول یولوی ایران جوړکړي چې افغانستان اوتاجکستان به هم په دې لوی ایران کې موجود

وي. خو ددې پلان د عملي کولو څخه مخکې باید دافغانستان دري ژبه په پوره توګه په ایراني فارسي تبدیله کړي، چې تر ډېره حده یې دا کار کړی، اوخپل ټول کوښښ کوي چې افغاني کلتوراو دودونه دایراني فرهنګ اودودونوتراغېزې لاندې راولي او ددې لپاره هغوی ددوو لارو نه کار اخلي چې یوه یې مذهبي ده او بله یې هم سیاسي ده یانې نه یوائې دا چې سیاسي لیډران د خپلو ګټو لپاره کاروي بلکې د مذهبي رهبرانو څخه هم فایده ترلاسه کوي.

-روسیه په دې ویره کې ده چې باید دراتلونکې لپاره په افغانستان کې یو داسې حکومت جوړ نشي چې د لویدیځ چې دروسیې دګټو دایمي دښمنان دي، دلاس لاندې وي یادهغوی په اشاره کار وکړي، اودهمدې ویرې له امله ټولې هغه کړې چې په پټه او ښکاره د دولت ضد دي اویاهم دلویدیځ سره ورانې دي، تقویه کوي او ورسره مرسته کوي، اوغوښتنه ترې کوي چې مرکزي دولت په هرصورت چې کېږي، کمزوری کړی ترڅو په راتلونکودولتونو باندې داوسني دولت اثرات پاتې نشي.

-پاکستان سره ترټولو لویه ویره داده چې هغه سیمې چې دانګلیسانوپه وخت کې د افغانستان څخه جلا کړي، که چېرې په افغانستان کې یو سم حکومت رامنځ ته شي نوهغوی به ترې ددې سیمو دبېرته اخستلو غوښتنه یا کوښښ وکړی او د همدې ویرې له امله د روسیې پشان ټولې کړې تقویه کوي. خو اوس ورسره صرف داویره نده چې په لاس ورغلې سیمې به ترې بیرته لاړې شي، بلکې د شمالی ټلوالې پرمخونو دهندوستان عکسونه هم ویني، اوویره لري چې داسې نه چې هندوستان ورسره دوه طرفه لوبه شروع کړي چې ترډېره حده یې شروع کړې هم ده.

- بل هېواد چې که څه هم د افغانستان نږدې ګاونډی ندی خو بیا هم افغانستان دخپل ځان لپاره استعمالوي هغه هندوستان دی.

ویل کېږي چې تکړه سیاست دانان هغه وي چې دخپلو سرحدونو څخه جنګونه دنو سرحدونو ته یوسي اوخپلې ګټې په نورو لاسته راوړي، هندهم همداسې کوي.

د هندوستان د دولت تر ټولو ستر ارمان د پاکستان کمزوري کول دي، چې د کمزوري کول نه وروسته هغوی بیا په اسانۍ سره کوله شي چې خپلې ګټې په دې سیمه کې ترلاسه کړي چې هغه کشمیر دی، خو هغوی په یو طرفه جګړه نشي کوله چې دا ګټې ترلاسه کړي، نو د همدې لامله یې اوس یو نوی محاذ په افغانستان کې خلاص کړ او د هغې لارې څخه دا کوښښ کوي چې په پاکستان کې په ښکاره او پټه لاسوهنه وکړي.اوهم کوښښ کوي چې افغان دولت د پاکستان پرضد وکاروي او په دې طریقه د خپل سرحد څخه وکولی شي چې یو څه بوج کم کړي او د خپل سرحد جګړه دافغانستان سرحداتو ته راوړي، مګر که مونږ وګورو، هندوستان داکار په افغانستان کې د شمالي ټلوالې په لاس کوي او هغوی غواړي چې دا ټلواله تل په مرکزي دولت کې پوره ونډه ولري خو بیا که چېرته وګورو نو د دې ټلوالې په مرکزي دولت کې ونډه دافغانانو د هیلو او ارمانونو او هم دافغانستان د ګټو خلاف ده، ځکه چې د دې ټلوالې دغړو څخه افغانان ډېرې بدې خاطرې لري، په زرګونو هیوادوال یې قتل کړي، د کابل ښار یې لوټ کړی، او همداسې نورې ډېرې فاجعې یې ترسره کړي، چې ددوی په دولت کې پاتې کېدو سره به د افغانستان او هندوستان ګټې تل په ټکر کې وي. چې نتیجه به یې دداخلي جګړو زیاتیدل وي.

که چېرې مونږ پورته لاملونو او لاسوهنو ته وګورو نو دافغانستان مثال به راته دیو هغه بې سره دیګ په شان ښکاره شي چې هره شخص پکې په اسانۍ سره کولای شي ګوتې ووهي اوهم دخپلې خوښې خواړه پکې تیار کړي، خو ددې ټولو سیسو اولاسوهنو مخنیوی صرف او صرف په هغه صورت کې کېدلای شي چې افغانستان یو قوي مرکزي دولت ولري.

د مرکزي دولت د کمزوي کېدلو بل لوی سبب دا هم دی چې په دولت کې تل پښتنو ته سمه برخه نه ورکول کېږي، او تل داکوښښ کېږي چې دریښتینواو په هېوادمینو پښتنو پرځای د پښتنو څخه یو څو سمبولیک شخصیتونه چې ځینې خو یې حتی په پښتو هم نه پوهیږي، په دولت کې شامل کړای شوي، چې دداسې

۸
شخصیتونو شاملیدلو سره ددې پرځای چې پښتانه خوشحاله کړي، نور هم خفه کوي چې دا خفګان بیا دمرکزي دولت په کمزوری کېدلو بدلیږی.
که چېرې اوس مونږ وګورو نو مونږ یو دولت لرو مګر د حد نه زیات ضعیفه او سبب یې د ملی پالیسیو نشتون دی، یانې زمونږ اوسنی دولت چې کومه فیصله کوي، لرې نه بریښي چې نوموړو ملي ګټې په نظر کې ندې نیولې بلکې دنړیوالو ګټوته په کتو سره یې فیصله کړې او هم ددې پرځای چې ملي ګټې په پام کې ونیسې د ځینو بدناموګوندونو او اشخاصو ګټې په نظر کې نیسې چې له امله یې مرکزي دولت ورځ تر بله نور هم کمزوري کېږي چې ښه مثال یې نوې کابینه[1] هم کېدلای شي چې د ملي ګټو پر اساس نه بلکې دځینو هېوادونو او اشخاصو دګټو پر اساس جوړه کړای شوې ده.
زمونږګران افغانستان په داسې سیمه کې موقعیت لري چې د ۱۹ عیسوي پېړۍ په اوږدو کې دانګریزي استعمار دخوا دستر پښتون او تاریخي بلوچ قومونو په وېش سره زیاتې جغرافیوي ستونزې رامنځ ته شوي دوخت په تیریدو سره دهغوی پنجابي ځای ناستو په سیمه کې نوې ستونزې وزیږولې او دسیمې د پرمختګ په لار کې خنډونه راولاړ کړل چې له امله یې سیمه کې دصبر، زغم اوبرداشت په ځای بنسټ پالنې، عدم برداشت او مذهبي جنون رشد وکړ ددې هرڅه پایله داشوه چې د سیمې میشت قومونه په ځانګړې ډول پښتانه داقتصاد، کلتور، پوهې، صنعت، ټیکنالوژي اونړیوالو اړیکو کې دنورې نړۍ نه شاته پاتې شي همدا شاته پاتې والی دپاکستان چارواکو (فوځي او استخباراتي) دځان پاره غنیمت وګاڼه او ساده بې علمه پښتانه یې سترا تیژیک ژورتیا ته درسیدو د پاره قرباني کړل او هم یې ازاد قبایل دسیمې ناامنه کولو سره دپنجاب تر واک لاندې راوستل، ددې لپاره چې پنجاب داینده لپاره پښتانه په اسانۍ سره خپلو موخوته درسیدو لپاره استعمال کړي په لر اوبر کې ښونځي داورپه لمبو سوزوي او پښتانه په لوی لاس د

[1] ددولت دریس سلاکار ارګان

جهالت کندې ته ټيل وهي د بل طرفه سيمه کې مذهبي ،کلتوري،ژبني او اقتصادي سيالي دافغان ستونزې داوږديدو باعث ګرځيدلي او هرهېواد خپل رقيب ته افغانستان کې دجنګ جبهه خلاصوي هغه دايران نه واخله ترسعودي پورې.

.۱.دافغانستان دستونزې داخلي فکتورونه:

د افغانستان دستونزې داخلي فکتورونه په اصل کې دنړۍ والو اوسيمېزو فکتورونو زيږنده دي، په لاندې ډول تشريح کېږي:

۱.دملت جوړونې پروسې ته لازمه توجه نه کول

۲. ددولت دناسمو کړنلارو له امله د حکومت او خلکو ترمنځ دفاصلې زياتوالی.

۳.په دولتي سېستم کې دمکافاتو او مجازاتو نه موجوديت.

۴. په چارو ګمارل دروابطو په واسطه نه دضوابطو په اساس.

۵.دپروژو په سرته رسولو کې داولیتونو نه تطبيق کول.

۶.د امنيت دوامداره نه شتون.

۷.د هېواد په کچې دبنسټيزو جوړښتونو نه رغول.

۸.داقتصاد او ټولنيز پرمختګ کمزورتيا.

۹. د اداري فساد پراخ موجوديت.

۱۰.دبې سوادۍ کچې لوړوالی.

۱۱. دهېواد په کچې کارونو کې کميت ته په کېفيت باندې فوقيت ورکول.

۱۲. د هرې ورځې په تېريدو سره نظام کې دمافيايي باندونو مسلط کېدل.

۱۳.دهېواد په سياسي ډانچې کې دسيمو او قومونو ناانډولي.

۱۴. افغاني ټولنه کې دبنسټ پالنې روزل او دود کول.

چې دهمدې بنسټ پالنې په واسطه زمونږ ازلي دښمنان دافغانستان ملي ارزښتونه ګوابنوي.

د پورتنيو فکتورونو د حل لارې چارې

د افغانستان د ستونزې د داخلي فکتورونو د له منځه وړلو لپاره بايد د هېواد موجوده چارواکي د ځمکني حقايقو په بنياد پاليسي او ستراتيژيک پلان جوړ کړي او د ستونزو د کموالو لپاره دې د ښه حکومت والي، عدالت، امنيت، اقتصادي او ټولنيز پرمختګ لپاره پياوړي ګامونه اوچت کړي او خلکو ته په ښه خدمت کولو سره دې د دولت او وګړو ترمنځ موجوده واټن راکم کړي چې پايله کې به د خارجي فشار مقابل کې افغانستان ښه دريځ ولري بله دا چې فقر د غلامۍ حلقه ده نو د دې حلقې څخه د خلاصون لپاره بايد افغانستان د مصرفي هېواد څخه په توليدي هېواد بدل شي چې دې موخې ته د رسيدو لپاره بايد بنسټيز جوړښتونه په کم وخت کې جوړ او ورغول شي، چې دې سره د هېواد اقتصاد پرمختګ کوي کوم سره چې به امنيت هم بهتر شي.د سيمېزو فکتورونو د له منځه وړلو لپاره د هېواد استخبارت بايد د سيمې په کچې فعال شي ترڅو د هېواد د دښمنانو افغان دښمنه پلانونه په هسته کې خنثی کړي، د بل طرفه د پښتونخوا ملي ګوندونه او قومي مشران چې افغان پاله احساس لري بايد تقويه شي او د هغو سره دې په ګډو هڅو پښتني سيمه کې د صبر، زغم او اعتدال لپاره هلې ځلې پيل شي او هم دې د ډيورنډ کرښې څېرمه سيمو کې د پرمختيا لپاره زياتې بنسټيزې پروژې عملي شي چې له امله به يې د سيمې خلک مصروف او د همسايه استخباراتو د جال څخه به د هميش لپاره خلاص شي او د وخت په تيريدو سره به د سيمې د ښه اقتصادي رشد دوجهې اشغال شوي پښتانه قومونه به د ازادۍ او د هېواد سره د پيوستون لپاره پاڅون ته وهڅيږي کوم چې د پښتون قوم اصلي هدف دی.

دنړیوالو فکتورونو سره دمقابلې لپاره فعاله خارجي پالیسي جوړول اړینه خبره ده اوهم دې دهېوادسیاسي، کلتوري، اقتصادي اوفوځي جوړښتونه په بنسټیز ډول ورغول شي ترڅواینده کې زمونږ دهېواد څخه څوک په اسانۍ دخپز دتختی استفاده ونه کړي.[۱]

---

[۱] یادونه: کولای شئ په افغانستان کې دبحران اوستونزودحل لارولپاره (دبنسټیزوستونزودحل لارې) لیکوال: ملاعبدالسلام (ضعیف)، (دافغانستان دبحران سیاسي حل) لیکوال: دکتور فاروق اعظم، (د افغانستان د اوسنۍ وضعې یو هر اړخیز تحلیل) لیکوال: جنرال عتیق (پاڅون)، (په افغانستان کې جګړه څنګه پای ته ورسوو؟) ژباړن: رحیم الله (بشارت)، (دعادلانه نظام لار) لیکوال: محمد اشرف غني. (دټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې دواک جوړښتونه)، لیکوال: ښاغلي ډاکترمحمد عثمان روستارتره کی (سیاسي فلسفه) لیکوال: ښاغلی ډاکترسید شیراقاحرکت، (دافغانستان یوه لنډه دیارلس کلنه تجربه) دپوهاند بشیردودیال، (لس کلنه دیموکراسي اودافغانانو سیاسي بې وسی)، (افغانستان په سیاسي کړلیچ کې) دښاغلي اسماعیل یون لیکنه، په نوم کتابونه وګورئ.

۲
دافغانستان د سیاسي جغرافیې اصطلاحات

اجرائیه قوه:هغه قوه چې دقوانینو د ترسره کولو ،دمقننه قوې د پلانونو د پلې کولو ،دهېواد د کارونو د اداره کولو او د کورني او باندني سیاست او اجرا دنده په غاړه لري.
اساسنامه:دیوه ګوند یا اداري د داخلي قوانینو او مقرراتو مجموعه ده،یا یوه اداره چې دهغې ترکیب او جوړښت دکار ترتیب او فعالیت دګوند یا اداري کاري هدفونه ښئ.
استیضاح:استیضاح د پارلماني مبارزو یوډول دی،چې د مجلس نماینده ګان ددولت او کابینې د ریاست څخه د دې یا هغې سیاست مشخص عمل د توضیح غوښتنه وکړي،نو د استیضاح شوي اړخ د جوابونو څخه وروسته د مجلس نماینده ګان درایو پرلورې ځي او ګوري چې د دولت د چارواکي توضیحات او جوابونه د مجلس نماینده ګانو ته قانع کوونکي نه وي،دبې باورۍ د رایې او دلرې کېدو د خطرسره مخام کېږي.
مقرارات:دحکومتي بنسټونو له خوا په ملي او ځایي کچو باندې صادرشو، اصولو او قواعدو ته وایې که څه هم هغه قوانین نه ګڼل کېږي خو د قانون اعتبار لري ځکه چې هغوی دموضوعه قوانینو د اعتبار له مخې صادرېږي او زیاتره د سرغړونو د مجازاتو لپاره وي.
حکم:په یوه سند یا قانون کې له یوه جزیا بند څخه عبارت دی چې دیوې ټاکلې موضوع په هکله بحث کوي.
اعلامیه ،بیانیه:یو سند دی چې په هغې کې دوه یا څو هېوادونه دیوې مشخصې موضوع په هکله خپله رسمي تګلاره یا د نظریو والی اعلانوي.
افغان:هغه څوک دی چې دګران افغانستان په غېږ کې اوسیږي،د افغانستان تابعیت ولري،د افغانستان د استقلال، ملي مصالحو ،مادې او معنوي ګټو څخه دزړه له کومې دفاع وکړي. د افغانستان د وروڼو قومونو هرفرد ته افغان ویل

کېږي او افغانستان د ټولو افغاني ورونو ،قومونو ګډ کور دی.
ملت: د هغو خلکو پیوستون ته وایې چې د تاریخ په اوږدو کې په جغرافیایي، کلتوري او اقتصادي وحدت کې پیل شوی وي. نوموړي عناصر دیوه ملت غوره تشکیل کوونکي عوامل ګڼل کېږي. ژبه، نژاد او دین هم د ملت په جوړښت کې مهم رول لري، مګر حتمي نه ده چې دیوه ملت ټول خلک دې دیوې ژبې، نژاد او دین خاوندان واوسي، خو که چېرې په یوه ملت کې یوه ژبه، یو نژاد او یو دین وي، نوموړی ملت به ډېر متحد او په معنوي لحاظ به ډېر قوي او متین وی.
هېواد (وطن): هېواد هغه خاوره ده چې د جغرافیایي حدودو په واسطه محدوده شوې وي او یو ګڼ شمېر وګړي د ګډو خصوصیاتو د درلودلو له امله په کې ژوند وکړي.
ریاستي جمهوریت: هغه دولت ته وایې چې د اجراتو صلاحیت له جمهور رییس سره وي کوم چې د درې ګونو قواو (اجرائیه، مقننه او قضایه) په سر کې موقعیت ولري لکه د افغانستان جمهوري دولت
صدارتي جمهوریت: هغه دولت ته ویل کیږي چې د چارو واک په کې له صدراعظم سره وي، د رئس جمهور واکونه په کې لږ وي، او یو سمبولیک حیثیت لري، لکه د پاکستان جمهوري دولت
مطلقه سلطنت: هغه دی چې په راس کې یې پاچا قرار لري، د پلار نه زوی ته انتقالیږي او میراثي بڼه لري. پاچا ټول واک او اختیار په لاس کې لري او درې ګونې قواوې (اجرایه، مقننه او قضایه)په سر کې ځای لري.
مشروطه سلطنت: دا ډول دولت د اساسي قانون او پارلمان لرونکی دی، په دې ډول دولت کې د مطلقه سلطنت پر خلاف د پاچا اختیارات د قانون له مخې محدودیږي او تصمیمونه د خلکو د استازو له خوا نیول کیږي. په دې سېستم کې پاچا په واقعیت کې یو سمبولیک حیثیت لري، عملي واکمني د صدراعظم په لاس کې وي.

قانون: د قانون کلیمه دلایتني کلیمې له کانون څخه اخستل شوې چې کانون په لاتیني ژبه کې هغه شي ته وایې چې بندونه ولري په اصطلاح کې د هغه اصولو او اساساتو څخه عبارت دی چې دیوې ټولنې د عنعناتو سره سم د یو عالي او باصلاحیته مقام لخوا جوړ او تصویب شوی وي او د ټولنې په ټولو افرادو باندې بې له امتیازه تطبیق کیږي.

قانون هغه مصوبه ده چې د ملي شورا د دواړو جرګوله خوا تصویب او د جمهور رییس له خوا توشیح شوي وي.

کلتور: د بشري ټولنو هغه مادي او معنوي ارزښتونه چې د انسان د ذهن او فکر محصول او یو مسلسل او پرله پسې عمل په توګه د یو نسل څخه بل نسل ته په میراث لیږدول کیږي او په انساني ژوند کې ژوره اغېزه او تاثیرلري، کلتور بلل کیږي.

طبقه: هغه شمېر خلکو ته چې یو شان اقتصادي او اجتماعي موقعیت او مؤقف ولري، طبقه ویل کیږي. طبقات په هره ټولنه کې موجود دي.

مبارزه: هغه سیاسي کشمکش دی چې یو ګوند ، ډله او یا طبقه یې د خپلو سیاسي، اقتصادي، اجتماعي او ستراتیژیکو اهدافو د ترلاسه کولو له پاره کوي.

دولت: دولت هغه سیاسي سازمان دی چې د خپلو وګړو په ارادو باندې بشپړ حاکمیت لري، حاکمیت، قدرت او قانوني انظباط د ځان حق ګڼي او خپل انحصار یې بولي او د خلکو د احتیاج پر بناء په عالي سطحه منځ ته راغلی وي. لاندېنې شرایط او صفتونه د دولت له نورو سازمانونو څخه جلا کوي.

۱. محدوده جغرافیایې سیمه: هغه سیمه چې سرحدات یې تعین وي او د هغو سرحداتو په قلمرو کې حکومت د کافي صلاحیت خاوند وي، د سیمې کوچنیوالی او پراخوالی شرط نه ګڼل کیږي.

۲. دولت باید داسې حکومت ولري چې د حاکمیت د عملي کولو طاقت او توان

۵
ورسره وي او په بین المللي تعهداتو کې د اعتبار وړ وي، نمونه او شکل یې د بحث وړ نه دی.
۳. دولس یا او سید ونکو شته والی، بې له دې چې لږوالی او زیاتوالی یې په نظر کې ونیول شي.
۴. د حاکمیت صلاحیت(د دولت عالي قدرت په داخل کې او بهرنی واکمنتوب) په دیموکراتیک دولت کې د قواوو(مقننه، اجرائیه، قضائیه) تفکیک اساسي شرط ګڼل کېږي.
حکومت: د دولت په چوکاټ کې هغه اجرائیوي ارګان دی چې د مقرراتو او قوانینو تطبیق یې په غاړه وي. حکومت هغه اجرائیوي ارګان دی چې د دولت د قدرت او حاکمیت ښکارندوی وي. حکومت یا انتخابې وي یا انتصابې. نور مؤسسات هم اجرائیوي ارګانونه لري، خو په دې توپیر چې دیوه دولت حکومت د حاکمیت د اعمال صلاحیت لري او د نورو مؤسساتو د اجرائیوي ارګانونو سره دا صلاحیت نشته.
حاکمیت: دیو هېواد په داخلي قلمرو کې د انحصاري صلاحیت څخه عبارت دی. همدارنګه په بین المللي چارو کې دیوه هېواد د عمل واکمنتوب دی چې د بل هېواد د حقوقي کنټرول او تاثیر لاندې وي او یا په بل عبارت، حاکمیت د دولت هغه عالي قدرت دی چې هم قانون وضع کوي او هم یې تطبیقوي او د هغې نه بل لوړ قدرت نشته..
انقلاب: هغه مثبت او بنیادي اوښتون دی چې د یوې ټولنې د ژوندانه په سیاسي، اقتصادي او اجتماعي برخو کې په کیفي او کمي توګه منځ ته راځي.
د ټولنپوهنې له نظره په یوه ټولنه کې د یوه زاړه نظام پر ځای د نوي او مترقي نظام ټینګیدل د انقلاب څخه عبارت دی.
ریفورم: ریفورم د اصلاح معنا لري. هغه اقدامات په ریفورم کې حسابېږي چې دیوې ټولنې د سیاسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند د ښه کولو له پاره په کار

اچول کېږي.
کودتا: په فرانسوي ژبه کې د دولت د رانسکورولو معنا ورکوي. د دولت هغه ناڅاپه بدلون چې د زور په وسيله د دولتي لوړو مقاماتو او اردو په وسيله رامنځ ته کېږي، د کودتا په نوم يادېږي.
ايډيالوژي: ايډيالوژي په لغت کې مفکورې ته ويل کېږي او په اصطلاح کې د ټولو سياسي، اقتصادي، اجتماعي، هنري او حقوقي نظرياتو مجموعې ته ايډيالوژي وايي. يا په بله ژبه د تاکتيک او ستراتيژۍ مجموعې ته ايډيالوژي وايي.
ستراتيژي: د مبارزې په يوه ټاکلې مرحله کې، ټاکلو سياسي، اقتصادي او اجتماعي اهدافو ته ستراتيژي وايي او د دغې ټاکلې مرحلې په موده کې اساساً تغيرنه منونکی وي. نو موړې اصطلاح برسېره پر ګوندي مسئلو، په نظامي او ډيپلوماتيکو ساحو کې هم استعمالېږي، د مثال په توګه په نظامي مسايلو کې د هغو پراخو او قاطعو هدفونو، عملياتو او نقشو ترسره کولو ته ستراتيژي وايي چې په يوه جګړه کې د برياليتوب له پاره تر نظر لاندې وي.
ستراتيژيک شعارونه هغه شعارونه دي چې د حزب غوښتنې په يوې ټاکلې مرحله کې بيانوي.
تکتيک: هغه سيستماتيکه او منطقوي تګلاره ده چې د ستراتيژۍ د ترلاسه کولو له پاره د محيطي او ټولنيزو خاصو شرايطو په رڼا کې ټاکل کېږي.
ډيموکراسي: د ډيموکراسۍ کلمه د يوناني ژبې Demo (خلکو) او Kratia د (حاکميت) څخه اخيستل شوې ده
د ډيموکراسۍ ډېر معمول او عام تعريف دا دی:
د يوې ټولنې افرادو ته د داسې فرصتونو برابرول چې د هغو په وسيله وکولی شي د ټولنيزو ارزښتونو او آزاديو څخه په مساوي توګه استفاده وکړي. د دغه ډول آزادي د حقوقو تساوي، د ټولنيزو ارزښتونو څخه د مساوي حقوقو په اساس

استفاده، ډیموکراسي ده.

ریفرنډم: ریفرنډم د سیاسي ډیموکراسۍ یو اصل دی او د یو سازمان ټولو غړو ته اویا د ټول ملت اراوو ته مراجعه کول، ریفرنډم نومیږي. په ریفرنډم کې پېشنهاد شوې موضوع د ملت له خوا د مستقیمې رایګیرۍ له لارې منل کېږي اویا ردېږي. عمومي اراوو ته د مراجعې له لارې یوه ټولنه کولی شي خپل هېواد د نامطلوبو او زیان لرونکو قوانینو له وضع کولو څخه وژغوري.

فیوډالیزم: فیوډالیزم د منځنیو پېړیو سیاسي او اقتصادي مضمون تشکېلوي او داسې یې تعریفوو:

د فیوډال (ځمکه وال) کامل تسلط دی په ځمکه او ناقص تسلط دی په بزګر. فیوډالي نظام د څلورمې او پنځمې مېلادي پېړۍ نه وروسته ورو ورو په اروپا کې وده وکړه. دانګلستان دصنعتي انقلاب پورې دې نظام دوام وکړ، ترڅو د فرانسې لوی انقلاب دې نظام ته په اروپا کې خاتمه ورکړه.

سوسیالیزم: سوسیالیزم هغه تیوري یا سیاست دی چې غواړي دټولنې پر ټولو تولیدي منابعو او تولیدي وسایلو د ټولنې د ټولو افرادو څارنه او کنټرول موجود وي، دا وسایل او منابع د ټولنې ملکیت وي. ددغو وسایلو او منابعو په ګټه کې د ټولنې ټول افراد شریک وي.

کمونیزم: دغه اصطلاح د لاتیني ژبې له Communism څخه اخیستل شوې ده چې د اشتراک او اشتراکیت معنا ورکوي. د کارل مارکس او دده د پیروانو له نظره د اجتماعي تحول وروستۍ مرحله کمونیزم دی. په دغه اجتماعي نظام کې هر انسان د خپل قدرت په اندازه کار کوي او د خپلو غوښتنو او ضروریاتو په اندازه له مادي نعماتو نه ګټه اخلي.

فاشیزم: فاشیزم له هغه روش او حکومت څخه عبارت دی چې په افراطي اندازه د سته جمعي استبداد منځ ته راوړي.

نا پېیلې هېوادونه: دغه اصطلاح په هغو هېوادونو اطلاق کېږي چې د خپتځ

٨

اولويديځ ترونونوڅخه دمستقل سياست پيروي کوي.په عمومي ډول ناپيلي هېوادونه هغوهېوادونوته ويل کېږي چې دختيځ اولويديځ بلاک هېوادونود سياست تابع نه وو ، مستقل خارجي سياست يې درلود.

ليبراليزم:دغه اصطلاح د لاتيني ژبې له Libber څخه چې د آزادۍ معنا لري، اخيستل شوې ده.ليبراليزم داسې نظريه يا سياست دی چې په بېلابېلو دوروکې دبشردآزادۍ دساتنې پلوي کوي.دغه ډول حمايت اوغوښتنه د هرې هغې مؤسسې او ټولنې په وړاندې کېږي چې د خلکو آزادي تهديدوي.

سياست: Politics: په کارونو او چارو کې د موجوده وسايلو په مرسته ديومشخص هدف له پاره په پوهې اوتدبېر سره کړني ته سياست وايې. يا دټولنې درهبرۍ،لارښوونې او حکومت دارۍ اوتسلط لاندې راوستلوطرزته سياست وايې. سياست د ټولنې د عينې او ذهنې شرايطو تابع وي او د وخت او ځای په تغير سره تغير کوي. ښه سياست هغه دی چې د ټولنې د اکثريت په ګټه، په لږه موده کې، په لږوضايعاتو سره دخلکويادټول ملت مادې اومعنوي ضرورتونه رفع کړي. يا په بل عبارت سياست داسې تعريفېږي: دپرابلمونو خلقول اودپرابلمونوحلولوته سياست وايې اويا ټولې هغه لارې چارې چې په مستقيمه توګه ديو هدف د ترلاسه کولو لپاره په کار لوېږي، دسياست په نوم يادېږي.

پارلمان: Parliament:په ديموکراتيکواوهغه هېوادونه کې چې ددولت درې ګونو قواووپه بېلوالي عقېده لري، پارلمان دقانون جوړولو ،وضع کولو ، تصويب اواجرا له پاره دنظارت دټولونه لوړ ملي ارګان دی.دپارلمان يا مقننه قوې نمايندګان معمولاًدمستقيموپټواوعمومي انتخاباتوله لارې انتخابېږي. پارلمان د خلکو د حاکميت يا دډيموکراسۍ سمبول بلل کېږي او اجرائيه قوه يا حکومت ورته مسؤليت لري.

ديپلوماسي:د دولتونو ترمنځ دخبروله لارې تعامل، دتفاهم اوتوافق فن

اومهارت څخه عبارت ده چې د دولتونو په منځ کې تريخوالی اومخالفت په دوستۍ اوسازش باندې بدلوي.ديپلوماسي معمولاً دخارجي پاليسۍ په ځای کې استعمالیږي. هغه څوک چې په خارجي پاليسۍ کې مهارت ولري اوعملاً کار وکړي، ديپلومات بلل کېږي. د يپلوماسي د ملي حاکميت يو مهم عنصر اودملتونو دخارجي سياست يوه وسيله ده.

فدراسيون:د څو سياسي واحدونو(ايالتونو،هېوادونو)اتحاداودواحد مرکزي دولت تشکيل ته فدراسيون وايې.د فدراسيون غړي واحدونه په اکثرو داخلي چاروکې مستقل اوپه خارجي چاروکې دواحدې مرکزي ادارې دصلاحيت تابع وي.داختياراتوحدود دفدراسيون په اساسي قانون کې واضح وي. په داسې دولتونو کې دوه ډوله شوراګانې او دوه ډوله حکومتونه موجود وي، فدرالي شورا او حکومت او ايالتي شوراګانې او حکومتونه،خو ايالتي قوانين بايد هيڅکله د فدرالي قوانينو مخالف نه وي. د امريکا متحده ايالات، فدرالي المان، استرليا او د هند دولتي سيستمونه فدرالي دي.

کانفدراسيون:دڅوهېوادونوداسې يواتحاد ته چې د يو مرکزي دولت شکل ونه لري اودخارجي حملې په صورت کې په متقابل کومک متکي وي، کانفدراسيون بلل کېږي چې په داخلي او خارجي چارو کې خپلواک وي.

جبهه:د ګوندونو او سياسي ډلو ترمنځ موقتي يو ځای کيده چې د يو مشخص هدف له پاره سره يوځای کېږي، جبهه بلل کېږي.

پروتوکول:دسياسي اسنادواومعاهدوهغه اصلي مسودې ته پروتوکول وايې چې دواړومعاهده کوونکوخواوو لاسليکونه پرې کړي وي. په عام ډول دغه اصطلاح ځينو ضمني تړونونو له پاره هم استعمالیږي.

استعمار:په لغت کې عمران غوښتلواوآبادۍ غوښتلوته وايې اوپه اصطلاح کې کله چې يو قوي او غښتلی هېواد په بل ضعيف هېواد باندې په اقتصادي، سياسي، کلتوري او نظامي لحاظ تسلط پيدا کړي،داستعمار په نوم يادیږي.

امپرپالیزم:د امپرپالیزم لغت د لاتینۍ ژبې له Imperia نه چې د امپراتورۍ معنا لري، اخیستل شوې ده.د یو هېواد هر ډول تسلط په بل هېواد باندې امپرپالیزم بلل کېږي.
استثمار:استثمار په لغت کې د ثمرې اخیستلو معنا ورکوي او په اصطلاح کې د تولېد د وسایلو د مالکینو له خوا د کارکوونکو د اضافي کار د محصول څخه ثمرې اخیستلو ته وایې. په دې معنا کله چې د تولېد د وسایلو مالکین، کار کوونکو ته د دوی د کار په اندازه د کار ارزښت ورنه کړي او د دوی د کار ارزش له یوې برخې څخه د وسایلو مالکین استفاده وکړي، دا عمل استثمار بلل کېږي..
انارشي: Anarchy دغه لغت د یوناني ژبې له انارکیا Anarchia نه اخیستل شوی دی، معنا یې د یوې ټاکلې، مثبتې او فعالې رهبرۍ او حکومت نشتوالی دی.
دیکتاتوري- دیکتاتور:د دیکتاتورۍ کلمه له دیکتې نه اخیستل شوې ده.په اصطلاح کې هغه روش دی چې یو نفر خپله خبره یا امر په مطلقه شکل په نورو خلکو تحمیلوي.په پخواني روم کې دیکتاتور هغه چاته ویل کېده چې په بحراني حالاتو کې به یې د شپږو میاشتو له پاره په کاملو اختیاراتو حکومت کاوه.
رانسکورول::د یو حکومت، سیاسي نظام او داسې نورو د چپه کولو یا خرابولو لپاره پټې هلې ځلې(هغوی د حکومت د چپه کولو لپاره توطیه وکړه) کوم څېز کمزوری یا بې اغېزې کول

اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی
دیپلومات	سیاستمدار،سیاستوال،سیاسي شخصیت	سفیر	سیاسي استازې ،د دولت نماینده	دیپلوماسي	سیاست	سیاسي چلند	سیاسي بهیر،سیاسي روش	سیاسي کړۍ	سیاسي حلقي
سیاسي تګلاره	سیاسي کړنلاره	سیاسي روغه جوړه	سیاسي موافقه	سیاسي تغیر	سیاسي بدلون	هیئت	پلاوي،رسمي ډله	سیاسي مذاکرات	دیپلوماتیکي خبرې اترې
جمهور رییس	ولسمشر،د هېواد مشرتابه	د ولسمشر دفتر و ماند	د ولسمشر خبر لوخې	فیصله	تصمیم، پریکړه	فرمان	د ولسمشر یا پاچا لیکلي امر	غندل	محکومول،بد ګڼل
استعفا	په خوښه یا ناخوښه وظیفه او کار پریښودل،د کاره ګوښه کېدل/کول	مستعفي	بېکارو کېدل، بې وظیفې	استفسار	تحقیق، پوښتنه، پلټنه	دولتي کارونه	حکومتي کارونه	حکومتي کسان	چارواکي+ځواکونه+ماموران
بیت المال	د ملت مال	داخله چارې	کورني کارونه	خارجه چارې	بهرني، بېروني، باندني	تصویب	فیصله،پریکړه،منل	اعتبار نامه	باور لیک
پیشنهاد	وړاندیز،درخواست	ملاقات	لیدنه کتنه، مجلس	بین الدول	د هېوادونو ترمنځ	دنیاوال	نړیوال،جهاني	خارجي مداخلې	بېروني لاس وهني

ضد ملي	د ملت مخالف	غټې خبرې	سیاسي وینا	بیانیه	وینا	پیغام	پیام،تبصره	سیال	رقیب،همتا
انتقالي دوره	موقتي دوره	پوځ	اردو،قوه اوي	طویل المدت پروګرام	اوږد مهاله پروګرام	حمایت	ملاتړ،پشتیباني	سیاسي انډیوالي	سیاسي ملګرتیا
نجات	خلاصون،آزادي	خارجي موسسې	بهرونۍ سازمانونه،بهرنۍ ارګانونه	سیاسي خبرې	سیاسي شخصیتونه	د ملتونو سرنوشت	د ملتونو د ژوند مسیر	پالیسي	تګلاره، کړنلاره
ټاټوبی	هېواد،وطن،میهن،کشور،مملکت،مینه،ملک	ژمن	متعهد	مقررات	اصولونه	منافع ملي	ملي ګټې		

اخځلیکونه

۱ـ آرینزی، احسان الله. (۱۳۸۲ ه ش) دنړۍ هېنداره آسیا. پېښور: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز
۲ـ اندیشمند، محمد اکرام. (۱۳۸۹ ه ش) امریکا په افغانستان کې، ژباړن: سید عبدالله پاچا، چاپ: میوند خپرندویه ټولنه کابل
۳ـ الفنسټون، مونټ سټوراټ. (۱۳۷۹ ه ش) افغانان، ژباړن: محمد آصف فکرت. مشهد: د اسلامي څېړنو بنسټ
۴ـ امین، پوهاند حمید الله. (۱۳۸۷ ه ش) جغرافیهٔ سیاسي. کابل: کابل پوهنتون
۵ـ بیدار، کریم الله (۱۳۹۱ ه ش) د افغانستان سرحدونه. جلال اباد: ګودر خپرندویه ټولنه
۶ـ دانش، الحاج دوکتور حفیظ الله. (۱۳۸۷ ه ش) نړیوال عمومي حقوق، لکچرنوټ. ننګرهار: ننګرهار
۷ـ د عدلی وزارت ،رسمی جریده ،پرله پسی ګڼه (۸۱۸) .(د افغانستان اساسي قانون ۱۳۸۳ هـ ش کال ۱۴ د جدی)
۸ـ د ولسي جرګې د دریم تقنیني کال د دوهم دور د شپږمې غونډې د کړنو رپوټ.(ولسي جرګه د چارو د اداري د پارلماني او تقنیني چارو ریاست. ۱۳۸۷ هـ ش کال)
۹ـ د ولسي جرګې د څلورم تقنیني کال د اول دور د اوومې غونډې د کړنو رپوټ.(ولسي جرګه د چارو د اداري د پارلماني او تقنیني چارو ریاست. ۱۳۸۷ هـ ش کال)
۱۰ـ د مشرانو جرګې د دریم تقنیني کاری کال د کړنو لنډ رپوټ.(د مشرانو جرګې د اطلاعاتو او عامه اړیکو د ریاست له خپرونو څخه. ۱۳۸۷ هـ ش کال)
۱۱ـ پاڅون، جنرال محمد عتیق. (۲۰۰۵ زیږېز) اطلس تاریخي افغانستان. کابل: ایمان خپرندوی مرکز
۱۲ـ پاڅون، جنرال محمد عتیق. (۲۰۰۷ زیږدیز) مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیهٔ پشتونستان. کابل: د افغاني مطبوعاتو مرکز

۱۳ـ پټهان ،فیضان الله. (۱۳۹۴ ه ش).د دري ګونو قوا وو ځانګړتیاوې او واکونه. پټهان ادبي ټولنه
۱۴ـ پژواک، فضل ربي. د افغانستان د بین المللي روابطو تاریخ. کابل: د پوهنې مجلې چاپخونه، (ــــ).
۱۵ـــ حبیبي، عبد الحی.(۱۳۹۱ه ش)د افغانستان لنډ تاریخ.ژباړن:عبد الروف بېنوا.علامه رشاد خپرندویه ټولنه
۱۶- طوفان، برید جنرال محمد نبی.(۱۳۹۰ ه ش) اهمیت جیو پولیتیک افغانستان برای کشورهای منطقه و جهان در مسیر تاریخ.کابل:انتشارات مطبعه عسکری
۱۷ـ کاکړ، حسن او نور... (۱۳۸۲ ه ش) . ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه. کولن: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه ـ جرمني
۱۸ـــ ضعیف، ملا عبد السلام.(۱۳۹۰ه ش)د بنسټیزو ستونزو حل.کابل:مستقبل خپرندویه ټولنه
۱۹ـ پوستنیکوف، الکسي ولادیمیروویچ. (۱۳۸۴ ه ش)افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کاڼی. کولن: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه ـ جرمني
۲۰- پژوهش، محقق محمد امین.(۱۳۸۸ ه ش)سیر تاریخی افغانستان از آریانای باستان تا اخیر قرن نزدهم میلادی.کابل:مطبعه دولتیي
۲۱ـ تره کې، دوکتور محمد عثمان روستار.(۱۳۸۷ ه ش) د ټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې د واک جوړښتونه، ژباړن: پوهندوی محمد اسماعیل یون. کابل: یون کولتوري یون
۲۲ـ کهزاد ، احمد علي.(۱۳۳۳ ه ش) تاریخ افغانستان. کابل: تاریخ ټولنه
۲۳ــ حقمل، محمد ایمل. (۱۳۸۲ ه ش)د افغانستان معاصر تاریخ، لکچر نوټ. ننګرهار: ننګرهار پوهنتون

۲۴_ مولانا گوهر رحمن.(۱۴۳۰ ه ش)، اسلامی سیاست. ژباړن: قریب الرحمن ،سعید.د پیغام خپرندوی مرکز
۲۵_ محمدي، غلام محمد. (۱۳۸۷ ه ش)دو سوي خط دیورند: باطلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو. کابل: سعید خپروني
۲۶_ ساپی، دوکتور ودیر.(۱۳۸۸ ه ش) نړیوال عمومي حقوق، ژباړن: امان الله ایمان. کابل: IDLO،
۲۷_ سئیدي، اصحاب الدین. (۱۳۸۳ ه ش)مداخلات خارجي در امور افغانستان. پېښور: حرم خپرندویه ټولنه
۲۸_ عارض، غلام جیلاني. (۱۳۸۲ ه ش)د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري وېش،ژباړن: حفیظ الله تراب. پېښور: ختیځ بیارغونې اداره (کور)
۲۹_ عطایي، اکاډمیسین محمد ابراهیم.(۱۳۸۳ ه ش) د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه. کابل: میوند خپرندویه ټولنه
۳۰_ فرهاد، قدرت الله حداد. (۱۳۸۳ ه ش)د افغان ملي تاریخ. پېښور: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز،
۳۱_ فقیری، عبدالحمید. (۱۳۸۸ ه ش) شوری پارلمان. کابل:مطبعه شاکر صمیم
۳۲_ قدیری، عبدالرسول.(۱۳۸۵ ه ش)مروری بر تاریخچې شوراها در افغانستان. کابل:(ریاست اطلاعات و ارتباط عامه ولسي جرگه
۳۳_ ولسي جرگه، د ولسي جرگې د کورنیو دندو اصول. (د پارلمانی او تقنینی چارو ریاست ۱۳۸۲ هـ ش کال د وری ۱۲ مه)
۳۴- سعیدی، احمد.(۱۳۹۱ ه ش)افغانستان آماجگاه فتنه ها و آسیب ها.کابل: مطبعه مسلكي افغان
۳۵- عزتی، دوکتور عزت الله.(۱۳۸۲ ه ش) جیوپولیتیک.نشر ذره ایران تهران.

Download from:aghalibrary.com